LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISSN 1392-0421

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

24

Kaunas, 1998

UDK 947.45/084/
La-148

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISTORIJOS ŽURNALAS 24

Leidybinė komisija

Balys Gajauskas, Povilas Jakučionis, Andrius Dručkus Antanas Lukša (pirmininkas)
Leidinį konsultuoja rezistencinių kovų dalyviai

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Modesta Baublytė, Vilija Jakučiūnaitė, Audronė Kaminskienė, Bonifacas Ulevičius, Vitalija Vitkutė

IŠLEISTAS RĖMĖJŲ LĖŠOMIS

Dėkojame už paramą

Kultūros ministerijai

Klaipėdos miesto savivaldybės VIEŠOJI BIBLIOTEKA Skaitytojų aptarnavimo skyrius
1-999672 sk

Viršelyje: Kazimieras Kontrimas-Montė, Tėvas, Kontautas, Kardo rinktinės štabo viršininkas, Vizbuto būrio vadas (1912-1952 10 30).
Nuotraukos iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus fotonuotraukų fondo.

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 24. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1998. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas, tel. 223508. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 22 75 26. □ Spaudė: SPAB "Aušra", Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas. □ Užsakymo Nr 4463 □ Tiražas 2000 egz. 8 sp. l.

74

TURINYS

Dokumentai, faktai, komentarai
Bendrasis pasipriešinimas: paskutiniaisiais okupaciniais metais

Balys Gajauskas. Okupuota Lietuva 5

Atsiminimai, liudijimai
Vakarų Lietuva

Kazimieras Banys. Nemuno-Dubysos-Mituvos trikampio partizanai 25
Stasė Gedvilaitė-Andriulienė. Mūsų šeimos likimas 36
Vytautas Dambrauskas. Šiluvos rezistencinės organizacijos
įsijungimas į LLA 62
Kazytė Rašimaitė-Stankienė. Kur jų kapai, Viešpatie? 68
Leitenantas Ignas Šapkūnas 84
Apie Šatrijos rinktinės partizanus/Parengė Zenonas Jaška 94
Apie Alkos rinktinės partizanus/Parengė Zenonas Jaška 111
Stasė Stanienė-Danilevičienė. O būdavo visaip... 116
Albertas Gargasas. Apie LLA Žemaičių apygardos 43 štabo
susikūrimą ir žūtį 124
Adolfas Preibys. Kardo rinktinė Markulio naguose 131
Severina Markaitienė. Mūsų partizaninis gyvenimas 145
Stepas Stepanavičius (Stasys Juodkazis). Kaip sušaudė partizanus 152

Vietinė rinktinė

Edmundas Barkauskas. Marijampolės kariūnai 183

Referatai, straipsniai

Antanas Gintautas Bružas. 1946 metų Kalėdos Labūnavos dvaro bokšte ... 190
Jonas Venckevičius. Palemono partizanų žūties 50-metis 197
Petras Girdzijauskas. Trečiasis Kęstučio apygardos vadas
Henrikas Danilavičius-Vidmantas 206

Rezistencijos Enciklopedijos puslapius verčiant... 216

Likimai

Angelė Stučkienė. Spąstai 223

Paminklai

Balys Juknevičius. Nuo Birutės kalno 238

Laiškai, kronika 242
Asmenvardžių rodyklė 246
Vietovardžių rodyklė 254

SANTRUMPOS

aps. – apskritis
B. – byla
Bb. – Baudžiamos bylos
BDPS – Bendrasis Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis
CK – Centro komitetas
d. – diena
DKA – Didžiosios Kovos apygarda
DKR – Didžiosios Kovos Rinktinė
dr. – daktaras
egz. – egzempliorius
F. – fondas
g. – gimęs, gimimo
gen. – generolas
GULAG – Gosudarstvennoje upravlenije lagerej – Centrinė SSSR lagerių valdyba, visas kalinimo vietų tinklas
j. – jaunesnysis
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
JK – Jungtinė Kęstučio (apygarda)
K. – Kaunas
k. – kaimas
KGB – Komitet Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo komitetas
KP – komunistų partija
kpt. – kapitonas
L. – lapas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LKA – Laisvės kovų archyvas
LLA – Lietuvos Laisvės Armija
LLKS – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis
LSSR – Lietuvos sovietų socialistinė respublika
ltn. – leitenantas
m. – metai
mėn. – mėnuo
MGB – Ministerstvo Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo ministerija
mjr. – majoras
mstl. – miestelis
MVD – Ministerstvo Vnutrenich Del – Vidaus reikalų ministerija
NKGB – Narodnij Komisariat Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo liaudies komisariatas
NKVD – Narodnij Komisariat Vnutrenich Del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
Nr. – numeris
OP(OK) – ypatingasis lagerio skyrius "klipatoms"
P., psl. – puslapis
plk. – pulkininkas
psk. – puskarininkis
r. – rajonas
red. – redakcija
skyr. – skyrius
sl. – slapyvardis
SMERŠ – karinė kontržvalgyba
sr. – sritis
SSRS – Sovietų socialistinių respublikų sąjunga
ŠRL – Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų sritis
T., t. – tomas
V. – Vilnius
val. – valanda
VGPŠ – Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų štabas
VLIK – Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
vls. – valsčius
vršl. – viršila

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

BENDRASIS PASIPRIEŠINIMAS: PASKUTINIAISIAIS OKUPACIJOS METAIS

OKUPUOTA LIETUVA

Šį straipsnį parašiau labai sunkiomis ir pavojingomis sąlygomis ypatingojo režimo politinių kalinių koncentracijos stovykloje Kučine, Permės srityje.

Galimybės čia rašyti priklausė nuo kelių sąlygų. Pati svarbiausia, kaip išnešti prirašytus lapelius iš lagerio. Vienintelė galimybė – asmeniniai pasimatymai. Juos gaudavo tik artimieji, giminės kartą per metus, ir tai, jeigu nebuvo uždrausti.

Kita sąlyga – pasiryžimas rizikuoti. Jeigu būčiau pakliuvęs su parašytu straipsniu, mano raštus įvertintų kaip antitarybinę agitaciją ir propagandą. Buvau teistas dešimčiai metų ypatingojo režimo lagerio, todėl teismas galėjo pridėti iškalėtus metus iki dešimties metų. Taip atsitiko ukrainiečiui Jaroslavui Karavanskiui už parašytus eilėraščius, kuriuos teismas įvertino kaip antisovietinius, ir nuteisė papildomai iškalėtus keturis metus. Kitą ukrainietį Jurijų Šuchevičių, rašiusį atsiminimus, teismas nuteisė už antisovietinę agitaciją ir propagandą du su puse metų.

Pirmuosius penkerius metus gaudavau pasimatymus. Labai norėjau aprašyti mūsų kalinimo sąlygas ir sovietinę tikrovę bolševikinėje imperijoje. Tai buvo mano vidaus šauksmas. Tą kovą norėjau tęsti ir sunkiose sąlygose. Kučino lageryje buvome stipriai izoliuoti nuo pasaulio, todėl sąlygos rašyti buvo žymiai sunkesnės ir pavojingesnės negu Mordovijoje. Tokiam darbui reikėjo gerai pasiruošti.

Pirmiausia sugalvojau švaraus ir parašyto popieriaus slėpimo būdus. Nuo sugebėjimo paslėpti priklausė darbo saugumas ir sėkmė, todėl negalėjau padaryti klaidos. Kažkur turėjau laikyti prirašytas skiauteles ir švaraus popieriaus atsargas. Mažoje kameroje nedaug vietos slėpti, todėl atidžiai ištyrinėjau ją. Ieškojau plyšių grindyse, kameros kampuose, sienų įdubimuose. Geriausias ir saugiausias būdas slėpti sienoje. Sienos tinke išgręždavau pieštuko storio aštuonių centimetrų gylio skylutę. Susukda-

vau lapelį į tūtelę, įkišdavau ją į skylutę, po to, susmulkinęs sauso tinko gabaliukus ir, suvilgęs vandeniu, tuo skiediniu užtinkuodavau. Dantų pasta pabaltindavau tą vietą. Taip užtaisyta skylutė nesiskyrė nuo visos sienos.

Kratos metu prižiūrėtojai nežiūrėdavo į sienas, nes neįtarė, kad jose galėjo būti paslėpti "pavojingi" raštai. Toks slėpimas visgi turėjo didelį trūkumą. Mus pervesdavo iš kameros į kamerą. Kada perves, nepasakydavo. Prižiūrėtojas ateidavo ir liepdavo pasiimti savo daiktus. Iš kameros neišeidavo, bet laukdavo, kol viską pasiimsime. Jei nepavykdavo išsinešti, kitoje kameroje vėl turėjau atkurti ankstesnį tekstą. Man pasisekė, nes tik vieną kartą paliko du lapeliai, o popieriaus atsargas pasisekė "išgelbėti" visas.

Reikėjo gerai pažinti ir prižiūrėtojus. Stebėjau jų būdą, tarnybinį stropumą. Vieni buvo tingūs, kiti bėgiodavo nuo vienų kameros durų prie kitų. Vieni dažnai žiūrėdavo pro durų akutę, kiti – rečiau. Vieni labai priekabūs, o kiti – mažiau.

Koridoriaus grindys buvo medinės, pakeltos nuo žemės. Ant grindų nebuvo patiesta kiliminio tako, todėl girdėjome prižiūrėtojų žingsnius. Nebuvo sunku įsiminti prižiūrėtojų eisenas. Pasiklausęs batų kaukšėjimo, žinojau, kuris eina – pavojingas ar ne.

Kartais prižiūrėtojai tyliai prisėlindavo prie durų, atsargiai įkišdavo raktą į spyną, atrakinęs duris, įeidavo į kamerą ir greitai prie stalo. Jei pasirodydavau įtartinas – iškratydavo.

Ryte keisdavosi prižiūrėtojų pamaina. Jeigu pamaina "bloga", tai prižiūrėtojai nenueis nuo akutės, jei "gera", tai retai žiūrės.

Kai 1980 m. atvežė iš Mordovijos, vienos kameros naujovės nežinojome. Per kameros durų akutės dangtelį buvo išgręžta adatos storumo skylutė. Iš vidaus jos nematėme. Prižiūrėtojas, tyliai priėjęs prie durų, nepakėlęs akutės dangtelio, pasižiūrėjęs pro skylutę, matydavo, ką darome kameroje. Šią gudrybę greitai perpratome.

Rašiau ant labai plono popieriaus. Lageryje jo nebuvo. Atveždavo žmona Irena ir per pasimatymą perduodavo. Nuo pasimatymo kambario prasidėdavo slaptas ir pavojingas kelias.

Ypatingojo režimo lageryje nebuvo pasimatymo kambarių. Mus veždavo už pusės kilometro į griežtojo režimo lagerį. Prieš įleidžiant į pasimatymo kambarį, prižiūrėtojas iškratydavo, reikėdavo nusirengti (palikdavo tik su glaudėmis), iščiupinėdavo drabužius. Po tokios procedūros įleisdavo į pasi-

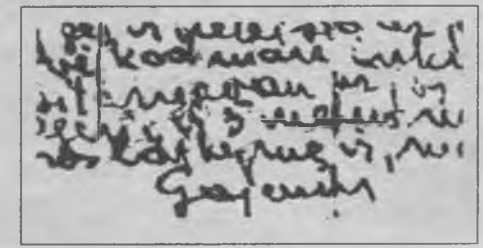

❒ Balio Gajausko lageryje rašyto straipsnio fragmentas (vieno lapelio originalus dydis). Dalį tokių lapelių išsaugojo ir autoriui vėl padovanojo dabartinis Lietuvos ambasadorius Izraelyje Romas Misiūnas 1992 m.

❒ Čiumikane prie barako, kuriame gyveno B.Gajauskas tremtyje

Balys Gajauskas:

Die Situation der Arbeiter in der UdSSR

Es ist leicht, über ein Volk zu herrschen, das Not leidet. Durch seine Passivität schafft es Bedingungen für die kleine Gruppe der Herrschenden, ihre Macht zu missbrauchen und das Volk auszunützen. Je passiver ein Volk, desto leichter dringen in den Regierungsapparat Karrieristen, Bürokraten und Liebhaber des leichten Gewinns ein. Solch ein Volk erduldet Erniedrigungen und jammert nur über seine schwere Lage. Es erfreut sich an den Brosamen, die ihm die Herrschenden gelegentlich zuwerfen. Die Angst lähmt seinen Willen, für sein Recht zu kämpfen. Über dem Kopf des Volkes hängt ständig das Damoklesschwert, die Drohung grausamer Strafen. Das ist die Situation des «realen Sozialismus» in der Sowjetunion.
Die Völker der UdSSR sind vor Furcht paralysiert, weil die Sowjetmacht sie durch physischen und psychischen Terror beherrscht. Das ist eine entartete Gesellschaftsordnung. Lüge und Heuchelei, wegen des niedrigen Lebensstandards auch Betrügereien, Diebstähle und andere Laster sind verbreitet. Es gibt keine höheren Ideale. Das Volk erwägt nicht, welche Gesellschaftsordnung besser ist, welche Veränderungen notwendig wären, um sein Wohl zu heben. Solche Überlegungen sind gefährlich. Nur die sowjetische Ordnung darf gerühmt werden. Es gibt keinen demokratischen Weg zur Lösung der Lebensprobleme.

❒ Vienas iš B.Gajausko straipsnių, išverstas į vokiečių k.

matymo kambarį. Žmoną krėsdavo prižiūrėtoja, supjaustydavo maistą bei patikrindavo kitus daiktus.

Pasimatymo kambaryje apsikeisdavome tūtelėmis: aš atiduodavau žmonai prirašytus lapelius, o ji man – švarų popierių. Pasakodavo Lietuvos naujienas, nuo disidentų iš Maskvos perduodavo žinių.

Po pasimatymo dar kartą iškratydavo. Grįždavau į "savo" lagerį su švariu popieriumi, kurį turėjau slėpti ne tik nuo prižiūrėtojų, bet ir nuo kai kurių kalinių.

Po perdavimo pavojus ir rūpestis dar nepraėjęs. Žmona, grįždama į Lietuvą, vėl apsilankydavo pas Maskvos disidentus. Pasakodavo, kas dedasi mūsų lageryje. Lapelius perduodavo Sacharovo žmonai, Jelenai Boner, o ši išsiųsdavo į Miuncheną mano draugui, du kartus teistam ir daug metų kalėjusiam Gulago salyne, Kęstučiui Jakubynui.

Išleidęs "paštą", laukdavau pranešimo. Gavęs "paštą", Kęstutis tuoj pranešdavo Irenai, o ši sutartiniais ženklais laiške – man. Po sėkmingos "raštų" kelionės jausdavau palengvėjimą.

Pavojingiausias darbas – prirašytų lapelių surinkimas iš įvairių slėptuvių ir susukimas į vieną tūtelę. Jie maždaug 80 mm pločio ir 200 mm ilgio. Juos reikėjo labai greitai susukti, nes kuo ilgiau dirbsi, tuo didesnė galimybė įkliūti. Todėl mankštindavau pirštus, imituodamas lapelių sukimą keliasdešimt ir daugiau kartų. Visas lapelių slėptuves įsimindavau. Pirmą lapelį sukdavau ant degtuko, o kitus ant pirmojo. Visus lapelius susukęs, apvyniodavau tūtelę politileno plėvele. Degančiu degtuku užlydydavau polieteleno kraštus. Taip paruoštą tūtelę paslėpdavau. Likus kelioms dienoms iki pasimatymo išimdavau tūtelę iš slėptuvės ir laikydavau ją prie savęs.

Kūryba buvo savotiška. Jokių juodraščių, jokių pastabų negalėjau užsirašyti dėl dažnų kratų. Visas straipsnis buvo galvoje. Mintyse jį taisydavau ir tobulinau. Kantriai laukdavau progos, kai galėsiu išsiimti iš slėptuvės paslėptą pailgą popieriaus skiautelę, ir, prižiūrėtojui nematant, skubiai rašyti. Rašydavau labai greitai, kartais prietemoje, neperrašydavau ir netaisydavau. Rašiau labai smulkiai, nes stengiausi daugiau sutalpinti, raidės buvo milimetro-dviejų aukščio, žodžiai įskaitomi per padidinamąjį stiklą. Rašant prižiūrėtojas galėjo pamatyti, todėl visada buvau pasiruošęs popieriuką praryti. Straipsnio rašymas užtrukdavo ilgai. Kitas kartas galėjo būti po savaitės ar kelių. Turėjau atsiminti kuriuo sakiniu baigiau ir kuriuo pradėsiu. Tarp

sakinių negalėjo būti ilga minties pertrauka.

Mano paskelbtus straipsnius užsienio spaudoje ir pasirašytus savo pavarde, su nuoroda, kur parašytas straipsnis ir kada, skaitė ir KGB, todėl tokia veikla negalėjo tęstis visus dešimt metų. Galėjau pakliūti, ir vėl būtų teisę už antisovietinę agitaciją ir propagandą ar kitokiu būdu būtų nutraukę šią veiklą. Taip ir atsitiko. 1984 m. atvažiavo du kagėbistai iš Lietuvos. Pakvietė mane ir parodė straipsnių kopijas iš Kanadoje leidžiamo laikraščio "Tėviškės žiburių" su mano parašu. Jų buvo ir iš kitų laikraščių, bet šių pavadinimų nerodė. Grasino vėl mane teisti. 1984 m. už tai uždraudė pasimatymus, uždarė į karcerį. Pagaliau pasikėsino užmušti, bet per stebuklą likau gyvas. Dar dabar neišnykęs randas prie širdies.

Ar reikėjo tokia didele kaina rizikuoti? Tokius straipsnius laisvėje neilgai truktų parašyti, bet jie laisvėje ir neturėtų tokios reikšmės. Kučino lageris buvo vienintelis politinių kalinių ypatingojo režimo lageris. Jame kalino keliasdešimt kitose šalyse gerai žinomų politinių kalinių. Už mūsų išlaisvinimą kovojo užsienio visuomenės veikėjai bei Sovietų Sąjungos disidentai, todėl jie norėjo žinoti, kaip su mumis elgiasi, kokios kalinimo sąlygos. Konclagerio administracija ir kagėbistai stengėsi, kad tokia informacija kuo mažiau prasiskverbtų. Mano tikslas – kuo daugiau visuomenei informacijos, kuo daugiau tiesos apie sovietinę tikrovę. Visgi mano informacija prasiskverbė ir darė įtaką visuomenei.

Ši politinė kova buvo dvasinis poreikis priešintis bet kokiose sąlygose, nesutikti su okupantu ir neiti su juo į jokius susitarimus. Dėl to reikėjo kovoti ir rizikuoti.

Džiaugiuosi, kad žmona Irena nepakliuvo. Žinojo, jeigu paklius, jai grės bausmė iki septynerių metų už antitarybinę agitaciją ir propagandą pagal baudžiamojo kodekso 68 straipsnį. Ketverius paskutiniuosius mano kalinimo metus negavo pasimatymo ir negalėjo nieko pasiųsti (išskyrus laiškus).

Kęstutis Jakubynas, labai sąžiningas ir nebijantis rizikuoti žmogus, atlikdavo labai svarbų darbą: su padidinamuoju stiklu skaitė mano lapelius ir perrašinėdavo mašinėle. Žmonos Irenos, Sacharavo žmonos J.Boner, man nežinomo žmogaus, vežusio lapelius į Miuncheną, ir Kęstučio Jakubyno dėka mano straipsniai pasklido po pasaulį.

Straipsnis spausdinamas be pakeitimų.

Balys Gajauskas

Tautos, kaip ir žmonės, turi savo likimus. Vienos daug vargo pakėlė savo istoriniame kelyje, kitos eina juo retai kada suklupdamos. Nėra tautos, kuri nebūtų pakliuvusi po svetimųjų valdžia. Visos išbandė svetimųjų jungą. Tik vienos trumpiau, kitos ilgiau kentėjo priespaudą. Todėl ne visos tautos vienodai įvertina laisvę. Laisvės praradimą skaudžiau išgyvena tautiškai sąmoningesnės tautos, turėjusios turtingą istoriją bei valstybines tradicijas. Okupuotos tautos pirmosios kartos skaudžiausiai reaguoja į laisvės netekimą, jos labiausiai priešinasi ir siekia atgauti laisvę. Ką tik praradusios laisvę, jos gali palyginti dabartį su tuo, ką turėjo.

Tačiau užsitęsusi okupacija atbukina kitų kartų laisvės siekimą. Užaugę okupacijoje, palaipsniui pamiršta laisvės skonį (jos negyvena laisvėje), pripranta prie okupacijos sąlygų ir jas laiko normalia egzistavimo forma. Tik nedidelės grupelės pažangesnių siekia laisvės. Bolševikų imperijoje yra tautų, kurios visiškai prarado viltį gyventi laisvėje. Mordviai, čiuvašai, mariai, komiai visai nesuvokia laisvės. Tai fiziškai ir dvasiškai pavergtos tautos. Nedaug geresnė kazachų, kirgizų, tadžikų, azerbaidžaniečių, baltarusių padėtis. Jie nesiekia tvarkyti savo tautų reikalų ir spręsti jų likimo. XX amžiuje du karai pakeitė pasaulio žemėlapį. Po jų atsirado naujos valstybės. Po I pasaulinio karo atgavo laisvę Suomija, Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija. Ant Austro-Vengrijos imperijos griuvėsių susikūrė naujos valstybės. Susvyravo carinė imperija. Bet visų Europos tautų nelaimei šią "aptrupėjusią" imperiją išgelbėjo bolševikai. Jie modernizavo imperiją ir prisidengę patrauklesne ideologija siekia pasaulinio viešpatavimo. Apie tai carinė Rusija nesvajojo.

II pasaulinio karo metu dauguma Europos tautų prarado laisvę. Laisvės vardan valstybės susivienijo ir kovojo prieš hitlerinę Vokietiją. Bet sąjungininkų tikslai skyrėsi. Bolševikai siekė išplėsti savo imperiją, todėl ne visos Europos tautos atgavo laisvę. Ten, kur baigėsi karas Europoje, eina siena tarp laisvės ir modernizuotos vergijos. Ten, kur užėjo Vakarų sąjungininkų kariuomenės, tautos išsilaisvino. Ten, kur užėjo bolševikų kariuomenė, hitlerinę okupaciją pakeitė bolševikinė. Neatgavo laisvės Lenkija, Čekoslovakija, Vengrija, Rumunija, Bulgarija. Jos tapo bolševikų imperijos vasalais – pusiau suvereniomis valstybėmis. Didžiausios II pasaulinio karo aukos yra Lietuva, Latvija ir Estija. Nors prasidėjus karui, jos laikėsi griežto neutralumo, tačiau skaudaus likimo neišvengė. Bolševikinė imperija ir hitlerinė Vokietija dalijosi Rytų Europą. Šio sąmokslo pasekmė: bolševikai okupavo Pabaltijį ir dau-

giau negu 40 metų Lietuva, Latvija ir Estija velka okupacijos jungą. Daug kartų pareiškėme nesutikimą su tokia beteise politine padėtimi. Tauta, būdama tokioje beviltiškoje padėtyje, priešinosi. Ji nepakentė nuolatinio teroro, pažeminimo, pačių elementariausių žmogaus teisių pamynimo. Mes buvome per silpni kovoti su tokia milžiniška imperija. Tačiau mūsų ginkluotas pasipriešinimas nekapituliavo. Okupantai jį sunaikino. Mūsų lūkesčiai neišsipildė. Laikas bėga, bet laisvės troškimas neišblėso. Pavergta tauta turi kovoti dėl laisvės. Jeigu ji negali tuoj pasiekti laisvę, ji turi laukti palankaus momento. Tačiau ji neturi pasyviai laukti savo laimingos valandos: turi įdėti indėlį į laisvės atgavimą. Tauta turi kovoti tomis priemonėmis, kurios jai prieinamos. Jų yra daug. Tik nuolatinė kova paruoš tautą, atėjus palankiam momentui, imtis pačių ryžtingiausių priemonių atgauti laisvę. Kovojanti tauta priartins laisvę.

Pažvelkime į savo neseną praeitį. Praeito šimtmečio pabaiga. Aplinkui vien tamsa, jokių perspektyvų laisvei. Uždrausta spauda. Tokiose sąlygose prasideda lietuvių tautinis judėjimas. Carinė Rusija atsako represijomis. Neplatus buvo tautinės sąmonės žadintojų ratas. Koks jis silpnas ir gležnutis, tačiau jų atkaklus darbas su bėgančiais metais vis labiau išjudino tautą. Ir jų darbo vaisiai mums visiems žinomi: tauta, pasinaudojusi I pasaulinio karo suirute, griebėsi ginklo ir iškovojo laisvę. Bet kiekviena kova – tai aukos. Ir tada, ir dabar lietuvių tauta aukojosi ir aukojasi. Mes išgyvename mūsų istorijos tragišką puslapį. Mūsų akivaizdoje okupantai naikina tautą morališkai, naikina mūsų kultūrą. Jie stengiasi įdiegti savo papročius ir gyvenimo būdą, primeta savo vergovinę santvarką. Kiek okupantai nusinešė gyvybių, kiek kančių iškentė didelė mūsų tautos dalis Sibire. Ši žala tautos gyvybės išlaikymui didžiulė. Ji nepasveriama ir neapskaičiuojama pinigais. O kas apskaičiuos mūsų kultūros nuostolius. Juk išbrauktos ištisos kartos iš kultūros kūrimo. Trūksta dvasinių vertybių, kurias jos būtų sukūrę. Ši okupacija gali būti pražūtinga mūsų tautai. Ar mūsų nelaukia kazachų, mordvių bei kitų jau beveik išnaikintų tautų likimas? Kas žino? Nekovojanti tauta ne tik dėl savo fizinio, bet ir dėl savo kultūrinio egzistavimo gali greitai nutautėti ir ištirpti kitose tautose. Okupacija tęsiasi, ir mes nežinome, kada ji baigsis. Nesibaigia ir kova. Tik kovos priemonės kinta, jos prisitaiko prie pakitusių sąlygų. Tai sunki ir varginanti kova. Ji reikalauja daug valios, energijos, pasišventimo, aukų. Pirmojo pokarinio dešimtmečio kovotojų beveik neliko: vieni žuvo, kiti

nusilpo. Kovą tęsia jaunesnės kartos. Ilgos okupacijos laikas, atrodantis be prošvaistės, nesilpnina jaunesnės kartos laisvės siekimo. Nepaisant masinės bolševikų propagandos kvailinimo, šiai kartai laisvė ne miražas, ne abstrakti sąvoka. Ji aiškiai suvokiama idėja. Tai žmogaus teisė: a) būti savo krašto šeimininku, b) laisvai pareikšti nuomonę dėl savo šalies valdymo, c) laisvai skleisti savo idėjas, d) laisvai naudotis dvasiniais turtais ir juos kurti, e) naudotis savo darbo vaisiais, f) laisvai keliauti po savo kraštą ir išvažiuoti į kitas šalis.

Šias laisves gali įgyvendinti tik laisva tauta, sukūrusi savo valstybę. Okupuotame krašte žmonės negali naudotis tokiomis elementariomis laisvėmis.

Sąmoningą tautą sunku išlaikyti vergijoje, tai supranta kiekvienas okupantas. Didžiausią rūpestį jam kelia sąmoningiausia tautos dalis, nes ji greičiau perpranta okupantų kėslus. Todėl teroro smaigalį okupantai pirmiausia nukreipė į aktyviausią tautos dalį. Jie griebėsi senų caro imperijos metodų – kalėjimų ir trėmimų į Sibirą, tik juos ištobulino. Jau pirmaisiais imperijos egzistavimo metais bolševikai papildė caro imperijos prievartos arsenalą savo naujove – konclageriais. Daugiau negu dvidešimt metų veikę, jie praleido milijonus žmonių.

Jau pirmaisiais okupacijos metais į juos nugarmėjo ir mūsų tautos dalis.

Okupantai pasiekia savo tikslą, kai jie pavergia tautos dvasią. Akivaizdus tautos dvasinis atsparumas yra kalba. Ja labiau negu kitais tautiniais faktoriais tauta išsiskiria iš kitų tarpo.

Carinė imperija didelę reikšmę skyrė nutautinimui ir surusinimui. Tai įvykdyti ji stengėsi 120 metų. Todėl mūsų tauta gerai supranta, ką reiškia dvasinis pavergimas. 40 metų lietuviams buvo uždrausta spauda gimtąja kalba. Rusija gana grubiai vykdė nutautinimo politiką. Ji net neslėpė savo tikslų, nesiskaitė su priemonėmis. Lietuviams uždraudė lietuvišką spaudą, draudė mokyti vaikus gimtąja kalba, valstybinėse įstaigose vartojo tik rusų kalbą. Jaunus vyrus rusino ir kariuomenėje. Lietuvių tauta skaudžiai išgyveno savo likimą, nes okupantas užgavo jautriausias jos sielos stygas. Tokiu sunkiu metu, kai tauta neturėjo spaudos, ir įsižiebė tautinis judėjimas. Deja, praeitame šimtmetyje pasaulis nebuvo jautrus mažų tautų nelaimėms. Pasaulio viešoji nuomonė, kuri užjautė okupuotas šalis, buvo nestipri ir negalėjo paveikti valstybių politikos raidos. Buvo daugiau pavergtų tautų negu laisvų ir daugeliui žmonių atrodė visai normalu, kad silpnesnės tautos priklauso stipresnėms. Be to, ma-

sinės ryšių priemonės buvo netobulos ir negausios. Todėl pasaulis mažai žinojo apie Rusijos pavergtas tautas. Tokia tarptautinė padėtis ir abejingos visuomenės pažiūros palengvino carinei imperijai susidoroti su pavergtomis tautomis. Bolševikų imperija seka caro imperijos pėdomis. Tačiau jų nutautinimo ir rusinimo metodų negalima sutapatinti. Bolševikai, metę tautų lygybės šūkius, manė jas lengvai patrauksią į savo pusę.

Jie kūrė naujo tipo imperiją, tad tautinį klausimą peržiūrėjo iš pagrindų. Jie atsisakė grubios nutautinimo ir rusinimo politikos, pakeitę ją lanksčia, iš pirmo žvilgsnio sunkiai įžiūrima. Caro imperijos praktika parodė, kad žmones sunku nutautinti ir jėga primesti jiems svetimą kalbą. Tad bolševikai paskelbė, jog visos tautos lygiateisės. Ar ne pažangu? Tautų lygybės šūkiai iš tiesų patrauklūs ir bolševikai jais sumaniai naudojasi. Juk ne visos tautos galėjo perprasti jų tikslus. O patirties apie tų šūkių įgyvendinimą dar nebuvo. Bolševikai imperijos kūrimo metu stengėsi kuo plačiau paskleisti savąją propagandą. Lengviausiai tai padaryti galima buvo žmonių gimtąja kalba. Bet vėliau, kai jau tvirtai laikė valdžią savo rankose, bolševikai ėmė primetinėti kitoms tautoms rusų kalbą. Per 60 metų rusinimo metodai kito, tobulėjo, tapo klastingesni ir akiplėšiškesni. Jau praėjo beveik keturios dešimtys okupacijos metų ir dabar aiškiai matome, kaip rusinimo nuodų stengiamasi įleisti į kiekvieną tautos ląstelę. Kad lengviau būtų tokią politiką užmaskuoti, dabar rusų kalba įvelkama į naują rūbą. Ji pavadinta "tautų bendravimo kalba". Ir rusinimas yra sudėtinė "internacionalinės" politikos dalis. Pagal ją, ta tauta yra pasidavusi internacionalizmui, kuri labiau nutautėjusi, kurioje daugiau girdėti rusų kalbos. Tokia tauta giriama, siekiant užliūliuoti jos budrumą ir paskatinti jos duobkasius dar aktyvesnei veiklai. Bolševikai atkakliai siekia įtikinti savo bei pasaulio visuomenę, kad jų imperijoje visos kalbos yra lygiateisės ir tautų kultūros klesti. Tai labai veidmainiška politika. Ji teigia kalbų lygiateisiškumą, o kartu siekia įtvirtinti rusų kalbą okupuotose šalyse. Okupantai sudaro krašte tokias sąlygas, kad žmonėms atrodytų, jog pats gyvenimas verčia juos išmokti rusų kalbą.

Nuo pat mažens jaunimui diegia rusų kalbą. Oficialiai tvirtina, kad rusų kalba mokyklose nebūtina, tai priklauso nuo tėvų valios. Tėvai gali neleisti vaikų mokytis rusų kalbos. Tačiau tėvai suprantą, kokia svarbi rusų kalba ir noriai leidžią vaikus jos mokytis. Iš tiesų dauguma tėvų net nežino, kad toks pasirinkimas oficialiai galimas. Niekas jų neklausia, kai registruoja vaikus į

mokyklą: nori, kad vaikas mokytųsi rusų kalbos, ar ne. Be to, kurie žino tokį pasirinkimą, vargu ar išdrįs juo pasinaudoti, nes gali užsitraukti įtarimą, jog nelojalūs valdžiai.

Lietuvių mokyklose rusų kalbos programos mažai skiriasi nuo gimtosios kalbos programų. Mokinius moko rusų kalbos nuo pirmųjų klasių, kai vaikai dar neturi gimtosios kalbos pagrindų. Rusų kalba beveik sulyginama su lietuvių kalba. Tokia praktika žemina lietuvių kalbos kokybę ir darko gimtąją kalbą. Gerai neišmokę lietuvių kalbos vidurinėse mokyklose, aukštosiose mokyklose studentai naudojasi rusiška literatūra, todėl daug sąvokų ir rusų kalbos dvasia perkelta į lietuvių kalbą. Rusų kalbai atiduota pirmenybė prieš kitas užsienio kalbas. Todėl mokiniai daug blogiau išmoksta anglų, vokiečių, prancūzų kalbas. Vidurinės mokyklos išleidžia abiturientus, kurių užsienio kalbų žinios labai silpnos. Net baigę aukštąsias mokyklas neturi šnekamosios kalbos įgūdžių ir blogai supranta raštą. Nemokėdami Vakarų Europos tautų kalbų, žmonės negali bendrauti su užsieniečiais, negali pasinaudoti literatūra ir tiesiogiai susipažinti su Vakarų kultūra. Tą spragą dalinai galima užpildyti naudojantis rusų kalba. Tačiau negalima visiškai pasitikėti bolševikų išleidžiama rusų kalba Vakarų literatūra. Jeigu jie laiko literatūrą jų ideologijai nenaudinga, tai tokios visai neleidžia ir nutyli, kokios kultūrinės vertės ji bebūtų. Dažnai Vakarų kultūrai atstovauja antraeiliai ar trečiaeiliai veikalai, jeigu jie pila vandenį ant bolševikų propagandos malūno. Tokiu atveju šių laikų kultūros proceso neįsivaizduojame arba gauname iškreiptą vaizdą.

Vakarų Europos tautų kalbos mums nemažiau svarbios negu rusų kalba. Mes esame Vakarų kultūros šalis ir per šias kalbas galime tiesiogiai susipažinti su jų kultūros pasiekimais. Lietuviai dar nepajuto tiek skaudžių rusinimo rezultatų kiek kitos tautos, valdomos bolševikų nuo pat jų imperijos įkūrimo. Daugiau negu 20 metų Lietuva buvo laisva. Šis laikotarpis yra labai svarbus tautos gyvenime, nes per tą laiką mes atsigavome po tokios ilgos carinės okupacijos, sustiprėjome savo tautine dvasia, tobulinome savo kalbą. Tolimesniam tautos egzistavimui padėjome stiprius pagrindus. Mums dabar lengviau atlaikyti nutautinimo bangą, kuri plūsta iš Rytų. Tos tautos, kurios nepajėgė sukurti savo valstybės, kai kilo bolševikų imperija ir kurias taip pat ilgai valdė carinė Rusija, yra stipriai surusintos.

Sunki dalia Ukrainos. Daug ukrainiečių kalba rusų kalba, ypač miestų gyventojai. Kaip ir kitose respublikose, taip ir Ukrainoje daugiausia dėmesio

skiriama rusinimui per mokyklas. Valdžia įvairiomis dingstimis vietoje ukrainiečių kalbos įveda mokyklose rusų kalbą. Mokiniai priversti mokytis rusų kalbą, todėl ukrainietiškų mokyklų sparčiai mažėja, o rusiškų daugėja.

Mūsų kaimynų baltarusių padėtis dar blogesnė negu ukrainiečių. Tautiškai sąmoningų ir aktyvių žmonių labai mažai. Pasipriešinimas rusinimui – silpnas, todėl rusų kalba baigia išstumti baltarusių kalbą.

"Internacionalizmo" politikos dėka daug mažesnių tautų, taip vadinamoje Rusijos federacijoje išnyko, o likusios skurdžiai egzistuoja. Šias tautas stipriai rusino carinė Rusija, o bolševikai sustiprino tą procesą. "Rusijos Federacijos" tautos turi savo mokyklas, bet tik formaliai. Tai reiškia, kad tik kai kuriose vietovėse yra mokyklos gimtąja kalba, o dauguma jų – rusų kalba. Tai patraukli vitrina, žiūrintiems į ją iš toliau ir nesistengiantiems įsigilinti į tokios nacionalinės politikos esmę. Rusinimo politikos rezultatai toms tautoms yra labai liūdni: dalis jų pamiršo savo kalbą ir save laiko rusais.

Rusų kalba yra imperijos kalba. Bolševikų praktikoje "internacionalizmas" yra pavergtų tautų santykiai su rusų tauta. Šios politikos siūlai eina iš Maskvos į periferiją (į pavergtas tautas). Taip karštai propaguojamas internacionalizmas, susijęs ir su rusų kalba. Niekas neišdrįsta net prasižioti, kad be rusų kalbos yra daugiau taip vadinamų broliškų respublikų kalbų. Taigi, to internacionalizmo vardan, mes galime vaikus mokyti vidurinėse mokyklose ne tik rusų kalbos, bet ir kitų tautų kalbų. Mūsų kaimynai latviai tikrai brolška tauta. Su jais mes bendraujame įvairiose gyvenimo srityse. Mums būtų pravartu turėti žmonių, gerai mokančių latvių kalbą.

Galėtume vaikus mokyti kai kuriose mokyklose ukrainiečių kalbos. Didelė tauta, stipri Ukrainos pramonė, pilna žemės turtų, senos kultūros šalis, be to, esame beveik kaimynai. Visi šie faktoriai mus verčia palaikyti su ukrainiečiais glaudžius santykius. Neginčytina, kad mums reikalinga rusų kalba. Tačiau ne kiekvienoje mokykloje. Kiekviena tauta užmezga santykius su kitomis tautomis, o ypač artimai bendrauja su kaimynais ir didelėmis tautomis. Ir mes nuo seno palaikome santykius su įvairiomis tautomis, ir su Rusija. Ir ateityje santykiai su Rusija bus svarbūs mūsų tautos gyvenime. Mums reikia turėti rusų kalbos specialistų. Be to, tam tikra dalis baigusių vidurines ir aukštąsias mokyklas turi mokėti rusų kalbą. Tačiau tiek turi būti mokoma, kiek reikalauja mūsų tautos ekonominiai, kultūriniai ir politiniai interesai. Jokiu būdu negalima atiduoti rusų kalbai pirmenybės prieš Vakarų tautų kalbas.

Bolševikinėje imperijoje nutylima tautinių mažumų švietimo problema gimtąja kalba. Kiekvienoje respublikoje gyvena daug kitų gyventojų, kurie sudaro ir kurie nesudaro atskiro administracinio vieneto. Jie gyvena išsisklaidę tarp pagrindinių tautos gyventojų, nors kai kuriose vietose, ypač miestuose, gana tankiai. Kai kurios tautinės mažumos turi savo mokyklas. Tai lenkai Lietuvoje ir vokiečiai Kazachijoje. Bolševikai padarė toms tautinėms mažumoms nedidelę kultūrinę nuolaidą – leido švietimą gimtąja kalba. Galbūt todėl, kad norėjo išlaikyti gerus santykius su Lenkija ir Vokietijos federacine respublika. Rusijoje gyvena daug tautinių mažumų. Gausiausios iš jų – žydai ir ukrainiečiai. Jie sudaro didelę gyventojų dalį miestuose. Tačiau jų vaikai turi mokytis rusų kalbą, nes mokyklų sava kalba nėra. Reikalavimas tokių mokyklų būtų palaikytas "buržuaziniu nacionalizmu". Mūsų tautiečiai, gyvenantys Baltarusijoje, neturi lietuviškų mokyklų. Bet kokia lietuviška kultūrinė veikla laikoma nusikaltimu, už ją baudžiama.

Labai sunki dalia teko Sibiro tremtiniams. Lietuviai, kaip ir kitų tautų tremtiniai, neturėjo elementariausių žmogaus teisių. Apie mokyklas gimtąja kalba negalėjo net svajoti. Tremtinių vaikai galėjo mokytis tik rusiškose mokyklose, žinoma, jeigu jos buvo.

Rusinimas nesibaigia mokyklose. Jaunuolius, kaip ir caro laikais, toliau rusina kariuomenėje. Bolševikinė kariuomenė – tai tas žaizdras, iš kurio turi išeiti protiškai suluošinti vyrai, pasiruošę aklai vykdyti bet kokį nusikalstamą bolševikų įsakymą.

Rusinimo banga ritasi per įstaigas ir įmones. Kai kurių didesnių miestų, ypač Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, įmonėse, kurios tiesiogiai valdomos iš Maskvos, skamba rusų kalba. Ten ne tik dauguma darbininkų atvykėliai iš Rusijos, bet ir didelė dalis administracijos yra rusai. Atvykėliai sukuria rusišką aplinką. Tam padeda ir vadinamoji vaizdinė agitacija: įvairūs šūkiai, sienlaikraščiai, diagramos, techninė bei kitokia informacija dažniausiai rašoma rusų kalba. Administracijos dokumentai – taip pat. Lietuviai darbininkai ir tarnautojai turi kalbėti rusiškai ne tik tvarkydami reikalus su administracija, bet ir bendraudami su kitų tautybių darbininkais. Taigi ir daugelis įmonių yra lietuvių darbininkų rusinimo židiniai.

Geresnė padėtis vietinės okupacinės valdžios tvarkomose įmonėse bei įstaigose. Išskyrus Vilnių, Klaipėdą ir Vilniaus krašto miestelius, kuriuose didelę gyventojų dalį sudaro rusai ir kitų tautybių žmonės, kalbantys rusiškai, šiose

1-99/9672

Klaipėdos miesto savivaldybės
VIEŠOJI BIBLIOTEKA
Skaitytojų
aptarnavimo skyrius

įmonėse bei įstaigose rusų dirba mažai. Todėl rusiškos aplinkos jie nesudaro. Tačiau ir tokiose įmonėse ne visada gali išsiversti be rusų kalbos, nes dalis dokumentacijos taip pat rašoma rusiškai.

Saugumas ir milicija Lietuvoje vartoja ir lietuvių kalbą, bet daugelį dokumentų rašo rusų kalba. Šios organizacijos turi užgniaužti bet kokį tautinį pasipriešinimą. Todėl jose dirba daug rusų. Tai patys reakcingiausi okupantų ramsčiai Lietuvoje.

Pavažinėkime bet kokia susisiekimo priemone po Lietuvą. Kur beužsuktume – į miestą ar į provinciją, visur susidursime su rusų kalba. Atrodo, jog Lietuvoje gyvena pusė rusų ir pusė lietuvių, o kraštas nuo gilios senovės priklauso abiem tautoms. Nesvarbu, kad kokiame kaime negyvena nė vieno ruso, bet kaimo pavadinimas užrašytas ir rusiškai. Plentai ir keliai nusėti rusiškais užrašais. Dabar dar rašo pirma lietuviškai, o paskui rusiškai. Kai rusiški kolonizatoriai daugiau apgyvendins kraštą, bus nesunku sukeisti kalbas vietomis. O kai "internacionalizmas" dar giliau įleis šaknis Lietuvoje, liks tik rusiški užrašai.

Geležinkeliai Lietuvoje priklauso Pabaltijo valdybai. Todėl nuo pat pradžios šiose susisiekimo priemonėse bei jų stotyse vartojama rusų kalba. Vis dėlto lietuvių kalbą turėjo įsileisti pirmiausia į geležinkelio stotis, nes čia reikia aptarnauti lietuvius gyventojus. Miestuose apstu įvairių skelbimų, reklamų bei iškabų. Tuoj po karo prie lietuviškų įstaigų ir parduotuvių pavadinimų prikergė rusiškus. Lietuvos miestus užplūdo reklamos, skelbimai ir kitokia makulatūra rusų kalba. Gatvės dar ilgą laiką turėjo tik lietuviškus užrašus. Pagaliau neiškentė okupantai lietuviškų užrašų ir paleido į gatves "internacionalizmo" bangą. Tiesa, jie keitė ne iš karto visus užrašus, bet laipsniškai, per ilgesnį laiką. Pirmiausia pasirodė lietuviški ir rusiški užrašai didesnėse gatvėse. Okupantai pateikia savo užrašus dalimis, kad gyventojai lengviau prie jų priprastų.

Rusinimo tempai ne visuose miestuose vienodi. Jie spartesni Vilniuje ir Klaipėdoje, nes ten didelę gyventojų dalį sudaro svetimtaučiai. Be to, Vilniuje sukaupta okupacinės valdžios centrinė administracija. Kaunas, Šiauliai, Panevėžys lėčiau rusinami. Dar lėčiau – rajonų miestai ir miesteliai. Iš visų Lietuvos dalių labiausiai rusinamas Vilniaus kraštas.

Labai sunku ar visai negalima pavergti laisvo žmogaus dvasios. Dar sunkiau pavergti laisvos tautos dvasią. Bolševikai sugalvojo, kaip jie mano, patį

veiksmingiausią, bet antihumanišką, niekšišką būdą pažaboti tautas. Atskyrė jas spygliuotomis vielų tvoromis, draudžiamomis zonomis nuo likusio pasaulio. Pirmą kartą mūsų istorijoje šeštadalis pasaulio paversta konclageriu. Konclageris vaizduojamas kaip aukščiausias žmogaus proto pasiekimas. Iš tiesų tai iškrypusio proto padarinys, kurio ryškus rezultatas – žiaurus tautos išnaudojimas, moralinis smukimas. Nieko gero nežada imperijos tautoms atskyrimas nuo pasaulio kultūros lobyno. Tik bendraudamos tautos gali visapusiškai tobulėti. Kiekviena tauta, kuri rūpinasi pakelti savo krašto gerovę bei kultūrą, stengiasi pritaikyti kitų tautų pasiekimus savo kraštui. Ką duoda užsiskleidimas – puikus pavyzdys Senovės Kinija. Apsitverusi aukšta siena nuo puslaukinių klajoklių genčių, kultūringa kinų tauta ilgainiui nusmuko. Tokį likimą bolševikai rengia visoms savo imperijos tautoms. Kultūra jiems svarbi tiek, kiek ją galima panaudoti savo partinių dogmų propagandai. Atskyrę tautas nuo likusio pasaulio kultūros, nuo jos įtakos, bolševikai stengiasi įdiegti savo partines dogmas propaganda, panaudodami literatūrą, vaizduojamąjį meną, muziką. Neva jų dogmos tobuliausios, humaniškiausios, mokslinės ir neišvengiamai paskutinė žmonijos istorijos raidos pakopa. Įtikintos, apkvailintos tautos nesieks laisvės, nes jos manys, kad jau pasiekė aukščiausią kultūros ir laisvės viršūnę.

Okupavę mūsų krašą, įgiję patirties ant kitų tautų sprando, bolševikai puolė atimti iš lietuvių tautos literatūrą, muziką, vaizduojamąjį meną, net jos praeitį – istoriją. Surūšiavo mūsų kultūrą: į "liaudišką" ir "nacionalistinę". Jų supratimu "liaudiška" ta, kurią galima įsprausti į "mokslų mokslo – marksizmo-leninizmo" rėmus. O kuri netelpa į šiuos rėmus – "nacionalistinė". Kultūros veikėjus, kurių veikalai pakliuvo į draudžiamų knygų sąrašus, pasmerkė užmarščiai. Net jų pavardžių neminėjo, o jeigu negalėjo nutylėti, tai atsimindavo juos plūsdami. Jaunoji karta mokyklose nieko apie juos negirdėjo – mokytojai tylėjo. Tik palėpėse išlikusios knygos bylojo apie jų kūrybą. Lietuvių kultūros darbuotojams, gyvenantiems užsienyje, tuoj priklijavo "imperializmo tarnų" etiketę ir manė įkalę paskutinę vinį į jų karsto dangtį. Taip "palaidoję" daugelį rašytojų, muzikų, dailininkų ir kitų kultūros darbuotojų, jie nuskurdino kultūrą Lietuvoje. Bolševikai ne tik nutylėjo dabartinių išeivių kūrybą. Rinko įvairią literatūrą, išleistą Lietuvos laikais: politinę, religinę, filosofinę, visuomenės mokslų, net grožinę, jeigu autorius gyveno užsienyje, buvo suimtas ar ištremtas. Daug Lietuvos laikais išleistų laikraščių, žurnalų,

knygų supleškėjo laužuose, sudegė fabrikų kūryklose. Kitas krovė į sandėlius ir perdavė stambioms bibliotekoms. Čia sudarė specfondus, tai yra knygų kalėjimus. Ten laikomas knygas gali vietoje paskaityti tik turintys ypatingus leidimus. Šiuos leidimus gauna tik patikimi valdžiai žmonės, kuriems tokia literatūra reikalinga profesiniais tikslais. Iš užsienio gaunamos knygos, kuriose, bolševikų manymu, yra erezinių minčių, taip pat atsiduria specfonduose, kad nepasiektų platesnės visuomenės.

Tautą lengviau apkvailinti, kai ji gyvena dabartimi, kai jos didžiausias rūpestis yra kova dėl kasdieninio duonos kąsnio. Dar lengviau ją kvailinti, kai ji jau tiek apkvailinta, jog nemato savo skurdžios dabarties, o gyvena propagandos primestomis iliuzijomis. Kai iš tautos atima atmintį, tai ji nežino, kas ji buvo ir kas yra. "Vyresnysis brolis" negalėjo pakęsti mūsų garbingos praeities, jos dėstymo mokyklose. Stengėsi ją nutylėti, o vėliau keisti į istorijos surogatą. Istorinę literatūrą sunaikino: degino laužuose, fabrikų kūryklose. O kiek knygų dūlėja "knygų kalėjimuose".

Reikia manyti, kad iš visų istorijos knygų skaudžiausio likimo susilaukė Šapokos "Lietuvos istorija". Su kokia neapykanta okupantai gainiojosi ją po visą Lietuvą. Šapokos "Lietuvos istorija" – tai jos savininko nelojalumo okupantų valdžiai įrodymas, tai "antitarybinės propagandos" medžiaga. Kiek ją kartų guldė ant bolševikinio teisėjo stalo. Kiek už ją nuteisė ir teisia žmonių – tik vienas Dievas žino. Šapokos "Lietuvos istorija" – okupantams baubas.

Nuskurdinę lietuvių kultūrą, ilgainiui okupantai suprato, kad negalima jos pakeisti "proletarine kultūra", kuri neegzistavo. Be to, nebuvo galima paaiškinti jaunajai kartai, jog mes esame be kultūrinės praeities. Visiems buvo akivaizdu, kad okupantai užgniaužia kultūros praeitį. Liko viena išeitis – "perkainuoti vertybes". Tuo metu sušvelnėjęs postalininio pereinamojo laikotarpio kultūrinis klimatas skatino tokį sprendimą. Okupantai persijojo mūsų kultūrinį palikimą per retesnį rėtį. Tiesa, labiau pasisekė mirusiems negu gyviems, kaip paprastai būdavo bolševikų imperijoje. Buvo "reabilituoti" kultūros veikėjai, bet ne visa jų kūryba. Kai kurių kultūros veikėjų "reabilitacija" buvo tik parodomoji, nes be jubiliejinių leidinėlių nieko daugiau neišleista.

Dabar labai trūksta verstinės humanitarinės literatūros lietuvių kalba. Nėra šiuolaikinės filosofinės, istorinės, sociologinės, politinės, memuarinės užsienio literatūros lietuviškai. Net praeito šimtmečio klasika, išskyrus kelis trupinėlius, neverčiama į lietuvių kalbą. Sunku pakęsti tokią diskriminaciją.

Lyg už nosies vedžioja ir rodo: štai tą gali skaityti, aną draudžiama. Tai stabdo mūsų tautos kultūrinę pažangą. Užsienio humanitarinių mokslų literatūra praturtintų mūsų visuomenės mintį, skatintų nagrinėti įvairias problemas. Jaunoji karta plėstų akiratį, mokytųsi laisvai galvoti. Tą kultūrinę diskriminaciją pridengia imperijos meno, švietimo, mokslo pasiekimų liaupsinimas.

Užtrenkę duris į išorinį pasaulį, bolševikai parengė įvairias kultūros priemones masinei partinių dogmų propagandai. Tam tikslui plačiai naudoja knygas, žurnalus, laikraščius, televiziją, radiją, kiną, teatrą. Įmonėse ir įstaigose organizuoja įvairias propagandines paskaitas, kurias darbininkai ir tarnautojai privalo lankytis. Propagandistai stengiasi, kad kiekvieną žmogų pasiektų bolševikinė propaganda. Jie perša bolševikų dogmas nuo vaikų darželio iki gilios senatvės. Tam tikslui pasiekti įtraukia labai daug žmonių ir išleidžia didelius pinigus. Didžiulė propagandistų armija vaizduoja visuomenę taip, lyg ji tegalvotų apie partiją ir jos dievuką – pirmąjį sekretorių, o darbininkai ir valstiečiai tik dėl to dirba, kad sustiprintų imperiją.

Žmones kvailina įvairios kvalifikacijos propagandistai. Didelės užduotys skiriamos literatūros darbuotojams. Iš jų reikalaujama vadinamų "pažangių" kūrinių. Tačiau ne taip lengva meistriškai įvykdyti tuos reikalavimus. Užsakymas – ne laisva kūryba. Bolševikų imperijos rašytojų sąjungos negalima lyginti su laisvojo pasaulio rašytojų sąjungomis. Paprastosios nepriklauso nuo vyriausybių. Bolševikų imperijos rašytojų sąjunga yra valstybinis organas. Jos nariai – oficialūs rašytojai ir turi prisilaikyti partijos nurodymų. Jie neieško gyvenimo tiesos. Vieni nutyli, apeina skaudžias tautai problemas, kiti meluoja, iškraipo, gražina gyvenimą. Jie atitrūkę nuo žemės ir vaizduoja savo susikurtą bei partinių užsakovų įsivaizduojamą gyvenimą. Todėl ką sužinos skaitytojas apie mūsų tautos gyvenimą per šį bolševikų periodą, sakysim, po šimto metų? Bolševikų laikais mūsų tautos gyvenimas yra tragedija ir ištisos kančios. Tų kančių negalima apeiti ir užmiršti. Šimtai tūkstančių buvo represuota, dešimtys tūkstančių nukankinta.

Ar gali poetas apdainuoti iš sielos gelmių plūstančiais žodžiais budelius? Ne! Tik dvasiniai iškrypėliai prieš juos keliaklupsčiavo. Būsimosios kartos nesužinos iš jų raštų apie tikrąjį mūsų tautos gyvenimą. Jos skaitys pagražintą ir nudailintą melą. Visuomenei jis nebus reikalingas, kaip ir dabar jį mažai kas skaito. Kai kurie rašytojai skęsta smulkių kasdieninių problemų klampy-

nėje. Nagrinėja, kas geriau: būti piemeniu ar ganyti? Gal šie rašiniai liks kaip falsifikacijos ir melo pavyzdžiai, kuriuos retkarčiais pavartys literatūros istorikai, norintys sužinoti apie dvasios luošių kartą.

Žurnalistai užpildo periodinės spaudos puslapius rašiniais, persunktais bolševikine propaganda. Jie iškraipo įvykius, tendencingai aiškina tiek vidaus gyvenimą, tiek užsienio. Jie neatsakingi viešajai nuomonei, nes krašte nėra alternatyvios informacijos priemonių. Jeigu informacija ir aiškinimai naudingi partijai, tai aiškink, kaip reikalauja partija, ir visada būsi po jos sparnu. Melas tiems žmonėms sąžinės negraužia.

Bolševikų tautų pavergimo idėjos progresuoja. Gimė jų galvoje naujas terminas – mitinė "tarybinė liaudis". Dabar bolševikai aiškina, kad tautos gyvendamos bendroje "subrendusio socializmo" (dar vienas terminas iš bolševikų propagandos žodyno) tėvynėje supanašėjo, gyvena bendrais siekimais, bendromis komunizmo idėjomis. Tokiu atveju galima tautas vertinti kaip vieną liaudį. Iš tiesų po šiuo terminu slepiasi nauja pavergimo pakopa. Bolševikai stengiasi paversti tautas beformiu kratiniu, kuris aklai sektų Maskvos nurodymus. Tačiau tautos turi savo siekius, savo gyvenimą, savo istoriją, tradicijas, kalbą. Kiekviena šiek tiek samoningesnė tauta turi savo kelią. Ką lietuvių tauta gali turėti bendro su ta mitine "tarybine liaudimi"? Mes – okupuota šalis. Mes kovojame su okupantais. Mus per keturiasdešimt metų terorizuoja. Mes – neturime ekonominės, politinės, kultūrinės laisvės. Tai ką bendro mes galime turėti su ta mitine "tarybine liaudimi"? Argi neturi savo kelio Latvija ir Estija, kurių likimas panašus į mūsų? Ar ukrainiečiai nesiekia laisvės, argi nekovoja? Kiek daug aukų jie sudėjo ant laisvės aukuro! Kuo skiriasi armėnai nuo kitų tautų, ar jie neturi kovotojų už Armėnijos laisvę? Turi. Tad nėra jokios tarybinės liaudies. Visuomenės sluoksniai, susidedantys iš aukštesnių partinių sekretorių, įmonių ir įstaigų direktorių, iš tiesų visose tautose panašūs, jie sudaro bendriją, naują klasę, stovinčią aukščiau liaudies. Įėję į tą klasę, jeigu ištikimai tarnaus partijai, tai iki pat mirties turės užtikrintą vadovaujančią vietą. Prie partinių sekretorių būtina pridėti valstybės saugumo darbuotojus, kurie yra reakcingiausia "tarybinės liaudies" dalis. Visuose bolševikų imperijos kampeliuose jie sudaro vieną "kumštį". Tai nauja klasė, kuri išnaudojo tautas, tai klasė, kuri sočiai maitinama iš valstybės lovio. Jos siekimai, kuriai tautai ji bepriklausytų – bendri: naudotis įvairiomis, nuo visuomenės kruopščiai slepiamomis privilegijomis, išlaikyti geležiniame kumštyje

❒ Pas vyrą ir tėvelį tremtyje apsilankius. Irena, Gražina ir Balys Gajauskai. Čiumikan, Chabarovsko kraštas, 1987 m. vasara

❒ Balys Gajauskas su dukra Gražina prie Ochotsko jūros

tautas ir nukreipti jų sukurtą galybę pasaulio užvaldymui. Pavergę daugelį tautų ir teroru išlaikydami jas paklusnias, bolševikai mano, kad tokiu būdu galima nuslopinti laisvės idėjas. Tačiau jie klysta. Laisvė – įgimta vertybė. Nuo gilios senovės laisvės jausmas perduodamas iš kartos į kartą. Tauta, kaip ir žmogus, praradusi laisvę priešinasi ir stengiasi ją atgauti. Jėga gali nuslopinti tik fizinį pasipriešinimą, bet ji nenumarins tautų laisvės troškimo. Pavergta tauta, ypač jeigu ji silpnesnė, laikinai kęs vergiją, bet laisvės jausmas nuolatos rusens jos širdyje. Užtenka tik pūstelėti, ir iš menko rusenimo įsiliepsnos laužas.

Carinės imperijos laikais per šimtą metų ruseno laisvės jausmas. Kelis kartus mūsų tauta sukilo, bet nebuvo palankių sąlygų atgauti laisvę. Pagaliau Pirmojo pasaulinio karo audra nušlavė carinę imperiją, ir mes iškovojome laisvę.

Ir dabar daugiau negu keturiasdešimt metų mūsų tautoje rusena laisvės jausmas. Kartais jis dega ryškia liepsna, bet politinės sąlygos dar mums nepalankios. Tačiau laisvė – mūsų tautos svajonė. Ji paremta dideliais darbais ir aukomis bei kančiomis. Ir toliau mes eisime tuo gruoblėtu keliu, kol atgausime laisvę.

1982 m. Permės srities,
Kučino politkalinių ypatingojo režimo konclageris
Balys Gajauskas

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI

VAKARŲ LIETUVA

Kazimieras Banys

NEMUNO-DUBYSOS-MITUVOS TRIKAMPIO (KĘSTUČIO APYGARDOS VAIDOTO RINKTINĖS VAIDILOS TĖVŪNIJOS) PARTIZANAI

1945-1949 m., būdamas Veliuonos gimnazijos moksleiviu, platinau tarp moksleivių partizanų periodinę ir proginę spaudą, bendravau su keliolika Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės partizanų. 1950-1952 m., jau dirbdamas mokytoju, buvau ryšininku tarp Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų pogrindinės organizacijos "Vieningoji Darbo Sąjunga" (VDS) ir Vakarų Lietuvos partizanų vadovybės. Tuo tikslu teko daugiau ar mažiau bendrauti su keliolika Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės Vaidilos tėvūnijos partizanų. Žinodamas, kad mano tėviškėje (Jurbarko r., Juodaičių apyl.) niekas per daug nesirūpina to krašto partizanų išgelbėjimu nuo istorinės užmaršties, visą laiką jaučiau, jog būtina šią spragą užpildyti.*

Didžiausias mano darbo trūkumas yra tai, kad nesugebėjau parašyti trumpos paskutiniojo Vaidoto rinktinės vado Edvardo Pranckevičiaus-Vasario biografijos. Su šiuo įdomiu ir drąsiu kovotoju teko artimai bendrauti 1950-1952 m., kai per jį ir jo vyrus palaikiau ryšį su LLKS sekretoriumi Antanu Bakšiu-Germantu. Anais laikais žinojau jo slapyvardį bei pareigas ir daugiau žinoti neprivalėjau ir nenorėjau. Dėl šios priežasties negalėjau surasti Vasario artimųjų bei kaimynų.

Petras Andrikis

Gimė 1915 m. Juodaičių apyl. Mišiūnų k. neturtingo ūkininko šeimoje. Iki karo aktyvus pavasarininkų bei Juodaičių (Girkalnio vls., Raseinių aps.) šaulių būrio narys. Nuo pat antrosios bolševikų okupacijos pradžios aktyvus

---

* Žr. kn.: **Studentų byla.** V.1995; **Laisvės kovų archyvas. T.18.** P.111-130.

partizaninio judėjimo dalyvis. 1944 m. gruodžio pabaigoje dalyvavo garsiame Vozbutų mūšyje ir kituose gana stambiuose susirėmimuose su NKVD bei stribų būriais. Buvo tarnavęs Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, gabus savamokslis, tad nenuostabu, kad partizanų vadovybė jam patikėjo būrio vado pareigas. Jis sėkmingai kovojo ne vien tik su okupantais bei jų pakalikais, bet ir su plėšikaujančiais apsimetusiais partizanais, kurie skriaudė vietos gyventojus. Partizano uniforma retai jį tekdavo matyti: vilkėdavo civiliškai arba rusiška karine uniforma. Mane, Veliuonos gimnazijos moksleivį, per vasaros atostogas aplankydavo dieną. Ateidavo ant pečių užsidėjęs dalgį, šakę ar grėblį, atnešdavo pogrindinės literatūros, o iš manęs paprašydavo žemesniųjų gimnazijos klasių vadovėlių – mat labai buvo imlus mokslui. 1947 m. vasarą paprašė lotynų kalbos vadovėlio, kad išmoktų atmintinai reikšmingesnius lotyniškus posakius (buvo apdovanotas oratoriaus gabumais, tad ruošėsi visuomeninei veiklai Nepriklausomoje Lietuvoje).

Žuvo 1948 m. balandžio pradžioje. Dienojo Zapijuvkos palivarko, ūkininko Daugėlos miškelyje, 2 km už Juodaičių Ariogalos link, keturiese: Petras Andrikis, Antanas Povilaitis, Juozas Mačiulis ir Vladas Atgalainis. Išdavikui pranešus apie juos, partizanai buvo apsupti gausaus enkavedistų ir stribų būrio. Prasidėjo nelygi kova. Antanas Povilaitis krito vietoje. Petras Andrikis išsiveržė iš apsupties ir klampiu arimu, atsiplėšęs nuo besivejančių, bėgo Pagausančio I kaimo link. Tuo pat metu vieškeliu Juodaičiai-Ariogala važiavo gana gerais arkliais vietos ūkininkas. Enkavedistai pačiupo kinkinį ir pradėjo, plakdami arklius, vytis pailsusį nuo bėgimo Petrą Andrikį. Pasiviję sužeidė ir, norėdami paimti gyvą, šaukė, kad pasiduotų, tačiau mūsų krašto legendinis partizanas nusišovė.

Per susirėmimą Vladas Atgalainis ištrūko sveikas, o Juozas Mačiulis prasiveržė, sužeistas į kulnį.

Dviejų partizanų kūnus nuvežė į Girkalnį, išniekino, o vėliau už Girkalnio užkasė nuo karo išlikusiuose apkasuose.

Antanas Povilaitis

Gimė apie 1920 m. Juodaičių apyl. Pagausančio II kaime (Girkalnio vls., Raseinių aps.), neturtingo mažažemio (6 ha) gausioje šeimoje. Baigė pradinę

mokyklą, tarnavo pas ūkininkus piemenuku bei dirbo padieniu darbininku. Buvo aktyvus ir pavyzdingas Juodaičių pavasarininkų kuopos narys.

Vyresnysis brolis Benediktas Kaune dirbo policininku. Ten jis, matyt, laidokavo, nes prisidirbo skolų. Tėvai, gelbėdami sūnų palaidūną, paėmė iš banko paskolą, užstatydami savo menką ūkelį. Skola laiku nebuvo grąžinta. Varžytinės vyko 1940 m. balandžio ar gegužės mėnesį, kai iki pirmosios bolševikinės okupacijos buvo vienas ar du mėnesiai belikę... Mokiausi tada Juodaičių pradžios mokyklos penktame skyriuje. Su grauduliu stebėjau, kaip iš savo gimtųjų namų atvykusių pareigūnų iškeliama gausi Povilaičių šeima, kuri dalimis išsisklaidė mūsų apylinkėje.

Iki antrosios bolševikinės okupacijos Antanas Povilaitis ir gretimame Mišiūnų kaime gyvenantis Petras Andrikis glaudžiai bendravo. Tad ir kovos kelią už Nepriklausomą Lietuvą pradėjo ir baigė kartu. Tai buvo nuolatinis būrio vado Petro Andrikio bendražygis, draugas, neoficialus adjutantas.

Vladas Atgalainis-Galiūnas

Gimė 1923 m. birželio mėn. Akmeniškių k. (Girkalnio vls., Raseinių aps.) pasiturinčio ūkininko (24 ha) šeimoje. Baigęs Akmeniškių pradinę mokyklą, dirbo tėvų ūkyje. Prasidėjus antrajam bolševikmečiui, du ar tris metus tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Sugrįžęs į namus, visokeriopai rėmė savo krašto partizanus. Netrukus buvo areštuotas, tardomas ir žiauriai kankinamas Raseinių kalėjime. Po 3 mėnesių su kankinimų žymėmis, utėlėtas sugrįžo į namus. Namuose pabuvo vos kelias valandas. Pasisakė namiškiams, kad norėdamas ištrūkti iš kankintojų nagų, pasižadėjo dirbti NKVD naudai ir todėl buvo paleistas. Išeidamas pas partizanus pasakė: "Jie daugiau manęs nekankins!" Tai buvo 1947 m.

Vladas pateko į Petro Andrikio būrį, už drąsą ir kovinius nuopelnus greitai gavo puskarininkio laipsnį. Žuvus Petrui Andrikiui, tapo būrio vadu. 1951 m. lapkričio 5 d. Ariogalos valsčiaus Pakarklių kaime Šukauskų sodyboje, sužeistas susisprogdino.

Duomenis pateikė Aleksandra Atgalainytė-Teresienė
(Vlado sesuo)

Aleksandra Atgalainytė-Rūta

Tai partizano Vlado Atgalainio-Galiūno sesuo. Gimė 1928 m. kovo 8 d. Baigė Akmeniškių pradžios mokyklą. Broliui pradėjus partizanauti, nuo 1948 m. iki 1951 m. kovo mėn., pasitraukusi iš namų, gyveno nelegaliai. Buvo nepaprastai sumani ir drąsi ryšininkė, vykdžiusi gana svarbias partizanų užduotis. Dažnai apsiginklavusi pistoletu dalyvaudavo partizaninėse operacijose. Du kartus paspruko tiesiog iš enkavedistų nagų, tačiau "trečias kartas nemelavo". 1951 m. kovo mėn. buvo suimta ir, nepaprastai žiauriai kankinant, tardoma ir kalinama Raseinių kalėjime.

1951 m. per šv.Velykas (berods, kovo 25 d.) prieš Aleksandrą buvo panaudota taip vadinamoji "operatyvinė kombinacija". Iš Raseinių kalėjimo ją vežė Kaunan į kažkokią tariamąją akistatą. Privažiavus už Ariogalos Didmiškį, "sugedo" sunkvežimis. Buvo naktis. Netrukus plente pasirodė poros arklių traukiamos ir senyvo žmogaus važnyčiojamos rogės (tais metais pavasaris vėlavo). Enkavedistai sustabdė roges ir rogių šeimininkui įsakė keletą enkavedistų ir Aleksandrą vežti Kaunan. Ant galvos Aleksandrai užmetė brezentą. Pavažiavus 2-3 km, iš miško pasipylė šūviai, enkavedistai, vienas po kito sušukę "banditai", iššokinėjo iš rogių. Nurimus "mūšiui", prisistatė "partizanai". Keikdami ir Aleksandrą vadindami enkavedistų kekše, ištraukė ją iš rogių ir vedėsi į miško tankmę. Paplentėje gulėjo keletas "nukautų", kraujuose paplūdusių enkavedistų (ant sniego, esant šviesiai nakčiai, tai gerai matėsi). Aleksandra tuoj pat "partizanams" paaiškino, kad ji ne enkavedistų kekšė, bet yra kalinė, vežama į Kauno saugumą. "Partizanai" labai apsidžiaugė, apsikabinę ją bučiavo, vadino savo sesute, tapo labai mandagūs. Atsiprašę, kad laikantis partizaniškos tvarkos, jie užriš jai akis ir vesią ją į savo štabą išsiaiškinti.

Užrištomis akimis Aleksandrą "partizanai" vedėsi apie pusvalandį. Suprato, kad įvedė į kažkokį tvartą. Paskui nusileido į bunkerį. Bunkeris buvo didžiulis, jame tilpo 10-12 "partizanų". Žeminėje ant sienos kabojo kryžius, viduryje – didžiulis šventiškai padengtas stalas. Buvusiems bunkeryje atvedusieji "partizanai" paaiškino, kad sėkmingos operacijos metu nukovė daug enkavedistų ir išlaisvino iš arešto mergaitę. Visi "partizanai" buvo gražūs, stuomeningi vyrai, partizanų uniforma. Ant vieno "partizano" rankovės Aleksandra pastebėjo Vyties kryžiaus antsiuvą, kuris buvo

išsiuvinėtas jos rankomis. Tas partizanas, kuriam Aleksandra šį antsiuvą dovanojo, prieš keletą mėnesių buvo žuvęs. Kaip žaibas Aleksandrą persmelkė mintis, kad ją "išlaisvino" partizanais apsimetę saugumiečiai. Tas antsiuvas ir išgelbėjo ją nuo provokacijos.

Bunkeryje su maldomis ir dainomis iškilmingai buvo "švenčiamos" Velykos. Aleksandrai rodoma didelis dėmesys ir pagarba. Kai prasidėjo apklausa, ši į klausimus atsakinėjo kaip Raseinių enkavedistams. "Partizanų" nuotaika pastebimai blogėjo, tačiau Aleksandros nekankino.

Po poros parų "partizanai" pareiškė, kad iš štabo Aleksandą išvesią ir perduosią kitiems partizanams, kurie ją palydėsią iki Aleksandos tėviškės vyrų. Vėl užrišo akis, vėl vedė apie pusvalandį, kol buvo "užpulti" enkavedistų būrio. Stiprus susišaudymas, enkavedistų ir "partizanų" lavonai, kraujo dėmės ant sniego. Aleksandrą suima enkavedistai, stumdo, muša, vadina banditų kekše...

Tuoj Aleksandra nugabenama į Kauno saugumą, kur laukia visas būrys aukšto rango čekistų. "Operatyvinė kombinacija" nepavyko...

Suimant Aleksandrą (ji asmens dokumentų neturėjo) jokių įkalčių nerasta. Tardoma sakė, kad gimusi 1934 m. ir teturinti vos 17 metų. Kadangi Aleksandra buvo smulkaus kūno sudėjimo, nedidukė, tai tikrai panėšėjo į paauglę. Vis dėlto enkavedistai nuvedė ją į Raseinių gydytojų komisiją, kad nustatytų jos amžių. Tais laikais patriotiškai nusiteikusių gydytojų buvo nemažai, tad jie nustatė, kad Aleksandra tikrai 17 metų. (Iš tikrųjų 24-eri buvo prasidėję). Gydytojų kabinetas buvo pirmame aukšte, o esant šiltam orui – langas praviras. Aleksandra katės vikrumu spruko pro langą, tačiau tiesiai į už lango tūnojusių stribų rankas. "Tu, k..., trečią kartą nepabėgsi," – šaukė ją talžydami enkavedistai.

1951 m. liepos 14 d. Maskvos "trijulė" už akių Aleksandrą nuteisė kaip nepilnametę tik 5 metams. Kalėjo Mordovijos lageriuose. Sušaudžius Beriją, pritaikius amnestiją, 1953 m. pabaigoje paleido.

Sugrįžusi ilgai negalėjo prisiregistruoti, sunku buvo įsidarbinti. Ištekėjo už savo kaimyno Petro Tereso, turi dvi dukras, anūkų, gyvena Ariogaloje.

Juozas Mačiulis-Vilius

Gimė apie 1922 m. Akmeniškių apyl. Karalinavos k. (Girkalnio vls.,

Raseinių aps.) mažažemio (3-4 ha) šeimoje. Vaikystėje piemenavo pas stambesnius ūkininkus, vėliau dirbo padieniu darbininku. Buvo baigęs Akmeniškių pradžios mokyklą.

Prasidėjus vokiečių okupacijai, dirbo Reicho darbo tarnyboje, o paskui buvo paimtas į vokiečių kariuomenę. Ten baigė karinę vairuotojų mokyklą. Rytų fronte tarnavo karinio transporto daliniuose. Vokiečiams traukiantis, pabėgo iš dalinio ir slapstėsi tėviškės apylinkėse.

Partizanauti pradėjo 1944 m. pabaigoje. Tai buvo nepamainomas kovotojas pačiose svarbiausiose partizanų operacijose. Garsėjo kaip taiklus snaiperis, tad okupantams ir jų talkininkams buvo pridaręs daug nemalonumų. Nuo 1951 m. lapkričio mėnesio, žuvus būrio vadui Vladui Atgalainiui-Galiūnui, buvo paskirtas būrio vadu. Turėjo vyr. puskarininkio laipsnį bei partizaninių apdovanojimų.

1949 m. kovo pabaigoje Juozo Mačiulio motiną ir brolį Antaną ištrėmė į Sibirą.

Žuvo drąsusis Mituvos krašto partizanas 1952 m. pavasarį. Iš apsupimo besiveržiantį raitą jį nušovė Girkalnio stribai. Kur palaidotas, nežinoma.

Duomenis pateikė kaimynas Petras Teresas

Benediktas (Bernardas?) Kregždė-Bijūnas

Raseinių aps., Girkalnio vls., Akmeniškių apylinkės mažutis Karalinavos kaimelis, apgyvendintas beveik vien tik mažažemiais ūkininkėliais, išugdė net tris neeilinės drąsos Lietuvos laisvės kovotojus. Vienas jų – Benediktas Kregždė, gimęs 1927 m., 6 ha ūkyje. Nors buvo baigęs vos 4 pradžios mokyklos skyrius, buvo viskam imlus: galėjo dirbti traktorininku, kombainininku bei technikos remontininku. Iki kolchozų sukūrimo, tarnavo pas stambesnius ūkininkus piemenuku bei pusberniu. Prasidėjus laisvės kovoms, visokeriopai rėmė partizanus. Atsitiktinai enkavedistai užtiko Kregždę prie bunkerio, kur jis, išėjus partizanams, naikino sniege paliktus pėdsakus. Nieko nelaukęs spruko tolyn ir daugiau į namus nesugrįžo. Tai įvyko 1950 m. ankstyvą pavasarį.

Partizanaujant pasižymėjo drausmingumu ir drąsa. 1952 m. pavasarį, žuvus būrio vadui Juozui Mačiuliui-Viliui, buvo paskirtas būrio vadu.

1951 m. spalio 2 d. išvežė į Sibirą Kregždės-Bijūno patėvį Banį, motiną, seseris Antaniną ir Jadvygą bei brolį Antaną. Motina laimingai sugrįžo iš Sibiro ir, sulaukusi 92 metų, mirė 1996 m. pavasarį Ariogaloje, taip ir nesužinojusi sūnaus žuvimo aplinkybių ir jo palaidojimo vietos.

Duomenis pateikė Marytė Banytė-Mickuvienė, Benedikto Kregždės sesuo

Dabar jau žinoma, kad partizanų būrio vadas Benediktas Kregždė-Bijūnas ir Vaidoto rinktinės vadas E.Pranckevičius-Vasaris – buvusio partizano, smogiko Antano Šablausko-Aro išdavystės aukos. Tai įvyko 1953 m. rugpjūčio 5 d. Paslauskinės miške, netoli Stakių.

Zenonas Kregždė-Balandis

Tai partizano Benedikto Kregždės-Bijūno pusbrolis. Gimė 1930 m. Karalinavos kaimelyje. Tėvai valdė vos 4 ha ūkelį. Juodaičiuose baigė pradžios mokyklą. Pas ūkininkus tarnavo piemenuku, dirbo padieniu darbininku. Kaune mokėsi amatų mokykloje. Palaikė glaudžius ryšius su savo gimtinės partizanais, iš Kauno pargabendavo jiems reikalingų daiktų. 1951 m. pavasarį reikėjo eiti į kariuomenę, tačiau Zenonas nepanoro tarnauti okupantų armijoje ir išėjo partizanauti. 1951 m. spalio 2 d. bolševikai ištrėmė į Irkutsko sritį tėvą Joną Kregždę, seseris Genovaitę ir Danutę bei brolį Bronių.

Tai labai drausmingas partizanas: negėrė, nerūkė, buvo nekerštingas. Iš kitų partizanų išsiskyrė ne tik kuklumu, bet, esant sudėtingoms situacijoms, šaltakraujiškumu ir žaibiška orientacija. Buvo du kartus sužeistas.

1953 m. rudenį enkavedistai, padedant išdaviko keliu pasukusiam Benediktui Mileriui-Aliui, Zenoną netoli Burbinės miško, Gailėse, suėmė. Nuvežę į Vilnių, ilgai "auklėjo": aprengę gražiais drabužiais, vedžiojosi į teatrą, kiną ir kitur, rodė socialistinio gyvenimo "pranašumus". Zenonas, norėdamas ištrūkti iš čekistų nagų, užsiverbavo ir buvo paleistas, kad padėtų paimti partizaną Bartušą. Sugrįžęs apie savo užsiverbavimą pasisakė kitiems partizanams bei jų rėmėjams, tačiau okupantų naudai nedirbo.

Po 1953 m. Vaidoto rinktinės Vaidilos tėvūnijoje, išskyrus Zenoną Kregždę ir Joną Bartušą, partizanų neliko. Jiedu slapstėsi atskirai. Zenonas daugiau-

sia laikydavosi ištremtųjų Sibiran ištuštėjusiose sodybose. 1954 m., o gal vėliau, užėjo pas ryšininką Stasį Atgalainį, apsigyvenusį ištremtų Stuogių sodyboje (Akmeniškių apl. Pamituvio k.). Atgalainis jau buvo saugumo agentu, tad ateinančio Kregždės laukė pasala. Kregždė, pajutęs, kad namas apsuptas, ruošėsi pabėgti. Atgalainis, stiprus vyras, griebė glėbin Kregždę ir šaukė pagalbon enkavedistus. Kregždei pavyko šiaip taip iš po juosmens išsitraukti pistoletą ir mirtinai sužeisti Atgalainį. Po to griebė po ranka pakliuvusius kailinius, apgobė jais didžiulį puodą, išgrūdo langą (buvo nakties metas) ir metė pro jį kailinius su puodu. Ton pačion pusėn sviedė granatą ir, jai sprogus, išsiveržė iš apsupimo.

Žuvo Zenonas 1958 m. vasarą Gricių kaime. Tądien jis dienojo ant tvarto Antano Stirbio (pravarde Žemgulys) sodyboje.

Netrukus ją apsupo enkavedistai. Kregždė buvo sužeistas ir tuoj pats nusišovė. Kūną nuvežė į Ariogalą. Iš Kauno atvažiavo buvęs MGB karininkas (jį Kregždė Stuogynėje buvo sunkiai sužeidęs į galvą ir dėl to jis buvo išleistas į "pelnytą" poilsį dėl invalidumo), kuris ilgai spardė ir niekino Kregždės lavoną. Kur palaidotas, nežinoma.

Duomenis pateikė Kregždės sesuo Genovaitė Kregždaitė-Urbonavičienė ir Aleksandra Atgalainytė-Teresienė

Napoleonas Janyla

Gimė 1927 m. Seredžiaus vls. Vambalių k. stambaus ūkininko šeimoje. Išsilavinimas – 4 skyriai pradžios mokyklos.

Partizanauti išėjo 1947 m. ar 1948 m. Už tai ištremtas brolis su žmona (tėvai buvo mirę). Napoleono sesuo kartu slapstėsi bei partizanavo su Aleksandra Atgalainyte. Kartu jas ir areštavo (1951 m. kovo mėn.).

N.Janyla (Aleksandra jo slapyvardį užmiršo) buvo eilinis partizanas, tačiau pasižymėjo drąsa ir partizaniška nuovoka. Žuvo 1952 m. netoli Seredžiaus, tarp Armeniškių ir Motiškių kaimų, kartu su partizanu Šmuiliu-Kovu, atsitiktinai susidūrę su garnizonu. Abu palaidoti Seredžiaus stribyne.

Duomenis pateikė Aleksandra Atgalainytė-Teresienė

Antanas Venclova-Klevas

❒ Antanas Venclova, g.1929 m.

Gimė 1929 m. Ariogalos vls., Kalniškių k., netoli vaizdingųjų Dubysos pakrančių. Iš pradžių mokėsi Kalniškių pradinėje, o vėliau Ariogalos vidurinėje mokykloje. Padėjo tėvams nedideliame (8,5 ha) ūkyje. Tėvai ir kiti Antano artimieji buvo nusiteikę patriotiškai, tad ir Antanas, vengdamas tarnauti okupantų armijoje, 1950 m. pradžioje išėjo partizanauti. Pateko į Vlado Atgalainio-Galiūno būrį. Buvo drausmingas bei draugiškas. 1951 m. kovo 18 d. kautynėse Skardinės miške buvo sunkiai sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Tardomas laikėsi didvyriškai, nieko neišdavė.

1951 m. lapkričio 27 d. Antaną Kaune nuteisė 25 metams kalėti itin griežto režimo lageriuose. Kalėjo Vorkutoje. 1958 m. iš lagerio išleistas ir nuvyko į Irkutsko sritį, kur gyveno 1951 m. rugsėjo 20 d. ištremti tėvas Pranas, motina Anelė, seserys Stasė ir Genė bei broliai Jonas, Alfonsas ir Domas. Visi 1958 m. grįžo į Lietuvą.

Antanas Venclova-Klevas mirė prasidėjus Atgimimui, 1988 m. gruodžio 26 d. Palaidotas Ariogalos kapinėse.

Duomenis pateikė Stasė Venclovaitė-Bardauskienė

Jonas Bartušas-Ukrainietis

Tai paskutinis Vaidoto rinktinės, o gal ir visos Kęstučio apygardos, partizanas.

Jonas Bartušas, s.Stasio, gimė apie 1911-1912 m. Seredžiaus apylinkės Žemaitaičių kaime. Tėvai valdė 6 ha ūkelį. Tėvas mirė apie 1930 m., palikęs

nemažą būrelį mažamečių vaikų: sūnus Joną, Kazį ir Benediktą bei dukras Bronę, Antaniną, Marytę ir Magdeleną.

Jonukas baigęs Padubysio pradinės mokyklos 4 skyrius, tarnavo pas ūkininkus piemenuku, vėliau bernavo. Atlikęs karinę tarnybą, prieš prasidedant pirmajai sovietinei okupacijai, keletą metų dirbo Kauno kalėjimo prižiūrėtoju.

Vokiečių okupacijos metais – gen.P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoris. Vėliau pateko į vokiečių vermachtą, karo pabaigoje į amerikiečių nelaisvę. Jam leido pasirinkti: pasilikti Vakaruose, ar grįžti į Lietuvą. Ir jis (greičiausiai patikėjęs bolševikų agentų vilionėmis) grįžo į savo tėviškę. Vėliau labai gailėjosi, kad taip pasielgė.

Sugrįžęs apie pusantrų metų dirbo Seredžiaus apylinkės pirmininku. Glaudžiai bendradarbiavo su savo kaimynu Karaliumi, tapusiu partizanu. Matyt, bijodamas arešto, o gal Karaliaus prikalbintas, apie 1947 m. ir pats pasirinko Lietuvos laisvės kovos kelią. Toks žmogus, kaip Jonas Bartušas, turįs nemažą kovinę patirtį, partizanams buvo labai reikalingas. Už tai, kad Jonas pasuko Laisvės kovotojų keliu, okupantai ir jų pakalikai jau pirmu trėmimu visą Bartušų šeimą išvežė į Sibirą.

Kaip žmogus ir kaip partizanas Jonas buvo teisingas, nekerštingas. Išėjęs miškan, niekam nekeršijo, niekas nekalbėjo, kad Jonas Bartušas ką nors būtų nušovęs, nužudęs.

Jonas Bartušas-Ukrainietis ilgai vienut vienutėlis slapstėsi dar po to, kai Nemuno-Dubysos-Mituvos trikampyje nebeliko nė vieno laisvės kovotojo. Kalbama, kad jis retsykiais susitikdavęs su kitoje Dubysos pusėje besislapstančiu vienišu partizanu Zenonu Lenartavičiumi, žuvusiu 1960 m. rugpjūčio mėn. Ariogalos apylinkės Grajauskų k. Gaižausko sodyboje (Prisikėlimo apygardos vienas paskutiniųjų partizanų).

Žuvo paskutinysis Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės partizanas Jonas Bartušas 1960 m. apie rugpjūčio mėnesį.

Partizano žūties ankstų rytą enkavedistų pasala javų lauke laukė iš Ramanauskaitės namų išeinančio Bartušo. Užpultas partizanas priešinosi (kalbama, kad net du užpuolikus spėjo nukauti). Pirmiausia priešų kulkos sužeidė kojas ir ranką, paskui automato serija perėjo per krūtinę... Prie lavono buvo rastas ginklas su šoviniais, nes priešo kulkomis sutriuškinus dešinę ranką, narsusis partizanas daugiau priešinis negalėjo. Kišenėje rasti vaistai, doku-

mentai rodė, kad Jonas Bartušas ruošėsi bėgti į užsienį.

Kur palaidotas, nežinoma.

Partizanavo ir daugiau Bartušų. Kalbama, kad net trys broliai Bartušai iš Seredžiaus. Vienas jų lyg ir buvęs Nepriklausomos Lietuvos karininkas. Tad nenuostabu, kad kartais žmonės partizanų Bartušų ir vardus, ir slapyvardžius painioja.

Kaimyno Prano Kveškevičiaus pasakojimą užrašė
mokytoja Adelė Urbelienė

Stasė Gedvilaitė-Andriulienė

MŪSŲ ŠEIMOS LIKIMAS

Jau seniai svajojau parašyti apie savo ir savo šeimos gyvenimą atsiminimus arba dienoraštį. Tačiau sovietiniais laikais su tais dienoraščiais daug kas "degė": būdavo komentuojami ir įvairiai interpretuojami laikraščiuose, o autorius svarstomas darbo kolektyvuose, tampomas po saugumo įstaigas ir pagaliau išvaromas iš darbo, mokyklos ir t.t. Rašyti, nuslepiant kai kuriuos faktus, nebuvo prasmės. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vėl atgijo noras atgaivinti atmintį ir aprašyti savo šeimos išgyvenimus, kančias gulagų lageriuose ir tremtyje. Buvusio partizano ir "Laisvės kovų archyvo" straipsnių autoriaus Jono Žičkaus buvau paskatinta palikti atsiminimus ne tik savo vaikams, bet ir Lietuvos žmonėms.

Gimiau Žemaitijoje, "dūnininkų krašte", Skaudvilės vls., Pušų kaime, gausioje Gedvilų šeimoje. Mano tėvelis Antanas Gedvilas, baigęs mokslus Sankt-Peterburge, dirbo Skaudvilės valsčiaus "staršina", kuris atitiko lyg ir viršaičio pareigas. Turėjo 35 ha ir jau buvo našlys. Kai pasipiršo mano mamai, Joanai Jokubauskaitei iš Skaudvilės, tėveliui buvo daugiau kaip 40 metų, o mamai tik 18. Ji buvo žvitri, ilgakasė, choristė, šokėja ir audėja. Taip susižavėjo inteligentišku, dar gražiu vyru, kad net neišsigando, jog jis jau turėjo 5 vaikus. Ėjo 1918 metai – pirmieji Nepriklausomybės metai. Jie greitai susituokė. Statėsi didelį, erdvų namą, kuris ir dabar tebestovi sveikas ir gražus. Mama su Gedvilu susilaukė 4 dukterų: Joanos, Bronės, Stasės ir Kazytės.

Tėvą prisimenu mažai: tik jo veršlius, žilus plaukus, pakirptus ežiuku, tamsų kostiumą, kišeninį paauksuotą laikrodį su grandinėle, visada baltus baltinius. Juodo darbo tėvelis nedirbo. Vyresnieji jo vaikai suaugo, o mes pradėjome eiti į Skaudvilės mokyklą. Su didžiausiu dėkingumu ir meile prisimenu mokytojus: Eleną Kulviecaitę, Bronę Steponavičiūtę ir Balį Vilčinską. Tai buvo be galo taurūs žmonės, daug davę kaimo vaikams. Mokė ne tik skaityti, rašyti, geografijos ir kitų dalykų, bet ir auklėjo patriotine dvasia, mokė ir buitinių dalykų, kaip priimti svečius, tvarkos, mandagumo ir t.t. Visa tai išliko visam gyvenimui.

Į mokyklą ėjome prastai apsirengę, su klumpikėmis, tačiau mokėmės ge-

rai, ir mokytojas Vilčinskas, dažnai po gero atsakinėjimo, paglostydavo galvutę sakydamas: "Čia ne kopūsto galva!" Mokytojas B.Vilčinskas už savo patriotinę-visuomeninę veiklą buvo ištremtas 1941 m. birželio 14 d. į Sibirą. Dingo be žinios.

1934 m. pradžioje mirė mūsų tėvelis. Mama liko viena su keturiais vaikais. Tiesa, dalis ūkio buvo užrašyta. Bet argi viena moteris gali pajėgti tvarkytis, kurtis? Tų pačių metų pavasarį pas mus kažkokiais reikalais atvažiavo jaunas, garbanotas, šviesiaplaukis iš Lybiškių kaimo Jonas Macijauskas. Mama žvitriai sukinėjasi virtuvėje, verda cepelinus. Dengia baltą lininę staltiesę, neša į stalą vaišes, kviečia svečią. Nedrąsiai į gražų svečią dilbčioją ir mamos podukros, kurios jau irgi nuotakos. Bet vaikinas įsispitrijo tik į mamą, akių nenuleidžia, net valgyti negali. Po metų juodu susituokė iš didelės meilės. Mama su Macijausku susilaukė dar dviejų vaikų: Algiuko ir Alytės.

1939 m. Macijauskas miršta nuo plaučių tuberkuliozės. Mama vėl lieka viena, tačiau nenuleidžia rankų. Pasisamdo darbininką Nikodimą Putvinską iš Taubučių kaimo lauko darbams. Susitvarko ūkį, leidžia vaikus mokytis. Vyresnioji duktė Joana išteka, išsikelia gyventi į Kauną, vėliau į Jonavą. Aš, keturiolikmetė, norėdama ištrūkti iš kaimo, nuvykstu pas vyresniąją seserį Joaną ir patenku pas prezidento Antano Smetonos tarnautoją, saugumo departamento direktorių, Albiną Čioderį, kuris turėjo Kaune gražų namelį Basanavičiaus alėjoje. Šis namukas ir dabar tebestovi. Čioderiai turėjo dvi dukras: Nijolę ir Elvyrą. Mažoji Elvyrutė sakydavo: "Aš gimiau, kai Darius ir Girėnas skrido per Atlantą". Gyvendama pas juos, turėjau nedidelį jaukų kambarėlį, žaisdavau su mergaitėmis (jų dukrelėmis), padėdavau ruošos darbuose. Tai buvo be galo geri ir humaniški žmonės. Ten aš išmokau gero elgesio, gražiai serviruoti stalus. Buvo didelė biblioteka, pilna vertingų knygų. Čioderiai su pasigėrėjimu ir pritarimu žiūrėjo, kaip su užsidegimu puoliau jas skaityti. Tas laimingas mano gyvenimas truko vos keletą mėnesių.

Vieną karštą 1940 m. birželio popietę Albinas Čioderis grįžo labai susirūpinęs, užsidaręs su žmona kalbėjosi ir po to dingo. Ponia man paaiškino, kad Lietuvą okupuoja rusai ir, kad Čioderis pasitraukė kartu su prezidentu A.Smetona į Vakarus. Apėmė labai slogi nuotaika. Ponia Čioderienė pradėjo pakuoti daiktus ir sakė, kad reikės išvažiuoti iš namų, nes čia ateis sovietai, konfiskuos turtą, namą užkals. Mane su vaikais išvežė į Raguolių kaimą už Panemunės, į kapitono Petravičiaus sodybą. Dar prieš išvažiuojant, Basanavičiaus

❒ Seserys Stasė Gedvilaitė (straipsnio autorė) ir Alytė Macijauskaitė (sugrįžusi iš tremties) Kuršėnuose

❒ Prie paminklo žuvusiems partizanams Jonui Strainiui-Saturnui ir Antanui Norkui Macijauskų sodyboje, Lybiškių kaime: kairėje Saturno brolis Steponas Strainys, sūnus Steponas, Stasė Andriulienė, Bronė Bekerienė, Saturno marti (Stepuko žmona) ir Algirdas Macijauskas

alėjoje pasigirdo baisus tankų traškėjimas, atrodė, kad visas dangus aptems. Iš tankų kišdavo galvas pajuodavusiais veidais rusų kareiviai. Kai kur stovėjo grupelės žmonių, daugiausia žydų, kurie sveikino okupantus šūkiais ir gėlėmis.

Raguolių kaime nebuvo nuobodu. Kapitono sūnus gimnazistas, geras ir doras jaunuolis, Petravičiaus brolis iš Lenkijos, internuotas kaip karo belaisvis. Dar du vaikinukai statė kažkokį statinį: tvartą ar daržinę. Ponia Čioderienė kartą per savaitę mus aplankydavo. Matyt, slapstėsi. Prašė nepasakoti kaimynams, iš kur atvykę ir kas tokie esame. Kartą išėjau į Panemunę ir grįžusi neradau Čioderių dukterų, motina jas perkėlė kitur. Galėjau pasilikti gyventi toje sodyboje, bet nemačiau prasmės. Kažkas pasakė, kad Panemunėje, Karininkų ramovės valgykloje reikalingos darbininkės. Nuėjau ir pasisiūliau. Ramovės šeimininkė priėmė iš karto.

Iki 1940 m. rudens dar buvo Lietuvos kariuomenė ir karininkai. Prisimenu Lietuvos karininkus visada mandagius, malonius, labai švariai ir tvarkingai apsirengusius. Negalėdavau atsistebėti, kad 100 karininkų pavalgius, ant staltiesės nelikdavo jokio trupinėlio ar dėmelės. Po kelių mėnesių mūsų kariuomenę kažkur iškėlė, privažiavo raudonarmiečių. Dieve, kokie jie buvo suvargę! Išduotos naujos kortinės uniformos ne pagal ūgį, juokingai dideli apdribę kiteliai, suvargę prasčiokai – ir tai buvo karininkai. O jau prie stalo elgėsi blogiau nei paršiukai: aplietos staltiesės, cukraus (neištirpusio) artipilniai puodukai, sviestas išbarstytas ant staltiesių. O moterys kapitonės ir pulkininkės reiškė pretenzijas, kad šeimininkė nemoka gaminti maisto. Šeimininkė senu papročiu patiekdavo skaidrius buljonus su prancūziškais pyragaičiais, įvairius karbonadus, pjausnius ir kitus patiekalus iš aukščiausios rūšies produktų. "Ponios" karininkės pareiškė, kad viskas turi būti sumaišyta: mėsa, bulvės, daržovės ir dar kai kas. Pagaliau pareiškė: "Mes turime savo valgyklą". Taip ir baigėsi mano karjera Kaune.

Grįžau į Varlaukį pas mamą. Blankiai atrodė kaimas po Kauno, net apsiverkiau. Pradėjau lankyti mokyklą, vaikščiojau į šokius. Bet staiga, lyg perkūnas iš giedro dangaus, atsikėlę birželio 14-osios rytą, sužinome, kad šią naktį išvežė mūsų mokytojus, felčerius, kurie per pusnynus brisdavo gelbėti gimdyvių gyvybių, geriausius, darbščiausius ūkininkus. Supratome, kas ištiko mūsų tėvynę. Ir, žinoma, kai prasidėjo karas, džiaugsmui nebuvo ribų. Nors vokiečiai irgi buvo neprašyti svečiai, bet nors negrėsė kalėjimas ir Sibiras. Vokiečiai nelandžiojo po stalu, nedarė kratų, o kai rinko pyliavą, tai net juokas ėmė.

Mama, iš seniūno sužinojusi, kad atvyks komisija tikrinti, iš vakaro išsėmė grūdus iš svirno, supylė į maišus ir paslėpė daržinėje po šiaudais. Rytojaus dieną atvažiuoja karieta, prisėdusi vokiečių. Mama nuvedė juos į svirną, parodo tuščius aruodus, ir šie, pasakę "gut, gut!" sėdo į karietą ir išvažiavo savais keliais. Rusai būtų išvertę visus šiaudus, išbadę žemę ir atėmę iki paskutinio grūdo.

Stebiuosi mamos gerumu, kuris mums, vaikams, darė didžiulį įspūdį. 1941 m. birželio 22 d. rytą, pirmąją karo dieną, apie 11 valandą į mūsų kiemą atėjo du rusų kareivukai, atrodo, seržantai, jauni, gražūs, švariai apsirengę. Prašo duonos. Mama paklausė, kiek jų yra. Jie atsakė, kad 35 vyrai. Mama dar juokais paklausė "Kodėl nemušate vokiečių?" Šie atsakė: "Zavtra budem v Berlyne!" Mama pridėjo maišą duonos ir, pasakiusi "negi sausą duoną valgysite", įdėjo paltelę lašinių. Kareiviai greitai dingo krūmuose. Gal po 5 minučių atlekia vieškeliu du vokiečiai. Iššokę iš motociklo, atkišo automatus, šaukdami krūmų link "Rus! Rus!" Mama gražia vokiečių kalba pasakė, kad čia jokių rusų nėra. Mačiau, koks buvo išblyškęs nuo išgąsčio mamos veidas. Tada vokiečiai paprašė gerti. Mūsų kieme buvo du šuliniai: vienas senas medinis, jame šaldydavo pieną. Mama ištraukė iš šulinio bidonėlį, liepė atnešti dvi stiklines. Nupylė iš bidonėlio paviršiaus nusistovėjusią grietinėlę ir duoda vokiečiui. Šis neima, sako: "Pirma gerk pati!" Mama nugėrė, po to ir vokietis išdrįso. Išgėrę pagyrė "gut milch", prisipylė dvi ar tris "gertuves" ir nudūmė atgal vieškelio link. Net apsiverkėme iš džiaugsmo, kad praėjo toks baisus pavojus.

Pro mūsų sodybą tekėjo keli maži upeliai: Upyna, Upynėlė, Trišiūkštė ir kt. Upelių krantai aukštais krūmais apžėlę. Dažnai iš ten pasirodydavo alkanų rusų kareivių. Mama visada jiems įduodavo pusę kepalo duonos, o vieną, peršauta krūtine, sutvarstė.

Vokiečių kareiviai elgėsi kultūringai, neplėšikavo, nesididžiavo. Už maistą stengdavosi atsilyginti. Visada turėjo gerų kvepalų, muilo, romo ir kitų dalykų. Tiesa, valdžia uždraudė be kontrolės pjauti veršelius, kiaules ir kitus gyvulius, tačiau į tai nekreipėme dėmesio. Linksmi buvome todėl, kad vokiečiai neėmė vyrų į karą, neatiminėjo gyvulių, pagaliau negrėsė Sibiras. Dauguma jaunų vyrų išėjo dirbti prie geležinkelio. Ten reikėjo daug darbininkų ir tarnautojų.

Tuoj po karo pradžios sužinojome apie Rainių, Panevėžio ir Pravieniškių žudynes, kurias, mūsų kolaborantams padedant, įvykdė rusų kareiviai.

❒ Joana Gedvilaitė-Sabinskienė, grįžusi iš lagerio 1955 m.

❒ Stasė Gedvilaitė, 1949 m.

❒ Joana Gedvilienė-Macijauskienė (centre), Joana Gedvilaitė (dešinėje), lagerio draugė Ksavera Stankevičiūtė (kairėje) ir Vladas Stankevičius (stovi), Vorkutos kalinys (buvęs Lietuvos karininkas), vėliau komunistų sušaudytas

Greitai prabėgo trys metai. Pas mus priaugo daug gyvulių: 4 karvės, veršių, avių, 12 bekonų. Atsirado daug prekeivių vokiečių ir iš miestų, kurie mainydavo į maisto produktus daug gražių rūbų, medžiagų, indų ir kitų dalykų. Mat miestuose buvo kortelių sistema. Produktų normos, buvo mažos, tačiau, kas priklausė pagal maisto kortelę, atiduodavo viską ir eilių nebūdavo.

Po trijų metų vėl pradėjome girdėti pabūklų griausmą: grįžta rusai. Žmonės pradėjo panikuoti. Vokiečių karių veiduose matėsi liūdesys, tačiau ir tada jie elgėsi santūriai ir tik retkarčiais pasitaikydavo nesusipratimų. Mūsų kaime atsirado daug pabėgėlių, daugiausia iš Kauno. Apsigyvendavo pas ūkininkus Elvikius, Bruožius ir kitus. Tai labai inteligentiški žmonės su žmonomis ir vaikais. Jie, matyt, tikėjosi kažkokio stebuklo ir neskubėjo bėgti iš savo tėvynės. Vokiečių siena nuo mūsų buvo už 27 km. Mama pjovė bekonus, virė grūdų ir gilių kavą, maitino pabėgėlius beveik kas antrą dieną. Labai jų gailėjosi, o mums, vaikams, tai buvo gražus pavyzdys. Mes džiaugėmės, kad turėjome tokią mamą. Ji buvo ne tik gera, bet ir labai šviesaus proto, iškalbinga, gerai mokėjo rusų, vokiečų ir latvių kalbas.

Ir štai vieną dieną dingo visi pabėgėliai, vokiečiai. Gal pusdienį buvo tyla, o paskui pamatėme pilnus vežimus rusų kareivių. Buvo ruduo, kepėme bulvinius blynus. Pasiūlėme jiems, bet jie mandagiai atsisakė, sakydami, kad mūsų didelė šeima ir t.t. Išvažiavo, bet vakarop atvažiavo tie patys kareiviai, tik jau girti. Išsigandome. Gerai, kad buvo atėję kaimynų vyrai. Juos pristatėme kaip savo vyrus. Kareiviai pareiškė, kad pas mus nakvosią. Daržinėje buvo daug šiaudų, pasiūlėme atsinešti ir pasikloti ant grindų, bet jie atsisakė, ir sugulė ant nešvarių grindų. Vienas išgėręs pradėjo kibti prie sesers Bronės. Ši pabėgo ir palindo po lova pas senukus, kurie pas mus gyveno. Kareivis visą naktį triukšmavo, grasino nušausiąs, niekas negalėjo jo nuraminti, išnaršė visus pakampius, ieškojo daržinėje šiauduose. Tik paryčiais išsidangino.

1945 m.* rusai ėmė rinkti vyrus į karą. Gudrūs žemaičiai "sulindo į geležinkelį" – įsidarbino. Iš ten neimdavo, bet mūsų Joanos vyrą iš Jonavos paėmė į 16-ąją diviziją dar 1944 m. rudenį, ir jau 1945 m. žiemą jis žuvo Liepojos "katile". Liko sesuo Jonavoje su dviem mažais vaikais. Dukrelei Irenai buvo tik pusė metų, sūnui Vladui treji. Niekas ja nesirūpino, nei maisto kortelės, nei pašalpos, nei į darbą galėjo išeiti. Nuvažiavo mama su Bronike į Jonavą ir

---

* Žemaitija buvo okupuota vėliausiai, tik 1944 m. spalio mėn. – *Red.pastaba.*

parsivežė seserį su dviem mažyliais. Greitai gavo telegramą apie vyro žuvimą "didvyriška" mirtimi.

Lietuvos vyrai, taip pat ir mūsų kaimynai: Juozas, Antanas, Jonas Norkai, jų seserys, kitų Norkų vaikai Albertas ir Albina, broliai Vladas ir Petras Šauliai ir aplinkinių kaimų jaunimas išėjo į miškus ginti savo tėvynės nuo nuožmaus priešo. Visų pavardžių ir neprisimenu.

Pas mus lankydavosi partizanai. Mes jiems skalbdavome, aprūpindavome šiltomis kojinėmis ir pirštinėmis ir viskuo, kuo tik galėjome. Ne mes vieni taip elgėmės, taip darė visi kaimynai: Elvikiai, Bruožiai, Miniotai, Gedvilai (netikras mūsų brolis Stasys). Dar nebuvo kolchozų, žmonės turėjo maisto, vilnų, naminių audeklų baltiniams. Su didžiausia meile dalijosi su partizanais lyg su savo vaikais ir broliais. Didelę moralinę pagalbą teikė Varlaukio klebonas Jocys, vėliau klebonas Ignas Šiaučiūnas. Meldėmės, tikėjome, kad pasaulio politikai neleis įsigalėti raudonajam tvanui. Tada dar nežinojome, kiek metų reikės iškentėti jų žiaurumus ir melą. Baigėsi karas, tik ne mums. Prasidėjo kvietimai į saugumą, dantų ir šonkaulių daužymai.

Atsimenu Izidorių Survilą, mūsų artimiausią kaimyną ir giminaitį. Kiekvieną savaitę kviesdavo jį Skaudvilės saugumas, o iki ten dvylika kilometrų. Pėsčias eidavo žmogus ir važiuotas. Jis pasakojo: "Vaikšto aplink saugumietis, panardinęs akis, ir rėkia: "Pasakyk, kur banditų ginklai, sandėliai, bunkeriai ir t.t." O tas žmogus tikrai nieko nežinojo, nes gyveno prie didelio vieškelio, kuriuo dažnai važiuodavo kariuomenė, ir partizanai ten beveik neužeidavo. Išdaužė žmogui dantis, sulaužė šonkaulius ir nuvarė jį į kapus, vos 50-ies sulaukusį. Izidorius Survilas jiems rūpėjo dar ir todėl, kad buvo išgyvenęs 20 metų Amerikoje, susirašinėjo su Amerikoje gyvenančiais broliais, buvo pasistatęs gražius namus. Mat, reikėjo viską pragerti, apšiukšlinti: tik tada būtum geras sovietų draugas.

Varlaukiškių garbei galiu pasakyti, kad iš vietinių gyventojų nebuvo nei vieno stribo. Visi jie atvykdavo iš kitur, atrodo, iš Skaudvilės, Adakavo* ir kt. Gyvenimas ėjo taip: dieną žaliakepuriai – rusų pasieniečiai, naktį partizanai. Laikėmės drąsiai, nors žinojome, jeigu ateis kareiviai, kai pilna troba partizanų – žūsime. Visiškai tam buvome pasiryžę. Pasitaikydavo ir jaunatviško neatsargumo. Prisimenu, siuvome trispalves ant rankovių ir trispalves pynes

---

*Rusų sentikių gyvenamas kaimas. *Red.pastaba.*

❒ Justina Gudaitė-Gedvilienė, su savo vyru Stasiu šelpė partizanus

❒ Kazytė Gedvilaitė-Karbauskienė rėmė ir globojo partizanus

❒ Vorkutos kalinysVytautas Svilas 1954 m.

❒ Plk.Svilas, Vytauto tėvas, bolševikų sušaudytas 1941 m.

ant kepurių. Paslėpdavome jas daržinėje šiauduose. Jei būtų krata, tai iš karto būtų radę! Vladas Šaulys iš Ožnugario kaimo išėjo į mišką ir po savaitės žuvo. Bronė išeinančiam prisiuvo trispalvę ant rankovės.

Noriu paminėti leitenantą Juozą Babilių, kuris su žmona mokytojavo Varlaukyje. Turėjo jie kokių 3 metų sūnelį, rodos, Algiuką. Iš "Laisvės kovų archyvo" sužinojau, kad J.Babilius buvo suimtas NKVD ir nukankintas kalėjime. Mokytoja Babilienė rengdavo labai puikius vakarus su programomis ir šokiais, į kuriuos kviesdavo apylinkių jaunimą. Ypač įsimintinas vienas mokytojos surežisuotas taip vadinimas "Gyvasis paveikslas". Aš, apvilkta mokytojos tautiniais drabužiais, vaizdavau Lietuvą, surakintomis (sunertomis) rankomis. Aplinkui stovėjo vaidilutės baltais drabužiais, rūtų vainikėliais ir, laikydamos rankose ilgą bruknių vainiką, dainavo:

O Lietuva motinėle,
Ko taip gailiai verki?
Kas tau slegia širdužėlę,
Ar dalelė tau sunki?

Ir čia atsiliepia "Lietuva":

Oi sunku man ant krūtinės,
Lyg peiliai širdy,
Kad lietuvis pirmutinis
Žūsta karo ugny.

Toliau dainuoja vaidilutės:

Oi nurimk, brangi tėvyne,
Tu kentėtoja rami!
Aušta jau nauja gadynė
Pasipuošus Vytimi.

Tau vainiką laisvės rengia
Tave mylintys vaikai.
Ir taip gražiai padabinsim,
Kad žaliuotum amžinai.

Balsai mūsų skambūs ir tyri, mergaitės labai gražios, pasipylė plojimai, žmonės, Lietuvos karininkai puolė sveikinti ir bučiuoti mokytoją Babilienę, gyrė ją už drąsą. Mat vokiečiams turbūt irgi nelabai būtų patikę, kad dainuojama apie Lietuvą, Vytį.

Atėjo 1945 m. ruduo. Partizanų pilni miškai ir krūmai. Nemažiau ir rusų pasieniečių. Rugpjūčio mėnesį su mama išvykome į Klaipėdos kraštą pas gimines. Bronė liko viena namuose su mamos vaikais. Atėjo Jadvyga Norkutė iš Lybiškių geležinkelio stoties: reikia gelbėti iš apsupties Gaurėje sužeistą brolį Antaną Norkų.

Bronė Gedvilaitė prisimena: "Nebuvo kada dvejoti: kinkiau arklius, ir abi išvažiavome į Gaurę. Gaurėje pasieniečių kaip amaro. Buvo pavakarys. Antaną Norkų paėmėme iš bunkerio. Ryšininkas perkėlė per Šešuvės upę į kitą krantą, ir vakare važiavome į mūsų namus. A.Norkus buvo apsiginklavęs automatu ir granatomis, sakė: "Aš gyvas nepasiduosiu!" Stebuklas, kad nesusidūrėme su kareiviais. Grįžome laimingai. Slėptuvę paruošė kaimynas ir giminaitis Antanas Macijauskas ir mūsų samdinys 50-metis Nikodimas Putvinskas. Rytojaus dieną atėjo partizanų vado Saturno žmona Zosė Strainienė ir pranešė, kad jos vyras sužeistas gretimo kaimo lankoje. Ten niekas negali prieiti, nes ant kranto įsikūręs kariškių štabas. Vis dėlto su Norkute surizikavome ir nuėjome parsivesti sužeistojo. Nuo namų buvo apie du kilometrus. Prie mūsų prisidėjo Bronius Ridulis (ryšininkas), kuris žadėjo sušvilpti kaip paukštis, jei pamatys sargybinį. Jis vos nesusidūrė su jais: gerai, kad buvo tankūs krūmai, naktis ir sargybiniai jo nepamatė. Jeigu būtų sučiulbėjęs, būtų iš karto nušovę. Pasinaudojusios tuo, kad dar nenupjauti javai, praėjome nepastebėtos ir radome sužeistąjį bulvių duobėje, labai karščiuojantį. Pasisekė laimingai parvesti į savo sodybą.

Bunkeryje jau turėjome du sunkiai sužeistus partizanus. Reikėjo vaistų, tvarsliavos. Su Albina Norkute nuėjome pas Joną Žičkų, slapyvardžiu Daktariukas. Jis aprūpindavo partizanus vaistais ir tvarstomąja medžiaga. Greitai atvyko J.Žičkus su medikamentais. Pernešėme sužeistuosius iš slėptuvės (padarytos šiene) ir sutvarkėme žaizdas. Tai darydavome kiekvieną naktį. Sutemus Nikodimas su Antanu Macijausku ant nugarų pernešdavo sužeistuosius į kambarį, į švarias lovas, kad pailsėtų, pakvėpuotų, ir perrištume žaizdas. A.Norkaus žaizdų buvo daug, bet jos paviršutinės, ir jis greitai sveiko. Su Saturnu buvo blogiau: jam peršauti plaučiai, prasidėjo uždegimas. Netekęs vilties pasveikti, Saturnas paprašė iš Batakių parvežti felčerį akušerį Rimšelį. Tikroji jo pavardė buvo Rimša, bet Batakių miestelio ir apylinkių gyventojai jį vadino Rimšeliu arba Rimšiuku. Saturnas sakė: "Mes juo pasitikime!"

Kaip tik buvo grįžusi Joana iš Jonavos, ir mes, pasikinkiusios arklius, nuvažiavome į Batakius pas tą Rimšelį. Arklius su vežimu pasistatėme toliau, Joana nuėjo į daktaro namus. Ji buvo apsirengusi juodais gedulo rūbais, apsiavusi aukštakulniais, elegantiškais batukais. Tokiame bažnytkaimyje, kaip Batakiai, galėjo atkreipti pastabių saugumiečių ir jų parankinių dėmesį. Rimšelis apžiūrėjo ligonį ir pasakė, kad jis nepasveiks, nes plaučiai supūliavę. Rimšelis buvo labai išsigandęs ir išblyškęs".

1945 m. rugpjūčio 25 d. iš ryto nulijo ir apie dešimtą ar vienuoliktą valandą pamačiau, kad mūsų sodybą supa kareiviai, apsigaubę palatkėmis, su automatais rankose. Tuoj privirto jų visi kambariai. Sugrįžusi iš Klaipėdos, virtuvėje viriau pusryčius. Man sustingo kraujas. Rusai klausia: "Banditi jest?" Purtau galvą ir sakau lietuviškai "nesuprantu". Girdėjau, kaip mama jiems atsakė rusiškai: "Ni kakich banditov u nas net!" Bėgdama pro šalį, Bronė spėjo pasakyti: "Aš buvau viena, viską padariau viena, o jūs grįžote tik šią naktį!" Pasigirdo kieme trys šūviai. Vienas šūvis teko karininkui į petį, kitais dviem partizanai patys nusišovė. Pasigirdo riksmai, keiksmai kieme. Mus su visais vaikais suvarė į pievą prie namų, apsupo, atkišo šautuvų vamzdžius, užvedė spynas. Metalo šaltis perėjo per širdį, ėmėme klykti. Šį klyksmą išgirdo ir kaimynai. Gal būtų mus ir sušaudę, bet jie galvojo, kad žinome, kur partizanų bunkeriai, kas juos remia ir t.t. Bet iš mūsų nieko neišgavo. Paskui užvožė šautuvų buožėmis per galvas ir nugaras ir nuvarė prie žuvusių, kuriuos liepė sukelti į ratus. Kažkas buvo pakinkęs arklius. Išvertė visus namus, rado bintų, vaistų, švirkštų ir kitų dalykų. Surinko viską, ką rado: drabužius, patalynę rišo į ryšulius ir krovė į vežimą šalia žuvusiųjų. Atrodo, nebuvome turtingi, bet jiems atrodė kitaip. Kalbėjo: "Vot skolko banditi priniesli!" Lavonus ir ryšulius vežė arkliais, o mus varė pėsčiomis (buvome vienos moterys), paskatindami šautuvų buožėmis ir keiksmais. Atėjome prie Šešuvės upės, kuri po lietaus buvo patvinusi. Arkliai plaukdami traukė per upę vežėčias su kūnais ir ryšuliais. Nuo srovės ryšuliai pakilo ir nuplaukė upe. Taip jiems neteko mamos austų lovatiesių, drobių.

Žuvusiųjų kūnus vanduo gražiai nuprausė. Graudu buvo žiūrėti į jų jaunus, gražius veidus. Vienam kulkos įėjimo anga kaktoje, antram – smilkinyje. Už brastos buvo sunkvežimis, į kurį sukėlėme savo didvyrius. Su jais tyliai atsisveikinome ir sukalbėjome Amžiną atilsį. Toliau vežė sunkvežimiu į Batakius.

Kūnus, žinoma, numetė ant gatvės išniekinimui, o mus suvarė į gyvenamo namo rūsius. Dabar batakiškiai sako, kad tai buvo felčerio Rimšelio namas. Tą pačią dieną pradėjo tardyti. Aš ir toliau apsimečiau, kad nemoku rusų kalbos, nors supratau viską. Mano vertėjas buvo kariškai apsirengęs žydų tautybės žmogus, kuris ne tik vertė, bet ir smagiai darbavosi su lazda. Tardydavo dviese arba trise. Buvo padėtas suolas viduryje kambario. Vienas laikydavo prispaudęs galvą ir užčiaupęs burną, kad mažiau rėkčiau. Vertėjas mušė kieta, storoka lazda, jau, matyt, nublizginta nuo "darbo". Laikiausi savo: "Naktį su mama grįžome. Užmigau ir nieko nežinojau apie partizanus". Vertėjas sako: "Kaip tu galėjai nežinoti, kai kitame namo gale buvo tvarstoma medžiaga, švirkštai, vaistai ir kiti dalykai. Nejaugi tau seserys nepasakojo?" Aš užsispyrusiai tvirtinau, kad grįžome naktį, kitame namo gale nebuvau, su seserimis nekalbėjau, nes norėjau miego, be to, ir seserys miegojo. Daužė mane lazda per sėdmenis, nugarą, o rankomis per veidą, rovė plaukus. Taip kankindavo, kol nualpdavau. Po to perpildavo šaltu vandeniu, atgaivindavo ir įmesdavo į mažą sandėliuką, kuriame ant grindų buvo truputis sutrūnijusių šiaudų. Po kelių valandų kankinimai vėl prasidėdavo. Mano išsigelbėjimas – nualpimas. Prieš nualpstant skausmai ima mažėti, atrodo, visai dingsta, o paskui pasidaro saldu ir netenku sąmonės. Vertėjas man rėkdavo: "Ne už tai vylką mūša, kad jis pylkas, bet už tai, kad jis avę suėdė. Mes tave mušame ne už tai, kad laikėte banditus, bet už tai, kad tu sakai nežinojusi!" Ant sienų kabojo šventųjų paveikslai. Kadangi jie tardė gyvenamose patalpose, tardytojams tie šventieji, matyt, nerūpėjo. Atvesta tardyti melsdavausi, nukreipusi akis į šventuosius, ir prašydavau Dievo, kad nualpusi daugiau neatsibusčiau. Buvau pasiryžusi savo parodymų nekeisti, nors jie mane ir užmuštų, ko ir norėjau. Kalėjimas, Sibiras atrodė baisiau už mirtį.

Išlaikiau... Kantrybė išgelbėjo. Visas kūnas, sėdmenys, nugara buvo juoda. Grįžusi į namus, ant sėdmenų suskaičiavau virš 30 sudaužytų guzų, o vienas kiaušinio dydžio tebėra ir dabar. Baisu, kai mane tardė, dar baisiau buvo girdėti kankinamos mamos ir seserų klyksmą. Mamą nuteisė 5 metams kaip namų šeimininkę, pritaikę straipsnį "žinojo ir nepranešė". Girdėjau artimos kaimynės ir patėvio giminaitės Salomėjos Macijauskienės klyksmus ir verksmus. O ją suėmė todėl, kad tą lemtingą rytą Zosė Strainienė atėjo aplankyti savo vyro. Buvo nėščia, tačiau, kad nesukeltų įtarimo, ji pas mus mažai rodėsi, laikėsi pas Antaną ir Salomėją Macijauskus, kurių trobesiai buvo gal už 150 m

nuo mūsų. Tą rytą Macijauskas buvo kažkur išvažiavęs. Kariškiai apsupo abi sodybas. Zosė Strainienė buvo pas Salomėją. Kariškiams paklausus, kas ši moteris, Salomėja atsakė: "Mano vyro sesuo!" Sargyba neleido nei vienai išeiti. Zosę Strainienę uždarė į kamaraitę, kurios langas vietoj stiklo buvo užkaltas lentomis. Naktį kareiviams užmigus, ji tyliai atplėšė lentas, išlindo ir pabėgo nepastebėta, nes prie namo buvo krūmai ir griovys. Tada suėmė Salomėją ir, kai pradėjo žiauriai kankinti, ji prisipažino. Ją nuteisė 10 metų. Kalėjo su mūsų mama lageriuose prie Pečioros. Grįžo po 10 metų. Grįžusi iš lagerio, Salomėja Ridulytė-Macijauskienė irgi neturėjo ramybės. Vyras jau gyveno su kita moterimi, nors paskui juodu vėl suėjo, o netrukus ir Antanas, jos vyras, numirė. Tačiau laikėsi tvirtai, buvo giliai tikinti, ir tai padėjo jai išgyventi visas negandas.

Mus areštavus, seserį Joaną paliko namuose su vaikais, kai ji parodė kapitonui pranešimą apie vyro žuvimą 16-oje divizijoje. Tačiau felčeris Rimšelis, slapčia apžiūrėjęs mus visas, pasakė, kad tos, kuri buvo atėjusi kviesti pas ligonį, nėra. Rytojaus dieną suėmė ir Joaną, o keturis mažus vaikus (du mamos ir du Joanos) nuvedė pas Survilus, kurių namai nuo mūsų matėsi per lauką. Jie negalėjo žinoti, kad tai mūsų giminaičiai, bet taip jau pasitaikė (Survilienė, buvo mūsų patėvio Jono Macijausko sesuo). Vaikus, sakė, palieka laikinai. Aišku, Survilienė juos ir augino.

Bronė Gedvilaitė prisimena: "Palaikę penkias dienas Batakiuose išvežė į Tauragę, į "Šubartinės" kalėjimą. Ten vėl tardymai, klausinėjimai apie partizanus, ryšininkus, rėmėjus, vėl kankinimai, bet visos buvome susitarę neprasitarti nei žodeliu apie tai, ką žinojome. Nieko neišgavę, išvežė į Šilutės kalėjimą. Šilutėje paprašėme prižiūrėtojų, kad leistų skalbti kaliniams baltinius. Rinkdamos baltinius, vienoje kameroje radome Edvardą Laugalį iš Pužų (Skaudvilės vls.), kuris buvo ir mūsų giminaitis. Laugalys buvo labai nusiminęs, iškankintas, apžėlęs barzda ir ilgais plaukais. Kiek galėdamos, stengėmės pakelti jo ir kitų politinių kalinių dvasią. Mes jau buvome nusiraminusios, tardymai ėjo į pabaigą, laukėme teismo. Spalio mėnesį buvo teismas. Teisė karo tribunolas.

Koks ten teismas! Viskas iš anksto nuspręsta. Taip mes jiems ir pasakėme, kai suteikė paskutinį žodį. Visos laikėmės tvirtai, neverkšlenome, neprašėme pasigailėjimo. Pasakėme, kad darėme taip, kaip liepė sąžinė – negalėjome at-

❒ Stasys Bekeris jaunystėje

❒ Henrikas Bekeris-Kepalas (1925-1951). Dirbo spaustuvėje Kaune, spausdino atsišaukimus

❒ Bronė ir Stasys Bekeriai su sūneliu Edvarduku prie pirmosios eglutės Vorkutoje 1957 m.

❒ Vladas Bekeris, 1941 m. sukilimo dalyvis. 1944 m. pasitraukė į Vakarus

stumti sužeistų žmonių, kurie buvo dar ir artimi kaimynai. Bausmės: mamai – penkeri metai, Joanai – 10 m., o man – 15 m. katorgos. Iki teismo visos buvome kartu, tai mus šildė ir guodė. Po teismo mane uždarė vienutėje. Tai buvo baisiau už kankinimus. Niekada nepamiršiu 1945 m. Kūčių vakaro. Vienutėje buvo labai šalta. Ėmiau šokinėti, kad nesušalčiau. Taip pamatęs, seržantas nuvedė į nekūrenamą tualetą ir panardino mano galvą į unitazą. Mirtinai sušalau, bet jauna, stipri, viską ištvėriau. Greitai mus išvežė į Lukiškių kalėjimą. Baisiausia buvo, kad atskyrė nuo namiškių, uždarė vieną į rūsį mirtininkų kameroje. Grindys buvo cementinės, nei čiužinio, nei užsikloti. Maistas – supuvusių burokų ir taip pat supuvusių, neskustų bulvių sriuba. Juoda kaip srutos. Prarydavau viską užsimerkusi, kad nematyčiau. Labai norėjau gyventi, nes tada dar tikėjausi sulaukti laisvos Lietuvos.

Iš Lukiškių vežė į Vorkutą. Buvo labai šalta žiema, plaukai prišalo prie vagono sienos. Susirgau. Jokios medicininės pagalbos nebuvo. Pečioros stotyje mamą išlaipino, o mane pervedė į kitą vagoną, kuriame važiavo vieni katorgininkai. Joaną išvežė į Salechardą, o vėliau į Sachaliną. Vorkutoje patekau į moterų koloniją, paskyrė į antrą anglies šachtą. Vyrų kolonija buvo atskirai, tačiau valgykla bendra. Buvo baisu žiūrėti, kaip valgant aplink mus ratu stovėjo išsekę, pajuodę, išbadėję vyrai su dideliais baltais numeriais ant kepurių. Prisimenu, kaip viena medicinos seselė iš Šiaulių savo menką davinį išdalydavo išsekusiems lietuviams kaliniams. Dėl to pati taip išseko, kad visą kūną išbėrė votimis. Tačiau temperatūros neturėjo ir nuo darbo neatleido. Kartą visai nusilpusi gulėjo. Prižiūrėtojas ją vienmarškinę prie vartų išmetė 40 laipsnių šaltyje, ten jinai tuoj ir numirė. Žemė įšalusi, lietuviai truputį prakasė, atkapojo ir palaidojo nuogą, nes valdiškus marškinius atėmė. O ir giliau iškasti duobę nebuvo jėgų. Nieko labiau nebijojau, kaip būti palaidotai toje šaltoje, nesvetingoje žemėje.

Dirbau anglių kasykloje kilometras gylio po žeme. Tai buvo tikra katorga. Trys merginos turėdavome per pamainą prikasti 80 tonų anglies. O po pamainos dar pritempti šachtos sutvirtinimui medienos. Iš viršaus, kaip iš dušo, tekėjo rudas vanduo. Per kelias minutes permirksta ne tik rūbai, bet ir oda, stingsta kūnas, negali dirbti. Pradedi verkti, tada prasideda baisiausi keiksmai ir prakeiksmai, stumdymai, grasinimai, sumažina ir taip mažą duonos davinį, gresia bado mirtis. Į darbą nuleisdavo liftu, o grįžti reikėjo pėsčiomis nuožulniu keliu į kalną. Šliauždavome, kol išlįsdavome į viršų. Anglis vyrai

kirto kirkomis, moterys kastuvais pildavo anglį į vagonėlius, kuriuos traukė arklys. Tai toks buvo jų "mechanizmas", kuriuo taip girdavosi komunistėliai. Nuo tų "mechanizmų" susižeidžiau ranką, buvo perplėšta sausgyslė. Apgydžius su dar skaudančia ranka vėl buvau nusiųsta į tą pačią kasyklą. Ranka tino, skaudėjo, tačiau jokios medicininės pagalbos negavome. Pagaliau susirgau plaučių uždegimu. Ligoninėje vaistų nebuvo, maistas prastas, išsekau, buvau jau prie mirties.

Išgelbėjo atsitiktinumas. Į tą rajoną atvažiavo Petras Trijonis, kilęs iš Šilalės rajono. Jis, nuteistas pagal lengvesnį straipsnį, turėjo teisę iš namų gauti laiškus ir siuntinius, buvo geriau įsikūręs, atrodo, dirbo virėju. Trijonis pradėjo teirautis, ar nėra lietuvaičių, kurioms reikėtų pagalbos. Kažkas pasakė apie mane. Jis pradėjo siuntinėti man cukraus, aliejaus, apdovanodavo mano daktarę, ši pradėjo geriau rūpintis. Petro dėka pagerėjo maistas, atsirado ir vaistų. Pradėjau palengva sveikti ir pagaliau visiškai išgijau. Stebėjausi, iš kur atsirado toks geras ir taurus žmogus. Juk ir pačiam nebuvo perdaug.

Su Petru Trijoniu susirašinėjome, bet susipažinome daug vėliau – po Stalino mirties, kai jis atvažiavo į moterų lagerį koncertuoti. Mat, buvo smuikininkas. Vėliau susitikome su juo Kaune ir jo namuose, Šilalės r., Dryžių kaime. Susipažinau su puikia jo šeima. Nepaprastai kilnūs žmonės. Kieme stovi gražus kryžius, žuvusiam Petro broliui partizanui atminti.

Po ligos mane išvežė į kitą koloniją, kurioje buvo recidyvistai ir kitokie kriminaliniai nusikaltėliai. Nusigandau pamačiusi krauju išrašinėtas sienas. Miegojome ant maišų. Nebuvo nei pečiaus, nei vandens. Neturėjome indų, į kuriuos būtų galima įsipilti "balandos". Reikėjo laukti, kol nuo kitų atliks dubenėlis. Į darbą ėjome 15 kilometrų, tiesėme geležinkelį. Susirgau ausų uždegimu. Baisus skausmas, o temperatūros nėra, nuo darbo neatleidžia. Beje, man neleido ketverius ar penkerius metus susirašinėti ir gauti siuntinių. Nors seserys Lietuvoje sunkiai gyveno, vis tiek puodelį, šaukštą ar kokią skarelę būtų atsiuntusios. Katorgininkai iki Stalino mirties keturis metus neturėjo teisės rašyti laiškus ir gauti siuntinių. Mano seserys net nežinojo, kur aš esu, ar iš viso gyva. Po Stalino mirties leido susirašinėti, nuėmė lopus nuo vatinukų ir kelnių. Lopai su numeriais nebuvo užsiūti ant vatinukų, o iškirpti kvadratai ir įsiūti drobės gabalai. Per tas vietas labai eidavo šaltis, todėl kaliniai susirgdavo plaučių uždegimu ir masiškai mirdavo.

Apie 1949 m. jau pradėjau gauti siuntinius iš sesers Stasės, o 1954 m. po

Stalino mirties Stasė ir Joana buvo atvažiavusios manęs aplankyti. Aš tada dirbau lagerio valgykloje. Kiek galėjau, stengiausi geriau pagaminti kaliniams maistą, švariau išplauti indus. Po Stalino mirties jau netrūko duonos, nes kaliniai gaudavo siuntinius.

Ir štai atėjo ta laimingoji diena. Po dešimties su puse metų išbūtų lageryje iškviečia lagerio viršininkai ir pasako: "Tu laisva! Rytoj išeini į laisvę, bet į Lietuvą neturi teisės važiuoti!" Dar paklausė, ar neturiu giminių ar namiškių Sibire. Pasakiau: "Ne!" Jeigu būtų ištremtos mano seserys, ir mane po lagerio ten būtų ištrėmę.

Išėjau kaip stoviu: nei drabužių, nai kapeikos, nei pastogės. Nuėjau pas pažįstamas lietuvaites, jau anksčiau paleistas iš lagerio. Barake gyveno Apolonija Liekytė (iš Užšešuvių k. Batakių vls.), Julija Kučytė ir kt. Įsidarbinau ORSO valgykloje virėja. Man teismo nuosprendį sumažino ketveriais su puse metų. Paleido beveik visus politinius kalinius. Kai kuriuos "pavojingus", kaip Edvardą Laugalį, Vytautą Svilą ir kitus, išsiuntė į Bratsko miškus. Kadangi į Lietuvą neleido, tai lietuviai pradėjo kurti lietuviškas šeimas, tuoktis. Pasipiršo ir man šaunus kaunietis Stasys Bekeris, augalotas, grakštus. Labiausiai mane žavėjo, kad jis 1941 m. birželyje dalyvavo Kauno radijo stoties išvadavime, Noreikiškėse buvo sužeistas į koją. Stasys jau buvo įsidarbinęs tekintoju šachtoje. Netrukus susituokėme, gavome kambarėlį barake, kuriame gyveno ir daugiau lietuvių, buvusių kalinių: Jonas Sadauskas, gyvenantis Rumšiškėse, ir kiti. Visi gražiai, draugiškai gyvenome. Susilaukėme sūnelio Edvardo. Vorkutos saugumiečiai, kurie mus rūpestingai "šefavo", pasikvietė ir pasakė: "Tai ką – sūnų pakrikštijai Edvardu Laugalio garbei?" Vorkutoje mane aplankė mano mama. Tai buvo neužmirštamos akimirkos.

Kaune Bekerio tėvas turėjo dvejus namus, bet juose gyveno svetimi. Namai buvo konfiskuoti, tik dalis palikta Stasio motinai Anastazijai Bekerienei. Pas ją ir atvažiavome iš Vorkutos, bet prisistatęs rajoninis milicininkas įsakė per 24 valandas išsikraustyti. Nuvažiavome į Kuršėnus su visa šeima pas mano mamą. Ten pakrikštijome Edvarduką. Kūmais buvo mano sesuo Kazytė ir Edvardas Laugalys. Po to vėl grįžome į Vorkutą ir išgyvenome ten dar trejus metus.

Noriu papasakoti apie Stasio (mano vyro) tėvuką Kazimierą Bekerį, kilusį iš Rokiškio. Nepriklausomybės metais dirbo Kaune garvežio mašinistu. Išaugino 5 sūnus, trys iš jų – Stasys, Albertas, Henrikas – buvo lageryje. Jauniau-

sias Henrikas 1951 m. sausio 21 d. žuvo Permės lageriuose. Vladas gyvena Vokietijoje. Tėvukas Kazimieras pasistatė Kaune du namus. Užėjus sovietams, kaip senas geležinkelininkas ir toliau dirbo geležinkelyje. Po karo nedidelėje kompanijoje prie taurės pasakė: "Aš dirbau garvežio mašinistu, užauginau ir išmokiau 5 sūnus, pastačiau Kaune du namus. Jei nebūtų užėję rusai, visiems vaikams būčiau pastatęs po namą". Po kelių dienų tėvukas Kazimieras buvo areštuotas ir nuteistas aštuonerius metus kalėti su turto konfiskavimu, apkaltintas antitarybine agitacija ir propaganda.

Atsėdėjo Kazimieras Bekeris aštuonerius metus. O jo namuose gyveno svetimi. Juos nuniokojo, apšiukšlino ir, tik atėjus Chruščiovui į valdžią, jis buvo reabilituotas. Namai sugrąžinti su gyventojais. Jiems pamokėjęs ir su teisėjais iškeldinęs, nuniokotame name pradėjo kurtis pats. Namo likę tik sienos, grindys išdegintos, krosnių vietoje buvo geležiniai bakai su išvestais vamzdžiais per langą. Klaiku žiūrėti. Prisiregistruoti galėjo tik už didelius kyšius, darbą gavo irgi ne už dyką. Bet lietuvis būtų ne lietuvis, jei jis nenugalėtų kliūčių. Lankstumas, darbštumas, geri santykiai su žmonėmis padėjo susitvarkyti. Daug statybos ir remonto darbų jis atliko savomis rankomis".

Joanos Gedvilaitės-Sabinskienės likimas irgi klostėsi nelengvai. Kaip turėjo būti skaudu moteriai, gavus pranešimą apie beprasmę vyro žūtį. Mums ir rusai, ir vokiečiai buvo vienodi okupantai, ir mums nereikėjo kovoti nei už tuos, nei su tais. Bet jau taip likimas lėmė... Staiga antras smūgis: areštas, 10 metų išsiskyrimas su mažamečiais vaikais, kuriuos ne tik našlaičiais paliko, bet ir į Sibirą ištrėmė.

Išvežė Joaną į Salechardą už Uralo. Ten kaip ir vorkutiečius varydavo 10-15 km į darbą per žiemos šaltį, pūgą, sniegą. Kasdavo kažkokias duobes lyg statinių pamatams. Kam jų reikėjo, kas juos ten žino! Kirkuodavo įšąlusią kaip kaulas žemę, mesdavo ją iš duobės kastuvais aukščiau galvos. Joana mokėjo rusiškai, buvo lyg vertėja brigadininkei, kuri negalėjo susikalbėti su kitomis lietuvaitėmis. Brigadininkė buvo rusė, ji ne tik stumdė ir įžeidinėjo kalines, bet pamačiusi, kad kalinė turi gražesnį šalikėlį ar pirštines, reikalaudavo, kad jai atiduotų. Joana buvo karingai nusiteikusi prieš tokį plėšikavimą ir neteisybę. Pasakojo, kaip kelis kartus padrąsino mergaites nenusileisti tai plėšikei ir neatiduoti paskutinio savo daiktelio iš namų, net kelis kartus "susikibo" su brigadininke.

Joanai geriau pasisekė nei Bronei. Jai ilgai nereikėjo dirbti tų vergiškų darbų – pateko į siuvyklą, išmoko siūti. Iš pradžių siuvo spec.drabužius, o vėliau, pastebėjusios jos gabumus, viršininkų žmonos puikiai pasinaudojo. Ji siuvo joms sukneles, paltus. Lageryje buvo laimingi, kurie pasilikdavo kūrenti pečius, tvarkyti barakus, o jau siuvyklos buvo kaip rojus. Vėliau Joaną atvežė į pietų Sachaliną ir ten siuvo viršininkų žmonoms sukneles, kitokius drabužius, kūrė visokias grožybes. Siūdavo ir vyrams švarkus, kelnes, paltus arba atnaujindavo drabužius.

Paleista iš Sachalino 1954 m., grįždama į namus, užsuko į Zimą (Irkutsko sr.) paimti savo dukrelės Irenos, kuriai jau buvo 10 metų. Survilienė, neturėdama savo vaikų, mylėjo ją kaip savo. Duktė savo tikros motinos nepripažįsta, rodo į Survilienę ir sako: "Ji yra mano mamytė!" Kiek ten buvo ašarų... Viena verkia, kad jos nepripažįsta, kita, kad iš jos kėsinasi atimti mylimą dukrelę. Tuoj prisistato milicijos įgaliotinis komendantas ir pasako: "Jei per 24 valandas iš čia nedingsi, įtrauksime į tremtinių sąrašus". Su didžiausiu skausmu palieka savo dukrelę, brolį Algiuką, seserį Alytę ir išvyksta į Lietuvą pas mamą į Kuršėnus, kur su močiute ir teta Stase gyvena jos sūnus Vladas.

Grįžus nėra kur gyventi, mama pati sunkiai verčiasi. Apsigyveno pas seserį Kazytę Šiauliuose. Vėliau samdėsi butą, gyveno atskirai. Laimė, kad mokėjo siūti, tai šiaip taip vertėsi. Vėliau išsikėlė į Kauną, prisiglaudė prie sesers Bronės, kuri pati su vyru ir vaiku nuomojo kambarėlį. Joana miegodavo virtuvėlėje. Šeimininkė niurzgėjo, kam čia sesuo maišosi. Bet gyvenimas ėjo pirmyn. Vaikai paaugo, Vladas pas močiutę baigė vidurinę, pradėjo savarankiškai gyventi. Mūsų šeimoje vieni kitiems padėdavome. Tai padėjo išbristi iš vargo ir keblių padėčių. Vėliau Joana ištekėjo.

Antaninos Survilienės gyvenimas glaudžiai susijęs su mūsų šeima. Izidorius Survila 1948 m. žiemą mirė širdies liga. Praėjus mėnesiui po vyro mirties, Antaniną išvežė į Sibirą su mūsų broliu Algiuku ir sesute Alyte, ir Joanos dukrele Irena Sabinskaite. Pas Survilus gyvenantys žmonės sakė, kad tai ne jos vaikai, kad juos paliktų, surasią gimines ir t.t. Bet kareiviai tvirtino, kad tai banditų vaikai, yra sąrašuose, ir jie negali palikti. Antanina negalėjo patikėti, kad ją visai nekaltą galėtų išvežti. Ji nepolitikavo, net laikraščių neskaitė. Survilienė labai sutriko, kad net nesugebėjo daiktų susikrauti. Teko kareiviams padėti. Kolchozų dar nebuvo, ūkis stiprus, daug karvių, lašinių,

naujai iškepta duona. Kareiviai patys kišo į maišus duoną ir lašinius, į didelį bidoną supylė kelis kibirus pieno, grietinės ir viską įkėlė į vežimą. Survilienė manė, kad ją paskundė rusiukas, kurį našlaitį ji priglaudė, užaugino, o jis paskui pradėjo jai pavydėti, kad gražiai gyvena, vadino buože išnaudotoja.

Algis Macijauskas, tada turėjęs 12 metų, prisimena: "Sugrūdo mus į krovininius vagonus su dviejų aukštų gultais ir užkaltais langeliais. Daug dienų nedavė vandens. Apie duoną ir kalbos nebuvo. Kas turėjo savo maisto, dalijosi su neturinčiais. Mes turėjome porą bidonų pieno, kuris pavirto rūgpieniu. Tai buvo geri vaistai nuo troškulio ir vidurių užkietėjimo. Daug mirė per mėnesį trukusią kelionę dvokiančiame vagone. Nuvežė į Irkutsko sr. į mišką, kuriame nebuvo jokios gyvenvietės 40 km spinduliu. Miške puolė uodai, maisto nebuvo, žmonės pradėjo silpti ir mirti. Kurioje šeimoje buvo vyrų, jie kirto eglių šakas ir įsirengė šiokias tokias užuovėjas. Mūsų teta nebuvo laikiusi kirvio rankose. Mes visi susirgome – trys vaikai ir teta. Komendantas pasigailėjo tokių bejėgių našlaičių: iš kažkur atvežė į taigą gydytoją, davė vaistų, netrukus išvežė mus į Zimos miestą, kur apgyvendino sename, apipuvusiame barake.

Zimoje buvo didelis medžio apdirbimo fabrikas. Išėjo ten dirbti vargšė mano teta. Ji buvo smulki, trapi, o čia reikėjo tampyti lentas, rąstus ir už tai gaudavo tokį menką atlyginimą, kad pradėjome badauti. Nuėjau pas viršininką, pradėjau verkti, prašyti, kad priimtų į darbą. Bet į darbą priėmė tik nuo keturiolikos metų, o man tik dvylika. Jam sakiau, kad neturiu nei tėtės, nei mamos – tai ką man daryti?! Mirti badu? Pasigailėjo, priėmė. Pradžioje kroviau lentas į rietuves, net moterims pradėjau vadovauti. Iš bėdos atsirado ir sumanumas. Brigadininkas stebėjo, kaip dirbu, pagirdavo. Vadino Olegu. Per pietus visi valgydavo savo skurdžius sumuštinius, o aš nieko neatsinešdavau. Kartą brigadininkas paklausė, kodėl nevalgau. Pasakiau, kad nieko neturiu. Tada jis pradėjo per pietus mane vestis į savo namus ir duodavo valgyti tą patį, ką valgydavo ir jo vaikai. O valgis buvo skurdus: mėsos beveik neturėdavo, kopūstai, duona, bulvės ir viskas. Bet širdis jų buvo gera, ir gera buvo jų draugijoje. Vėliau mane išmokė galąsti įrankius. Taip ir dirbau, kol po Stalino mirties mus, kaip mažamečius, paleido į namus. Tetos Survilienės dar neišleido.

Man jau ėjo septynioliktieji, sesei Alytei penkioliktieji, o Irutei buvo 9

metukai. Visi trys leidomės į ilgą kelionę, į nežinomą Lietuvą pas mamą į Kuršėnus. Mama buvo prisiglaudusi pas mano seserį Stasę. Jos nuomojo dviejų kambarių butą Kuršėnų miestelyje. Mama mažai uždirbdavo, pasidarė ankšta, seseriai Staselei teko pasiieškoti atskiro buto, nes ji negalėjo išvaryti mamos su vaikais. Iki kariuomenės mokiausi Kuršėnų vidurinėje mokykloje, įsigijau vairuotojo specialybę. Teta Survilienė vėliau irgi grįžo į Lietuvą, ištekėjo už Juozo Januševičiaus. Dabar jau mirusi, guli Varlaukio kapinėse, šalia brolio Jono Macijausko ir vyro Izidoriaus Survilo.

Kaip pati ištrūkau iš Batakių? Parvažiavau visa juoda, sudaužyta, oda sukosi apie kaulus. Kaip žmogus per savaitę gali sunykti! Nuėjau pas Survilus, kuriuos laikiau artimiausiais žmonėmis. Survilienė persigando pamačiusi mane, panašią į šmėklą. Reikėjo grįžti į namus, melžti karves, kulti javus, kurie buvo suvežti į daržinę, vestis vaikus į namus. Su baime laukiau, kad gali atvykti ir mane areštuoti. Todėl paprašiau Survilienę prižiūrėti vaikus, o namus ir karves palikau kaimyno berniuko Vytuko Adomaičio priežiūrai. Ten buvo daug vaikų, jie skurdokai gyveno, tai mielai sutiko. Trijų karvių pieną išsinešdavo namo. Išvykau dirbti ir gyventi į Tauragę. Įsidarbinau Tauragės mėsos kombinate paukščių supirkėja. Darbas patiko ir sekėsi.

Kartą mergaitės pasakė, kad po kaimus vaikšto partizanais persirengę saugumiečiai, reikia būti atsargiems. Vieną šeštadienį parvykusi, kaip visada nuėjau pas Survilienę, grįžau ir sutemus atsiguliau. Durys buvo neužrakintos, nes tais laikais užraktų nebuvo. Buvo tik skląsčiai, bet ir jie neužkišti. Vidury nakties pabudau ir pamačiau, kad aplinkui mano lovą vaikšto vyrai su šautuvais. Pašokau ir puoliau degti lempą. Jie mane sulaikė, sakydami: "Pirma uždangstykit langus!" Suėjome į didįjį kambarį, kuriame buvo trys langai. Su paklodėmis juos uždengiau. Uždegusi lempą, pamačiau apie 15 vyrų, labai gražiai apsirengusių kariškomis uniformomis, su trispalve ant rankovių ir kepurių. Visų veidai švarūs, gražūs, dailiai įdegę. Pagalvojau: "Čia tai jau tikrai saugumiečiai". Jie pasakė, kad čia nakvos ir dienos ir tik kitą naktį išeis, ir aš niekur negaliu iš namų išeiti. Manydama, jog tai saugumiečiai, piktai atrėžiau: "Nenakvosite ir nedienosite! Argi mažai paliko našlaičių?!" Vyrai susižvalgė. Jiems neaiškinau, kas neseniai nutiko mūsų namuose, nes galvojau, kad tai saugumiečiai.

Ant grindų stovėjo pilnas kibiras pieno. Mačiau, kad jie godžiai į jį žiūri.

Net pagailo jų. O gal čia tikri partizanai, gal aš apsirinku? Pasakiau: "Jei norite, gerkite tą pieną!" Jie su sarkazmu atsakė: "Tebūnie našlaičiams!" Ir išėjo. Vėliau sužinojau, kad jie nuėjo pas kaimyną Leonardą Miniotą ir pasakė: "Radome labai mandrą paną, žadėjome užpakalį ištarkuoti ir druskos užpilti". Tada Miniotas jiems papasakojo, kokia drama neseniai įvyko mūsų namuose. Per jį atsiprašiau partizanų, pakviečiau ateiti kitą kartą. Be paramos partizanai nebūtų galėję išsilaikyti. Visus juos sutikdavau su didžiausiu nuoširdumu ir šiluma. Visa tai jie matė, jautė ir tai jiems teikė daug stiprybės. Po dviejų ar trijų savaičių vėl apsilankė tas pats būrys. Visi juokėmės iš to nuotykio, džiaugėmės susitikę, draugiškai apsikabinome. Vyrų tada buvo 16. Reikėjo jiems paruošti valgyti, o aš nieko neturėjau, tik bulvių, pieno, varškės ir grietinės. Ką žemaitis geriau besugalvos: ėmiau skusti, tarkuoti bulves, virti cepelinus su varške ir tarkuotų bulvių pienišką kukulių sriubą. Vadas pasakė, kad yra du ligoniai skrandininkai ir jie negali valgyti tarkuotų bulvių. Net apsiverkiau. Ką daryti? Daugiau nieko neturiu. Išsigelbėjimas – nelauktai atėjo Survilienė. Kai ji ruošėsi išeiti, partizanai nenorėjo išleisti, bet užtikrinau, kad ji yra patikima. Po valandos pusantros ji atėjo nešdama keturias dideles nuvalytas vištas ir pasakė: "Išvirk partizanams!" Štai kokie buvo santykiai tarp žmonių ir partizanų.

Kartą pasišaukė Mėsos kombinato direktoriaus pavaduotojas: "Gedvilaite, yra skundas, kad jūs esate iš banditų šeimos. Aš privalau jus atleisti ir patariu toliau laikytis nuo įstaigų!" Supratau, kad įspėjo geranoriškai. Išėjau. Įsidarbinau valgyklų sandėlininke. Valgyklų Tauragėje viso labo trys. Be to, dar produktus imdavo kalėjimai ir areštinės. Darbas čia sekėsi gerai. Buvau labai skrupulinga sandėlininkė, net riekę duonos suvalgiusi su sviestu, bijodavau, kad gali būti trūkumų. Bet budri akis ir čia stebėjo ir sekė. Kartą iškvietė į saugumą ir pradėjo puldinėti, kad neva prokuroras sriuboje radęs kirminą. Atseit esu tarybų valdžios kenkėja, nes nuodiju žmones sukirmijusiomis kruopomis. Iš tikrųjų sandėlys buvo valgyklos rūsyje, o valgykloje valgė prokurorai. Gal ir rado kirminą, bet ar už tai turėjo tampyti virėją? Dar paklausė: "Ar tavo sesuo yra Bronė Gedvilaitė?" Atsakiau: "Taip" Negi neigsi, tai dar labiau sudominsi.

Su virėjomis ir kitais sutarėme labai gerai. Todėl, kai virėjos pamatė, kad valgyklos vedėjas, komunistėlis ir girtuoklis, iš mano sandėlio vagia sviestą dėžėmis (sviestas buvo lydytas ir labai didelėse dėžėse), supratau, kad jis nori

man užtaisyti ekonominę bylą. Suradau savo vietoje merginą ir dingau iš Tauragės.

Prisimenu iš Tauragės laikų dar vieną įvykį. Sukinėjosi apie mane toks berniukas, dar jaunas, nesubrendęs. Gaudėmės po šeimininko sodą. Jis ir nepastebėjo, kaip iš kišenės iškrito blanknotėlis. Jam išėjus, aš paėmiau ir apžiūrėjau. Jis buvo plono popieriaus, pailgo formato, lengvai perlenkiamas ir skiltys: "Kas ir ką kalbėjo", "Kur ir kada", "Kas buvo kartu", "Kitos pastabos". Supratau, kuo tas vaikinas užsiiminėjo: jis buvo užverbuotas ir prie manęs pristatytas. Blanknotą įmečiau į krosnį ir sudeginau. Atėjęs rytojaus dieną tas vyrukas keliais iššliaužiojo sodą, sakė pametęs svarbų dokumentą, klausė manęs, ar neradau. Atsakiau: "Nieko neradau!" Tada supratau, kokiai reikia būti atsargiai kalbant su žmonėmis ir su pretendentais į kavalierius.

Tauragėje gyvenau su seseria Kazyte. Abi išvykome iš Tauragės. Nuvykome į Gaurę pas zakristijoną. Šis papasakojo, kad Vadžgirio klebonas Povilas Pranckūnas neturi šeimininkės. Kazytė pradėjo mane kurstyti: "Eik, juk tu dirbai Kaune karininkų ramovėje, moki virti, kepti, sugebėsi būti ir klebono šeimininke". Man buvo 20 metų ir labai bijojau tokios atsakomybės. Tai buvo 1946 ar 1947 metų vasara. Zakristijonas sakė rytoj važiuosiąs į Vadžgirį ir galįs klebono paklausti. Parvykęs pasakė, kad kitą sekmadienį prisistatyčiau į Eržvilko kleboniją, nes Eržvilke bus atlaidai. Ten jį susirasčiau. Aš taip ir padariau.

Klebonas Povilas Pranckūnas tuoj paklausė, iš kur aš, kur mano tėvai? Pasakiau, kad mama ir seserys kalėjime. Tai buvo didžiausia rekomendacija. Jis iš karto pajuto man užuojautą ir simpatiją. Klebonas buvo labai simpatiškas, virš 50-ies metų, kilęs iš Dusetų. Pakvietė apsilankyti į Vadžgirį prieš atlaidus bandomajam laikotarpiui.

Nuvykau į Vadžgirį. Maniau, kad patekau į rojų. Labai graži, aukšta bažnyčia blizgančiu skardiniu stogu, apsupta gražiais, senais medžiais. O jau klebonija – nėra žodžių. Didelė, erdvi, daug kambarių ir langų. Langinės akinančiai baltos. Gėlynai apie kleboniją nepaprasto grožio. Juos prižiūrėjo prie špitolės gyvenančios keturios maldingos moterėlės. Tai nepaprastai švarios, kultūringos Dievo ir bažnyčios mylėtojos. Jos man labai daug padėjo. Klebonijoje tais laikais dar buvo viskas labai iškilminga. Dažnai būdavo dideli atlaidai, į kuriuos sukviesdavo apie 15 kunigų iš aplinkinių parapijų. Reikėdavo labai iškilmingai paruošti pietus, aptarnauti su visom ceremoni-

jom. Kunigas P.Pranckūnas dažnai kviesdavo į vaišes Vadžgirio gimnazijos direktorių su mokytojais. Tai dažniausiai darydavo atlaidų dieną, kai išvažiuodavo kunigai. Maisto buvo daug. Žmonės labai mylėjo kleboną, kuris tikrai buvo pamaldus, doras, gerai prižiūrėjo bažnyčią.

Ten išbuvau iki 1949 m. pavasario. Prieš tai grįžo (pabėgo) iš Sibiro klebono sesuo Elena Pranckūnaitė-Gruodienė, su vyru išvežta 1941 m. Aš jau laukiau mamos grįžtant iš Komijos lagerių. Reikėjo kažkur įsikurti, kad mama turėtų namus. Apsigyvenau Kuršėnuose, įsidarbinau. Išsinuomavau dviejų kambarių butą miestelio centre. Pradėjau mokytis vakarinėje gimnazijoje. Mokytis man sekėsi, todėl pradėjau eiti po dvi klases per metus. 1954 m. baigiau vidurinę mokyklą ir ištekėjau už MTS buhalterio Dionizo Andriulio iš Akmenės. Išvykome gyventi į Šiaulius. Sunku buvo įsidarbinti, susirasti butą ir t.t. Blogiausia, kad vyras sveikatą prarado sovietinėje armijoje. Po devynerių metų palikau našlė su sūneliu Albinu. 1962 m. įstojau į Vilniaus universiteto Teisės fakulteto neakivaizdinį skyrių. Gerai, kad, atėjus Chruščiovui į valdžią, buvo politinis "atšilimas". Universitetą baigiau su pertraukomis, jau persikėlusi į Vilnių 1972 m. Baigė aukštuosius mokslus (automatiką) ir mano sūnus Albinas.

Sesuo Kazytė Gedvilaitė-Karbauskienė į tą verpetą nepakliuvo. Ištekėjo už Intos ir Vorkutos lagerių politinio kalinio Romo Karbausko, kuris buvo suimtas už politinę veiklą Šiaulių gimnazijoje.

Kita sesuo Alytė labai skaudžiai prisimena Zimoje praleistas bado ir vargo dienas. Dar maža tarnavo pas rusus už pavalgymą. Net elgetavo, nes reikėjo prižiūrėti mažąją Irutę, kuri buvo silpnos sveikatos. Alytė prisimena, kaip jiems atvykus į Zimą, teta Antanina parodė žiburį lange ir pasiuntė su arbatinuku pas Miniotienę Leonardienę (taip ją vadindavo) parnešti karšto vandens. Ši pasiklydusi nuėjo į kitą pusę. Įėjusi į kažkokius barakus, pamatė išbadėjusius vokiečius. Sakė – buvo klaikus vaizdas. Jų veidai taip išsekę, kad atrodė kaip kaukolės. Išsigandusi bėgo atgal, išlindo per kažkokią tvorą. Stebuklas, kad jos nenušovė sargybiniai. Grįžusi iš Zimos, Alytė baigė vidurinę mokyklą, išmoko kirpėjos amato. Ištekėjo už kražiečio Algirdo Bytauto. Gyveno Šiauliuose, dabar Kaune, turi du sūnus. Skaudūs išgyvenimai, badas, skurdas užtemdė jos vaikystę, bet nenusimena, džiaugiasi atgimusia laisva Lietuva, tik piktinasi, kad yra daug sugedusių žmonių, kuriems nereikia tėvynės, užtenka lovio...

Jonas Žičkus supažindino mūsų šeimą su Jono Strainio-Saturno broliu Steponu, gyvenančiu Tauragėje. Jis taip pat buvo politinis kalinys, kalėjo Vorkutos lageriuose. Steponas Strainys 1996 m. pastatė paminklą brolio Jono ir Antano Norkaus žuvimo vietoje Macijauskų sodyboje. Paminklą iškilmingai pašventino Batakiuose laikinai ėjęs klebono pareigas Stasys Liatukas. Stovi akmuo su partizanų pavardėmis ir žuvimo datomis prie gražių šermukšnių. Gal ateities vaikai ateis čia aplankyti žuvusiųjų, uždegs žvakutę, ko ir tikimės.

Vytautas Dambrauskas

ŠILUVOS REZISTENCINĖS ORGANIZACIJOS ĮSIJUNGIMAS Į LLA

1941 m. baigęs Kauno IV valstybinę gimnaziją ir mokytojų kursus, nuo rugsėjo 16 d. pagal paskyrimą pradėjau dirbti Raseinių aps., Šiluvos vls., Darataičių pradžios mokykloje. Laikui bėgant, susipažinau su apylinkių žmonėmis ir inteligentija. Žmonės vokiečių pergalių buvo priblokšti, nes akivaizdžiai matė jų kariuomenės pranašumą. Vokietijos vyriausybės savavaliavimas, likviduojant Lietuvos laikinąją vyriausybę, didelio įspūdžio kaime nepadarė. Žmonės nesuvokė esamos padėties. Slaptos spaudos dar nebuvo. Gruodžio mėn. gavau LAF memorandumą "Pro memoria", išsiuntinėtą vokiečių kariuomenės vadovybei, vyriausybei, "fiureriui". Tai buvo pirmas neoficialiai platintas dokumentas, nušviečiantis mūsų tikrąją padėtį.

Inteligentų samprotavimai, kad Lietuvoje vokiečiai amžinai neviešpataus, buvo laikomi nerealiais. Aiškinimai, kad karas dar tik prasidėjo, buvo laikomi fantastiškais. Strateginis laimėjimas yra taktinių laimėjimų, pergalių suma (A+B+C=D). Rėmiausi Čekoslovakijos armijos gen.štabo plk.Yestario samprotavimais apie pavienės valstybės pajėgumą. Pulkininko nuomone, kiekvienos valstybės pajėgumas yra vertinamas pažymiais nuo 1 iki 5 (kultūra, ekonomika, kariuomenė), ne jų aritmetine suma, o sandauga. Pvz.: 1x1x5=5, o jei 3x3x3=27. Išvada: valstybės militarinė galia, kariuomenė nėra lemiamas valstybės pajėgumo faktorius. Geriausia, sėkmingiausia taktika neatsveria prastai paruošto strateginio plano. Dėl to antihitlerinės koalicijos pergalė yra neišvengiama. Bolševikų dar sulauksime, todėl reikia tam ruoštis – rinkti ginklus, nes sąjungininkai baigiantis karui, sąskaitas suves tarpusavyje. Tam įrodyti, didžiausias trūkumas buvo mano jaunas amžius: turėjau 20-22 metus, o pašnekovai – trisdešimt, penkiasdešimt...

Gretimame kaime, kur mokytojavau, gyveno bendraamžis Alfonsas Petryla, baigęs Raseinių žemės ūkio mokyklą. Dirbo už berną dėdės Stasio Petraičio ūkyje ir, puoselėjo paveldėjimo viltį. A.Petryla buvo sumanus, veiklus, judrus vaikinas, turėjo daug pažįstamų. Vėliau tapo vienu pagrindinių nelegalios veiklos organizatoriumi, ginklų rinkėju. Mano mintims jis pritarė ir pradėjo burti bendraminčius. Jau buvo sukaupęs nemaža ginklų,

❒ Vytautas Dambrauskas, mokytojas, Šiluvos vls. 1942 m.

❒ Dominykas Grumuldis, 1950 m. išėjęs į mišką ir žuvęs

o paskatintas dar uoliau rinko. Taip abu "atitikome kirvis kotą".

Baigiantis 1942 m., jau ir skeptikai pamatė – vokiečiams tenka trauktis. Kadangi mūsų organizacija išaugo, nusprendėme į savo veiklą įtraukti karininką. Mokytoju Šiluvoje dirbo kpt.Matelis, kuris rėmė vokiečius ir, menkindamas pasipriešinimo šalininkus, kalbėjo: "Ką jūs ten su savo surūdijusiais šautuvais vokiečiams ar bolševikams padarysite". Viršaitis kpt.P.Ulčinas taip pat netiko. Pasirinkome kooperatyvo pirmininką kpt.J.Žemaitį, baigusį artilerijos gen.štabo akademiją Prancūzijoje. 1943 m. vasarį apsilankiau J.Žemaičio bute Šiluvoje, nes jį pažinojau. Pasikalbėjome apie padėtį pasaulyje ir Lietuvoje. Prisistačiau esąs militarinės krypties patriotinės organizacijos įgaliotas. Papasakojau, kad organizacija veikia penketukų principu ir jai reikia vadovo karininko, ar bent garbės patarėjo, nes tarp mūsų nemažai puskarininkių, o karininko neturime. Viskas jau paruošta, organizacinio darbo nebereikės dirbti. Kadangi ateitis gana neaiški, turėtume būti viskam pasiruošę. Kpt.J.Žemaitis, padėkojęs už pakvietimą ir pasiti-

kėjimą, pasakė, kad prie mūsų prisidėti negalįs dėl šeimyninių aplinkybių...

1943 m. pavasarį prasidėjo mobilizacija į vokiečių armiją ir jaunų vyrų gaudynės. Tuo metu gaudavome daug antinacinės spaudos. Visuomenėje vyravo pasyvaus pasipriešinimo taktika: ekonomiškai remiame administraciją, žmonių į frontą nesiunčiame, nes mobilizaciją turi teisę skelbti tik Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė. Prasidėjus jaunimo gaudynėms, slapstėmės septyni šaukiamojo amžiaus jaunuoliai. Kiek aprimus, kaimo jaunuoliai nenustygo kasdieninio darbo: visa grupė vežė mėšlą ir kratė laukuose. Aš, kaip mokytojas, fiziškai ne toks pajėgus, buvau sargyboje, turėjau žiūronus. Taip ir uždirbdavome duoną.

Tėvas – kompozitorius Jonas Dambrauskas – bendravo su operos solistu A.Kučingiu. Abu dirbo Valstybės teatre. A.Kučingis prieš karą dirbo kariuomenės vyr.štabo topografijos skyriuje. Tėvui prašant, jis parūpino Raseinių aps. topografinių kariškų žemėlapių.

Rinkome ginklus, juos komplektavome. Turėjome labai gerą šaltkalvį-ginklininką M.Lauryną iš Šiaulelių. Jis pagamindavo trūkstamas ginklų detales. Turėjo tikslias tekinimo ir kitokias stakles. Ginklų remonto darbus mėgo. Man vokiškam pistoletui "Dreyse" pagamino naują vamzdį, nes esamo sriegiai buvo labai išdilę.

Nelegalios veiklos centralizuotas valdymas būtinas. 1943 m. spalį Raseiniuose užmezgėme ryšius su LLA per studentą hidrotechniką Kazimierą Špuką iš Kauno. Įsijungdami į LLA, raseiniškiams dėl atsargumo pranešėme tik apie trečdalį turimų ginklų. Tačiau ir iš jų, įsakė 1 lengvąjį kulkosvaidį perduoti dubysiškiams. Įsakymą įvykdėme.

1944 m. balandžio mėn. prasidėjo trintis dėl savarankiškumo, nes nenurodėme tikslaus žmonių skaičiaus. Nusprendėme apgaulės būdu (neva vokiečiai atvažiuoja daryti kratos), atsiimti savo lengvąjį kulkosvaidį.

1944 m. gegužės mėn. gavome LLA vyr.vadovybės įsakymą, kaip pasiruošti artėjančiam vokiečių-bolševikų frontui. Viename punkte buvo nurodyta apsivalyti būsimą savo veiklos teritoriją nuo priešo informatorių, potencialių saugumo agentų. Iš Raseinių gavome įsakymą likviduoti savo teritorijoje 3 asmenis. Juos gerai pažinojome. Buvo mūsų teritorijoje nevertų vaikščioti Lietuvos žeme, bet gautame sąraše nebuvo nei vieno. Jame atsidūrė tik eiliniai atsitiktiniai žmonės: jaunas rusas niekuo nepasižymėjęs, nebent tuo, kad sirgo džiova, kitas – buvęs LLA nario samdinys. Kilo įtarimas, iš kur gauta

tokia nekompetentinga informacija ir kaip galėjo patekti mums LLA kanalu? Pasitarę A.Petryla, Bučinskas (viršila, miško žvalgas iš Roglaičių) ir aš nutarėme įsakymo nevykdyti. Prašėme leidimo savarankiškai veikti, bet dėl sutrikusio ryšio, atsakymo negavome...

Pirmas pokalbis su Petru Bartkumi įvyko Šiluvos vls. Bogušiškių k. namelyje, kuriame gyvenau mokytojaudamas 1944 m. gruodžio mėn. savaitę prieš Kalėdas. P.Bartkus atėjo su 3 palydovais, iš kurių pažinau tik A.Petrylą. Buvo jau sutemę, tvyrojo rūkas. Į namelį nėjome. P.Bartkus pasiūlė darbą rinktinės OS informacijos skyriuje. Sutarėme, kad ryšį palaikysime per Vytautą Špuką iš Juškaičių (sl.Žvirblis, Kuolas), susirašinėsime atviru tekstu. Slaptesnę informaciją palaikysime dviženkliu šifru, kurį komplikuosime iki penkiaženklės eilutės pirmą, ketvirtą ir penktą skaičių užpildydami atsitiktiniais fiktyviais skaičiais. Kodu buvo paimtas lietuvio poeto eilėraštis, kurio tekste yra žodžiai "balta ramunė". Kodą galiu ir po daugelio metų atstatyti. Šis nesudėtingas šifras patogus tuo, kad prireikus šifruoti galima bet kurioje vietoje, nes nereikalingas šifro lapas. Dainius (P.Bartkus) informavo, kad mane saugos ateities veiklai, su daliniais ryšio nepalaikysiu ir jokių ryšininkų nebus.

1945 m. vasaros pabaigoje iš Dainiaus gavau vokišką nešiojamą karišką UTB siųstuvą, kurio veikimo spindulys 20-25 km. Jį reikėjo taisyti, o aš buvau radijo mėgėjas. Be to, nurodė "globoti" organizuojamos skubaus ryšio linijos "Šiaurė-Pietūs" ryšininkus. Padėkojo už vertingą informaciją, gautą birželio mėn. ir pageidavo daugiau. Davė LAF veikėjo Bavarskio adresą Kaune, Aušros take. Beje, paaiškėjo, kad tokio numerio nėra...

Su Dainiumi ryšius palaikiau iki 1946 m. vidurvasario. Paskutinį kartą į jo stovyklą Šiluvos apylinkių miškuose mane nuvedė ryšininkas Kuolas. Dainius buvo šviesi asmenybė, kovotojas ir poetas.

Persikėliau gyventi į Kauną, ruošiausi studijuoti elektrotechniką. Studijų metais (1947-1952) pas mane Kaune lankėsi Šiluvos visurinės mokyklos mokytojas A.Babianskis, kurio prašomas per kelis kartus jam daviau apie 10000 egz. balto rašomo popieriaus lapų, kurio mano tėvai turėjo nuo vokiečių okupacijos metų. A.Babianskis pas mane lankėsi berods iki 1949 m. Išlikau, nes kovos draugai manęs neįklampino. Tačiau visą laiką laukiau arešto...

5. 4463

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
1	Š	V	I	E	Č	I	A			
2	S	K	A	I	S	T	I			
3	S	A	U	L	Y	T	Ė			
4	D	Ž	I	A	U	G	I	A	S	I
5	Ž	A	L	I	A					
6	Ž	O	L	Y	T	Ė				
7	B	A	L	T	A					
8	R	A	M	U	N	Ė				
9	M	Y	L	I	U					
0	P	A	S	A	K	Y	S			

Šifruojame pvz. žodį Vilnius

0	12	14	V
2	43	56	I
5	34	82	L
6	85	90	N
1	40	32	I
3	95	00	U
2	07	23	S

A raidė gali būti: 17, 23, 32, 44, 52, 55 ir t.t. Rekomenduojama kiekvieną kartą naudoti kitą skaitmeninę reikšmę. Eilėraštis, galbūt, V.Mykolaičio-Putino.

❒ Šiluvos OS naudoto šifro pavyzdys

Buvęs ryšininkas Vytautas Špukas prisimena:

Gyvenau Juškaičių k., kur dirbau savo tėvo ūkyje, vėliau Lyduvėnų geležinkelio stotyje. 1943 m. pavasarį su Darataičių pradžios mokyklos mokytoju Vytautu Dambrausku organizuotai slapstėmės 7 vyrai nuo gaudymo į vokiečių kariuomenę. 1943 m. pabaigoje įsijungėme į LLA (Lietuvos Laisvės Armiją). 1945 m. pradžioje susikūrus LLA Žebenkšties rinktinei, kurios vadas buvo kpt.Juozas Čeponis. Org.sektoriaus (OS) viršininkas Petras Bartkus-

Dainius, taip pat ir žvalgybos-informacijos skyriaus viršininkas, pastarasias pareigas ėjo kartu su Vytautu Dambrausku-Šarūnu iki 1946 m. pabaigos. 1945 m. vasarą Žebenkšties rinktinės štabo viršininku buvo kpt.Jonas Žemaitis. Aš buvau rinktinės štabo pagrindinis ryšininkas, palaikiau ryšį su kitais ryšininkais ir Vytautu Dambrausku. Kpt.J.Žemaičio žmona su sūneliu Laimučiu buvo slapstoma Vytauto Dambrausko tėvų bute Kaune, Savanorių pr.36-8. Dambrausko tėvų bute pas Žemaitienę buvau apsilankęs nemažiau 3 kartų. Vieną kartą bute nieko neradau, bet kaimynai pasakė, kad senasis Dambrauskas yra kieme. Ten radau kompozitorių žaidžiant su Laimučiu...

KUR JŲ KAPAI, VIEŠPATIE?

RAŠIMAI IR ŽEMAIČIAI

❒ Kazytė Rašimaitė

Mano gimtinė – Raseinių aps., Šiluvos vls., Tverijoniškės vienkiemis (dvaras 132 ha žemės ir 8 ha miško). Sodyba buvo labai gražioje vietoje – pušynėlyje ant kalnelio, kairiajame Dubysos krante. Įsikūrė čia dar mano senelis...

Mūsų tėvelis Antanas Rašimas buvo visų gerbiamas žmogus. Susikūrus Lietuvai, jį išrinko į seimą. Dar caro laikais, baigęs progimnaziją, mokėsi Rygoje. Kartu su juo mokėsi ir mūsų kaimynų (jie buvo ir tolimi mano mamos giminaičiai) Žemaičių sūnūs: Stasys ir Jonas (partizanų generolo tėvas). Trečiasis jų sūnus – Antanas liko ūkininkauti 24 ha ūkyje Kiaulininkų kaime (4 km nuo mūsų Šiluvos link). Taigi būdami kaimynai, buvo ir artimi bičiuliai – su Žemaičiais sugyvenom tarytum viena šeima.

Jonas Žemaitis buvo pienininkystės meistras, daug metų ištarnavęs Palangoje grafo Tiškevičiaus pieninėje. Jį aš nuo pat vaikystės vadinau Dėduku, o jo žmoną – Mamaite. Dėdukas buvo labai įdomus žmogus. Jis buvo laisvamanis, gyvendamas Palangoje, artimai draugavo su dr.Jonu Šliūpu, bet visada gerbė kitų įsitikinimus, sakydavo: "Gerbkite vienas kitą!.." Mamaitė Petronėlė Daukšaitė-Žemaitienė buvo "kaimo liktarna", taip žmonės vadindavo kaimo mokytojas, vėliau šeimininkavo namuose. Buvo giliai tikinti, bet į bažnyčią kartu su ja visada eidavo ir Dėdukas – visur ją lydėdavo. Jiedu labai darniai sugyveno. Abu vaikus – dukrą Katriutę (g.1904 m.), paskui ir Joną (g.1909 m.) leido į Raseinių gimnaziją. Katriutė tapo mokytoja, visą laiką mokytojavo Šiluvoje. Čia ištekėjo už Rapolo Juškos, miškininko, šaulių būrio vado.

Sūnus Jonas Žemaitis įstojo į Karo mokyklą Kaune. Ją baigęs, tarnavo kariuomenėje, artilerijos daliniuose. Kaip sumanus, gabus karininkas (mokėjo prancūzų, anglų, vokiečių, esperanto kalbas) buvo pasiųstas mokytis į Prancūziją, kur baigė karo akademiją. Tarnaudamas Klaipėdoje, Jonas Žemaitis

buvo vokiečio peršautas; kulka pataikė į plaučius. Lėktuvu jį pargabeno į Kauną, išgydė... Parvažiuodamas šventėms pas savo tėvukus (jie jau nuolatos gyveno Kiaulininkuose), visada parveždavo lauktuvių: kvepalų, puikių dirbtinių (šilkinių) gėlių, kurios buvo madingos – segdavom jas prie vakarinių suknelių. Mudviejų su Katriute nuo savo sesers neskirdavo – visas vienodomis dovanėlėmis džiugindavo. 1940 m., rusams užėjus, Jonas Žemaitis (jau turėjo kapitono laipsnį) buvo paliktas tarnauti "liaudies" kariuomenėje. Tėviškėje beveik nesirodė...

VILNIUS MŪSŲ ! O MES – RUSŲ...

"Anas" – įprastas, ramus ir, atrodė, toks garantuotas – gyvenimas pasibaigė, sugriuvo staiga, nutrūko tarytum styga su 1940 m. birželio 15-ąją šaižiai nuspengusia žinia: "...Penkioliktą valandą rusų tankai pervažiavo Lietuvos sieną..."

Netekome brolio Kazio... Jis buvo šaulys, priklausė Daugodų būriui, kurio vadas buvo geras jo draugas Leonas Dukauskas. Atvažiavo į Tverijoniškę du civiliais vilkintys enkavedistai. Iškratė, išnaršė kambarius, susidėjo visas rastas fotografijas ir Kazį išsivedė. Aš dar bėgau verkdama paskui juos, tai vienas jų sugriebė mane už apykaklės ir šiurkščiai pastūmė atgal. Pasisodino brolį į bričką ir išvažiavo... Gal porai valandų praėjus, atvažiavo visas būrys milicininkų ir kareivių. Pasklidę po sodybą, pradėjo nuodugnią kratą. Krėtė daržines, tvartus: durtuvais badė šiaudus, grūdus svirno aruoduose, visas pastoges, padaržinšalius išnaršė – iššniukštinėjo. Nepamiršo ir spintų, stalčių troboje: kas gražesnio, vertingesnio – į kišenes... Tačiau nesurado nieko, kuo galėtų kaltinti. Paliepė mamai juos pavalgydinti. Pavalgė ir išsidangino. Mes verkėm, jaudinomės ir vis dar vylėmės, kad Kazį paleis – juk jis niekuo bolševikams neprasikalto... Nepagalvojom, kad daugiau jo niekados nepamatysim...

Sužinojom, kad Kazys Raseinių kalėjime: kai jį ten atvedė, tą patį vakarą iš Raseinių dviračiu atvažiavo senukas žvejys Bartašius-Bartusevičius – neva į Dubysą žvejoti – ir užėjo mums apie tai pranešti. Jo sūnus Česiukas tarnavo kalėjime prižiūrėtoju. Norėjom įduoti maisto, bet senukas neėmė, pasakė, jog ir prižiūrėtojus iškrato, kad nieko neįneštų. Sakė, kad Kazys smarkiai sumuštas...

Daug kartų ėjom į Raseinius: su seseria, su mama, bet maisto nepriėmė ir prie kalėjimo iš tolo neprileido. Tik vieną kartą priėmė baltinius, bet ir tų, kaip per Česiuką sužinojom, Kazys negavo... Visos žinios apie brolį buvo tik

iš Česiuko Bartašiaus. Vos tik vokiečiai išvijo "raudonąją-nenugalimąją", iš Česiuko sužinojom, kad Kazį ir kitus politinius kalinius pirmą karo dieną iš Raseinių kalėjimo sunkvežimiais išvežė Grinkiškio link...

Gal savaitei nuo karo pradžios praėjus, Tautušių miške uogavusios moterys Žaiginio klebonui kun.Kazimierui Gabrielaičiui atnešė pavieškelės griovyje rastą aliuminio dubenėlį, į kurį iš išorinės pusės kažkuo aštriu, gal vinimi, buvo įbrėžta: "Mus, 54 politinius kalinius veža nežinom kur. Būkit geri, praneškit giminėms."

Sesuo Katriutė (tuo metu mokytojavo Žaiginyje), iš klebono apie tai sužinojusi, surengė paiešką: spėjom, kad kalinius kažkur čia – miške sušaudė. Ieškoti išėjo daug žmonių. Visą Tautušių mišką išvaikščiojom, bet... nieko neradom. Susitaikėm su mintimi, kad Kazys žuvo, – mišias už mirusį užpirkdavome. Vilties nebeturėjom: juk jei būtų gyvas, būtų atsiliepęs. O tą dubenėlį su įrašu pati savo akimis pas kunigą Gabrielaitį esu mačiusi. Tik po daugelio metų sužinojau, kad Kazys Rašimas mirė Petropavlovsko kalėjime 1942 m. liepos 22 d. iš bado.

1941 m. birželį viską nustelbė baisi žinia: žmones veža! Ištisomis šeimomis. Pateko į tą pirmąjį masinį trėmimą ir Jono Žemaičio sesers Juškienės šeima. Rapolas ir Kotryna Juškos gyveno jau nuosavame name, kurį buvo pasistatę netoli Šiluvos kapinių, prie garsiosios "Šnabės pypkės" pušies. Turėjo tris vaikus: Aušrelę (5 m.), Ramojų (4 m.) ir Rūtelę (3 m.). Kai atvažiavo jų vežti, kilo verksmai, aimanos. Per tą sąmyšį Aušrelė sugriebė už rankutės Rūtelę ir išbėgo į miestelį pas senelius pagalbos. Buvo jau iki kapinių nubėgusios, bet jas milicininkai prisivijo pro skylę tvoroje belendančias. Rūtelę nutvėrė už kojytės ir traukdami ją išnarino. Sužvėrėję niekšai parvilko klykiančias mažyles ir įmetė pas Katrelę į sunkvežimį. Ji su mažamečiais vaikais buvo nugabenta į Tytuvėnų geležinkelio stotį, kur jau laukė gyvuliniai vagonai...

Visą vargingą kelionę Rūtelė be paliovos klykė nuo skausmo, bet pagalbos niekas nesuteikė. Juos nuvežė į Komiją, kur išbuvo daugiau kaip dvidešimt metų. Į Lietuvą Juškų šeima grįžo tik 1963 m. O Rūtelė taip ir paliko raiša. Dabar Katrelė jau keli metai kaip mirusi, palaidota Šiluvos kapinėse. Ji ilgai ir sunkiai sirgo: daug metų negalėjo vaikščioti, o vėliau dar ir apako. Kantriai, rūpestingai slaugė ją vyras Rapolas. Nors labai vargo, bet niekam nesiskundė. Po poros metų ir jis atsigulė šalia Katrelės...

Kai jie buvo tremtyje, Kortkero komendantas pareikalavo, kad visi tremtiniai pasirašytų, jog atvažiavo ten neverčiami – savo noru. Daugelis, bijodami blogesnio, pasirašė. Katrelė pirmoji pasipriešino, pasakė: "Nesirašysiu! Jei norite, galite ir nušauti!.." Apie tai per Katrelės laidotuves savo atsisveikinimo žodyje priminė vienas tremtinys iš Panevėžio. Juškų vaikai: Aušrelė Vilkienė gyvena Kaune, jos vyras inžinierius, irgi tremtinys; Rūtelė Juškaitė – gydytoja Kelmėje; Ramojus gyvena Raseiniuose ir savo tėvo tėviškėje – Šiluvoje...

Po siaubingo pirmojo vežimo nespėjus atsipeikėti ir su baime laukiant antrojo, kurį jau pranašavo būsiant birželio 22-ąją, užgriuvo karas. Užėjo vokiečiai. Raseiniuose, Dikinio name, kuriame beveik metus išbuvo NKVD irštva, įsikūrė vokiečių komendantūra. Ten vertėju dirbo Vladas Martišauskas (žmonės vadino Marcišausku) iš Vilkiškių kaimo, buvęs sesers Katriutės mokinys, labai geras jos pažįstamas. Komendantūros rūsyje Vladas aptiko kelias mūsų fotografijas, paimtas enkavedistų, brolį Kazį suimant. Atvežė jas Katriutei ir pakvietė atvažiuoti – pačiai nuotraukų pasirankioti. "Ten krūvos jų", – sako ir mįslingai pridūrė: "Jums dar šį tą įdomaus parodysiu..." Buvo tai po kokių dviejų mėnesių nuo karo pradžios – rugpjūčio pabaigoje, o gal jau rugsėjį. Sesuo užsuko pas mus, ir abi nuvažiavome į Raseinius. Vladas komendantui paaiškino, jog esame nukentėjusios nuo bolševikų – netekusios brolio, ir paprašė, kad leistų mums rūsyje paieškoti nuotraukų, kurias buvo paėmę enkavedistai. Komendantas išklausė ir leido. Nusileidom su Vladu į rūsį. Jame suversta, pridraikyta įvairių popierių aplankuose ir be jų, dokumentų, fotografijų ir skiaučių. Vladas atkišo seseriai pluoštą prirašytų popieriaus lakštų.

Rašyta lietuviškai, gražiu puošniu kaligrafišku šriftu – raidės, žodžiai tiesiog piešte nupiešti... Abi su Katriute lapas po lapo skaitėme tą rašliavą, ir šiurpas krėtė... Kaip pasiutęs šuo, Šiluvos miestelį iš kiemo į kiemą perbėgęs ir visus apriejęs, Ivanas* pasileido į apylinkes, padorius žmones visokiomis blogybėmis kaltindamas, apskųsdamas. Apie 47 žmones. Gal ir daugiau jų buvo. Iš įskųstųjų prisimenu: Šiluvos kleboną kun.Paulių Katelą, vikarą kun.Kazlauską, veterinarijos felčerį Petrylą, viršaitį Stasį Petravičių, mūsų

---

* Agento pavardė redakcijai žinoma. – *Red.pastaba*

brolį Kazį. Apie visus panašiai – "liaudies priešai". Brolis Kazys skundžiamas, kad palaiko ryšius su Raseinių karininkais: "Rašimų namai yra karininkų lizdas..."

Tuo tarpu į tėviškę sugrįžo Jonas Žemaitis, jau vedęs, parsivežė iš Kauno žmoną su ką tik gimusiu sūneliu Laimučiu. Kai prasidėjo karas, jis nepakluso įsakymui su bėgančia "nenugalimąja" į rytus trauktis, pasidavė vokiečiams, neilgam buvo Kaune tarnautoju įsidarbinęs. Žemaičiai apsigyveno Šiluvoje, kur Jonas Žemaitis dirbo kooperatyvo vedėju. Vokiečių okupacijos metais iš jo gaudavome pogrindžio laikraštėlių. 1944 m. pradžioje jis įstojo į gen. P.Plechavičiaus Vietinę rinktinę, buvo bataliono vadas. Kai vokiečiai prieš nepaklusnius plechavičiukus griebėsi smurto, Jonas Žemaitis nusimetė uniformą ir slapčia grįžo į Šiluvą. Slapstėsi. Frontui iš Rytų atgriaudžiant, iš Lietuvos nebėgo. Sakė: "Negražu taip žmones palikti vargti, o patiems bėgti geresnio gyvenimo ieškoti..."

1944 m. vasarą iki Dubysos atgarmėjęs ir čia vos ne tris mėnesius vietoje prasimurkdęs frontas "čystai" nugriovė – nupleškino Raseinius. Pafrontėje – rusų užnugaryje "atsikūrusi" sovietinė apskrities valdžia su NKVD ir kitais savo "organais" susimetė į Šiluvos miestelį, kur, frontui tolyn į vakarus nubildėjus, dar metus išbuvo. Atsidūrę to laiko apskrities centro pašonėje, ramybės neturėjome nei dieną, nei naktį. Prasidėjo areštai. Ieškojo ir Jono Žemaičio. Jo žmona su sūneliu glaudėsi pas jo tėvukus ir dėdę Antaną Kiaulininkuose. Žiemop parsirado ir jis pats, frontą kažkur Kėdainių ar Šeduvos krašte praleidęs, ir dabar slapstėsi gerai įrengtoje slėptuvėje savo tėviškėje. Apie jį būrėsi vyrai – būsimieji partizanai.

Apie Joną Žemaitį stribai be perstojo kamantinėjo jo tėvuką – Dėduką. Suėmę veždavosi jį į Šiluvą, tardydavo, gąsdindavo, mušdavo; paskui prigrasinę ieškoti sūnaus, paleisdavo. Taip šešis ar septynis kartus Dėduką tampė. Galų gale kartą išsivežė Jono Žemaičio žmoną. Kai ji jau keturias dienas negrįžo, Jonas Žemaitis susitarė su pažįstamu Šiluvos stribu (gerai nepamenu, lyg tai Verpetinskas jo pavardė buvo), kad jai kaip nors padėtų ištrūkti. Šis savo pažadą ištesėjo. Kai ją, jau sutemus, nuvedė į lauko išvietę, ten jau buvo atplėštos lentos. Jai buvo pasakyta, kad išlindusi bėgtų Žaiginio link iki pušyno, kur jos su arkliais lauks Jono Žemaičio vyrai. Pabėgimas buvo sėkmingas. Ją su Laimučiu išgabeno į Kauną, kur ji svetima pavarde apsigyveno pas pažįstamas seseris – siuvėjas – nuomojo pas jas kambariuką...

Jono Žemaičio tėvai – Dėdukas su Mamaite, matydami, kad jų dėl sūnaus ramybėje nepalıks, iš Kaulininkų išbėgo. Ir jam pačiam ilgiau pasilikti tėviškėje pasidarė pavojinga. Ūkyje buvo likęs tik dėdė Antanas, tačiau ir jis silpnai matė ir galėjo nepastebėti artėjančio pavojaus. Todėl nuolatos turėjo kas nors iš vyrų budėti sargyboje ir stebėti apylinkę. Berods 1945 m. vasaros pradžioje ir Jonas Žemaitis Kaulininkus paliko...

Nieko geresnio nebuvo ir pas mus – Tverijoniškėje. Vokiečiai pasitraukdami "iš rankos" užkūrė ir sudegino trobą. Gyventi susikraustėme į svirną. 1945 m. sausio mėn., sulaukęs 75 metų, mirė mūsų tėvelis. Brolis Stasys nuo mobilizacijos dviese su Jonu Mockumi iš Kaulakių k. slapstėsi "lapių oloje" – mūsų miške prie Dubysos, lapių išraustame skardyje, ties upeliukų Airės ir Liolingos santaka išsikastame bunkeryje. Stribams vis aršiau siautėjant, namie nuolat drebėti darėsi nepakeliama. Užsiminiau Jonui Žemaičiui, kad mudviem su Stasiu turbūt reikėtų išeiti į mišką, nes čia gyvenimo nėra ir nebus. Bet jis nepritarė: "Mums ne tik kovotojai reikalingi, bet ir akis, ausis krašte turėti reikia. O Stasys į partizanus netinka – yra bailokas. Geriau tegul iš šito krašto kur nors išvažiuoja..." Kurį laiką brolis dar slapstėsi, jau toliau nuo namų pas siuvėją Antaną Vaitkų, kitapus Dubysos, gyvenantį pamiškėje už Daugodų kaimo. O rudenį jį iš ten išvežiau į Skaudvilę pas pažįstamus pieninkus.

Nepraėjus ir metams, Stasys iš Skaudvilės buvo perkeltas į Tauragės pieninę, o iš ten po kurio laiko pasitraukė į Kretingą. Kai 1953 m. išvežė mūsų mamą, jis išbėgo į Skuodo pieninę, o iš ten – į Mosėdį, kur išgyveno 34 metus. Ten ir palaidotas Gerasimavičiaus pavarde. Galbūt ta pavardė ir pagelbėjo jam išsislapstyti, kai visur ieškojo Rašimo. Prieš mirtį, jau sunkiai sirgdamas, jis užėjo į Mosėdžio parduotuvę, o ten – nauja vedėja besanti, iš mūsų krašto – Naukaimio kaimo prie Žaiginio – Grigaitė. Jį pažino. Po kelių dienų Stasys gavo kvietimą į saugumą. Jį tampė, tardė, bet kadangi sirgo vėžiu, kalėti neteko... Taigi už tai, kad išvengė lagerių ir čia, Lietuvoje, galėjo numirti, turi būti dėkingas savo draugui Jonui Žemaičiui, laiku patarusiam pasitraukti...

Jonas Žemaitis pasakė norįs susitikti su buvusiu Tverijoniškės seniūnu (ir šaulių būrio vadu) Petru Mockumi, kuris tada vis dar vienas slapstėsi. Mat buvo susirūpinęs šio padoraus gero žmogaus likimu. Juos suvedžiau. Atėjo

Jonas Žemaitis, lydimas Jono Jurčo (iš Pagojų k.). "Nesislapstyk vienas, Petrai", – sako. – "Vienas pražūsi. Juk tu ir ginklo neturi. Matysi, tave paims ir užkankins. Geriau einam su mumis." Bet Petras pradėjo aiškintis dėl savo tėvų, dėl seserų bijąs: "Juos gali išvežti... per mane nekaltai kentės..." "Aš irgi turiu tėvus, turiu žmoną, mažą sūnų. Bet išėjau Lietuvos ginti, jei reikės, ir žūsiu", – pasakė Žemaitis. – "Jei bijai, geriau neik..." Aš nesusitvardžiusi pradėjau verkti. "Tu neverk, Kazyt", – sako. – "Pagal išgales, kaip kas galim, padėkim Lietuvai..." Jonui Žemaičiui su Jurču išėjus, Petras apsiašarojo: "Aš bailys! Bailys!.."

Petras Mockus vėliau buvo suimtas, žuvo lageryje. Ir jo artimieji, nors tik 12 ha žemės turėjo, vis vien buvo išvežti... Jono Žemaičio palydovas Jonas Jurčas žuvo partizanuose.

Žemaitis buvo idealistas, savimi mažiausiai rūpinosi. Aš jau buvau iš tėviškės pasitraukusi, bet mama dar lankydavosi savo kraštuose. Užėjo pas ją kartą Jonas Žemaitis, į kurpes (medpadžius) įsispyręs. Mama ir sako jam: "Kodėl nesakai, Jonai, kad apavo žmoniško neturi?" "Suplyšo... man gerai ir su kurpėmis. Galiu ir basas eiti, kad tik laisvę Lietuvai parneščiau", – atsakė. Mama atidavė jam brolių (Kazio ir Stasio) batus, padėvėtus, žinoma. Paskui Klaipėdos turguje nupirkau gerus, tvirtus batus 44 numerio, kad su vilnonėmis kojinėmis galėtų apsiauti. Mama jam nuvežė... Jiems, vardan Tėvynės savęs išsižadėjusiems, gelbėjo kuo išgalėdami, neretai ir paskutiniu kąsniu dalydamiesi, daug dorų žmonių. Padėjom vieni kitiems, kiek galėjome, kol galėjom.

Palikusi tėviškę, retsykiais į tuos kraštus dar nuvažiuodavau. Įsiminė man bene paskutinis susitikimas su Jonu Žemaičiu. Jis labai paprastai ir aiškiai pasakė: "Jėgos nelygios. Jei greit nesulauksim pagalbos – žūsim. Stenkitės jūs išlikti, kad žmonės žinotų, kaip viskas čia iš tikrųjų buvo." Ir pridūrė: "Kiek galėsi, pasirūpink mano tėvais, savo simpatija (turėjo galvoje Dėduką, su kuriuo labai sutikdavom)." Atsibučiavę išsiskyrėm. Vėliau tik per mano mamą susižinodavome...

Gausėjant NKVD ir pasieniečių garnizonams, dažnėjant jų siautėjimams, dar labiau sujžūlėjo stribai: terorizavo, plėšė įbaugintus kaimo žmones. Nebuvo dienos, kad neišgirstum apie "ablavas", susišaudymus, žuvimus, areštus. Įsiminė Žaiginyje Bankauskų nuteriojimas: stribai tyčia užkūrė ir sudegino visus trobesius. Berods 1945 m. vasara buvo... Su Bankauskaitėmis drau-

gavome, buvo puiki darbšti šeima – trys broliai – geri vyrai ir dvi seserys; ūkis gražus, tvarkingas...

...Bankauskų sodybai pleškant, viena bobelė pasiplėšti su arkliu atvažiavo. Paknopstom pilną vežimą prisivilko, prisikrovė: išplėštų langų, namų rakandų, šiaip visokio turto – ką besugriebė. O stribai tuo metu plėšė bites – medaus užsimanė. Įsiutintos bitės apspito tos bobos arklį. Tas pasibaidė ir, iš bobšės ištrūkęs, nurūko šuoliais: visą prisiplėštą "skarbą" išdrabstė, į šipulius sudaužė vežimą ir už puskilometrio nuo bičių sugėlimo nugaišo... "Na ir uždirbo! Tai prasigyveno iš svetimos bėdos!" – šaipėsi aplinkiniai... Abi Bankauskaitės pabėgo, vienai buvo peršauta koja...

PROVOKACIJA

Apie 1946 m. pavasarį vieną naktį buvo areštuoti: mano sesers vyras Pranas Teišerskas iš Leonavos kaimo ("buožė" – turėjo 74 ha); malūnininkas (turėjo vėjinį malūną Akmenės kaime prie Žaiginio-Šiluvos kelio); "amerikonas" (buvęs Amerikoje) Einikis; Onutė Stankutė ir jos brolis Petras iš Saugų kaimo ir Žaiginio klebonas kun.Kazimieras Gabrielaitis. Buvo išprovokuoti...

Netoli sesers ūkio Leonavoje ganė karves kaimyno Šatkaus berniukas, kokių 12-13 metų. Priėjo prie jo du ginkluoti vyrai, padavė voką – atseit laišką nuo Jono Žemaičio – ir liepė nunešti Teišerskui, kad tas skubiai perduotų Einikiui. Jokio užrašo ant to voko nebuvo. Teišerskas tuoj, nieko negalvodamas, pasikinkė arklį ir nuvažiavo pas Einikį. Šis čia pat prie jo voką atplėšė ir... rado įdėtą tuščią popieriaus lapelį. Sunerimo, įtarė, kad čia kažkas negera. Dar mėgino tą lapelį pelenais pabarstyti: pagalvojo gal pienu kas parašyta... Nieko! Tada jau suprato, jog tai buvo provokacija – spąstai... Teišerskas susikrimtęs parvažiavo namo. Naktį visus juos su klebonu priešakyje stribai ir surinko – kaip Žemaičio ryšininkus.

Sako, kad tardomi, žiauriai kankinami, visi suaugusieji prisipažino gavę – nešę – vežę tą nelemtą "laišką". O tas vaikas – Šatkiukas, nors buvo sudaužytas taip, kad sveikos vietos kūne nebuvo, po tardymų jį be sąmonės į kamerą įmesdavo, gynėsi nieko nežinąs, jokių "dėdžių" nematęs, jokio "laiško" nenešęs... Visi, kaip "banditų ryšininkai" gavo po 10 metų.

Sesers vyras Teišerskas mirė Taišeto lageriuose Irkutsko srityje 1950 m.

❒ Žemaičių šeima Šiluvoje prie Juškų namų. Kairėje stovi Jonas Žemaitis-Dėdukas, Petronėlė Daukšaitė-Žemaitienė-Mamaitė, Ramojus Juška, Jonas Žemaitis, Rapolas Juška, Antanas Žemaitis. Sėdi Kotryna Žemaitytė-Juškienė, Rūtelė Juškaitė, Elena Žemaitienė, Aušrelė Juškaitė

Sesuo apie vyro mirtį ilgai nežinojo, siuntė jam siuntinius, kurie negrįždavo, nors kalinio nebebuvo tarp gyvųjų... Ten pat mirė ir Einikis. Kunigas Kazimieras Gabrielaitis grįžo, bet praradęs sveikatą. Kaip altarista prisiglaudė Joniškyje, esu jį ten lankiausi. Tačiau buvo jau paliegęs ir netrukus mirė. Onutę Stankutę tardymuose žiauriai mušė, buvo ją be gyvybės ženklų prie negyvėlių išmetę. Kai tarp lavonų atsipeikėjusi, pradėjo baisiai šaukti, įvilko atgal... Kalėjo Onutė Baškirijos, Uralo lageriuose. Mirė 1990 m. liepos 8 d. Kankindami jos brolį Petrą, badė jam adatomis panages, širdį visai nuvarė. Vargo jis anglių kasyklose, paskui dar aštuoneris metus tremtyje miško darbuose. Taip širdimi negaluodamas ir mirė 1962 m. liepos 8 d...

Stankai teturėjo 4 ha žemės, vaikai tarnavo pas ūkininkus, mergaitės siūdavo. Bet visa šeima tikri patriotai buvo. O Šatkiukas, girdėjau, yra išlikęs gyvas, inžinieriumi dirba...

Mano sesuo Kotryna Teišerskienė po vyro suėmimo dar porą metų mokytojavo Žaiginyje, Šiluvoje. Prisiminė vienas atsitikimas, jai Žaiginyje dirbant. Raseinių gimnazijoje sesuo mokėsi su tokiu Ignu Gudavičiumi, kilusiu nuo

Šimkaičių; jo tėvai buvo turtingi ūkininkai. Gudavičius buvo labai gabus. Baigęs Žemės ūkio akademiją, buvo valstybės išsiųstas studijuoti į Vokietiją. Grįžo su diplomu ir buvo vienintelis Lietuvoje agronomas arklininkas, baigęs mokslus užsienyje. Tačiau greitai kažkas nutiko jo psichikai – jis pradėjo nusišnekėti. Nieko blogo jis nedarė. Mėgo gražiai rengtis, lankyti buvusius draugus, žinojo kur kas gyvena. Iš išvaizdos nebuvo galima ir įtarti jį nesveiką esant.

Jis ateidavo į klasę, atsisėsdavo į suolą ir stebėdavo, kaip sesuo dėsto pamoką. Vaikai jį pažinojo, buvo įspėti, kad svečio neatsargiu žodžiu neužgautų. Kartą į mokyklą įgriuvo stribai, nevietiniai, pripuolę prie Gudavičiaus, pradėjo čia pat klasėje jį mušti. Galimas dalykas, kad kas nors jiems tyčia buvo nurodę – pasakė "banditą" mokykloje lankantis. Mokiniai išsigandę ėmė klykti, o sesuo puolė ginti nieko nesuvokiantį Igną, visa išsikruvino. Stribai sesers aiškinimų neklausė, sumetė abudu į roges ir išrūko į Šiluvą, džiūgaudami, kad banditų vadą, ar tik ne Žemaičio pavaduotoją paėmė... Tik Šiluvoje atsirado Gudavičių pažįstančių stribų. Juos paleido.

Tuo tarpu pasiekė žinia apie netikėtą Jono Žemaičio žmonos mirtį. Ji paliko nėščia ir ryžosi padarė nutraukti nėštumą. Tai padarė kažkokia gydytoja, bet nesėkmingai – prasidėjo kraujavimas. Kambarėlio, kuriame ji su sūneliu gyveno, durys buvo užrakintos, o Laimutis visą dieną verkė ir verkė. Atėjo naktis. Laimutis nesiliovė verkęs. Šeimininkės nutarė atplėšti duris. Žemaitienė gulėjo lovoje jau visai nusilpusi – negalėjo ir atsikelti, o per čiužinį ir grindimis sruvo kraujas. Skubiai iškvietė gydytoją, tas dar kvietėsi pažįstamą profesorių, bet... buvo jau per vėlu. Ji mirė. Tikrovės apie ją niekas nežinojo, ir šeimininkės labai nusigando, kai spintoje rado Jono Žemaičio rūbus, uniformą, medalius. Pavojus grėsė ir Laimučiui: jo atkakliai ieškojo saugumas, kad išnaudotų tėvą surandant ir likviduojant...

Kretingoje abu su broliu nuomojom pas davatkėles mažą kambarėlį su virtuvėle; gyvenome Gerasimavičių pavardėmis. Stasys dirbo pieninėje meistro, labai gero žmogaus Ročkaus pavaduotoju. Aš taip pat dirbau pieninėje. Gyvenome labai užsidarę, niekur neidavome.

1948 m. pavasarį iš Šiluvos išvežė mūsų seserį Kotryną Teišerskienę su dviem vyresniaisiais vaikais – Danute ir Algiuku. Nuo ištrėmimo pasilikusius jos vaikus – Eugenijų, Rimantą ir Dalę mama atvežė pas mus į Kretingą. Taip niekur neregistruoti ir gyvenom mudu su broliu ir dar trys sesers vaikai.

Mama dažnai važinėjo į Raseinius, aplankydavo kaimynus, parsiveždavo produktų.

DĖDUKAS ATSIRADO!

Nuvažiavau kartą į Klaipėdą. Eidama pro senąjį turgų, žiūriu – nagi Dėdukas! Adatomis, žiogeliais prekiauja... Apsikabinom, pasibučiavom, apsiašarojom. "Ar Dievas man tave atsiuntė?" – prakūkčiojo suvargęs, sumenkęs Dėdukas. Paskubom nupirkau bandelių, ir abu pėsčiomis, gal 5-6 kilometrus per griuvėsius patraukėm pas Mamaitę. Įėjom į jų būdą (kitaip to būsto nepavadinsi). Viduje – iš lentų sukaltas guolis, mažas stalelis, du suoliukai, glėbelis malkų prie krosnelės ir... viskas... Kiek buvo džiaugsmo ir ašarų! Juk aš žinojau, kad jų sūnus Jonas Žemaitis gyvas. Mamaitė bulvių su lupynom išvirusi, turėjo kavos malūnėliu susimaltų sėmenų. Buvo šventė! Vaišinomės, kalbėjomės. O Mamaitė vis klausė manęs: "Ar skanu?" "Skanu", – atsakiau, bet skaudėjo širdį, matant, kad senukai pusbadžiu gyvena...

Pabėgę iš Kiaulininkų senieji Žemaičiai atvažiavo į Palangą, kur iš senų laikų turėjo pažįstamų, draugų. Dar buvo gyva ir prelato Šniukštos sesuo. Pas pažįstamus išsinuomojo kambariuką. Turėjo pinigų, vertingesnių daiktų buvo atsivežę; tyliai sau gyveno... Bet vieną sekmadienį, grįžę iš bažnyčios, rado savo kambarėlį tuščią: nebebuvo visų jų daiktų ir... už sienos su žmona gyvenusio ruso šoferio. Išvažiavo rusas su Dėduko turtu. Senukai liko kaip stovi...

Kad mes su broliu Kretingoje, Dėdukas nežinojo. Nusigavęs į Klaipėdą, miesto gale – žvejybos rajone, netoli buvusio sendaikčių turgaus – "barachlyno", susirado tarp griuvėsių nedidutį, ketverto metrų ilgio ir pustrečio metro pločio sandėliuką su langeliu, susitvarkė, susilopė ir su Mamaite apsigyveno.

Grįžusi namo, papasakojau apie tą susitikimą broliui ir mamai. Rytojaus dieną išvažiavau pas juos su maistu. Dėdukas buvo vegetaras, tai paėmiau sviesto, sūrio, grietinėlės, vaflių ir lašinių, nes Mamaitė ir mėsos norėdavo. Po to dažnai pas juos nuvažiuodavau. Iš Kretingos į Klaipėdą dažnai ėjo darbinis traukinukas, kartais ir pienovežiu nuvažiuodavau. Kas savaitė – kas dvi pasimatydavom. Kalbinau Dėduką pas mus persikelti – būtume kaip nors sutilpę. Bet jis nesutiko, nes tektų prisiregistruoti, kai savo sandėliuky be

jokios registracijos galėjo gyventi. "Galim visi pražūti", – pasakė. Ko gero, jis buvo teisus.

Taip praėjo daugiau nei dveji metai. Kartą, rinkdamas griuvėsiuose malkas, Dėdukas sutiko iš matymo pažįstamą žmogų – Pisarevičių. Jis pasisakė dirbąs ūkvedžiu invalidų namuose – čia pat, netoli "baracholkės" – ir pasiūlė Dėdukui pereiti į juos. Sandėliuky gyvenimas tikrai buvo vargingas – reikėjo nuolat kūrenti... Prikalbėjo. Senukai persikraustė.

Prieglaudoje maitino menkai, tai ir dabar parama jiems pravertė. Po kiek laiko invalidų namus iš Klaipėdos iškėlė į Laugalių kaimą prie Gargždų – į buvusią muitinę. Dėduką apgyvendino viename kambaryje su trimis vyrais, Mamaitę – atskirai su trimis moterimis. Ir ten dažnai važinėjau.

Dėdukas buvo nuovokus, sakyč, – gudrus; per visą mūsų bendravimo laiką nė karto nėra manęs tiesiai paklausęs: "Kaip ten Jonas?" Pasikliovė manimi ir sakydavo: "Tu dar šypsaisi, tai viskas gerai..." Mamaitei buvo pašliję nervai. Sirguliavo ji tyliai, dažnai ir po kelias valandas ištylėdavo. Šlubavo jos atmintis, kai ko negalėjo suvokti. Man apsilankius, guosdavosi: "Vaikai išvažiavo ir negrįžta... Gal jie kelio neranda?" Liepdavo man nuvažiuoti į Kiaulininkus pas dėdę Antaną Žemaitį ir pasakyti jam, kad jos vaikus varytų namo... Aš, aišku, pažadėdavau, o kitą apsilankymą vėl kartodavo tą patį...

MGB NERIASI IŠ KAILIO

Atėjo ilgam įsiminęs 1952 m. rugpjūtis. Vieną dieną pas mus Kretingoje apsilankė buvusios kaimynės šiluviškės Aldona Valantinavičienė ir Stefa Morkūnienė. Buvo čia tuo metu ir mūsų mama. Taip besišnekučiuojant, Valantavičienė ir sako: "Ale, matai, kaip gyvenime būna. Ana, kad ir Žemaičiai. Abu vaikus į mokslus išleido, o patys prieglaudoje vargsta..." Kad ji Žemaičius prieglaudoje esant žino, manęs nestebino: ūkvedys Pisarevičius buvo vedęs Valantinavičiaus seserį, jie susitikdavo, išsikalbėdavo. Mama,nieko blogo nepagalvojusi, jai atsakė: "Vaikai negali padėti, tai ir nepadeda. O dėdė Antanas ir dabar jiems Raseiniuose medaus ir 300 rublių yra palikęs. Paimti aš negalėjau, nes buvau sunkiai apsikrovusi. Kai kitą kartą nuvažiuosiu, reikės parvežti..."

Gal po savaitės sutinku Valantinavičienę turguje. Iškart užsipuolė klausinėti: "Ar mama buvo į Šiluvą nuvažiavusi?" Atsakiau, kad buvo. "O tu pas

Žemaičius buvai?" Pasakiau, kad buvau, vakar... Atsakinėdama jai, nieko bloga nepagalvojau, neįtariau: jos kamantinėjimą palaikiau paprastu moterišku žingeidumu... Po to susitikimo praėjo trys ar keturios dienos. Ateina pas mane į darbą mama (gyvenom visai netoli pieninės) ir sako: "Valantinavičienė buvo atėjusi. Jos vyrą praėjusią naktį tardė, apie Žemaitį klausinėjo. Ji sakiusi: "Tegul Kazytė bėga, nes ir ją gali klausinėti..."

Parbėgusi namo, sudeginau visus laiškus, kokie buvo pas mane (daugiausia nuo kunigų), ir vėl grįžau į darbą. Apie 5 valandą popiet prisistatė civiliu vilkintis saugumietis. Pasakė, kad esu areštuota, ir nusivedė į Kretingos saugumą. Čia ilgai sėdėjau ant suolo prieškambaryje. Apie septintą vakaro pasodino į "viliuką" tarp dviejų kareivių, šalia vairuotojo atsisėdo karininkas. Atbogino į Klaipėdos saugumą netoli ligoninės, užvedė laiptais į antrą aukštą ir, pristatęs du sargybinius, paliko. Maždaug 23 val. atėjo jau kitas kariškis, išvedė lauk ir, įlaipinęs į "juodąjį varną", nuvežė į Šilutės saugumą. Ko gero, bus iššniukštinėję, kad į Macikų lagerį maistą kunigams vežiojau. Važiuojant man buvo neapsakomai šalta – vilkėjau šilkine suknele, plonučiu megztuku, o dar mašinai nuleido padangą... Čia pralaikė tarp blakių iki ryto.

Apie septintą valandą ryto manęs atėjo vėl kitas saugumietis karininkas, vilkintis palaidine. Vėl išgabeno. Dabar į Tauragę. Tauragė man buvo pažįstama, žinojau ir kur stribynas yra; prie jo dabar ir mūsų mašina sustojo. Tuo metu – prieš pat devynias – buvo daug praeivių: žmonės ėjo į darbą. Stovėjom, kol šaligatvis aptuštėjo. Tada liepė išlipti ir greitai, neatsiliekant, eiti su "načialniku". Užvedė į antrą aukštą. Mane atvežęs karininkas pats atsisėdo už stalo ir pradėjo klausinėti. "Kada išvažiavai iš Šiluvos? Kodėl išvažiavai? Pasakok dabar apie banditus..." Ramiai atsakiau, kad tokių nepažįstu, nežinau; gyvenu ir dirbu Kretingoje, niekur neišeinu ir nieko nematau... Mano tardytojas užsiuto, trenkė kumščiu į stalą ir kad užriks: "Ko meluoji?! Nieko nematau... Nieko nežinau... O pinigus, medų banditų vado tėvams į Laugalių invalidų namus vežioti tai žinai!.."

Supratau dabar, kad jie čia, Tauragėje, Jono Žemaičio paieškomis rūpinasi, kad jau žino, kur jo tėvai. Pradėjau ramiai aiškintis, kad nei pinigų, nei medaus Žemaičiams nevežiau. O nuvažiuoju ir maisto nuvežu dažnai, nes jie – seni mano kaimynai. Kad jų sūnus miške – nieko nežinojau... Gyniausi, naivuole apsimetusi...

Iš kabineto mane nuvedė ir uždarė į pirtį. Sudrebėjau, įsižiūrėjusi, kad tos

pirties sienos kruvinos... Čia, ant lentų besėdint, ir sutemo. Jau naktį įstūmė jauną moterį ar merginą. Ji sakė, kad jos vyras esąs partizanuose, kad dabar tai ji pražuvusi... Žinojau, kad saugumiečiai mėgsta provokatorių į kamerą įkišti, tai su ja nesikalbėjau ir toliau vaidinau žioplelę... Dar naktį mane išvedė tardymui. Kai vėl pakartojau nieko nežinanti, karininkas įtūžęs pašoko iš užstalės ir išėjo iš kabineto, palikęs mane su dviem stribais ar kareiviais. Vienas jų trenkė man kumščiu per galvą, o kai parkritau, jau abu kojomis suspardė. Labai skaudėjo kairįjį šoną ir dešinę koją prie kelio, iš jos sunkėsi kraujas... Paryčiu vėl tardė, vėl siuto: "Tardysim kol sužinosi!.."

Pasijutau labai laiminga, kad iš tikrųjų nežinau nieko svarbaus, ką neištvėrusi galėčiau išplepėti... Grąžino mane atgal į tą pirtį...

Dieną vėl tardymas. Nustebau, kai tardytojas nesikeikdamas, nerėkdamas visai ramiu balsu prašneko, tarytum jį būtų pakeitę:

– Jeigu pati iš tikrųjų nieko nežinai, tai gali ir privalai sužinoti – paklausinėsi Žemaičio, kur jo sūnus. Jis tai žino, o tau pasakys...

Mane nuo tokių pasakų suėmė juokas: puikiai žinojau, kad Dėdukas apie Joną tikrai nieko nežino. Pasakiau sutinkanti nuvažiuoti į Laugalius, paklausti...

Turbūt apie 17 val. atėjo tas pats tardytojas ir pasakė:

– Eik namo. Per 3-5 dienas turi nuvažiuoti ir prašnekinti Žemaitį. Kitaip bus blogai! Aš atvažiuosiu į Kretingą, pasikalbėsim...

Išėjau lyg apdujusi. Tik dabar susigriebiau pinigų nė kapeikos neturinti. Kaip dabar į Kretingą parsigauti? Eičiau pas pažįstamus: pas tą chirurgą ar pas Monikutę, bet... gal mane seks? Pabijojau ir į pieninę užeiti – galiu niekuo dėtus žmones įvelti, nemalonumų ar net bėdos jiems pridaryti... Beliko pasikliauti laime: gal kas nors bent iki Klaipėdos pavežės? Nuėjau į centrinę gatvę prie pašto ir laukiu. Netoliese sustojo sunkvežimis. Išlipo jau pagyvenęs vyras, užėjo į parduotuvę. Kai grįžo ir ruošėsi važiuoti, priėjusi paklausiau kur važiuoja. "Per Šilutę į Klaipėdą", – atsakė. Išklojau jam visą teisybę: esu iš Kretingos, mane paleido; esu kaip stoviu – ir parvažiuoti neturiu už ką... Jis mane paėmė, turbūt labai apgailėtinai atrodžiau... Kai įlipau, jis tuojau padavė man bandelę, atlaužė galiuką dešros ir paragino valgyti. Sunkiai rijau kąsnius, vis springau ašaromis. Jis dar paklausė, kada valgiau. Atsakiau, kad prieš dvi paras. Pastebėjęs sužeistą ir vis šlampančią koją, davė laikraščio skiautę, kad apsišluostyčiau.

6. 4463

Atvažiavom į Klaipėdą. Vairuotojas ištiesė rublį: "Štai, imk, tik nelipk į "poputną" – eik į stotį, traukiniu parvažiuosi." Imti tą rublį iš svetimo žmogaus buvo gėda, paprašiau, kad savo adresą pasakytų. Jis nusijuokė: "Dievas duos – gal dar susitiksim, tada ir atiduosi." Palinkėjo gero kelio, dar ranka pamojavo ir nuvažiavo. Matyt, labai gero žmogaus būta... Sulaukusi traukinuko, parbarškėjau į Kretingą. Gyvenom netoli stoties, tai jau stotyje pažįstami klausinėjo, kur buvau dingusi, užjautė...

PRISPIRTA DINGTI

Po kelių dienų išsiruošiau pas senukus. Nuvežiau dar daugiau maisto, kad bent mėnesiui užtektų, nes nežinojau, kuo tas mano "flirtas" su MGB pasibaigs. Dėdukas palydėjo mane į autobusų stotį. Įdaviau jam pinigų, papasakojau apie savo nuotykius ir įspėjau, kad saugotųsi šnipų. Sutarėm Mamaitei nieko apie tai nesakyti, kad nejaudintume ir širdies jai neskaudintume... Dėdukas buvo dar visai tvirtas ir žvalus. Kai atsibučiavom, jis (laisvamanis!) mane peržegnojo!.. Manau, jog dabar jis pagalvojo, kad Dievas vis dėlto yra...

Iš Laugalių grįžus, po poros dienų įgriūva pas mane nepažįstama, jauna dar moteriškė. Sako, man laišką nuo Žemaičio iš Laugalių atvežusi. Paėmiau tą laišką ir iškart matau, kad ne Dėduko rašyta. Be to, ir susikalbėję su juo buvome jokių laiškų nerašinėti... Kad greičiau atsikratyčiau "viešnios", pasakiau jai, kad neturiu laiko, pietų metas baigiasi, reikia eiti prie darbo... O laiškų aš niekam nerašinėju. Gal kada ir parašysiu ar pati nuvažiuosiu, valgyti nuvešiu... Gerai mačiau, kad moterėlė liko labai nepatenkinta, nusivylusi; matyt, jie tikėjosi, kad ką nors parašysiu...

Po kurio laiko į pieninę atėjo Tauragėje mane tardęs kariškis – lietuvis stribas, tik dabar civiliu vilkintis. "Laugaliuose buvai?.. Ką sužinojai?.." Pasakiau, kad nuvežiau maisto ir apie sūnų klausiau: "Žemaitis atsakė, kad jų sūnus į Prancūziją išvažiavęs..." Bet emgebistas ir dabar neatlyžo: liepė nuvažiavus dar kalbinti, klausinėti... Gal po mėnesio saugumietis prisistatė vėl: "Ar buvai?.. Ką jis sakė?" Pakartojau, kad Žemaitis apie sūnų iš tikrųjų nieko nežino... Pradėjau nuolatos bijoti, kad tie, brudai, nuo manęs neatstos. Čia dar mūsų mamą su sesers vaikais išvežė...

Brolis iš Kretingos pasitraukė į Skuodą. Išbėgau ir aš – į Ylakių pieninę. Buvau niekur neregistruota. Ir pas Dėduką rečiau benuvažiuodavau. Kiek

vėliau, prisiminusi tėvo kun.Antano Bieliūno Macikuose duotą rekomendaciją, užėjau pas Klaipėdos pieno kombinato direktorių Česlovą Zarembą. Geras žmogus. Buvo vedęs generolo dukterį Mirgą. Tėvai jos buvo išvežti, o ji pasilikusi. Nupasakojau jam atvirai savo padėtį ir paprašiau, kad padėtų pasislėpti. Tačiau viskas, ką jis galėjo pasiūlyti, tai neseniai įsteigta Bauškaralės pieninė. Ten dirbti niekas nenorėjo, nes karvės apylinkėje buvo užkrėstos tuberkulioze, todėl viską – indus, talpas, įrengimus reikėjo dažnai ir kruopščiai sterilizuoti. Bet man, atsidūrusiai bėdoje, pasirinkimo nebuvo – sutikau. Ir čia dar ilgai išbuvau neregistruota, kol apsivedžiau su Stankumi.

Į Laugalius nuvažiuoti paprašiau savo draugą Juozą Norkų. Bijojau, kad ten manęs gali laukti spąstai. Dėduko, pasirodo, taip niekas ir neklausinėjo, nekamantinėjo. Atrodė, kad jiems jau leido ramiai gyventi, o gal ta, "laišką" man atvežusi moterėlė juos ten prižiūrėjo, sekė?.. Nuvažiuodavau dabar į Laugalius retai: kartą per mėnesį – du, ir ne šeštadienį-sekmadienį, kaip anksčiau, bet vidury savaitės. Su žiniomis iš tėviškės kraštų po mamos išvežimo buvo striuka. Paskutinė, tikriausiai smarkiai vėluojanti žinia nebuvo linksma: Jonas Žemaitis tebėra, laikosi, bet yra paralyžiuotas... Kas pasakys, ką jam per tuos ilgus, be menkiausios vilties spindulėlio metus teko išgyventi, pakelti? Vis dėlto žmonės jo neišdavė. Dar neišdavė, nepardavė...

KUR JO, KUR JŲ KAPAI, VIEŠPATIE?

Ir štai juodu debesiu atplaukė, paslapčiomis per žmones atšnibždėjo skaudi žinia: Lietuvos kariuomenės kapitonas, partizanų generolas Jonas Žemaitis pateko į raudonųjų kraugerių nagus! Išduotas, ilgamečio kovos draugo įduotas... Nužudytas... Vieni sakė, kad jį į Maskvą išvežė ir ten sušaudė, kiti – kad atgal į Vilnių parvežę...

Sūnui žuvus, netrukus mirė ir Dėdukas; kartą į Laugalius nuvažiavusi jo neberadau. Neilgai jį pergyveno ir vargšelė Mamaitė. Palaidoti jie Gargždūose – toli nuo tėviškės, nuo Dubysos. O kur Jono Žemaičio kapas? Kur šimtų, tūkstančių geriausių Lietuvos sūnų ir dukrų – partizanų, kalinių kapai?..

1995 05-1996 01
Spaudai parengė Feliksas Tiškus

LEITENANTAS IGNAS ŠAPKŪNAS

Tyrinėjant Lietuvos laisvės kovas kuo toliau, tuo daugiau tenka susidurti su savotišku paradoksu: kuo žymesnis kovotojas, kuo didesnės apimties jo veikla, tuo paslaptingesnė darosi jo asmenybė, tuo mažiau informacijos galima surinkti apie jį. Tiesiog gąsdinančiai slenka laikas ir amžinam poilsiui vienas po kito atgula tų įvykių liudytojai...

Vieną iš žymiausių Žemaičių apygardos kovotojų – ltn.Igną Šapkūną irgi gaubia panaši nežinomybės skraistė, kurią norisi nors truputį praskleisti. Pradėjus rengti medžiagą spaudai, redakcijos prašymu Z.Jaška bandė surasti šio partizanų ryšininkų ar rėmėjų, tačiau... Istorikus kol kas aplenkia mirtis...

Ignas Šapkūnas, labai gerbiamas vietos gyventojų Nevarėnų pradžios mokyklos mokytojas jau nacių okupacijos metais įsijungė į Lietuvos Laisvės armijos veiklą, asmeniškai pažinojo jos vadą Kazimierą Veverskį-Senį. Artinantis frontui, ltn.I.Šapkūnas 1944 m. kovo mėn. Nevarėnų vls. organizavo LLA partizanų būrį, vėliau pertvarkytą į kuopą (iki 30 vyrų). Rugsėjo mėn. LLA Telšių rinktinės (Voverės štabo) vado įsakymu kuopos vadu vietoje jo paskirtas Nevarėnų policijos punkto viršininkas, o pats I.Šapkūnas, matyt, buvo perkeltas į rinktinės štabą.

Neaišku, ar I.Šapkūnas bandė trauktis į Vakarus, bet 1944-1945 m. žiemą praleido su LLA Vanagais. Sausio mėn. okupantų operatyviniuose dokumentuose pasirodo žinia apie I.Šapkūno apie 20 žmonių partizanų būrį. Balandžio mėn. jis atnaujino ryšius su Žarėnų kuopos vadu ltn.J.Venclausku-Kymantu (tuo metu paskirto ir LLA Telšių rinktinės vadu).

Iš pradžių I.Šapkūnas-Meistras, Meisteris vadovavo Nevarėnų partizanų būriui, vėliau (nuo 1947 m.?) buvo Šatrijos rinktinės štabo viršininku ir, galbūt, paskutiniuoju metu – jos vadu. Deja šiuo atveju kol kas remiamės tik MGB dokumentais, nes mums žinomi Šatrijos rinktinės archyvai yra išlikę nuo 1950 m. I.Šapkūnas žuvo 1949 m. balandžio mėn.

Jo žūties yra dvi versijos. Po Kanalinės miške vykusio mūšio, kuriame partizanai atkakliai gynėsi kulkosvaidžiais, I.Šapkūnas sužeistas pateko į nelaisvę ir buvo stribų nukankintas. Kita – žuvo bunkeryje, nusišovė. Partizano negyvą kūną pririšę virve prie vežimo stribai tampė po Tryškių miestelį.

Prisiminimus surinko ir nuotraukas Tremties ir Rezistencijos muziejui padovanojo duktė Loreta Šapkūnaitė-Valentinavičienė.

Kęstutis Kasparas

Совершенно секретно

экз № ____

26

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

(По архивно-следственному делу)

"23" июля 1954 года. город Вильнюс.

Я, начальник отдела кадров Министерства юстиции Литовской ССР ЧЕБИТИС, рассмотрев архивно-следственное дело № 11901/2,

НАШЕЛ:

18 июля 1948 года Тельшяйским УО МГБ Литовской ССР была арестована, а 15 октября 1948 года Военным трибуналом войск МВД Литовской ССР признана виновной по ст.ст. 17-58-1-а УК РСФСР и осуждена к 25 годам ИТЛ с поражением в правах на 5 лет без конфискации имущества за отсутствием такового-

КЕЙНИТЕ Елена дочь Пранаса, 1923 года рождения, уроженка мест. Бевпренай, Тельшяйского района, Литовской ССР, литовка, беспартийная, из крестьян-кулаков, образование среднее, по профессии-педагог, не судима.

КЕЙНИТЕ признана виновной и осуждена за то, что на протяжении 1946-1948 годов четыре раза нелегально встречалась со своим мужем ШАПКУНАС Игнасом /убит/, который являлся начальником штаба бандбригады "ЛЛА", действующей на территории Тельшяйского района, Литовской ССР.

КЕЙНИТЕ зная о том, что её муж являлся бандитом и имея с ним личные свидания в разных населенных пунктах Литвы, органом советской власти о его место нахождении не сообщала, а наоборот оказывала ему помощь в приобретении медикаментов.

□ Okupantų karinius nusikaltimus liudijantis dokumentas (fragmentai): Elena Keinytė-Šapkūnienė "nuteista" už santuoką ir už vienkartinę humanitarinę pagalbą...

её мужа КАПКУЛАС выселены из пределов Литовской ССР. Почерк 98
справки о соцпроисхождении осужденной КЕЙЛИТЕ совпадает с почерком допрашивавшего оперуполномоченного капитана РЫЖОВА.

(л.д. 42 и 53).

Преступление КЕЙЛИТЕ судом квалифицировано правильно, однако мера наказания ей завышена и назначена без учёта личности.

Из материалов дела видно, что осужденная КЕЙЛИТЕ в течение 1946-1948 г.г. встречалась с мужем 4 раза и находилась под его влиянием.

На основании изложенного,

П О Л А Г А Ю Б Ы:

Внести протест на приговор Военного трибунала войск МВД Литовской ССР от 15 октября 1948 года и определение Военного трибунала войск МВД Литовского погранокруга от 30 сентября 1948 года на предмет изменения наказания осужденной КЕЙЛИТЕ, применить ст. 58 УК РСФСР и вынесенную ей меру наказания 25 лет ИТЛ понизить до 10 лет.

НАЧАЛЬНИК СЕКТОРА КАДРОВ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР - (ЧЕБЯЛИС).

"СОГЛАСЕН:"

ЗАМ.ПРОКУРОРА ЛИТОВСКОЙ ССР ПО СПЕЦДЕЛАМ
гос.советник юстиции 3 класса -

/КОЛЕСНИКОВ/

□ Mokytojas Ignas Šapkūnas su savo mokiniais

□ Kretingos Pranciškonų gimnazijos moksleiviai išvykoje į Padvarnius 1936 m. (I.Šapkūnas viršuje trečias)

PRISIMINIMAI APIE TELŠIŲ APS. NEVARĖNŲ VLS. PARTIZANĄ LTN.IGNĄ ŠAPKŪNĄ

Ignas Šapkūnas (Šapkauskas), s.Prano, gimė 1918 m. Palangoje. Šapkauskų šeimoje buvo 4 vaikai: Irena, Jadzė, Pranas ir jauniausias Ignas. Tėvas buvo amatininkas, motina – namų šeimininkė. Tėvas 1940 m., užėjus rusams, buvo Palangos miesto gaisrininkų komandos viršininku. Vokiečių okupacijos metu dirbo medines klumpes moterims. 1948 m. gegužės 22 d. buvo ištremti į Sibirą tėvai, Igno duktė Loreta, sesuo Irena su dviem mažamečiais vaikais.

Ignas Šapkūnas, baigęs Palangoje pradžios mokyklą, įstojo į progimnaziją. Buvo aktyvus Skautų organizacijos narys, mėgo sportą, ypač plaukioti. Baigęs Palangos progimnaziją, įstojo į Kretingos Pranciškonų ordino gimnaziją. Buvo gabus, mokėsi gerai, grojo moksleivių dūdų orkestre. Atleistas nuo mokesčių už mokslą.

Baigęs pradžios mokyklos mokytojų kursus, mokytojavo netoli Leipalingio, pradžios mokykloje. Kai atėjo laikas eiti į kariuomenę, įstojo į Lietuvos kariuomenės Karo mokyklą – aspirantu. Kaip jaunas kariūnas-aspirantas buvo pasiųstas tarnauti į Kėdainius, o vėliau į Karo mokyklą A.Panemunėje. 1940 m. gavo atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnį ir išleidžiamas į atsargą. Vedė mokytoją Eleną Keinytę. Mokytojavo abu Telšių aps. Nevarėnų pradžios mokykloje.

Dar mokydamasis Karo mokykloje, Ignas savo pavardę pasikeitė (sulietuvino): iš Šapkausko tapo Šapkūnu.

Vokiečių okupacijos metu buvo organizuojama gen.Plechavičiaus lietuviška rinktinė. Kiek žinau, į ją buvo pašauktas ir atsargos j.lnt.Ignas Šapkūnas. Jis buvo, atrodo, Marijampolėje. 1944 m., rusų kariuomenei įžengus į Lietuvos teritoriją, gen.Plechavičiaus rinktinė buvo išsklaidyta. Vieni traukėsi į Vokietiją, kiti liko savame krašte. Taip Ignas Šapkūnas tapo partizanu. Buvo ištikimas savo Tėvynei. Apie jo veiklą smulkiai nežinau. Kai po karo sovietų valdžia paskelbė partizanams amnestiją, Ignas Šapkūnas nesusigundė. Buvo siūloma išeiti iš miško, bet jis kovojo iki paskutinio kraujo lašo.

Kiek teko sužinoti, 1949 m., rodos, balandžio mėn., po Velykų, Igno Šapkūno partizanai buvo NKVD dalinių apsupti ir jiems nepavyko išbėgti iš šios apsupties. Įvyko stiprus susišaudymas, ir Ignas Šapkūnas buvo sunkiai su-

❒ Elena Keinytė-Šapkūnienė, apie 1955 m. grįžusi iš kalėjimo

❒ Ignas Šapkūnas. Palanga, 1937 11 05

❒ Loreta Šapkūnaitė, 1954 02 25. Šamanka, Šelechovskij r., Irkutsko sr.

❒ Ignas Šapkūnas (dešinėje). Palanga, 1935 m.

žeistas. Nenorėdamas patekti priešui, nusišovė. Buvo užkastas žvyro duobėje, netoli Tryškių miestelio, ar Tryškių geležinkelio stoties.

Pranas Šapkauskas

Ltn.Ignas Šapkūnas – mano sesers Elenos Keinytės vyras, ir abu mokytojavo 1941-1944 m. Telšių aps., Nevarėnų vls. pradinėje mokykloje.

1944 m. pavasarį Ignas Šapkūnas įstojo į gen.Plechavičiaus organizuotą karinį junginį, kuriame išbuvo labai trumpai, 1-2 mėn.

Spalio 7 d., raudonajai armijai okupavus Žemaitiją, Ignas pasitraukė į mišką ir pradėjo burti partizanus. Žmona nelegaliai gyveno pas tolimus giminaičius Viekšnių vls., vėliau Ketūnų k., netoli Sedos.

I.Šapkūnas 1944-1945 m. žiemą dažnai lankydavosi žmonos motinos Julijos Keinienės sodyboje, Dadotkų k. Nevarėnų vls.

1945 m. balandžio mėn. per Šv.Velykas Dadotkuose susitiko su Žarėnų apylinkių partizanų vadu Jonu Venclauskiu. Jie nuo seno buvo draugai, kartu praleidę dienas Karo mokykloje. Susitikę daug kalbėjo, planavo ir nuotaikos buvo optimistinės, nepaisant ir labai sunkios 1944-1945 m. žiemos, praleistos partizanų gretose. Pas J.Keinienę sodyboje (tvarte ant šieno) pabuvo vos keletą dienų, nes sovietų armijos dalinys apsistojo kaip tik toje sodyboje. Partizanams pasisekė pasitraukti.

Igno Šapkūno likimas taip pat tragiškas, tik jam miške teko išbūti net iki 1949 m. balandžio mėn. Sunku apsakyti, kiek daug vargo patyrė per visą kovos laikotarpį, net penkias žiemas. (Partizanai dažniausiai praleistą laiką skaičiuodavo žiemomis).

Su Ignu susitikdavau iki 1947 m. žiemos, vėliau nė karto nemačiau ir apie jį sužinodavau iš namiškių arba ryšininkų. Partizanas vengė tiesioginių susitikimų, nes žinojo, kad esame sekami, nenorėjo mums padaryti skriaudos.

1944-1945 m. žiemą jis dažnai lankėsi mano motinos Julijos Keinienės sodyboje, nes turėjo po krosnimi slėptuvę. Ignas buvo gerai nusiteikęs, tikėjo Lietuvos laisve. Karo baigtį skaudžiai pergyveno, sakė: "mūsų (Lietuvos) likimas neišspręstas, kraštas paliktas okupantams".

1945 m. vasarą slėpėsi (apie porą savaičių) prie mūsų sodybos esančiame miške. Dažnai nešdavome valgyti. Su lietuviais partizanais buvo vienas vokiečių karo belaisvis (pabėgęs iš sovietų nelaisvės), jaunas, išsilavinęs vyru-

kas. Vadino jį Fricu, Karlu. Ilgai jų būryje neužsibuvo. Tolimesnis jo likimas nežinomas.

1945-1946 m. žiemą Ignas Šapkūnas atvyko į Karteną aplankyti savo žmonos, kuri, pagimdžiusi dukrytę, gyveno pas mane. Aš mokytojavau Kartenos pradinėje mokykloje. Gyvenome palyginti ramiai tarp gerų žmonių, todėl nepastebėtas išbuvo gana ilgą laiką. Būdamas Kartenoje, susipažino su mokytoju Kaziu Nika, kuris palaikė ryšius su Kartenos apylinkių partizanais. Po viešnagės pas žmoną ir dukrytę išėjo pas Kartenos partizanus, o iš ten atgal į savo "buveinę" – Telšių apylinkių miškus.

1946 m. Kalėdas ir Naujus metus šventėme kartu. Pasiskolinau Igno brolio Prano asmens dokumentus (Pranas Šapkauskas mokytojavo Palangoje), perdaviau Ignui, ir jis laimingai iš Tryškių stoties traukiniu atvažiavo į Vilnių. Vilniuje gyveno jo žmona, dirbusi Tyzenhauzeno g-vėje Akių ligoninėje, todėl prie ligoninės bendrabutyje gavo kambarėlį. Ignas apsigyveno Žvėryne, ten susitikdavo su bendraminčiais, pažįstamais. Tyzenhauzeno g. lankydavosi kasdien, kai kada net nakvodavo. Iš Vilniaus pasitraukė labai staigiai ir netikėtai. Grįžusi iš paskaitų (studijavau Vilniaus pedagoginiame institute), radau paliktus brolio dokumentus. Kodėl išvyko – nežinau. Žmonai tik pasakęs, kad dėl susidariusių nepalankių aplinkybių turi kaip galint greičiau palikti Vilnių.

1947 m. vasarą (ar pavasarį) aplankiau partizanus jų stovykloje Pievienų miške (Pievienai 5 km nuo Dadotkų). Partizanų buvo gana daug, virš dešimties. Ten sutikau ir savo pradinės mokyklos klasės draugą Juozą Sobutą. Tai buvo paskutinis mano susitikimas su partizanu ltn.Ignu Šapkūnu. Tolimesni mūsų ryšiai buvo tik per tarpininkus. 1948 m. vasarą suėmė jo žmoną, kiekvienas mūsų šeimos žingsnis buvo sekamas. Tėvus ir mažąją dukrytę išvežė į Sibirą, o žmoną Eleną nuteisė 25 m. kalėjimo.

1949 m. balandžio mėn., po praleistos sunkios žiemos, Tryškių miške partizanai buvo apsupti. I.Šapkūnas, sužeistas ir apsuptas priešo, suprato, kad prasiveržti nebegalės, todėl įvykdė savo priesaiką: paskutinę kulką paskyrė sau...

1949 m. pavasarį (gegužės ar birželio mėn.) mane iškvietė į Vilniaus saugumą ir parodė nuotrauką: ant akmens grindinio gulėjo Ignas Šapkūnas. Akys atmerktos, vėjo plaikstomi plaukai, prie lūpų nutekėjusi nedidelė kraujo srovelė. Nepasikeitęs, kaip gyvas su ironiška šypsena lūpose. Nuotraukos kitoje

pusėje privalėjau parašyti atpažinimo tekstą. Tai buvo paskutinis "susitikimas" su partizanu ltn.Ignu Šapkūnu.

Tiksli palaidojimo vieta nežinoma, bet spėjama, kad Tryškių miestelio apylinkėse, nes išniekintas kūnas keletą dienų gulėjo ant grindinio miestelyje.

Danutė Keinytė-Jakutienė, 1996 m.

Leitenantas Ignas Šapkūnas – mano sesers Elenos Keinytės vyras. Sesuo Elena kalėjo Vorkutoje ir Mordovijoje 1948-1954 m. Mirė 1975 m.

Vokiečių okupacijos metais abu mokytojavo Nevarėnų pradžios mokykloje.

Nuo pirmųjų sovietų okupacijos dienų (1944 m. spalio 7 d.) Šapkūnas pasitraukė į pogrindį. Sunki buvo 1944-1945 m. žiema. Daugiausia būdavo Sedos, Ketūnų, Balėnų, Pievienų miškuose partizanų gretose. Žiemą dažnokai užsukdavo į mano motinos sodybą Dadotkų k., Nevarėnų vls. Virtuvėje po krosnim buvo įsirengęs slėptuvę, kurioje, užklupus neprašytiems svečiams, slėpdavosi. Nepaisant nuolatinių stribų ir sovietų armijos karių pastangų, sodyboje užklupti partizanų nepavyko. 1944-1945 m. žiemą su partizanais dažnai susitikdavau. Jie tikėjo, kad greit sulauks laisvės.

1945 m. rudenį išvažiavau į Vilnių, įstojau į Akušerių mokyklą. Su partizanais susitikimai tapo labai reti, tik per atostogas. Be to, padaugėjo motinos ūkyje kratų. 1947 m. baigiau Akušerių mokyklą ir buvau paskirta į Telšių moterų ligoninę.

Motina Julija Keinienė, dėl nuolatinių kratų ir stribų siautėjimo, persikėlė gyventi į Telšius. Ryšius palaikyti su partizanais tapo labai sunku. Mūsų žingsniai buvo sekami, į namus nuolat siuntė įvairius provokatorius. Tačiau, nepaisant ir tokios sunkios padėties, ryšiai su partizanais per tarpininkus nenutrūko. Ignas Šapkūnas buvo labai atsargus, visada sakydavo, kad susitikti labai norėtų, bet vengiąs, kad mums nepadarytų nemalonumų.

Vieno susitikimo metu (berods, 1947 m. vasarą) pasakojo, kad vos ištrūkus iš stribų, teko plaukti per Tausalo (ar Pabalvės?) ežerą. Kulkos plaukiančio nepavijo. Paskutinį kartą susitikau 1948-1949 m. žiemą netoli Telšių Tausalo k. vienoje sodyboje. Partizanai buvo nusiminę – gretos labai išretėjo. Ryšininkų suėmimai ir išvežimai į Sibirą labai apsunkino jų kovą. Be to, kiekvieno partizano šeimą palietė represijos. Igno Šapkūno tėvai su mažyte

dukryte Loreta ištremti į Sibirą, Irkutsko sr. Žmona Elena Šapkūnienė kalėjime nuteista 25 m. laisvės atėmimo.

Paskutiniai atsisveikinimo žodžiai buvo: "Jei tik galėsiu, gyvas Stalino sėbrams nepasiduosiu". Deja, neilgai teko jam kovoti ir džiaugtis laisve. Savo nuosprendį įvykdė, gyvas nepasidavė, paskutinę kulką paskyrė sau.

1949 m. pavasarį sužinojome, kad partizanas Ignas Šapkūnas žuvo (berods, balandžio mėn.). Jo kūnas, žmonės pasakojo, buvo išniekintas Tryškių miestelyje ant grindinio. Niekas mums nepranešė apie jo žūtį. Nesužinojome, net kur palaidotas. Telšių r. laikraštyje buvo atspausdintas straipsnis apie partizano (įvardytas banditu) Igno Šapkūno žūtį. Džiaugėsi ir mėgavosi stribai. Žmonės pasakojo, kad į Tryškius kūną atpažinti buvo pakviestas Nevarėnų milicijos viršininkas Pranas Jonkus (vėliau Nevarėnų kolūkio pirmininkas). Apie P.Jonkaus "nuopelnus triuškinant banditus" (partizanų vadą Igną Šapkūną) buvo išspausdintas straipsnis Telšių r. laikraštyje.

1991 m. vasarą mano sesuo D.Jakutienė apsilankė pas P.Jonkų. Prašėm pasakyti, kur palaidotas Ignas Šapkūnas. P.Jonkus išsigynė, sakė nieko nežinąs apie Šapkūno žuvimą. Viską neigė, net sakydamas, kad ir (sovietų) laikraštyje apie jo "žygius" esanti neteisybė.

L.Pelenienė

APIE ŠATRIJOS RINKTINĖS PARTIZANUS

Šatrijos rinktinės Nevarėnų kuopos ryšininko Stasio Nikos prisiminimai

Gimiau 1926 m. Telšių aps. Nevarėnų vls. Nerimdaičių kaime, 45 ha ūkininkų šeimoje. Turėjau du brolius ir seserį. Esu baigęs aštuonias klases. Tėvams pavyko išvengti trėmimo, nes dėdė juos perspėjo. Pasikinkę porą arklių, išvyko pas gimines.

Kartą užėjo toks Poškus, žinojęs, kad mano vyresnysis brolis vokiečių laikais priklausė LLA, ir pasakė norįs suvesti su partizanais. Brolis Kazys, baigęs Telšių gimnaziją, vokiečiams traukiantis su Jonu Kuodžiu ėmė slapstytis, o kiti draugai – Arlauskas, kitų pavardžių nepamenu, pasitraukė į Vakarus, vėliau atsidūrė Amerikoje. Prasidėjus trėmimui, Kuodys bėgo perspėti savo tėvų, bet sodyba jau buvo apsupta. Senuosius išvežė, sūnų suėmė.

Pasislapstęs tėviškėje, brolis Kazys ėmė mokytojauti Kartenoje, palaikė ryšius su bendramoksliu Ignu Šapkūnu. Telšiuose besimokančio Keinio sesuo buvo ištekėjusi už Šapkūno-Meistro. Kaziui mokytojaujant Kartenoje, vieną naktį apsilankę stribai sulaužė ranką, krūtinę, įtardami palaikant ryšį su Kartenos partizanais. Supratęs, kad bus blogai, brolis pabėgo į Kėdainius, mokytojavo iki pat savo mirties (apie 1982 m.).

Vokiečiams traukiantis, brolis Kazys su Kuodžiu iš Nevarėnų parsigabeno daug ginklų: kulkosvaidžių, automatinių šautuvų, pistoletų, granatų. Iš pradžių ginklus sumetė į prūdą, o vėliau ištraukėme ir užkasėme tėvų sode. Kai susipažinome su Poškumi, ginklus perdaviau partizanams. Tai galėjo būti apie 1947 metus.

Su Poškumi atėjo Šapkūnas-Meistras ir vokietis Albertas, buvęs karininkas. Labai džiaugėsi ginklais, ypač Albertas rankiniu kukosvaidžiu. Dalyvavo ir mano jaunesnysis brolis Juozas. Taip užsimezgė stiprus ryšys. Mes su Juozu nuolat pranešdavome apie padėtį apylinkėje, į sutartas vietas pristatydavome maisto. Labai rėmė Stasys Gintautas iš Nerimdaičių. Partizanams buvau pristatęs luokiškius Antaną ir Kazį Šelius, kurie žuvo Daukinčio būryje. Šapkūno būrys laikėsi apie Nerimdaičius, Nevarėnus, Mitkaičius, pereidavo į Pielius Mažeikių pusėje. Iš jo vyrų prisimenu nevarėniškį Šiūšę-Agnį, Beresnevičių, luokiškių brolių Vasiliauskų Vytautą, Žuvelę – pavardės nepamenu.

Poškus, kilęs iš Pielių kaimo, centrinis partizanų ryšininkas, priklausęs Šatrijos rinktinei, susipažino su Anulėnų tarybinio ūkio direktoriumi Donelaičiu. Šis stambus vyras, galėjęs neapsvaigdamas iškart išgerti bokalą degtinės, pasiūlė partizanus pamaitinti ir aprūpinti maistu. Jau tada buvo saugumo užverbuotas. Poškus prasitarė. Po savaitės susitiko Telšių kapinėse su MGB karininkais, o po poros savaičių papasakojo viską, ką tik žinojo apie partizanų veiklą. Susitikinėdami kapinėse, saugumiečiai jį įtikino, kad jam nieko nebus, jei viską atvirai išklos.

Per neatsargumą vienas prasitaręs, išdavė visus. Vėliau sutikau ir jį patį Vorkutos 8-os šachtos lageryje. Klausinėjamas papasakojo susiviliojęs gražiais kagėbistų pažadais. O buvo stambus ūkininkaitis, nagingas kalvis, taisė partizanams ginklus.

1948-ųjų pavasarį prasidėjo areštai. Mane suėmė sovietinėje armijoje gegužės mėnesį, brolis Juozas pakliuvo kiek anksčiau. Teisė 11 asmenų, daugiausia ne ryšininkų, o rėmėjų, tarp jų ir mus su Juozu, Valę Varkalytę iš Eigirdžių, Pilipavičių, Poškų, Augį Arlauską, Jurgį Ačą, Stasį Gintautą. Visi kaip vienas kaltinome vienas kitą, todėl aukų ratas neišsiplėtė. Karinis tribunolas visiems atseikėjo vienodai 25/5 metų. Šiuo metu, be mūsų su broliu, gyva bene tik Varkalytė.

Nerimdaičių kaime buvo labai aršus stribas Stepas Ūdra. Šapkūno vyrai kūlimo talkos metu apsupo sodybą ir stribą sušaudė. Jis labai sekdavo mus, negalėdavome pasirodyti. Buvo vietinis, kaip ir Žvirgždinas, Jonkus, kuris dalyvavo visuose vežimuose, iškraustė mūsų šeimą. Tykodamas brolių, apsupo Gureckų namą. Išsigandusi sesuo Jadzė šoko pro langą, o Jonkus ją nušovė.

Didesnių susidūrimų su stribais mūsų apylinkėse nepamenu. Partizanai sugebėdavo laiku pasitraukti. Narsus buvo Šiūšė. Jis dažnai išeidavo iš būrio ir stribokus medžiodavo vienas.

Šapkūno vyrai turėjo du man žinomus bunkerius. Vienas jų Nerimdaičiuose Alfonso Beresnevičiaus trobos gale, antrasis – Eigirdžiuose, prie pat kelio, partizanų siuvėjo Pilipavičiaus tvarte, kuriame buvo daug pašarų. Partizanai sunaikino čia užėjusį komunistų šnipą ir, kadangi šis dingo užėjęs pas Pilipavičių, čekistai pradėjo sekti ir iššifravo abi slėptuves.

Šapkūnas-Meistras žuvo išduotas su ginklo draugais bunkeryje, miške prie Tryškių. Išniekinti kūnai gulėjo miestelyje.

Vorkutoje kalėjau 8 ir 40 šachtų lageriuose. Pastarajame daug padėjo iš

mūsų kaimo 1940 m. suimtas Juozas Mažutis, dirbęs vairuotoju. Jis išveždavo mano laiškus, rėmė 1953 m. rugpjūčio kalinių streiko metu.

Grįžau į Telšius 1956 gruodį. Lageryje komisija iš Maskvos panaikino teistumą. Vorkutoje gavau garo katilų mašininko teises.

Partizanai, su kuriais palaikiau ryšį, visi žuvo. Atskiras partizanų būrys laikėsi apie Gadūnavą. Su partizanais, kurių slapyvardžiai buvo Čerčilis, Stalinas, teko susitikti Žigailės kaime pas Tautkų. Atėjome visas Šapkūno būrys. Jie vadinosi Tausalo būriu. Vengė kokių nors susidūrimų, naktimis iš ūkininkų gaudavo maisto.

Matyt, buvau neblogas ryšininkas, nes Šapkūnas prašė kuo ilgiau išsilaikyti legaliai. Priėmė mane į partizanus, gavau vokišką automatą, iš kaimyno rusišką pistoletą TT. Dalyvaudavau jų naktiniuose žygiuose. Šapkūnas griežtai draudė alkoholio vartojimą. Partizanų teisme neteko dalyvauti. Daukinčio būrys, veikęs apie Eigirdžius, buvo visas sunaikintas. Daug apie tai žinojo Pilipavičius, bet jis jau miręs*.

Užrašė Zenonas Jaška
Telšiai, 1997

---

* Povilas Pilipavičius iš Eigirdžių buvo I.Šapkūno ryšininkas – *Red pastaba.*

Žarėnų kuopos ryšininko Vlado Bidvos prisiminimai

Esu gimęs 1927 m. vasario 1 d. Saušilio k., Žarėnų vls., Telšių aps. Tėvai žemdirbiai, turėjo 9 ha žemės. Augome septyni vaikai: šešios seserys ir aš. Gyvenome nelengvai. Baigiau penkis pradžios mokyklos skyrius. Buvo sunkūs metai: vieni išėjo į mišką, kiti išėjusiuosius rėmė. Taip gynėme savo Tėvynę. 1946 m. mane paėmė į sovietinę armiją. Patekau į statybos batalioną ir pusantro mėnesio dirbau prie tilto statybos Sovietske. Sausio mėnesį (1947 m.) keturiese iš ten dėl bado pabėgome. Keturis mėnesius išbuvau partizanų būryje, turėjau slapyvardį. Dar iki kariuomenės buvo užėję partizanai. Tarp jų buvo ir Petras Bartkus-Zuikis, su kuriuo kartu mokėmės mokykloje, Juozas Rumbutis (slapyvardžio nepamenu), Romas Bijeika-Kriukis.

Pabėgęs iš Sovietsko, iš pradžių slapsčiausi miškelyje prie savo namų, o troboje po duonkepiu pečiumi įsirengiau slėptuvę, kurioje pusiau gulomis tilpau vienas. Nors nebuvau ieškomas, išvykau į Judrėnų kaimą pas žmonos pažįstamą Bagdoną, kur glaudėsi ir Bagdonienės brolis Ciprijonas. Čia prabuvau gal dvi ar tris savaites.

Tuo metu pas Bružus nušovė Judrėnų apylinkės pirmininką. Mums vakarojant, staiga ėmė loti šunys. Puoliau į slėptuvę, atsiguliau. Įėję dviese su pistoletais rankose, atrado mane. Nusivarė pas Bružą. Stribokas Jurkus daužė, mušė, spardė kaip tik išmanydamas, tiek, kad rusų kareivis liepė: "Chvatit, chvatit, chvatit". Nuo mušimo paleido vidurius, kareivis leido išeiti laukan, grįžus vėl mušė. Ir taip per naktį. Rytmetį mudu su Bagdonu išvarė į Telšių MGB. Čia apklausė, nebetardė ir gal po poros savaičių išleido, sakydami namuose laukti nurodymų. Nesislapsčiau, darbavausi laukuose. Prieš gegužės 1-ąją du milicininkai nusivarė į Žarėnus, vėliau atsidūriau Telšiuose. Paleido, kadangi buvau iš vargingos šeimos, prisakę gegužės 1 d. prisistatyti į karinį dalinį, iš kurio buvau pabėgęs. Tėvas nuvežė mane į Lieplaukės geležinkelio stotį, kad visi matytų, ir paliko, o aš slapčia sugrįžau namo.

Man besislapstant užėjo penkiese, tarp jų Zuikis, Kriukis ir Lakūnas. Pasisakė pareiną čia gyventi. Stovyklai pasirinko Saušilės mišką, apie 1,5 km nuo mano sodybos. Pasiėmiau kirvį, katilą ir išėjau su jais pas tokį Rimkų. Miške buvo audeklo palapinės, išklotos eglišakėmis. Būryje dažniausiai laikėsi penki partizanai, kartais būdavo iki 7-10. Vadovavo Edmundas Rekašius-Lakūnas. Kelias dienas svečiavosi Zigmas Tomkus, Beržas, pagyvenęs

vyras, taip pat Lukauskas-Jurgelis, kurio rašomąją mašinėlę buvau pasislėpęs savo namuose. Vėliau su mumis kelias dienas gyveno kpt.Juozaitis su žmona. Taip tęsėsi iki 1947 m. rugsėjo. Rekašiaus-Lakūno partizanai išsikėlė kitur, o aš susitvarkiau dokumentus ir galėjau nebesislapstyti. Stovykloje prieš rikiuotę daviau priesaiką, gavau Giriūno-Girių Karaliaus slapyvardį. Vyrai daugiausia dėvėjo rusų kariškių uniformas. Lakūno būrys buvo apsiginklavęs perdirbtais rusiškais pusautomačiais SVT šautuvais, turėjo trumpų ginklų, granatų, kulkosvaidį. Gavau naganą, kurį pasiimdavau eidamas namo. Gaminau partizanams maistą, buvau virėju. Tėvai, seserys ir žmona žinojo, kad esu su patizanais, man pritarė, o sesuo dažnai lankėsi stovykloje.

Edmundas Rekašius-Lakūnas, g.1925 m. kilęs iš Pušynės miško apylinkių, tėvas – eigulys, šeimoje dar kelios jaunesnės seserys. Baigęs kelias gimnazijos klases. Slapstėsi nuo sovietinės kariuomenės. Užėjęs Tomkus kvietė prisidėti ir išsivedė.

Ką prisimenu iš partizanų veiklos? Tai turbūt buvo dar 1946-ųjų žiemą. Bijeika su Rumbučiu Saušilės kaime buvo stribų apsiausti ir basi atsišaudydami pasitraukė. Bartkus išėjo į mišką, tėvus suėmė ir kankino Žarėnuose, išvežė į Telšius ir čia jie dingo. Seserys Bartkutės ėmė slapstytis. Netoli Lakūno tėviškės buvo bunkeris, jį apsupus, trys partizanai žuvo, kiti išbėgo.

1947 m. Lakūno vyrai Saušilės miške turėjo jau man žinomą bunkerį. Vėliau jie tik užeidavo, pasiimdavo maisto ir išvykdavo. 1949 m. sausį užėję partizanai pasisakė, kad už kilometro nuo manęs, Saušilės miške, išsikasę bunkerį, prašė, važiuojant į mišką, atvežti duonos, bulvių. Slapstėsi penkiese. Išsikėlė prieš gegužės pirmąją. Tada jau dirbau eiguliu Dievo Krėslo miške. Minėtame bunkeryje atšventėme Vasario 16-ąją. Bunkeris buvo prie upelio, tankiame eglyne, įėjimas užmaskuotas šakomis. Nusileidus laiptukais, pasisuki kampu ir įlendi į kietame smėlyje iškastą žmogaus ūgio patalpą, kurios šone ant sukaltų gultų nevisai ištiestomis kojomis galėjo tilpti septyni. Už gultų – takelis praeiti. Dieną lauke budėdavo sargybinis. Bunkerio sienų tvirtinti lentomis nereikėjo.

Iš šio bunkerio partizanai persikraustė į mano eiguvą. Lakūnas buvo susižeidęs koją. Į būrį neseniai buvo persikėlęs Stasys Rekašius, mūsų vadinamas Druliu. Dievo Krėslo miške Lakūno partizanai įsirengė vasaros stovyklą, tačiau neilgam. 1949 m. gegužės 20 d. juos apsupo. Bunkeryje iš trylikos žmonių buvo trys moterys: Zosė Baginskaitė, partizano sesuo, kilusi nuo Viekš-

nalių, Teosė Bartkutė, Zuikio sesuo, ir mokytoja Irena, kurios pavardės nežinau. Be septynių partizanų – Lakūno, Kriukio, Zuikio, Rekašiaus ir pusbrolio Dariaus, mažiuko Stasio Rekašiaus-Drulio – buvo ir ką tik nuo kovo 24-osios trėmimo pabėgę Stasys Mockus, Bronius Vaišė, kitų trijų nepažinojau.

Tą penktadienį buvau Telšiuose. Pažįstamas ruselis Vaska, kurį kartais sušelpdavau, perspėjo apie būsimą trėmimą. Apie tai pasakiau Lakūnui, jis pasakė jau žinąs. Trys vyrai išėję į Vilkaičių kaimą perspėti gyventojų. Lakūnas kvietė pernakvoti pas juos. Atsisakiau, nes tuo metu buvau reikalingesnis šeimoje.

Sėdime su mama prie namo ant suoliuko. Žarėnų pusėn – lygumos. Matome – viena, antra, trečia mašinos, iš viso septynios. Mama susinervino – jau viskas, bet jos pasuko Lieplaukės link. Kažkas netaip. Mašinos pavažiuoja, išleidžia kareivius ir vėl tolyn. Apsupo ir iš Lieplaukės pusės, miškus apstatė kulkosvaidžiais. Kas bėgs – nukirs, o kareiviai su šunimis įlindo į mišką. Dar saulė netekėjo, o partizanai jau buvo apsupti. Vyrai, pastebėję priartėjusius kareivius, traukėsi. Kariuomenė pirmiausia granatomis naikino stovyklą, palapines, prasidėjo partizanų medžioklė miške. Patekę į visišką apsuptį, gyvi pakliuvo Z.Baginskaitė, S.Mockus, B.Vaišė ir S.Rekašius-Drulis. Septyni žuvo, o du išbėgo – Lakūnas ir Darius. Viskas buvo baigta apie ketvirtą-penktą valandą. Į rytą mane paėmė.

Tikriausiai stovyklą užrodė toks Tamošauskis. Per 1949 m. Užgavėnes pas jį buvo Lakūno vyrai. Zuikis su Tamošauskio sūnumi, išėjęs kinkyti arklio, pastebėjo esą stribų supami, o Kriukis pateko tiesiai stribui į glėbį. Ištrūkęs tik palikęs šautuvą ir kepurę. Likę pasitraukė per langą. Niekas nežuvo ir nepateko priešui, tik kuopos vadui Šarūnui stribai peršovė ausį. Tamošauskis jau tada buvo užverbuotas. Suėmė dėl akių, bet tuojau paleido. Partizanai, patykoję kelyje jį, likvidavo.

Žarėnuose stribai Jančiauskis ir vertėjas Monkus, ypač žiauriai kankindavęs, liepė viską papasakoti. Tik atvežę į Telšius, mane suvedė į akistatą su B.Vaiše. Apie mane jau viskas buvo žinoma. Maždaug po trijų mėnesių Karinis tribunolas Telšiuose nuteisė mus 25-eriems metams: ryšininkus, siuvėją, batsiuvį ir medicinos seselę Mortą Jankutę. Iš šios grupės į Lietuvą grįžome visi gyvi.

Iš Lakūno sesers sužinojau apie jos brolio likimą. 1949-ųjų spalio mėnesį Lakūnas su Antanu Kniūkšta-Audra nakvojo Plokštinės kaimo ūkininko dar-

žinėje, Medingėnų pusėje. Iš apsupties išbėgo per šiaudinį stogą. Lakūną mirtis užklupo netoliese, o Audra gal ir būtų pasitraukęs, bet jį kareiviai nukovė kitoje sodyboje, pro kurią jis bėgo.

Žmonės sakė, kad septynis žuvusius užkasę Ariškės miške nuo Žarėnų Lieplaukės link. Žmonės pastatę kryželį, kuris greitai dingo. Niekas gerai neįsidėmėjo vietos. Dabar užžėle krūmais, miškai iškirsti – neįmanoma atpažinti.

1946 m. Lakūno būrys sužinojo, kad MGB užverbavo tokį gestapininką žydšaudį Šaulį. Naktį jo suimti išėjo Juozas Rumbutis, Zuikis ir galbūt Benediktas. Kai Rumbutis liepė keltis iš lovos, Šaulys nušovė jį, po to ir įbėgusį antrąjį. Paspruko tik Zuikis. Partizanus numetė Žarėnuose.

Šalia Saušilio Girelės miške 1945 m. vasarą buvo įsirengę bunkerį Stasys Bumblauskas, Petras Pilkis ir viena moteris. Pas partizano seserį užbėgo provokatorius, neva bėgąs nuo siautimo. Ji pasigailėjo ir nurodė bunkerį. Partizanai žuvo nuo įmestos granatos. Palaidoti Žarėnų kapinėse.

Po "teismo" prasidėjo ir man daugelio likimo brolių jau nueitas kelias: Klaipėda, Lukiškės, Petropavlovskas (Kazachstane), Balchašo molibdeno rūdos kasyklose dirbau 3 metus. Sušlubavo sveikata. 1951 m. spalio mėn. į Bratsko r. išvežė ir šeimą. Neliko paramos. Atsisakius dirbti požemiuose, tapau nuolatiniu karcerių klientu, bet juose buvo lengviau negu šachtose.

Žmona taip pat kalėjo lageriuose. 1955 m. buvau išleistas iš lagerio be teisės vykti pas šeimą Sibire. Tik po kelių mėnesių kovos vėl etapais su kaliniais atsidūriau Bratsko rajone. 1958 m. balandžio mėn. išleido Lietuvon. Apsigyvenau pas gimines Šilutės rajone. Pradžioje dirbau melioracijoje darbininku, vėliau – kelių remontininku, į pensiją išėjau, būdamas eiguliu.

Užrašė Zenonas Jaška
1996 m., Juknaičiai, Šilutės r.

Šatrijos rinktinės Žarėnų kuopos žuvę partizanai

1. Zigmas Tomkevičius
2. Edmundas Rekašius-Lakūnas (1949 m. rudenį)
3. Antanas Kniukšta (1949 m. rudenį)
4. Aloyzas Mažutis-Šarūnas (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)
5. Tavosė Bartkutė (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)

6. Petras Bartkus (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)
7. Antanas Urbonavičius
8. Alfonsas Urbonavičius
9. Jonas Urbonavičius
10. Jonas Bidva
11. Juozas Rumbutis
12. Steponas Rekašius-Darius
13. Romas Bijeika
14. Stasys Bumblauskis
15. Petras Pilkis
16. Antanas Rupeika
17. Benediktas
18. Aleksas Bidva
19. Vaičekauskis
20. Juozas Kniukšta
21. Liudas Rekašius
22. Vincas Rekašius
23. Benediktas Milašius
24. Petras Barauskis
25. Kazimieras Juozaitis-Meteoras
26. Irena Belozoraitė (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)
27. Juozas Rapalis
28. Antanas Vaišvila
29. Danutė Jazdauskaitė
30. Juozas Kreivys (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)
31. Kazys Indriuška
32. Steponas Budginas
33. Julius Baginskas
34. Mečislovas Grybauskas
35. Miroslavas Grybauskas
36. Parimskis-Malūnininkas (Dievo Krėslo miške 1949 05 21)

Irenos Urbanavičiūtės-Einikienės prisiminimai

Gimiau 1936 08 26 Telšių vls. Judrėnų k. Tėvas – kalvis ir stalius, turėjo Judrėnuose 10 ha žemės. Šeimoje augome keturios seserys ir keturi broliai. Baigiau 4 skyrius. Apylinkės pirmininkas pareiškė, kai tėvą nutvers – nušaus kaip šunį. Man kelias mokytis užsidarė.

Kaip šeima įsitraukė į pasipriešinimo kovą? Atsimenu, buvo rudens vakaras. Į duris kažkas pasibeldė. Išėjo jaunesnysis brolis Antanas. Aštuoni vyrai paprašė pakviesti tėvą, kuris suprato, jog tai – partizanai. Namuose tuo metu mums drabužius siuvo kviesta siuvėja Kazimiera Gaudiešaitė. Tėvelio daryta karbidinė (acetileno) lempa, nors ir smirdėdama, švietė gerai, todėl siuvo vakare. Partizanams pasakė, kad namuose, galima sakyti, visi savi, bet paprašė juos užeiti į vidų iš sodo pusės. Buvau maža, per plyšį pamačiau ginkluotus vyrus, prie diržų buvo granatos, šoviniai. Nepaleisdami ginklų ir nesisėsdami, paprašė vakarienės. Tėvas liepė mamai paruošti vakarienę be priekaištų, nes jei jie patys ims, tai visus metus būsime be lašinių ir mėsos. Susėdę vakarieniauti, ginklus pasidėjo tarp kojų. Pavalgę uždainavo. Mama paprašė nutilti: kaimynai patikimi, bet gali išgirsti koks praeivis. Partizanai pasakė žiną, ką daro. Tada prie jų prisijungė seserys ir tėvas, o mes, mažieji, su motina meldėmės. Mama paaiškino, kad tie vyrai iš miško negali pasirodyti. Padėkoję išėjo. Buvau jau baigusi tris klases, vienas brolis armijoje, antras dar nėjo į mokyklą. Tėvas surinko kieme visą šeimyną ir pasakė: "Vaikai, jūs nieko nematėt, nieko negirdėjot. Jei kas klaus – siųskite pas mane".

Gal po mėnesio vėl užėję vyrai buvo pavalgydinti, o trečią kartą jie atvežė sužeistą Tomkevičių. Kulka buvo perėjusi per pažastį ir petį. Tomkų atvežė gražus, juodbruvas vyras, slapyvardžiu Kriukis.* Vadas paprašė tėvo, kad susisiektų su Lauksodoje gyvenančiu pardavėju Jonkumi. Šio duktė buvo medicinos sesuo. Atvykusi Morta Jonkutė sutvarkė žaizdą ir vėliau ateidavo perrišti. Tomkevičius praleido pas mus visą žiemą. Mūsų šeima stribams nekėlė įtarimo, nors kratas darė ir gyvenant Tomkevičiui. Sužeistajam atvykus, šeimos jėgomis iškasėme po virtuvės grindimis bunkerį dviem žmonėms. (Drauge gyveno Kriukis.) Partizanai ligonį dažnai lankydavo, o vadas duodavo nurodymus. Kovotojai jį mylėjo, nes buvo labai geras, bet kartu ir griežtas žmo-

---

* Romas Bijeika – *Z.J.*

gus. Tėvui Tomkevičius sakė : "Jonai, mes visi žūsime. Taip nebus, kad šunys pėdsakų nesuuostų. Labai gaila, kad pražudysime jūsų šeimą". Pokalbiai vykdavo vakarais. Lempos nedegdavome, kad praeivis nepamatytų. Užuolaidų neturėjome.

Buvo vasara. Po atlaidų brolis Lauksodos ežerėlyje prigaudė šeimai vėžių, kurių tada buvo daugybė. Mama išvirė didžiausią dubenį. Tomkevičius, juos pamatęs, paprašė mano motinos dviejų didžiausių vėžių. Sakėsi šią naktį mus paliksiąs. Nieko daugiau neturįs, todėl vėžius padovanosiąs Juozaitienei ir Juozaičiui*.

Su Tomkevičiumi iki sužeidimo nebuvome pažįstami. Šeimoje vienas brolis tarnavo sovietinėje armijoje, antras perauges, trečiam jau aštuoniolika, dar tvirtas tėvas. Niekas iš giminių nebuvo miške. Partizanai iki įvykio nesilankė, o aplinkui turėjo savo ryšininkus. Judrėnuose – Stanevičius, Šimkus, Zakienė, Končius. Prie sodybos augo nedidelis uosynas su beržais ir epušėmis, per kurį naktimis partizanai traukdavo pas ryšininkus. Turėjome vokiečių paliktą labai mažą sargų šunelį, kuris juos aplodavo. Girdėjau, kaip Tomkevičius pasakojo tėvui, kad pro mūsų sodybą traukdavo pirštų galais, bet šuo vis tiek pajusdavo.

Vadas nesakė, kas mus įskundė, jog esame "komunistai": trys suaugę ginkluoti vyrai, turintys apmokytą šunį. "Žinai, Jonai, tavo buvo toks likimas. Jeigu aš būčiau paklausęs žmonių, tau būtų skirta trys granatos, ir tavo bakūžėlė būtų pakilusi į orą". Tomkevičius nusprendęs, kad reikia užeiti pas tokį "didvyrį". Todėl tie 8 vyrai ir lankėsi. Pastebėję, jog dukros dainavo kartu, nesijaudino ir nieko įtartino šeimos elgesyje nematė. Buvome "komunistai", tad pasisvečiavę partizanai darė didelį vingį ir pasitraukė iš savo stovyklos, laukdami siautimų. Per ryšininkus sužinoję, jog apylinkėje stribai nesirodė, taip patikrino antrą kartą. Tomkevičiaus žodžiais, kai jį sužeidė, liepė vežti tik pas mus.

Be Tomkevičiaus, pas mus nuo kariuomenės slapstėsi penki vyrai. Slapstydavosi ūkininkai, manydami, kad juos suims. Niekam blogo nebuvome padarę, o Tomkevičiui mūsų "šlovė" padėjo slapstytis.

Buvome neturtingi. Tėvas – labai geros širdies ir nemokėjo prašančiam atsakyti. Tragedija, palietusi šeimą, įvyko per gerą tėvo širdį. Pražuvo visa

---

* Šatrijos rinktinės vadui – Z.J.

šeima. Dar prieš partizanavimą pas mus slapstėsi Aleksandras Bulauskas su žmona, motinos pussesere, žuvęs Nevarėnų būryje. Toks jau mūsų šeimos likimas: turėjome žūti nuo vienų ar kitų rankų. Pamenu, Tomkevičius besigydydamas pas mus, teiravosi tėvo, ar kaimynai geri. Tėvas atsakė teigiamai. Vadas nusišypsojo ir pažadėjo už poros valandų įrodysiąs, kokie jie. Partizanai nuėjo pas Feliksą Simanavičių teirautis apie tėvelį. Išgirdę nuomonę: "Šaut, tai gal ne, bet į kailį suduot kaip reik..." Tomkevičius pasakė, kad negalima žmonėmis aklai tikėti.

Vaiko atmintyje įstrigo ir kitas vaizdas tuoj po karo. Brolis Alfonsas ir dar keturi vyrai slapstėsi nuo kariuomenės. Tą kartą aplankiau savo kūmą Liudą Miceikienę. Enkavedistai, nieko nepaaiškinę, išsivarė ją su vyru. Grįžusi verkdama papasakojo, jog čekistai suvarė Muitaičių, Mileikių ir Judrėnų kaimų gyventojus į Daukšų šilelį, kur prie bunkerio buvo nušauti Bagužas ir Augustinas Jonušas. Susirinkusiems pagrasino, jog taip bus visiems, jei vaikai neis į sovietinę armiją.

Slapstęsi jaunuoliai tarėsi, ką daryti. Turtingesnių ūkininkų vaikai išvengė armijos tarnaudami geležinkelyje, o mano brolis Alfonsas su Miceika išėjo į ją. Neilgai trukus iš karinio komisariato gavome žinią, jog brolis Alfonsas guli ligoninėje Maskvoje. Nežinau, iš kur tėvas gerai mokėjo rusų kalbą. Prisikrovęs lagaminą lašinių, dešrų, išvažiavo. Rado sūnų sutinusį iš bado. Lagaminas padėjo: gal po mėnesio grįžo ir Alfonsas.

Tomkevičius jau buvo žuvęs. Partizanams vadovavo Benas Milašius-Liekarstva, kuris su broliu Alfonsu buvo draugai iš gimnazijos laikų. Kitas brolis Jonas mokėsi Telšiuose suaugusiųjų gimnazijoje. Milašius-Liekarstva paprašė Joną, kad susisiektų su Milašiaus broliu. Tai padaryti buvo galima tik per Telšiuose mokytojavusį Dambrauską. Jonas prašymą išpildė ir Dambrauskas susitiko su partizanais. Vėliau atvyko ir Liekarstvos brolis. Susitikimas vyko mūsų namuose. Mama jaunąjį Milašių apnakvydino.

Ryte pas mus apsilankė stribokai ir jaunąjį Milašių išsivežė. Jonas tą patį vakarą buvo suimtas Telšiuose, grįždamas iš gimnazijos po pamokų kartu su mokytoju Dambrausku. Šis patraukė Respublikos gatve tolyn, o brolis ėjo į sesers Vaitkevičienės butą grabdirbio Maniuko name, priešingoje senojo kalėjimo pusėje. Saugumiečiai kieme jau laukė. Šeima tris dienas apie areštą nežinojo. Tėvui klausinėjant Telšiuose, stribai atsakė, kad kur nors "geria su mergomis". Kitą vidurdienį Jonas atsirado namuose, pasakė, jog esame iš-

duoti ir per kelias valandas turime apsispręsti: arba į saugumą, arba pas partizanus. Pabuvojęs sovietinėje kariuomenėje, Alfonsas kaip kirviu nukirto – į Rusiją nevažiuosiąs. Taip trys broliai Alfonsas, Jonas ir Ancis pasirinko, o vakare atėję vyrai (kartu ir Milašius-Liekarstva) juos išsivedė. Tėvai, pasikinkę arklį, su dukromis pasitraukė. Likau Judrėnų kaimo pradinės mokyklos ketvirtokė su jaunesniuoju broliu. Dėdę Kačinską tėvai įpareigojo pasakyti saugumui, jog, atvykęs į kalvę kaustyti arklio, ūkyje radęs tik mus. Kai pasirodė stribas Percovas (Pevcovas?), sakėsi, jeigu sutiktų tėvą, patartų grįžti, nes pražus ir šeimą pražudys. Privalėjo apklausinėti mus, tačiau to nedarė. Iš tėvų turto man paliko bufetą indams, lovą ir patalynę, o atvykęs tuometinis apylinkės pirmininkas Gumuliauskas viską išvežė. Vaikams liepė apsigyventi sesers šeimoje. Likome be tėvų, namų...

Su broliu Vaciu apsigyvenome Telšiuose pas seserį Vaitkevičienę. Prieš Velykas, kai Maniukai ir Varkalienė kalbėjo apie naują, paskutinį, trėmimą sesuo mus išsiuntė pas Steckius į Lauksodą. Čia sužinojome, jog ištrėmė Vaitkevičius. Augau perduodama iš šeimos į šeimą.

Tėvas su partizanais nėjo. Per vasarą su žmona, Ole ir Jadze, vėliau žuvusia prie Viešvėnų, slapstėsi atskirai. Vasarą tai buvo paprasta, o žiemai juos priėmė dėdė Geryba, gyvenęs už Viešvėnų Sakalų k. Seserys buvo tikinčios ir lankėsi Viešvėnų bažnyčioje pamaldose. Čia jas kažkas atpažino ir išdavė. Stribokai glaudžiai apsupo Gerybų sodybą. Pabėgti neįmanoma. Motiną paėmė virtuvėje. Jadzė ir Olė slėpėsi ant aukšto. Jadzė nulipo, Olę nušovė. Tėvas suspėjo pabėgti į daržinę. Turėjo ginklą ir žadėjo gyvas nepasiduoti, tačiau pakluso žmonos ir Jadzės maldavimams. Paslėpęs ginklą, išėjo. Visus tris išsivežė. Mama girdėjo stribokus sakant, jog be reikalo nušovė gražią mergą. Dėdžių primokinta, ėjau pas stribų gaujos vadą Serpalių prašyti, kad atiduotų palaidoti seserį, bet jo vis nebuvo. Iki šiol nežinome, kur ji užkasta...

Tėvas su Jadze kalėjo Telšiuose, Vilniuje. Motiną kas antrą dieną kviesdavo į saugumą, kol galų gale Serpalius jai, apsimetusiai, kad pasimaišė protas, pasakė: "Eik, Urbanavičiene, neišaugink tų dviejų banditais". Tėvas ir sesuo gavo po 25 metus.

Alfonsas žuvo Parešketėje prie kelio kartu su kitu draugu. Serpalius nuvežė mano svainį atpažinti. Kulkos abiem buvo pataikiusios į kaktas. Turbūt nusišovė patys. Jonas žuvo sodyboje prie Alsėdžių, Antanas – prie Lauksodos, Togano dvare. Broliai Jonušai žuvimo vietoje pastatė paminklą.

Brolio Anciaus ir kartu su juo žuvusių Jazdauskaitės ir Milašiaus kūnus pametė Telšiuose už senojo kalėjimo ant kalnelio (taip pasakojo iš Krasnojarsko tremties grįžusi sesuo). Po to juos nuvežė Telšių-Alsėdžių keliu. Netoli Džiuginėnų dvaro, alksnyne, užkasė iki pusės ir paliko. Vaikai, einantys į mokyklą, bijojo ir partizanai buvo užkasti kitur.

Užrašė Zenonas Jaška
1997 m., Telšiai

ŽEMAIČIŲ APYGARDOS ŠATRIJOS RINKTINĖS VADO
KPT.JUOZAIČIO ŽŪTIS

1995 m. Telšiuose laikraštyje "Kalvotoji Žemaitija" Alvydas Ivoncius paskelbė surinktą medžiagą apie kapitono Kazio Juozaičio žūtį Telšių rajono Viešvėnų seniūnijos Pareškečio kaime.

1996 m. vasarą Algis Juozaitis, žuvusiojo sūnus, bandė liudytojo nurodytoje vietoje atkasti palaikus. Pastangos buvo veltui. Telšietis menininkas Alfredas Jonušas toje vietoje pastatė kuklų atminimo kryželį.

Kapitonas buvo nušautas Liudo Varpučinsko sodyboje. Namas, kad ir perstatytas, tebestovi. Duryse – kulkų, mirtinai sužeidusių rinktinės vadą, pėdsakai. Už gero šimto metrų, ant kalnelio, išlikusi bunkerio duobė. Juo naudojosi broliai Vasiliauskai, Rekašiai, Lileikis ir kiti pagarsėję partizanai.

1996 m. spalio 9 d. A.Jonušo lydimi, apsilankėme tų įvykių vietoje. Sodyboje gyvena sūnus, o patį savininką Liudą Varpučinską atsivežėme iš Telšių. Garbaus amžiaus, tačiau šviesaus proto ir atminties, sutiko prisiminti vos ne prieš pusšimtį metų čią vykusią dramą. Pagrindiniai veikėjai žuvę, apie MGB paruoštas pinkles liudijantys dokumentai, jei ir išlikę, laukia savo eilės. Daug ką galime tik numatyti. Tik ką buvau užrašęs Adolfo Preibio-Aušros prisiminimus apie Markulio-Erelio provokatorių kelius į Žemaičių apygardą. Deja, joje nebuvo antro J.Lukšos-Daumanto. Viską aukojantys Tėvynei narsūs Žemaitijos sūnūs ilgai neįžvelgė klastos. Taip žuvo daugelis garbiausių vadų. Kapitonas Kazys Juozaitis vienas iš jų.

Zenonas Jaška

Pokalbis su Liudu Varpučinsku

L.V. Esu gimęs 1914 m., 1947-aisiais ūkininkavau šioje sodyboje, Ringelių kaime, dabartinėje Viešvėnų seniūnijoje. Esu baigęs pradinę mokyklą.

Z.J. Jūs su kaimynu Kostu Žimkumi po kelių naktų slapčia užkasėte 1947 m. gruodžio 1 d. nušauto Juozaičio kūną prie dar išlikusių kaimo kapinaičių tvoros. Žemė buvo įšalusi, parinkote vietą po komposto krūva. Šią vasarą Jūsų nurodytoje vietoje kasinėjo Algimantas Juozaitis, tačiau nieko neaptiko. Ar, žinant čekistų metodus slėpti partizanų kūnų užkasimo vietas, negalėjo būti taip, kad suėmus jūsų grupę, sužinojo kapavietę, atkasė ir

perlaidojo kitur? Juozaitis buvo baisus sovietams ne tik gyvas, bet ir miręs.

L.V. Aš taip nemanau. Per tiek laiko pasikeitė aplinka, praėjo melioracija. Tikėjausi, atvažiuos giminės, kartu atseksim.

Broliai Vasiliauskai, Rekašiai, Lileikis ir aš šalia sodybos iškasėme bunkerį. Kai 1948 m. viduryje trimis mašinomis atlėkę enkavedistai apsupo ir sunaikino jį, aš slapsčiausi iki suėmimo 1949 m. sausio 5 d. Iki tol niekas nekasinėjo. Tardytojas manęs klausė apie Juozaičio mirtį, bet nereikalavo parodyti kapo... Tomkus vadovavo žarėniškiams, Juozaitis luokiškiams partizanams.

Po Tomkaus mirties užėjo Vincas Rekašius, kurį vėliau pats Juozaitis peršovė, su draugais. Išsikalbėjome kaip su vyrais. Paklausiau, kodėl Juozaitis nušovė Tomkų. Rimas-Aukštuolis atsakė – asmeninis ginčas. Partizanai labiau pakluso Tomkui, jo klausė Žarėnų ir mūsų būrys. Juozaitis nesižemino ir atkeršijo Tomkui. Apie tai pranešęs Žarėnų būriui.

Tuo laikotarpiu Juozaitis laikėsi mano bunkeryje. Jis visur eidavo su savo adjutantais – dviem pusbroliais Lukauskais. Matau, susiruošė išeiti. Klausiu, kada grįš. Atsakė, kad ir patys nežino. Trečią parą parėjo Liudas ir į ranką sužeistas Juozaitis. Prano Lukausko nebėra. Dėl rankos – paaiškino, kad persibrėžęs, šokdamas per griovį į vielą. Siuntė mane į Telšius vaistų. Parvežiau rivanolio, dar kokių. Klausiu, kur Pranas? Sako, prie kito būrio liko. O jau buvo nušautas. Parešketyje pas Paulauską sutiko žarėniškius, ten ir nušovė. Juozaitis numušė lempą ir per langą su antruoju Lukausku pabėgo. Čia ir peršovė ranką. Kur Pranas palaidotas, nežinau.

Pas mane bunkeris buvo iškastas 1947 m., o ryšininku tapau 1945 m. O buvo taip: naktį pasigirdo beldimas į langą ir į duris. Paklausiau kas – kaimynas Zenonas Bagdonas. Įsileidau jį su kitais. Apšniukštinėjo visas kertes, neprisistatė. Kitą kartą jau buvo drąsesni, pasisakė esą Vasiliauskai. Aš juos vokiečių laikais pažinojau. Vienas dirbo vienoje įstaigoje, kitas kitoje. Vėliau pradėjo lankytis. Ir Rekašiai prisidėjo – čia pat, kaimynai. Nuo manęs iki Biržuvėnų šeši kilometrai, iki Vasiliauskų sodybos prie Viešvėnų-Luokės kelio kokie septyni.

Ar stipriai ginkluotas būdavo Juozaitis? Visą laiką automatas rankose, pistoleto neprisimenu – visi juos turėjo. Paskutinį kartą atėjo Juozaitis, Rekašiai ir man dar nematytas leitenantas iš Eigirdžių pas mane į namus, visi panašiai apsirengę. Nusivilko viršutinius drabužius, tik Juozaitis liko su ru-

❒ Juozaičio būrio partizanai. Sėdi antras Vladas Gečas, stovi septintas Vladas Sungaila. Kiti nežinomi. Žuvę

dais kailiniais, atsisėdęs laikė ant kelių automatą, kai kiti ginklus pasidėjo. Nusistebėjau tuo. Lauke, matyt, buvo sargyba.

Tai buvo naktį, valandų nežiūrėjau. Pirmiausia atėjo Rekašiai, vienas jų buvo sargyboje, Lileikis ir Vasiliauskai. Matyt, buvo sutarta susitikti. Juozaitis atėjo vėliau su Lukausku ir minėtu leitenantu (nežinau pavardės). Sėdėjo visi prie stalo, kalbėjosi. Jokių ginčų nebuvo. Čia vakarieniavo. Tai buvo mano motinos trobos gale. Aš prie jų visą laiką nebuvau – kalbėjausi tai su Rekašiais, tai su Vasiliauskais. Kažkuriuo metu, eidamas iš vieno trobos galo į kitą, pamačiau koridoriuje Juozaitį kalbant su Vincu Rekašiumi. Pavadinęs mane vardu, pastarasis paprašė nesakyti, kad jis čia. Įėjau, Vasiliauskai, šoko su merginomis. Pasakiau jiems: "Vyrai, žiūrėkit, Vincas šnekasi su Juozaičiu, sakė nesakyti". Vytas Vasiliauskas stojo prie pravertų durų kambaryje, kur buvo vaišinamasi ir sekė. Kai Juozaitis peršovė Vincą Rekašių, Vasiliauskas paleido seriją iš automato, jau į per duris lauk bėgantį Juozaitį. Tas čia pat negyvas sukniubo.

Rekašius buvo peršautas per kairę ranką ir sužeisti viduriai. Nuvedžiau į

kitą bunkerį. Čia atvežė Viešintų kunigą, felčerę. Toji pasakė, kad nieko negali padaryti. Pataikė keturios kulkos.

Z.J. Kambaryje buvo vaišinamasi. Ar negalėjo tai turėti įtakos?

L.V. Negaliu pasakyti, kad Juozaitis būtų nors kiek daugiau išgėręs. Nors jeigu galvojo Rekašių "sutvarkyti", galėjo pasitelkti apsaugą. Juk buvo atėjęs su Lukausku ir tuo leitenantu. Po susišaudymo visi likę partizanai taikiai susėdo prie stalo ir kokias 3-4 valandas tvarkė kažkokią dokumentaciją. Po to atsisveikino ir išsiskirstė. Liudas Lukauskas kaip išėjo, taip iki šios dienos jo nemačiau.

Bijojome, kad kas nepraneštų, nes tuokart namuose buvo ir merginų, todėl Juozaičio kūną išnešėme laukan ir tris naktis išlaikėme. Po to pasikviečiau kaimyną Kostą Žimkų ir, iškasę prie kapinaičių duobę, joje palaidojome su neštuvais atneštą kūną. Be karsto ir be kailinių. Po Vinco Rekašiaus laidotuvių juos pasiėmė antrasis brolis.

Kada žuvo Juozaičio žmona – nežinau. Su Rekašiumi po brolio mirties susitikdavome dar pusantrų metų.

Būdavo, kad partizanai ne tik dienodavo, bet ir nakvodavo kambaryje arba daržinėje ant šieno. Bunkeris buvo apie porą šimtų metrų už sodybos, ant kalnelio. Dabar čia miškelis, o tada buvo ariama žemė. Palei ją iki miško ėjo tvora. Jos laikantis, galima buvo be pėdsakų pasiekti slėptuvę. Slėptuvė neaukšta, galima tik klūpėti. Tilpo šeši žmonės. Lubos lentinės ir tolis, užpiltos kokiu 30 cm storio žemės sluoksniu. Ant angos užsodinta eglutė. Bunkeriu naudotasi vienerius metus iki išdavimo. Partizanai pranešdavo, kada slepiasi čia, tai nunešdavau maisto, papasakodavau naujienas, apie stribų siautimus.

Ant viršaus buvo užsėti rugiai – galėjai vaikščioti – nieko nerasi. Kai išdavė, atlėkė trimis mašinomis 1948-ųjų rudenį, apsupo. Atvedė mano motiną, liepė lįsti. Nieko neradę, paliko neišsprogdintą.

Aš kalėjau Jakutijoje, grįžau 1956 m. O tada mano troboje, be manęs, buvo dar keturi kaimynai, iš jų dvi merginos, bet niekas paslapties neišdavė.

Jau grįžus, išsikvietė į saugumą ir pasiūlė jiems dirbti. Atsakiau, kad ir dabar jiems dirbu: auginu grūdus, prižiūriu veršius. Bet jiems reikią žinoti, ką kalba žmonės apie saugumiečius. Sakė, negalį prieiti prie jiems rūpimų žmonių, o aš galįs. Atsisakiau. Paskyrė slapyvardį – nepamenu kokį – ir žinias liepė siųsti paštu. Nesiunčiau.

APIE ALKOS RINKTINĖS PARTIZANUS

Šaulės Juzefos Kemtytės-Mikalauskienės prisiminimai

Gimiau 1919 02 23 Mažeikių aps. Sedos vls. Grūstės k., stambaus ūkininko šeimoje. Esu agronome, baigiau Plinkšių ž.ū. mokyklą.

Tėvas Martynas Kemtys, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Mažeikių apskrityje buvo aktyvus savanorių organizatorius ir kūrėjas, Šaulių sąjungos steigėjas Sedos valsčiuje. Apie jo veiklą išlikę nemaža rašytinių duomenų.*

1934 m. įstojau į LŠS, tėvas nuo 1937 m. buvo Sedos valsčiaus viršaičiu. Dar iki pirmosios bolševikų okupacijos Lietuvos patriotai jautė artėjančią Tėvynei grėsmę, ruošėsi ją sutikti. Tėvo pažintys buvo plačios. Ankstyvą 1940 m. pavasarį, jo siunčiama, dviračiu nuvažiavau pas Kazį Butą į Ylakius. Čia gavau tam tikros literatūros ir šovinių (bene iš Latvijos). Susidėjusi krepšelin, grįžau atgal. Pakelėje pastebėjau atvažiuojant vežimų gurguolę. Išsigandusi nepasimečiau: nušokusi nuo dviračio, pastačiau jį pakelės griovyje ir palengva ėjau atgal, lyg kažko ieškodama. Pasivijusiems paaiškinau, jog už parduoto paršelio pinigus nusipirkau laikroduką ir dabar pamečiau. Laimingai grįžau namo. Šovinius, o vėliau ir gautus ginklus, su tėvu slėpėme užkastus darže, vėliau ūkinio pastato šiaudiniame stoge. Tėvas palaikė ryšius ne tik su valsčiaus patriotais, bet ir su karininku Liutveriu Butikiuose, Židikų valsčiaus viršaičiu, jo svainiu Oristu Skeiviu, Strikaičiu iš Židikų.

Jau pirmosios sovietų okupacijos metu iš to paties kaimo Sedoje tarnavęs milicininku Vacys Norvilas mane perspėjo, kad naktinio posėdžio metu nutarta Martyną Kemtį suimti. Sužinojęs tėvas slapstėsi Židikų vls. Luobos k. pas Mileikius. Su juo ryšius palaikydavome per mano būsimą vyrą Mikalauską. Tėvui perdavėme ginklą, drabužius. Slapstėsi taip vadinamoje Raudonojoje pelkėje, nutarė slapta pereiti sieną Vokietijon. Surinkome 1000 rb, susisiekė Ylakiuose su Januta. Šiaudų vežime Pragulbickas nuvežė Kretingon

---

* B.Kviklio "Mūsų Lietuvos" IV t., psl.380-381 jis minimas kaip Sedos vls. savanorių organizatorius ir kūrėjas. Petro Rusecko "Savanorių Žygių" II t., Vilnius, 1991, psl. 185-193 publikuojami M.Kemčio prisiminimai. Kaip Mažeikių partizanų organizatorius minimas "Lietuvos šaulių sąjungos istorijoje" V. 1992, psl.206. Rašyta ir periodinėje spaudoje: 1996 04 20 Mažeikių "Santarvėje" Nr.45/7492 bei "Ūkininke" (1990 m. lapkričio Nr.12).

pas Paulauską. Pavakarieniavus tėvui pasidarė neramu: kryželis pakabintas žemiau stalo, šeimininkas nenormaliai religingas, bet trauktis vėlu – tas viską žino. Išėjo prie geležinkelio, ten juos abu sulaikė rusų pasieniečiai. Tėvą privertė cheminiu pieštuku parašyti laišką: tikslą pasiekiau, esu saugioje vietoje, nežiūrėkite turto, saugokite savo gyvybę. Laiškelį gavome. Namuose kratos, naktimis loja šunys. Šovinius įdaviau išnešti iš senelio ūkio Jonui Mikalauskui. Pavyko su juo pernešti ir paslėpti du kariškus šautuvus. Pakeliui vėl sutikome kratyti atvažiuojančius "svečius". Suvaidinę kavalierių su pana, laimingai prasilenkėme.

Dar keturiasdešimtais pas tėvelį atvyko Sedos žydas Bulis ir pareikalavo raktų, nes jis dabar komisaras. Atsisakius, tas rėžė į veidą. Žydai keturiasdešimtaisiais vis rėkė: "Dabar mūsų laikai, mūsų gadynė!"

Prieš prasidedant karui, mes su motina taip pat slapstėmės. Savo radijo neturėjome, kai pasklido žinia apie prasidėjusį karą. Naktį užėję pas kaimyną, išgirdome, kad tai tiesa. Dar tebesiautė vietos raudonieji. Maždaug po savaitės Sedoje sutikau Petrą Beržanskį iš Žadeikių k. Jis pranešė, kad matęs Kaune prie Įgulos bažnyčios, kur buvo dalijamas maistas, mano tėvelį. Tikėjau, kad jis Vokietijoje ir grįš su karininko uniforma. Po poros savaičių atsiuntė puskarininkį Vincą Stankūną su žinia. Po kiek laiko sugrįžo ir pats, labai sublogęs, be ūsų. Papasakojo, kaip buvo tyčiojamasi Kretingoje: verčiamas šokuoti varle, keliais įeiti į saugumo pastatą. Iš Kretingos parvežė į Kauną, kur, karui su vokiečiais prasidėjus, drauge su kitais kaliniais išsilaisvino iš kalėjimo. Gatvėse vyko kautynės tarp raudonarmiečių ir Lietuvos sukilėlių. Tėvas įsijungė į jų gretas. Dabar tiksliai apie tai nepamenu. Grįžęs iš ligoninės, vėl dirbo viršaičiu.

Apylinkių kaimo jaunimas buvo labai aktyvus, švietėsi, būrėsi į Šaulių organizaciją. Geriausia proga susitikti buvo pačių jėgomis ruošiami vaidinimai, šokiai, ypač vasarą daugelį sukviesdavo gegužinės. Kaimas didžiavosi savo kultūra, nemokėjo vogti, meluoti.

1944 m. vasarą vokiečiai laikėsi tik Žemaitijoje. Tėvas vis kartojo, jog žemaitis atsilaikys. Tų metų spalio 7, šeštadienį, tėvas vėl išvyko į valsčių. Apie 11-12 val. paskambino man į namus – kinkykite arklius. Buvau ištekėjusi, turėjau greitai gimdyti ir trauktis į Vakarus negalėjau. Tėvelis atsisveikino kartodamas: "Juzele, pražuvom, pražuvom". Netoli tepasitraukė, rusai užkirto kelią. Spalio 17 d. Martyną Kemtį suėmė. Iš pradžių laikė Sedoje, po

to Mažeikiuose, Šiauliuose, Jelgavoje. 1945 m. per Tris Karalius mirė Magadane nuo bado ir kankinimų. Palaidotas bendrame kape be karsto. O dar Smetonos laikais prisakė man, kad laidotume ąžuoliniame... Net kalėjime būdamas rūpinosi, ar mes po kuliamosios mašinos ratais pakišome padėklus, kad per žiemą ratai neprišaltų. Iš archyvų sužinojau, kad tėvą paskundė Babakina, seni bolševikai Limantas ir Stonkus iš Luobos ir kažkoks Sedos žydas.

Ištekėjusi pakeičiau pavardę, gyvenau tai tėviškėje, tai Telšiuose. Taip išvengiau trėmimo. Motiną išvežė 1945 m. liepos 22 d. Mirė Komijos ASSR kitais metais. Palaikus brolis 1990 m. parvežė tėviškėn. Kai tėvas kalėjo Šiauliuose, mano sesuo rūpinosi maisto perdavimu. Važiuodama karišku sunkvežimiu, nes kitokio transporto nebuvo, gelbėdamasi nuo išprievartavimo, iššoko iš važiuojančios mašinos ir susilaužė koją, kurią amputavo. Ją išvežė kaip ir motiną. Sesuo liko gyva ir po tremties grįžo.

Broliai taip pat traukėsi į Vakarus, bet nespėjo. Slapstėsi iki 1945-ųjų vasario. Ties Kintais juos suėmė. Aiškinosi, jog vokiečiai išvarę apkasų kasti. Tada abu paėmė į sovietų kariuomenę ir pasiuntė į frontą. Vytautas liko sveikas, o Martyną sužeidė – nelankstė kojos. Demobilizavus grįžo abu tėviškėn. Vietinė valdžia bandė versti bendradarbiauti, tačiau tas kelias patriotinėje dvasioje išaugusiems vaikams buvo nepriimtinas. Brolis Martynas Kemtys (g.1924 m.) susisiekė su besislapstančiu Antanu Monkausku. Nors buvo karo invalidas, bet valdžia Martyną ėmė persekioti. Tuo metu gyvenau Telšiuose, parūpindavau slapčia jiems reikiamų prekių. Martynas turėjo daug pažįstamų. Netoli Sedos kaime gyvenęs Strikaitis pradėjo brolį klausinėti apie ryšį su partizanais. Sakė, greitai reikėsią rusus vyti.

1946-ųjų Verbų sekmadienio išvakarėse A.Monkauskas ir Martynas, nešini mano išsaugotais ginklais ir šaudmenimis, patraukė pro Grūstės malūno tiltą per Varduvą, kur antroje pusėje turėjo laukti Strikaitis. Pasaloje, matyt, neišlaikė nervai, nes atidengė ugnį iš toliau. Antanas su Martynu šoko upėn. Abiem išsiskyrus, pavyko pasprukti. Persirengęs pažįstamo drabužiais, grįžo į močiutės sodybą. Rytmetį, pakeliui į Sedą, suėmė, tardydami užverbavo ir paleido. Brolis, viską metęs, išvažiavo į Vilnių ir įsidarbino sandėlininku šv.Jokūbo ligoninėje pas prof.Norkūną. Tik neilgai. Žiūriu – jau pas mane Telšiuose. Sakiau jam, jog pats pražūsiąs ir mus suėsiąs, o jis – jau greitai trispalvė plevėsuosianti. Susirado Antaną Monkauską ir abu išėjo partiza-

nauti į Alsėdžių miškus. Su juo palaikydavau ryšį per atvykstantį Antaną, suteikdavau žinių, nupirkdavau rūkalų.

Brolį Martyną suėmė miške ir atvežė tardyti į Telšius. Kalinius su sargyba varydavo į miestą parnešti maisto. Pavyko papirkti sargybinį, šis pasiimdavo ir brolį. Sugebėdavau persimesti vienu kitu žodžiu, perduoti maisto, baltinių. Lydėdavau juos einančius Respublikos gatve. Buvo keturiasdešimt septintieji. Kartą pagalvojau, kad ateis laikas, kai šia gatve žygiuosiu su trispalve. Tai išsipildė prasidėjus Atgimimui.

Kad brolį suėmė, pranešė man nežinomas vyriškis. Pasak jo, slaptavietė Alsėdžių miškuose buvo išduota. Čekistų mesta granata užmušė Antaną Monkauską, sužeisti rietaviškis Kazlauskas ir Martynas Kemtys paimti gyvi. Labai veiklios ryšininkės buvo seserys Daržinskaitės iš Tryškių.

Brolį išvežus į Mažeikius, vėliau į Šiaulius, viena moteris ėmė sakyti: "Ar tu nesiimsi žygių broliui gelbėti?" Turėjau auksinę apyrankę. Susiradau Telšiuose Ežero gatvėje gyvenusią tokią Kudirkienę, o pas ją gyveno nurodytoji, galinti už pinigus išvaduoti kalinį. Paaiškinau, ko noriu, susitariau už išvadavimą sumokėti pinigais ir maisto produktais. Laikas ėjo, brolis atsidūrė Klaipėdos kalėjime. Grįžusi iš ten – vėl pas tą aferistę, kuri paaiškino, kad taip turi būti, vėliau – jog visą bylą reikia "persukti". Prieš Kalėdas nuvažiavau Klaipėdon, norėdama perduoti broliui maisto. Žmonių daugybė. Tą dieną taip ir nepavyko prieiti prie maisto perdavimo langelio. Kelios nutarėme slapčia pralaukti priėmimo patalpoje per naktį. Vidurnaktyje išsigandusios pamatėme tris sargybinius, su dideliais krepšiais įeinančius į gretimą patalpą, kur buvo dedami kaliniams skirti siuntiniai. Laimė, mūsų nepastebėjo. Neužilgo išėjo nešini trimis maisto pilnais krepšiais. Prižiūrėtojai naudojo maistą, artimųjų skirtą kalinamiesiems...

Gaunu trikampį laiškelį jau iš Vilniaus kalėjimo – aš vėl pas tą "gelbėtoją". "Nepergyvenk, pavažinės, pavažinės ir paleis," – buvo jos atsakymas. Taip ir įvyko. Brolis atsėdėjo Vorkutoje 10 metų ir sugrįžo, o ta apgavikė, pasinaudojusi mano švenčiausiais jausmais, jau mirusi.

Brolio slapyvardis buvo Kancleris, Monkausko – Siaubas. Grūstėje palaikiau ryšį, teikdavau žinias Adomui Gurauskui, Adelei Gurauskaitei. Pas juos buvo bunkeris. Ten visų vadas – Venckus-Švitra. Vėliau iš komunistų sužinojau, kad nusišovė Rietavo miškuose. Adelė Gurauskaitė atvažiuodavo į Telšius. Susitikdavau Sedoje.

Martynas Kemtys buvo nuteistas mirties bausme, kurią pakeitė 25 metams lagerio. Grįžęs pasakojo, jog dalyvavo Vorkutos kalinių sukilime (kalėjo 29 kasyklos lageryje)...

Užrašė Zenonas Jaška
1996 m. Telšiai

Stasė Stanienė-Danilevičienė

O BŪDAVO VISAIP...

Esu gimusi Gelingėnų k., Alsėdžių vls., Telšių aps. Tėvai jaunystėje 10-12 metų išbuvo Amerikoje. Apie 1920 m. grįžo su 6 metų sūnumi Edvardu, po karo žuvusiu miške. Be manęs, augo dar du broliai. Tėvai turėjo 62 ha žemės. Baigusi pradinę mokyklą, dirbau ūkyje.

1941 m. ištekėjau už Stanio į Paburgės kaimą, gal 15 km nuo tėvų, į 25 ha ūkį. Vyras mechanikas, turėjo nuosavą kuliamąją mašiną, eidavo per žmones kuldamas, aš ūkininkavau. 1944 m. gimė dukra. Vokiečiai nieko blogo nepadarė – pasisveikino, ėjo ir nuėjo. Iš pradžių bolševikų irgi nejautėme. 1945 m. vyras gavo šaukimą į kariuomenę.

Į kariuomenę vyras nėjo, pradėjo slapstytis, paskui susisiekė su partizanais. Mane įtarinėjo, bet dar buvo galima gyventi. Iš namų visai pasitraukiau 1947 m. pradžioje. Žiūriu pro langą – pilna mašina kariškių ir stribokų. Pro langą išbėgau kaip stoviu. Kaimynai Jundulai iki vakaro priglaudė, aprengė, o aš nuo tada išėjau į mišką pas vyrą. Gyvulius, likusį turtą išsigabeno atvykėliai, o namą po kurio laiko išsivežė ir Alsėdžiuose persistatė toks stribas. Nežinau, kokiai rinktinei priklausėme – viskam vadovavo vyras Kazys Stanys-Vėjas. Veikėme atskirai: aš – Saulė, brolis Edvardas Balsys-Maršalas ir vyro pusbrolis Liudas Butkus-Mėnulis. Veikėme daugiausia Paburgės apylinkėse, turėjome kitiems nežinomus atskirus bunkerius. Tik siautimų metu pasinaudodavome kitų slėptuvėmis, kol pasitraukdavo kariuomenė. Toks būrelis, beveik be pasikeitimų, išsilaikėme iki 1948-ųjų birželio.

1947 m. pavasarį Plokštinės miške buvo sušauktas didelis Žemaitijos partizanų susitikimas. Aš nelabai žinau, apie ką ten tarėsi vyrai. Buvo mūsų daug – gal du šimtai. Praleidome ten naktį. Rytmetį jaučiame, kad esame apsupti. Sargyba pranešė. Daug mašinų privažiavo. Ką daryti? Mūsų vyrai turėjo kulkosvaidžius. Priešinosi, daug žuvo. Mūsų būrelis išliko. Prasidėjus šaudymui Plokštinėje prie Platelių, jie pasidavė į dešinę ir išsiveržė. Mane sužeidė į koją ir sėdmenis. Parkritau, apsimečiau negyva. Kariškiai keikdamiesi bėgo per mūsų galvas tolyn. Pasidarė silpna, pakišau po žuvusių kūnais galvą. Maniau, atėjo paskutinioji. Čia išgirdau šaukiant: "Saule", tada pašokau ir šlubuodama ėmiau bėgti balso link. Iš dešinės pasigirdo rusiškai "stoj".

Rankoje laikiau 6-o kalibro pistoletą, tad šoviau į stabdantį kariškį. Šis nugriuvo. Nebuvo kada įsitikinti, ar nušoviau. O šaukė vyras ir brolis. Ačiū Dievui, pasiekiau savuosius. Jie ant rankų mane išnešė, vėliau sutvarstė koją.

Nepamenu, kaip maniškiai užmezgė ryšį su Markulio "atstovais". Nepamenu, kokio partizano lydimas į mūsų būrelį toks ir atvyko. Tamsus vyras, rusiška uniforma. Atseit dirba rusams, bet padeda mums. Pasikalbėjome: kas norite, gausite pasus, galėsite laisvai gyventi, dirbsite partizanų ryšininkais, padėsite jiems. Taip ir buvo, atvežė mums pasus, aš tapau Stase Gulbinaite, visi kiti duomenys nepakeisti.

1948 m. birželį aš viena iš mūsų ketveriukės išvažiavau į Vilnių. Įtarimų neturėjome, bet vyrai nutarė pasiliksiantys miške. Sostinėje apgyvendino pas lenkę drauge su Liudviko Raudonio pažįstama Maryte Alšauskaite.

Ką ten veikėme, ar ieškojome darbo? Nebuvo kada rūpintis, nes iki mūsų suėmimo liepos mėnesį buvo likę mažai laiko. Mus suėmė dviese, vėliau sužinojau, kad suimta Rožytė Preibytė, Kazys Katkus, vėliau kalėjęs Magadane. Jo tėvas nužudytas Rainių miškelyje 1941 m., motina ir sęsuo išvežtos. Katkus su mumis partizanavo.

Prasidėjo tardymai. Pusę metų prasėdėjau Lukiškėse. Per 1948 m. Kalėdas perskaitė OS (Osoboje Sovesčanije) sprendimą nuteisti 10 metų pagal 58 Ia, 11. Bylos už partizanavimą sudaryti negalėjo. Per tardymus viską verčiau ant provokatoriaus Algimanto, nežinau ar tai tikrasis vardas, ar slapyvardis. Ką bepadarė – viską Algis. Kad pradėjo šaukti, rėkti, keikti: o kur tavo vyras, brolis, visi giminės? Jau 1949m. išvežė į Intą, po metų atsidūriau Lemju prie miško kirtimo. Ten buvo labai blogai. Ypač žiaurūs prižiūrėtojai. Taip tęsėsi iki Stalino mirties.

1955 m. paleido iš lagerio, po metų ištekėjau Intoje už likimo draugo Danilevičiaus. Į Plungę grįžome 1958 m. Tik per didelius vargus prisiregistravome Truikių apylinkėje.

Kai 1948 m. išvažiavau į Vilnių, mane pasiekė žinia, kad prie mūsų grupės prisidėjo tokia Raštikytė, kuri dėjosi esanti generolo Raštikio sesuo, bet aš tuo netikiu. Žuvus vyrui, vėliau ir mano broliui, visi ryšiai nutrūko, tad apie Raštikytę daugiau duomenų neturiu.

Kaip mūsų grupė apsirūpino ginklais? Kai susisiekė su partizanais, gavo iš jų, o vyras buvo apsiginklavęs dar vokiečių laikais. Nors Alsėdžių miškuo-

se paskutinę karo vasarą stovyklavo Vanagai, mes niekur nedalyvavome ir ramiai ūkininkavome.

Kaip žuvo vyras? Kai grįžau, pusseserė Brundulienė pasakojo, kad Kazys Stanys buvo užėjęs pas kažkokį kaimyną. Tas pasakęs: užtenka jam partizanauti, sutvarkysiąs. Taip ir buvo. Vėliau žuvo ir brolis Edvardas Balsys. Nežinau, kur jie užkasti. Vyro pusbrolį Butkų paėmė gyvą. Tardomas palūžo. Visgi vėliau nuteisė ir sušaudė.

Stanislovas Bedaukis 1947 m. buvo atėjęs į mūsų būrį, dviese. Nedidukas, bet labai tvirto charakterio. Slapstėsi ne su mumis, bet susitikdavome. Sakė, kad labai sunku slapstytis didelėmis grupėmis, reikia pavieniui. Nežinau, kur žuvo, gyvas nepasidavė. Už jį buvo skirta daug pinigų, kad paimtų gyvą.

Kad esu partizanė, niekam nesisakiau ir šiais laikais, kol "susekė" Plungės šaulių vadas Stasys Jundulas, kurio tėvai aprengė mane pabėgusią iš savo namų. O ko čia girtis?

Kaip gydžiausi po sužeidimo? Vyras nugabeno pas tolimus savo giminaičius, kurių pavardės nepamenu. Gyveno toliau nuo miško, mažiau juos kratė. Troboje buvo slėptuvė. Parvežė Platelių gydytoją, nes buvo pažįstami. Parūpino vaistų. Žaizdos nebuvo labai gilios, kliudė automato serija. Sutvarstė, operuoti nereikėjo. Gijo labai gerai. Žmonės bijojo, padėjo iš bėdos. Po poros savaičių grįžau į mišką. Jau vėl Lietuvoje žaizdą ėmė skaudėti, patino. Besimaudant paspaudžiau – iškrito kulka. Vieną ir dabar tebesinešioju.

Bunkerių buvo daug. Dišlių miške jų buvo 18-20.

Kas buvo mūsų ryšininkai? Daug buvo gerų žmonių, bet daugumos nebėra gyvų. Labai padėjo kaimynė našlė Brungienė. Turėjo du sūnus ir dukrą. Kai tik nurimdavo siautimai, berniukai ir atneša į susitikimo vietą skanios baltos duonos. Padėjo ne tik mums. Su šeima atsidūrė Sibire, mirties išvengė.

Daug padėjo ir Jundulai. Stasiukas buvo dar mažas. Tėvai eina į susitikimą su mumis – tas atseka iš paskos. Drausdavo tėvai, bijojo, kad išplepės. Padėdavo ir visai nepažįstami. Užeidavome po vieną, dažniausiai aš. Apsižvalgiusi paprašai. Gauni tai duonos, tai lašinių gabaliuką. Bet būdavo visaip. Kartais ir sargyba apšaudydavo. Bet nepakliūdavome. Tik vieną kartą Platelinės miške buvo riesta. Į "šukavimus" neteko patekti. Prieš nusileisdami į bunkerį, vyrai pabarstydavo aplink tabako. Lindėdami girdėdavome, kaip prabėga kariškiai. Būdavo labai baisu, nes gyvas nepasiduosi. Vadovavo mano vyras, nors netarnavęs kariuomenėje, turėjo tam talentą.

Aloyzo Valančiausko, partizano, žuvusio 1951 m., nuotraukose atpažįstu Kazį Stanį, Liudviką Butkų, Marytę Alšauskaitę. Mano manymu, jos darytos 1947 m. minėto Žemaitijos partizanų susitikimo metu.

Palanga, 1996 m.
Užrašė Zenonas Jaška

Partizano Aloyzo Valančiausko, žuvusio 1951 m., nuotraukų istorija

1995 m. pradžioje mane aplankė klaipėdietis Liudas Valančius. Jis žinojo, kad renku medžiagą apie LLA Žemaičių Legiono štabą bei Alkos rinktinę. Parodė savo pusbrolio Aloyzo Valančiausko darytas nuotraukas bei jų negatyvus. Be šalia Alsėdžių buvusios Valančiauskų (besigiminiuojančių su garsiuoju Motiejumi Valančiumi) sodybos vaizdų, pamačiau ir 8 partizanų nuotraukas. Liudas, besidomintis savo krašto praeitimi, jose atpažino dalį asmenų. Jam sutikus šias nuotraukas palikti man, pamėginau nustatyti ir kitus partizanus.

1995 m. rudenį Liudas Raudonis, buvęs Alkos rinktinės partizanas, vėliau Žemaičių apygardos vado Vygando-Ivanausko adjutantas, patikslino L.Valančiaus duomenis, tačiau negalėjo nurodyti kada ir kur jos darytos.

1996 m. kovo mėn. partizano Kazio Stanio žmona Stasė Stanienė-Danilevičienė taip pat atpažino keletą Alkos rinktinės kovotojų, save ir vyrą. Jos manymu, nuotraukos darytos 1947-ųjų pavasarį, kai prie Platelių Plokštinės miške buvo patekę į apsupimą apie 200 Žemaitijos partizanų pasitarimo dalyvių.

1996 m. pabaigoje pasirodė Monikos Alūzaitės, Šatrijos rinktinės partizanės, surinkta prisiminimų, nuotraukų, spaudos publikacijų knyga "Erškėčių keliu". 356-357 psl. Antano Tinterio-Merūno tardymo medžiagoje minima, kad partizanai buvo susitikę Plinkšių miške tarp Alsėdžių ir Platelių 1947 m. balandžio 18 ar 19 dieną. Labai tikėtina, kad tai tas pats pasitarimas, kurį mini S.Stanienė. Išvardijami ir dalyviai, tarp jų ir svečiai iš Vilniaus. Gal tarp jų ir Markulio-Erelio pasiuntiniai? Jei taip, tai ar ne Lenkauskas, Ereminas ar Algimantas su Chodakausku? Didelė tikimybė, kad ir po šitiek metų juos atpažintų A.Preibys-Aušra ir L.Raudonis-Alksnis, Šarūnas galbūt, kai kas išlikusių šio pasitarimo dalyvių.

⇦ Sėdi: 1.Raštikytė(20), 2.Domicelė Meškytė-Savickienė(19), 3.Bukauskienė(6)

⇩ I eilėje: 1.-, 2.-, 3.L.Butkus-Mėnulis(2), 4.-, 5.Stasė Stanienė-Saulė(4), 6.K.Stanys-Vėjas(1). II eilėje: 1.-, 2.Stanislovas Bedaukis(3), 3.-, 4.-, 5.Jurčius(7), 6.Žabinskas(8), 7.-. III eilėje: 1.-, 2.-, 3.-, 4.-, 5.-. IV eilėje: 1.Spurgana iš Dovainių(12), 2.Aloyzas Valančiauskas(11), 3.-, 4.-, 5.Ryšininkas Platakis(10), 6.Valė Steckaitė(9), 7.-, 8.-. V eilėje: 1.-, 2.-, 3.-, 4.-, 5.-, 6.-, 7.-, 8.-, 9.-, 10.-

□ Guli: 1.-, 2.Stasė Stanienė(4), 3.Šlima-Beržas(18), 4.-. Sėdi: 1.Platakis(10), 2.Marytė Alšauskaitė(14), 3.-, 4.-

□ I eilėje: 1.Kauneckas iš Virkšų(17), 2.-, 3.-. II eilėje: 1.Platauna(15), 2.Kazys Stanys(1), 3.-, 4.-, 5.Vladas Mačernis-Miškinis

❒ Sėdi: 1.Sasė Stanienė-Saulė, 2.-, 3.ryšininkė Bukauskienė. Stovi: 1.Vytautas Spurgana, 2.Liudvikas Butkus-Mėnulis, 3.-, 4.-, 5.-, 6. Kazys Stanys-Vėjas, 7.Stanislovas Bedaukis

⇨ Sėdi: 1.Kauneckas(17), 2.-, 3.-

❒ Sėdi: 1.-, 2.Stasė Stanienė(4), 3.Kazys Stanys(1), 4.-, 5.-, 6.Žabinskas iš Salantų(8). Stovi: 1.Marytė Alšauskaitė, ryšininkė(14), 2.Vladas Mačernis-Miškinis(13), 4.-, 5.-, 6.Liudas Butkus-Mėnulis, Jurgis, Rublis(2), 7.-

Savo prisiminimuose S.Stanienė-Saulė sako, jog į jų būrį Raštikytė atėjo po 1948 m. birželio mėn., kai pati atsidūrė Vilniuje. Nuotraukoje jos taip pat neatpažino. Galimas atvejis, kad Raštikytė dalyvavo partizanų pasitarime kartu su kurio nors kito būrio kovotojais.

Negatyvai blyškūs, per mažai apšviesti. Tikėtina, kad fotografuota maždaug tuo pačiu metu. Jų savininkas dar neapsisprendęs, kam jas perduos.

Partizanai, kuriems rodžiau nuotraukas, priklausė Kardo ir Alkos rinktinėms, todėl kitų asmenų galėjo neatpažinti ne tik todėl, kad per 50 metų veidai prisimiršo, o gal tai buvo atvykėliai iš toliau?

Aštuoniose nuotraukose atpažinti: Kazys Stanys-Vėjas, Liudvikas Butkus-Mėnulis, Jurgis, Rublis; Stanislovas Bedaukis, Stasė Stanienė-Saulė, Vytautas Spurgana iš Getaučių, Bukauskienė, ryšininkė, Jurčius, Žabinskas, Valė Steckaitė, Platakis, ryšininkas, Aloyzas Valančiauskas, nuotraukų autorius, Spurgana iš Dovainių, Vladas Mačernis-Miškinis, poeto V.Mačernio brolis (sesers teigimu, tai vienintelė išlikusi nuotrauka, nes giminės, bijodami persekiojimų, savąsias sunaikino), Marytė Alšauskaitė, ryšininkė, Platauna, Steckis(?), Kauneckas iš Vikšrų, Šlima-Beržas, Domicelė Meškytė-Savickienė (jos sodyboje buvo bunkeris), Raštikytė (partizanavo(?) kaip generolo Raštikio sesuo).

Zenonas Jaška

Albertas Gargasas

APIE LLA ŽEMAIČIŲ APYGARDOS 43 ŠTABO SUSIKŪRIMĄ IR ŽŪTĮ

Esu gimęs 1923 m. Buenos Aires lietuvių emigrantų šeimoje. Tėvas ten sodininkavo. Man buvo treji, kai motina grįžo. Apsigyvenome dėdės ūkyje Auksodžio k., Laižuvos vls. Tėvas iki 1939 m. siuntė drabužių, pinigų. Tada susirgo tais laikais nepagydoma liga – smegenų uždegimu. Visi ryšiai nutrūko. Mama šeimininkavo, materialiai gyvenome gerai. Jei nebūtų keitęsi laikai, ir mokslus būčiau galėjęs baigti. Nebaigiau penktojo skyriaus. Mokytis galėjau – tik nebuvo kam prispausti. Ūkio darbus pas dėdę dirbau nuo jaunų dienų, nes motinai priklausė trečdalis žemės. Dėdės namuose buvo pradžios mokykla, tad visą laiką bendravau su šviesiais žmonėmis.

Valdišką darbą pradėjau tik bolševikams antrą kartą okupavus Lietuvą. Žmonės kaip įmanydami slėpė savo arklius, kad rusai nevarytų į frontą krovinių vežti. Slėpėme ir mes, bet kaimynams nurodžius, turėjo vykti dėdė, o vėliau ir aš. Pirmą kartą išsipirkau degtine, po poros savaičių vėl varo. Ėmiau dirbti Mažeikių koklių fabrike, vėliau alaus bravore. Taip išvengiau tarnybos sovietų armijoje. Karui pasibaigus, grįžome į tėviškę.

Kaip įsitraukiau į pogrindinę veiklą? Mano tėviškėje, buvusio švietimo skyriaus inspektoriaus Čerkaso rekomenduotas, mokytojavo Valentinas Valantinas.* 1945 m. rudenį jis ėmė kalbinti įkurti 43 štabą. Į pirmą penketuką įėjome aš, Antanas Bartkus, Domas Mačius ir Stepas Mačius. Valantinas sakėsi turįs įpareigojimą įkurti tokį štabą, priklausantį LLA. Turėjau kelis slapyvardžius, vienas iš jų buvo Šaras, kitų nepamenu. Penketuką sudarė kaimynai, maždaug to paties amžiaus. Priesaiką neišduoti Tėvynę pasirašė krauju. Po karo ginklų netrūko. Aplink partizanų nebuvo, slapstėsi tik pats vienas mano pusbrolis, buvęs šaulys ir policininkas. Jis laimingai išsislapstė daugiau kaip 10 metų, išvengė mūsų likimo.

Štabas ėmė plėstis, nes kiekvienas penketuko narys turėjo sudaryti savo penketuką. Ėmėme platinti laikraštėlius, atsišaukimus. Iš Mažeikių komjau-

---

* Kai kurių veikla yra atskira problema, reikalaujanti išsamesnių komentarų – *Red. pastaba.*

ŽEMAIČIŲ APYGARDA
1949-1950 m.
Židikai
Laižuvė
Vigerniai
MAŽEIKIAI
Plakiai
Skuodas
Tirkšliai
Akmenė
Kruopia
Viekšniai
Alkos
Mažėdis
Šeda
Papilė
Kardo
Nevarėnai
Darbėnai
Salantai
Plateliai
Alsėdžiai
Tryškiai
Gruzd
ŽEMAIČIŲ APYGARDA
Kuršėnai
TELŠIAI
Palanga
KRETINGA
Kartena
Plungė
Šatrijos
Luokė
Žarėnai
Karklininkai
Kalotė
Plikiai
Kuliai
Šaukėnai
Šaziliona
Varniai
Kolainiai
KLAIPĖDA
Gargždai
Endriejavas
Rietavas
Tvėrai
Kelmė
Veivirženai
Loukuva
Tytuvėna
Juodkrantė
Priekulė
Kvėdarna
Kretingai
Birutės
Šėkšna
Kattenai

nimo komiteto slapčia mudu su Valantinu išsigabenome radijo aparatą. Dar prieš 1945 m. pabaigą bene Antanas Bartkus, Valantinas ir aš iš Mažeikių švietimo skyriaus išsinešėme rašomąją mašinėlę. Turėjome kuo spausdinti laikraštėlius, atsišaukimus. Platinome patys.

Tų pačių metų pabaigoje mokytojas išsikėlė į Dabikinę, netoli Akmenės. Netrukus rekomendavo mane dirbti Dabikinės Vaikų namų ūkvedžiu. Čia įsikūrė 43 štabas. Veikla plėtėsi. Organizacija veikė aplinkiniuose kaimuose, Viekšniuose, Akmenėje, Mažeikiuose jai vadovavo Čerkasas. Vaikų namuose auklėtoju ėmė dirbti Antanas Kazlauskas, Valantinas auklėtoju, mokymo dalies vedėju, Karpavičius buhalteriu, Pranas Dargis mokytoju, dar buvo toks Aliukas, Pilipavičius. Mūsų susidarė daug jau ir Dabikinėje. Vaikų namus radome labai apleistus. Nei patys vogėme, nei kitiems leidome, greitai įvedėme tvarką. Pagarsėjome. Mūsų darbas, susijęs su važinėjimu, buvo patogus ir konspiraciniu atžvilgiu. Jau tada aplinkui atsirado daug partizanų. Gyventojai manė mus esant komjaunuoliais, prašydavo nušauti. Greta buvo pieninė. Kai aplinkui imdavo šaudyti, iš jos ateidavo pas mus nakvoti toks žydukas, atnešdavo sūrių. Aš buvau štabo viršininko pavaduotoju, Kazlauskas ryšių karininku. Jis važinėdavo į Vilnių vienas, kartais su manimi. Ten palaikė ryšį su Žemaičių apygardos vadu Ivanausku, Adolfu Preibiu-Aušra, veždavo dokumentus. Aš kelis kartus vežiau dokumentus-pasus. Nepamenu tiksliai kur: lyg tai į Ylakius ar už Mosėdžio. Juos paduodavo Preibys, aš juos įteikdavau sutartose vietose, dažniausiai miške ar pas eigulį, kurio pavardės neprisimenu.

Sausio dešimtos rytą prasidėjo mūsų štabo areštai. Suėmė Antaną Kazlauską, Valantinui pavyko tą kartą pabėgti. Pajutę pavojų, su Aliuku nutarėme bėgti į Vilnių pas apygardos vadą Ivanauską. Jau buvome kviečiami neva į partizaninius kursus kažkur Aukštaitijoje. Aliukas turėjo Vilniuje pažįstamų.

Prieš sutemstant nuvykome į Akmenės geležinkelio stotį. Ten nepastebėjome nieko įtartino. Bufete prie staliuko pamačiau Akmenės saugumo viršininką. Prisėdau, buvome pažįstami, su jų komanda lošdavome futbolą.

Prie kasos buvo nemažai keleivių. Atsistojau bilietų, tik staiga pajutau, jog aplink pasidarė laisva. Gavau smūgį į galvą, parvertė ant grindų, iš drabužių ištraukė pistoletą, surišo rankas. Atsidūriau Akmenės saugumo kabinete, saugomas gal keturių vietinių stribų. Naktį pradėjau prašytis į lauko

tualetą. Išvedė. Sugebėjau nuo baltinių nutraukti štabo dokumentų paketą ir suplėšyti. Rytą skiauteles pamatė viršininkas. Supratęs, kas įvyko, apdaužė stribus. Manęs nelietė. Mažeikiuose gal porą savaičių (be maisto) buvau ne kameroje, o kambaryje. Mušė kaliošu per veidą, pieštukais traiškė pirštus, užvertę švarką ant galvos vokišku durtuvu kapodavo sprandą tol, kol aptemdavo sąmonė. Pagrindinis klausimas – kam ir kur atiduodavau dokumentus. Nepasakiau. Organizacija jiems mažai rūpėjo – buvome visiškai išduoti.

Gal ketvirtą parą per apsirikimą mane įstūmė į kabinetą. Kol apsižiūrėjo, kokias tris-keturias valandas pasišnibždėjome su Antanu Kazlausku. Susitarėme, ką ir kaip atsakinėsime tardytojams. Tai žymiai palengvino mūsų padėtį, nes vėlesni parodymai sutapo. Visai tylėti nebuvo prasmės. Akmenės stotyje suėmė Aliuką, nebemačiau.

Mažeikiuose kameroje buvome 30-40 žmonių, nebuvo net kur atsigulti. Po tardymų mano bendrabylius išvežė į Šiaulių kalėjimą, o mus su Antanu Kazlausku, kaip štabo veikėjus, pergabeno į Vilniaus MGB rūsius. Vežė "stolypinu" atskiroje kupe su bunkeryje paimtu apžėlusiu partizanu Januškiu. Rankos ir vagone surištos viela.

Vilniuje iškart uždarė į vadinamąjį "boksą". Čia nei išsitiesi, nei atsisėsi. Pralaikė valandų. Po to įvedė į tokį didelį kambarį. Viename stalo gale pasodino mane, antrame, barzdotą Januškį. Išdavus bunkerį, draugai žuvo, o jį sprogimas gyvą išmetė lauk. Jo anksčiau nepažinojau. Aplink mūsų kėdes paklojo šlapius skudurus, kad nuo mūsų byrančios utelės nepasklistų.

Ant stalo sudėliota daug Vilniaus saugumo darbuotojų-čekistų nuotraukų, nežinia kodėl ir kaip nufotografuotų. Į kambarį ėjo saugumiečiai, tiek vyrai, tiek moterys. Stebėjosi atpažinę save – kaip galėjome prie jų prieiti? Aiškino, kad tai mūsų darbas*. Išbuvau iki vakaro.

Vėliau patekau į pirtį. Uždarė kameroje, kurioje buvo vienas žydas, suimtas už tautiečių siuntimą į Izraelį, lakūnas norvegas ir du lietuviai, iš kurių vienas "stukačius". Tik įžengus, žydas paklausė, iš kur. Tada iškart pasakė: "Viskas, jokių pasakojimų, nenorime nieko iš tavęs žinoti, nepasakok". Į Vilnių išvežė vasario 10 d., tardymai baigėsi prieš pat gegužės 1 d.

Mane tardė papulkininkis žydas, Kazlauską rusas. Jo nemušė. Manęs ne-

---

* ar tik ne MGB vadovybė surengė pavaldiniams budrumo pamoką – žiūrėkite, kokie baisūs tie banditai, net jus sugeba nufotografuoti! – *Z.J.*

mušė, net pavalgydindavo, jei kartais tas rusas pakeisdavo papulkininkį. Tardydavo kiekvieną naktį, o dieną neleisdavo miegoti. Išmokau nusnūsti kameroje atviromis akimis, niekur neatsiremdamas.

Apie 43 štabą klausinėjo mažai, jiems viskas buvo žinoma. Kaip ir Mažeikiuose, pagrindinis klausimas – kam atidaviau iš Adolfo Preibio-Aušros gautus dokumentus-pasus. Matyt, Aušra jiems neprasitarė.

Žydas papulkininkis, skyriaus vedėjas, neva gavęs generolo leidimą, mane žiauriai mušė, kabino ant sienos. Spardė, sodino ant taburetės kampo ištiestomis kojomis. Jei sėdi ramiai, rankų nesurakina, kitaip uždeda antrankius. Stuburkaulio galas remiasi į kampą, ilgai netrukus, nualpsti ir nugriūni, tada ima spardyti vertėjas ir papulkininkis.

Vienas kankino, kitas kameroje gelbėjo. Kauline adata, į šešias dalis sulankstęs mano šaliką, įsiuvo slapčia jį į kelnes. Kai atsisėdi ant taburetės, ne taip skauda. Vis tiek kartkartėmis virsdavau, kad nebūtų įtarimo. Jau tada pataikai, kad ranka atsidurtų prie veido. Pats didžiausias spardymas į šakumą, į veidą tiek nesistengdavo. Tardymo metu ne kartą sodino karcerin. Jau šiais laikais, budėdamas KGB rūmuose, lankiausi muziejuje įrengtame "karceryje". Sausas, išdažytas. Panašiame, tik ne tokiame išdažytame, buvo laikinai uždaromi eiliniai sulaikytieji, kol buvo tvarkomi dokumentai. Sakoma, kad ten kalinys gaudavo 300 gramų duonos. Užsienietis gal ir per dieną tiek nesuvalgydavo... Duodavo 200 g, ir tai ne visada. Karceryje nuo lubų varva, ant grindų vanduo, nežmoniškai šalta, jokio gulto, nėra kur atsisėsti...

Kai patekome į Markulio-Erelio tinklus, mūsų organizacijos nariai jau buvo žinomi, galėjo suimti iš karto. Matyt, norėjo paimti drauge su partizanais, veikusiais prie senosios Akmenės ir Dabikinės. Juos pažinojau, tik pavardes esu užmiršęs. Čerkasas sakė, kad su jais nori susitikti partizanai nuo Mažeikių. Tai buvo ar metų pabaigoje, ar pačioje 1948-ųjų pradžioje.

Prie Dabikinės, pamiškėje, susirinko kokie 7-10 "partizanų", iš mūsų Antanas Kazlauskas, Valantinas, Feliksas Vaigauskas. Tikrųjų partizanų buvo daugiau. Jau tada jie buvo atsargūs. Išsistatė pamiškėje kulkosvaidžius, į bendrą būrį nėjo. Smogikai ėmė kalbinti mus, prašė visus nuvesti pas ryšininką sušilti. Mes su Kazlausku atsisakėme, nors Čerkasas lyg ir žadėjo vestis. Išsiskyrė, nutarę susitikti kitą kartą. Kai mus areštavo Mažeikiuose, pasirodė ir tie "partizanai" – karininkai.

Dar prieš tai A.Kazlauskas parvežė iš Vilniaus dokumentus. Čerkasas atsiuntė žmogų juos perduoti Mažeikių skyriui. Atsisveikindami atsibučiavo. Mažeikių saugume "atstovas" ironiškai Kazlauskui pasakė, kad šį kartą gal ir nebesibučiuosią.

43 štabas buvo nutaręs konfiskuoti iš Mažeikių į Viekšnius arkliais vežamus 80 000 rublių. Iš banko paėmusi pinigus moteris buvo sekama iki pat išvažiavimo. Miškelyje, netoli Viekšnių, jos laukėme. Aš – vienintelis ginkluotas pistoletu. Su Kazlausku sustabdėme arklius. Valantinas nurodė paimti didelį krepšį pinigų Čerkasui. Paieškojęs nerado. Saugume mums patvirtino, kad pinigai buvę. Kodėl jie nebuvo rasti?

"Nuteisė" OS 25-eriems metams pagal 58 str. Ia, 8, II. Iš apie 80-100 suimtų organizacijos narių tik dviem atseikėjo tokią porciją. Kitiems užteko ir 10 metų.

Po teismo Lukiškėse patekau į mirtininkų kamerą. Čia radau 4 kalinius, atvežtus iš Vilniaus "peresylkos" – etapinio kalėjimo. Ten jie organizavo pabėgimą, užmušė kelis prižiūrėtojus. Prisimenu tik du: Joną Poškų, buvusį boksininką ir Vasiliauską, tarnavusį vokiečių dalinyje. Prižiūrėtojai jų labai bijojo, kameroje veikdavome nekliudomi. Gavus pastabą, prižiūrėtojai buvo kviečiami užeiti. Gretimoje kameroje sėdėjo A.Kazlauskas ir trys Vasiliausko bendrabyliai. Iš pirties parsinešta vinute prasigręžiau skylę į tą kamerą ir laisvai susikalbėdavome. Išmokau Morzę ir vamzdžiais pasikeisdavome žiniomis su kitomis kameromis. Prižiūrėtojai netrukdė. Morze gavome ir pranešimą, ką mums atvedamas kameros šnipas. Poškus stojo prie durų, o jos mirtininkų kamerose neatsiveria iki galo. Vos svetelis prasispaudė, Vasiliauskas griebė už gerklės, pakėlė virš galvos ir ėmė purtyti. Paleistas žmogelis prisipažino, kad kalėti likę vos keli mėnesiai, už šnipinėjimą pažadėję jam kostiumą, pinigų. Per kelias akimirkas jis buvo suspardytas ir be gyvybės ženklų išspirtas per prasivėrusias kameros duris. Netrukus pasirodė karininkai, ėmė klausinėti, kas nužudę. Kiekvienas iš eilės kartojome: "Aš". Mudu su Vasiliausku uždarė karcerin, virš kurio buvo moterų ligoninės palata. Stipruoliui palenkus langų virbus, iš moterų priimdavo "žirgelius" – likimo sesių siunčiamą maistą. Kad ir šalta, nebejautėme alkio.

Čia perėjau "aukštąją kalėjimų mokyklą". Mirtininkų kameros patirtis pravertė lageriuose, kai politiniai kaliniai, paskelbę žūtbūtinę kovą kriminaliniams-brigadininkams, nežuvo nuo nepakeliamo darbo ir bado. Padėjo ir gar-

siajame Vladimiro kalėjime, kuriame atsidūriau kaip lagerių kalinių maištų organizatorius. Bet tai jau kitas pasakojimas.

Prasidėjo ilgas kelias į Kazachstaną. Jau už Maskvos išdavė trims paroms duonos ir labai sūrios žuvies, aš jos nevalgiau. Viskas buvo sudorota kaip mat. Nuo troškulio liežuviai sutino. Prižiūrėtojai vandenį pilsto iš puodelio į kibirą, o mums neduoda. Vėliau atvirkščiai – prigirdė, bet į tualetą neveda. Kas pasiprašo, tą sumuša. Tokie ir atsidūrėme eilinėje "peresylkoje", Čeliabinske. Nuvedė į pirtį, moterys apskuto. Nors nuo tardymų buvo praėję keli mėnesiai, visas kūnas buvo margas. Prausėmės kartu su kriminaliniais. Išėję pamatėme, kad mūsų drabužiai pakeisti skarmalais. Priėjęs prie vagių atamano, sakau: "Kuo jūs geresni už čekistus? Tie mušė, neužmušė. Jūs baisesni, norite sušaldyti, muškite, užmuškite, kam aš esu reikalingas". Kad ir koks banditas, bet grąžino viską iki paskutinio siūlo...

Telšiai, 1996 m.
Užrašė Zenonas Jaška

Adolfas Preibys

KARDO RINKTINĖ MARKULIO NAGUOSE

Esu gimęs 1928 m. birželio 24 d. Kretingos aps. Salantų vls., Žeimių k., mažažemio ūkininko šeimoje. Pradinę mokyklą baigiau Tūzuose, vėliau mokiausi Salantų gimnazijoje. Augome trys broliai ir dvi seserys. 1944 m. broliai Alfonsas ir Stasys įstojo į Savisaugos batalioną. Tų metų spalio 9 d. sovietams pralaužus frontą ties Šiauliais, brolis Stasys atsisakė trauktis į Vakarus ir ėmė slapstytis tėviškėje, vėliau, apylinkėje susiorganizavus partizanams, išėjo pas juos. Alfonsas, Vokietijoje patekęs rusų nelaisvėn, atsidūrė Komijoje, Uchtos lageryje. Apie mokslo tęsimą Salantuose man negalėjo būti nė kalbos. Priklausiau "liaudies priešų" šeimai.

Tėvams sutikus, 1945 m. rudenį išvykau mokytis į Palangos gimnaziją ir įstojau į pogrindinę organizaciją, vadovaujamą mokytojo Vytauto Jurevičiaus. Kuopelė turėjom tiesioginį ryšį su Kardo rinktinės štabu. Jos nurodymu 1946 02 27 turėjome partizanams gabenti ginklų. Prie Plikių buvome sulaikyti. Panaudoję ginklą, pasitraukėme, tačiau toliau mokytis nebegalėjome. Atsidūriau pas partizanus, kurie tuo metu veikė netoli tėviškės Salantų-Platelių-Vaineikių miškuose. Gegužės mėnesį tapau Kardo rinktinės Salantų kuopos būrio vado Prano Gadeikio-Robinzono pavaduotoju. Robinzonas žuvo apsuptyje Juodupėnų miške, prie Jakštaičių kaimo, 1947 07 07.

Būrys veikė tarp Vaineikių, Juodupėnų, Mosėdžio, Darbėnų, Salantų, Platelių. Jame būdavo po 8-12 kovotojų.

Kaip per Kardo rinktinę į Žemaitijos partizanų eiles įsiskverbė provokatoriaus Markulio-Erelio agentai? 1946 m. rudenį sužinojome, kad iš Vilniaus atvykęs skuodiškis Edmundas Lenkauskas ieško ryšių su partizanais. Mums atvykus, jau buvo iškeliavęs. Svečiavosi pas Piluckius, kurių sūnus Petras tuo metu studijavo Vilniuje fizikos fakulteto antrame kurse.

1947 m. pradžioje per savo ryšininkus išsiaiškinome, kad Tūzų kaimo dviaukštėje mokykloje drauge su Petru Pilucku yra atvykęs ir inžinierius Lenkauskas. Iš anksto nepranešę, per patį vidurnaktį apie 10 partizanų būrys atkeliavome į sodybą. Buvo silpnai pasnigę ar didelis šerkšnas, labai šviesi ir mums nepalanki naktis. Išstatę sargybas, keturiese užėjome į vidų. Vadovavo Kardo rinktinės Platelių kuopos vadas, Lietuvos kariuomenės viršila Juozas

Karbonskis-Papartis. Radome vidutinio ūgio, tamsiais ilgais plaukais, vidutinio kūno sudėjimo tamsaus veido E.Lenkauską. Nešiojo labai stiprius akinius, galėjo būti 5-6 metais vyresnis už mane. Pakalbėjus bendromis temomis, Petras išėjo, o mes ėmėme domėtis Lenkausko žiniomis. Šis pasakė turįs Vilniuje ryšį su stipria organizacija, kuri susisiekia su užsieniu, vienija Lietuvos partizanus, gali aprūpinti suklastotais dokumentais. Jis pats šiuos ryšius labai vertinąs. Pokalbį pertraukė nuo kelio pusės pasigirdusios dvi ilgos automatų serijos, o namas ant kalno. Išbėgę pamatėme, jog nuo pakalnės esame supami. Prisidengę eglių gyvatvore, atsitraukėme tik retai atsišaudydami, net nesužeisti. Nemanau, jog tai buvo specialiai sugalvota Lenkauskui "pridengti". Svarstydami įvykį, tada nusprendėme, kad Salantų-Platelių keliu automašinomis važiavę stribai galėjo atsitiktinai pastebėti per uždengto lango plyšį stiprią žibalinės lempos šviesą.

Kaip vėliau man papasakojo Lenkauskas ir Petras, į buvusį mokyklos pastatą įsiveržę stribai gerai iškratė visas patalpas ir, nieko nedarę, išsivežė į Salantus suimtus Pilucką ir Lenkauską. Pirmąjį patardę paleido, o antrąjį iš Kretingos išleido gal po savaitės. Abu grįžo į Vilnių, kur Lenkauskas taisė radijo aparatūrą, o gyveno tame pačiame kambaryje su studentu Pilucku. Abu buvo gimnazijos suolo draugai.

Piluckas 1947 m. buvo nuteistas 10-iai metų. Kalėjo Pečioros lageriuose. Jau po kalinimo siūlė man susitikti, bet aš atsisakiau. Grįžęs iš tremties, eidamas gatve mačiau Lenkauską. Jis mane atpažino, bet prasilenkėme tylomis.

Dėl stribų kaltės apie Vilniaus reikalus visko nespėjome išsiaiškinti. Papartis prisiminė, kad kapitonas Antanavičius dar praėjusiais metais siūlė ieškoti tokių ryšių. Nutarta pasiųsti žvalgybon mane, kaip jauniausią ir kelianti mažiausiai įtarimų. Šalia Piluckių, su kuriais vengėme susitikti, nes po tokios nakties jie galėjo būti sekami, gyveno visų gerbiami Lenkausko giminės ūkininkai Januševičiai ir Buivydaitė. Iš jų Papartis ir gavo norimą adresą.

Tą nelemtą naktį, kai su draugu buvome sustabdyti, gabenant partizanams ginklus prie Plikių, stribo rankose liko mano dokumentai. Nežinau, ar susišaudžius jie buvo išmesti, ar atiteko stribams. Tėvas už samagoną per Salantų pasų s[illegible] darbuotoją Sanklodą ir iš Tūzų kilusį Antaną Vaškį gavo man naują pasą ir karinės įskaitos pažymą. Vaškys buvo padorus žmogus ir

❒ Kpt.Kazimieras Antanavičius, Žemaičių apygardos vadas, žuvęs 1947 05 17 Žvirblaičių k. Plungės vls.

❒ Petras Gadeikis-Robinzonas, Salantų kuopos vadas, žuvęs 1947 07 07 Juodupėnų miške, Salantų vls.

⇨ Vladas Ereminas, pirmasis J.Markulio-Erelio siųstas ryšininkas į Žemaitiją. Neaiškiomis aplinkybėmis 1952 m. Druskininkuose nusižudė

nevienam padėjo. Štabo narys Baltramiejus, patikrinęs dokumentus, pripažino, jog jie be priekaišto. Naudotis galėjau tik kuo toliau nuo Salantų, nes buvo išduoti tikrąja pavarde. Pasinaudojau 1946 m., kai Žemaičių apygardos vado kapitono Antanavičiaus siuntimu lankiausi Narvoje, Estijoje, kur mažame namelyje, netoli geležinkelio stoties, privalėjau susirasti lietuvį Tomą ir jam priminti 1944-ųjų šienapjūtę. Neradau, nors ta kelionė pavyko gana sklandžiai...

Mišku pasiekęs geležinkelio stotį, persirengiau ir atvykau į Vilnių. Kauno gatvėje, netoli "Elfos" fabriko, nušiurusio medinio namo palėpėje, labai apleistame, nešvariame, pilname radijo aparatų kambaryje, suradau abu ieškomuosius. Gyveno čia ir daugiau studentų. Ant elektrinių plytelių jie gaminosi kuklius valgius. Visa aplinka ir žmonės buvo skurdūs. Pavaišinau atsivežtomis kaimiškomis gėrybėmis. Lenkauskas supažindino mane su Vytautu Krutkiu (tikriausiai slapyvardis). Išgyvenau Vilniuje bene tris savaites, daug su juo bendravau. Prisistatė esąs BDPS ryšių karininku, aprūpino literatūra, švietė mane. Sakėsi dar Nepriklausomoje Lietuvoje baigęs Karo mokyklą. Atnešdavo naujų lenkiškų žurnalų, lengvai išversdavo tekstus po nuotraukomis. Nesišvaistė pinigais, valgis prastas, negirtuokliavo. Laisvai vaikščiojau po miestą. "Uodegos" nepastebėjau nė karto.

Aprūpintas pogrindine literatūra, traukiniu grįžau pas Papartį. Mano vertinimu BDPS rimta jėga, subūrusi rimtas organizacijas, turinti rimtas galimybes. Papartis apie mano išvadas pranešė Žemaičių apygardos vadui kpt. Antanavičiui. 1947 m. kovo mėn. vadovybė mane vėl išsiuntė į Vilnių. Privalėjau parsivežti BDPS atstovą tolimesniems pokalbiams su tiesioginiais partizanų vadais. Kaip ir kelionėje į Estiją, buvau apsiginklavęs tik peiliu, vadinamu "finka".

Vėl apsigyvenau pas Lenkauską. Apie atvykimo tikslą su juo nesikalbėjai. Iš Krutkio buvau gavęs adresą Žvėryne. Jo žmona davė kitą adresą, kur ir susitikau. Paprašiau, kad atsiųstų gerai informuotą ir turintį BDPS įgaliojimus atstovą. Sutiko ir pasiūlė parūpintas dokumentus svetima pavarde. Mano svečiavimasis užtruko – aiškino, jog svarstoma ką pasiųsti. Velykas praleidau Vilniuje ir, kai galų gale buvau supažindinti su "atstovu", pamačiau man pažįstamą buvusį Kretingos gimnazijos direktorių Vladą Ereminą. Apie tai pasakiau. Su juo mačiausi, kai norėjau mokytis Kretingoje. Pradėjus bendrauti, pasisakė mokęsis kartu su Markuliu Kunigų seminarijoje, studijavęs Vatika-

ne. Net ir šiandieną neaiškus Eremino vaidmuo MGB planuose. Jis sąžiningai vykdė Erelio užduotis, tačiau vėliau pats man sukėlė abejones dėl kito BDPS "atstovo" Algimanto.

Partizanams nuolat trūko lėšų būtiniems dalykams pvz., žiūronams. Galėjome nusipirkti, bet daugelis kovotojų jų neturėjo. Tuo tarpu Algimantas pirko ir rinko brangias antikvarines knygas. Argi tai galėjo rūpėti kiekvieną akimirka savo galva rizikuojančiam pogrindininkui? Iš kur tokios lėšos? Apie tai sužinojau vėliau, o tą kartą susiruošiau grįžti pas partizanus. Dokumentai svetima pavarde buvo atnešti, bet jų neėmiau, nes tarp manęs nepažįstančių tiko senieji, o vietiniams stribams apgauti svetima pavardė nepadės. Ateitis parodė, kad Markulio išduoti dokumentai padėjo MGB atpažinti partizanus, išėjusius iš miško ir bandančius gyventi legaliai.

Su Vladu Ereminu atvykę iš Vilniaus, išlipome Šateikių geležinkelio stotyje. Man reikėjo susisiekti su partizanais, todėl privalėjau užeiti pas pyšininką. Ereminas siūlė eiti keliais, tačiau nusprendžiau – miškais. Rūdaičių kaime, prie pat miško, pasiekėme Damašių sodybą. Damašiūtė buvo tvirtų ūkininkų duktė. Paprašiau, kad leistų pabūti barzdotą svečią, o pats dvi dienas sugaišau, kol susisiekiau su Paparčiu. Į Rūdaičius grįžome visa kuopa – 14 partizanų. Tai buvo tarp 1947 m. Velykų ir gegužės 1 d. Kol keliavau, Ereminas, kaip Švietimo ministerijos inspektorius, lankėsi Kretingoje ir pasižymėjo komandiruotę.

Papartis per Velykas pranešė apie viso Žemaičių apygardos štabo žūtį Žvirblaičių kaime. Kapitonas Antanavičius su bendražygiais žuvo visą dieną trukusiose kautynėse. Sužinojęs, kad apygarda liko be vadovybės, išsikviečiau Ereminą į mišką. Svečias padavė padidintas iškarpas iš "Draugo" laikraščių. Vienoje nuotraukoje – JAV prezidentas Trumenas su užsienio lietuvių delegacija Baltuosiuose rūmuose. Didelį įspūdį paliko biuletenis, prasidedantis B.Brazdžionio žodžiais "Žus visam pasaulyje komuna / Išlaisvintas stos iš vergijos žmogus..." Ereminas paprašė su medžiaga supažindinti rinktinę, jei galima – padauginti. Perskaitė atsivežtą instrukciją, bet nepaliko, esą turįs tik vieną egzempliorių. Papartis nieko nesiryžo spręsti, apygardos štabas buvo žuvęs, Ereminas išvyko, o kuopa taip pat išžygiavo. Man buvo pavesta laukti ir susisiekti su naujuoju apygardos štabu. Ryšį palaikiau tik su kuopomis, o susisiekti su rinktine ar apygarda nesisekė, nors labai stengiausi. Partizanai, kuriuos sutikdavome, sakė jaučiantys naująją vadovybę, bet ji giliame po-

grindyje. Pažinojau protingus vyrus: Drulį, Stanį ir galėjau savarankiškai spręsti su jais, bet nebesutikau.

Išvykau pasitarti į Vilnių ir susitikau su Krutkiu, kuris siūlė pasisukinėti apie Mažeikius*. Gavau naujus dokumentus, kontrolieriaus darbo pažymėjimą ir išvykau į Mažeikius, kur buvo numatyta susitikti su L.Raudoniu. Patekau į pasalą. Raudonis, gelbėdamas mane, maždaug už kilometro pradėjo šaudyti. Puolėjai sutriko ir aš, pasislėpęs mažame durpynėlyje, išsigelbėjau. Pasimatymas tą kartą neįvyko. Susitikau su savo seseria, buvusia Paparčio kuopoje. Ji pranešė, kad žuvo kuopos vadas Karbonskis-Papartis, o mūsų brolis Stasys sužeistas pateko priešams. Tėvas suimtas dar birželyje, motina slapstosi vis kitoje vietoje, o brolis Alfonsas seniai lageriuose. Nutariau jaunėlę seserį Rozaliją, g.1930 m., išvežti pas Krutkius Markulio apsaugon**.

Proga kelionei pasitaikė tinkama. Ieškodamas ryšių su apygarda, vargingų valstiečių Rapalių sodyboje prie Platelių sutikau Šarūną Jazdauską-Normį, buvusį apygardos vado pavaduotoją. Jis pareikalavo, kad iš Vilniaus pristatyčiau gerai informuotą centro atstovą. Seserį priėmė Žvėryne gyvenę Krutkiai, o aš perdaviau Normio prašymą. Netrukus vėl ėjau susitikti su Krutkiu. Pamačiau jį su nepažįstamu asmeniu sėdintį pušynėlyje prie namų. Pakvietė prieiti. Pamačiau vidutinio amžiaus, veriančio, bet ne žiauraus žvilgsnio vyrą. Krutkis pasakė, jog tai mūsų šefas. Nusistebėjau, kad tai jau antras barzdotas centro veikėjas. Įtaigiu balsu ėmė sakyti, kad veikti reikia atsargiai, būti budriems, kad nebūtų tokių tragiškų bereikalingų žūčių, viską gerai apgalvoti. Po to pasakė, kad užduotis duota. "Vytai, viskas aišku,"- jis neturįs laiko. Krutkiui, o paskui man padavė ranką ir nuėjo.

Krutkis pasakė, jog važiuoja su manimi. Bilietai jau pas jį. Tais laikais bilietui gauti turėjai pereiti dezinfekciją pirtyje ir kasoje parodyti pažymą. Tai buvo sutvarkyta. Laiko liko mažai, tad nuskubėjome stoties link. Prasidėjo didelė liūtis ir mudu peršlapome iki paskutinio siūlelio. Nustebau stoties tarpuvartėje antrą kartą pamatęs Markulį-Erelį. "Na, kaip, ar viską paruošėte?"

---

* Alkos rinktinės teritorijoje tuo metu slapstėsi naujasis apygardos vadas Ivanauskas-Vygandas, o Liudvikas Raudonis buvo jo adjutantas – *Z.J.*

** Apie savo golgotas R.Preibytė-Valiūnienė, pasakoja savo prisiminimų knygoje "Ir aš ten buvau" V.1992.

Atsakiau, kad esame kiaurai peršlapę. Nuramino – "na, nieko tokio, nieko tokio" ir palinkėjo laimingos kelionės*.

Mano palydovo plonas portfelis. Jame, matyt, tik kokie nereikalingi laikraščiai. Neturėjome jokių atsarginių drabužių. Važiavome miegamajame vagone. Atsigulėme ant rūbų – taip bandėme džiovinti. Tiesa, prieš nusirengiant Krutkis lietuviškai pasisveikino su juodbruviu, turinčiu apdovanojimo juosteles. Pasisakė važiuojantis į Klaipėdą, o manasis – į Žemaitiją. Vėliau neklausiamas man paaiškino, kad drauge tarnavęs 16-oje lietuviškoje divizijoje. Sunerimau, bet užmigau ir pabudau netoli Radviliškio, prikėliau bendrakeleivį. Apsirengėme taip ir neišdžiūvusiais drabužiais. Bilietai buvo pirkti iki Telšių, kur išlipome. Kitose stotyse galėjau sutikti pažįstamų skrebų.

Perėjus per stotį, pamačiau moterį iš Vilniaus, kuri šūktelėjo Krutkiui. Jis dėjosi nepastebėjęs, o užklausus atsakė jai, atvykęs savo reikalais. Nugara atšalo. Tokios plačios bendrakeleivio pažintys man nebepatiko, bet vykdžiau užduotį toliau. Sutiktoji buvo vėliau liūdnai išgarsėjusi Markulio ryšininkė Kregždė.

Drabužiai šlapi, o čia nelyja ir toks keliauti niekur negali. Nutariau išsidžiovinti pas savo tolimus giminaičius, gyvenusius Gedimino gatvėje, šalia konservų fabriko. Abu – pašto tarnautojai, mielai mus priėmė, išdžiovino drabužius. Porą valandų numigome ir apie vienuoliktą valandą pėsčiomis patraukėme vieškeliu Sedos link iki Godūnavo kryžkelės. Krutkiui dar Vilniuje buvau minėjęs, kad pėsčiomis teks keliauti iki Žemaičių Kalvarijos. Priėjęs tą vietą, kur dabar Telšių miesto sąvartynas, ant kalniuko pamačiau daugybę stribų. Sutikome porą vyrų, bet mūsų niekas nestabdė. Sankryžos nepriėjus, mus pralenkė vienkinkis vežimas. Buvau budrus, tad atkreipiau dėmesį į tai, kad kaimiškai vilkintys vyrai man neatrodė kaimiečiai. Nepatiko jų žvilgsniai. Būčiau prašęs pavėžėti, jeigu būtų važiavę dvikinkiu, tačiau vienam arkliui keturių vyrų per daug**.

Laimingai pasiekėme Žemaičių Kalvariją. Užėjome pas moterėlę atsigerti. Pasisakiau, kad esame atvykę iš Vilniaus dirbti. Visur buvo ramu. Jau sutemus pasiekėme už 7-8 km gyvenantį pirmąjį ryšininką. Kitą dieną mus pasie-

---

* L.Raudonis taip pat prisimena, kad Markulis jį panašiai išlydėjęs. Kas tai: orientyras lydintiems čekistams ar sadistiškas pasitenkinimas? – *Z.J.*

** Tipiškas žemaičio ūkininko požiūris į arklį – *Z.J.*

kė žinia, kad pas moterį miestelyje lankęsi du vyrai, kurie su ja kalbėję lietuviškai, o kieme prancūziškai ar angliškai...

Ryšininkas nurodė, kur privalau nueiti, ir pasakė slaptažodį. Apsivilkęs buvau miestietiškai, saulė neseniai nusileidusi. Man atrodė, kad saugiau eiti jam pačiam. Pasiginčijome ir jis išėjo. Netrukus turėjo pasirodyti partizanai. Man buvo neramu, o Krutkis norėjo miego. Keista, kad jis toks abejingas, antra vertus, per dieną sukorėme per 35 km, mažai miegoję.

Grįžęs ryšininkas nurodė, kad turime keliauti vėl į tą pačią Rapalių sodybą, kur buvau susitikęs su Šarūnu Jazdausku*.

Sutikome Š.Jazdauską su apsauga. Jo pasiūlymu trise sulindome į bunkerį, buvusį ant ežero kranto (šiais laikais bandžiau ieškoti jo pėdsakų, bet neradau. Gyventojai sakė, kad čekistai jį sugriovė). Vėliau Normio klausiau, kodėl bunkerį parodęs mums. Atsakė, kad per daug žinomas, todėl mažai juo naudojasi.

Krutkis informavo, kad karui pasiruošusi visa Suvalkija, Didžioji Kova, Jungtinė Kęstučio, Auksinė Gvardija**, pranešė apie BDPS kūrimąsi, kada ir kiek buvę suvažiavimų. Daugiausia klausinėjo Normis. Į klausimą ar visi partizanai privalo legalizuotis, Krutkis karštai atsakė, kad ne. Gal karininkai, kiti žinomi žmonės to neprivalo daryti. Normis pasakė, kad jis galėtų, nes esąs jaunesnis ir įteikė jau turėtas nuotraukas (mane dar pirmojo susitikimo metu nufotografavo Erelis). Toliau "atstovas" pareiškė – viskas tvarkoje, ryšys per mane, apibendrins, duos nurodymų raštų ir pokalbis bus baigtas. Pavėžėtas iki Žemaičių Kalvarijos, išvyko. Aš pasilikau su apygardos vadu Ivanausku, nes buvau nuvestas į jo bunkerį. Tai buvo po poros-trejeto dienų, 1947 m. rugpjūčio pirmoje pusėje, nes naktys jau ilgėjo.

Ivanauskas ėmė manęs klausinėti, ką gero ar blogo apie jį kalbąs Normis, bet... buvau linkęs ne ardyti, o lipdyti. Perskaitė instrukciją, kad čia formuosis vyriausybė. Minėjo Kubilių, Normį, kad per jų žioplumą pakliuvę vyskupai.

Prabuvau visą dieną, o sutemus mane užrištomis akimis kokias 20 minučių vedė gal 2 km ir paleido netoli Gegrėnų sankryžos, nepaaiškinę, kurioje pusėje Plateliai ar Žemaičių Kalvarija. Nesiorientavau kur esąs. Pasiklydęs

---

* Žr. Laisvės kovų archyvas Nr.14, 15, 18. – *Z.J.*

**Viena iš Vilniuje sukurtų "pogrindžio" grupių, Markulio panaudotų "įrodyti" pasyviosios rezistencijos buvimui ir priešpastatyti partizanų apygardoms. – *Red. pastaba.*

sukau ratus ir vėl patekau į tą pačią sodybą, kurioje buvo bunkeris. Vos išsisukau nuo karo lauko teismo.

Gal po pusantros savaitės jau Ivanauskas-Vygandas siunčia mane į Vilnių su puskilograminiu antspauduotu voku, kurį perduodu Krutkiui, o iš jo pristatau antspauduotą voką apygardos vadui. Jame, pasirodo, buvo dokumentai ir nurodymas atsiųsti atstovą Normį. Civiliais vilkintys neginkluoti ryšininkai nuvedė mudu į Barstyčių pusėje esančią kaimo sodybą, iš kur šeimininkas nuvežė į Mažeikius. Prekiniame vagone atsidūrėme Radviliškyje, o keleiviniu pasiekėme Vilnių.

Tiesa, kai pirmą kartą su Ivanausko siuntimu nuėjau pas Krutkį, namą radau tuščią, langai buvo išdaužyti. Atsidūriau pas Lenkauską, kuris pranešė, esą Krutkis suimtas. Po kurio laiko Lenkauskas pristatė naują ryšių karininką Algimantą, o pats dingo. Prasidėjo pokalbis. Krutkio ir Erelio daugiau nebesutikau, o vadovavimą perėmė Algimantas.

Su Normiu prisistatėme Algimantui. Iš štabo susitikdavome tik su Auguliu-Meška, kurį gerai pažinojo Trakimas-Genelis. Normis Vilniuje veikė be manęs. Po kurio laiko ėmė sakyti, kad reikia atvežti Ivanauską, nes yra klausimų, kurių be jo negali spręsti.

Ivanauskas mane priėmė labai šaltai, pasakė atsiųsiąs ryšininkę. Atvyksta Alšauskaitė. Ivanauskas pats nevažiuoja, siunčia žmoną, kurią atveža į Šateikių geležinkelio stotį. Visą laiką sėdėjusi bunkeryje, ji nesiorientavo aplinkoje, o paprašius kasoje bilieto į Vilnių ir kasininkei atsakius, jog bilieto nėra, suglumo. Po kurio laiko per kasos langelį kyštelėjo galva: "Kas prašė bilieto į Vilnių? Vienas yra!" Provokacija! Ir ji grįžo pas vyrą: Alšauskaitė, atseit, provokatorė... Mes su Normiu laukiame Vilniuje ir nieko nežinome. Buvo antroji rugsėjo pusė. Alšauskaitė vėl atvyko, paaiškinusi, kas atsitiko Šateikiuose. Šiaip taip išsiaiškinome su Normiu. Partizanai per tą laiką iš miškų ėmė traukti pas mus, tarp jų ir Bebrungas. Galų gale pasirodo Vilniuje Ivanauskas, toks didelis su parabeliu kišenėje. Apie jį tik šokinėja, tempia patalus... Atsirado ir jo žmona.

Po "spalio švenčių" dingsta Normis. Prieš tai buvo užėjęs pas Oną, gyvenusią pas mano seserį Rozaliją, ir keistai atsisveikino. Algimanto klausiame, kur Ivanauskas – ne jums žinoti! Antrą kartą juokdamasis pasako, kad išvažiavo į Lenkiją...

Ivanauskui dar tebesėdint bunkeryje, Markulis jam suteikia majoro, Nor-

miui – leitenanto, o man nori suteikti puskarininkio laipsnį, bet Ivanauskas nesutinka. Jau po Normio dingimo Algimantas paskelbia Markulio sprendimą: apygardos vado pavaduotoju skirti buvusį Auksinės Gvardijos štabo narį, generalinio štabo pulkininką Chodakauską-Radvilą. Esą ši organizacija, vienijusi daug inteligentų, sužlugusi. Tai – Smetonos žmonos brolis, lenkas, buvęs Ukmergės miesto burmistras. Toks žmogus Markuliui buvo parankus, nes kai mane areštavę čekistai laužė rankas ir sodino į mašiną, šis jiems atsidavęs senis praėjo pro šalį. Ir įsivaizduokite, po Ivanausko suėmimo Chodakauskas tapo Žemaičių apygardos vadu!

Iki 1948 m. pavasario Markuliui pavyko iš Žemaitijos į Vilnių privilioti daug partizanų ir įvairiais būdai juos suimti. Algimantas su savo smogikais leidosi į tiesioginę medžioklę. Taip buvo iš nugaros nušautas poeto Vytauto Mačernio brolis Vladas Mačernis-Miškinis, Alkos rinktinės vadas Adomaitis ir daug kitų. Prisidengta BDPS.

1948 m. sausio mėn. 20 ar 21 d. Ivanausko siuntimu atvykau į Dabikinės vaikų namus ryšiui su V.Kazlausku, A.Gargasu. Pasirodo, jie buvo suimti sausio 1 ar 2 dieną. Dabikinėje mane suėmė, tardė Mažeikiuose, vėliau nedengta automašina buvau nuvežtas į Vilnių. Netoli sostinės pavyko išsilaisvinti. Vėl apsigyvenau su seseria.

Galutinį mano areštą gegužės mėnesį, mano manymu, pagreitino Kaunas, kur po tėvų išvežimo apsigyveno iš Rūdaičių pabėgusi mūsų ryšininkė Damašiūtė. Be Ivanausko ar Algimanto žinios buvau užmezgęs plačius ryšius tarp studentijos. Atvykęs tą kartą, netikėtai gatvėje susidūriau su Aleksu Auguliu -Meška, Profesoriumi. Mane pastebėjo, nors nešiojo stiprius akinius. Jis buvo Algimanto štabe ir mums jau tada kėlė įtarimą. Dar vasario pabaigoje pasirodė Vilniuje naujais siūdintais batais, o Kaune nusistebėjau, kad jie sutrūkinėję. Kaip tai galėjo atsitikti avint batus mieste? Viską suvertė prastai odai. Man buvo aišku: tepk netepęs tepalais, bet nuo sniego ir purvų miško sąlygomis jie per porą mėnesių per lankstymosi vietas sutrūkinėja. Meška pastebėjo mano dėmesį. Išsiskyrėme.

Grįžau į Vilnių. Sesuo Rozalija pasakė, kad Algimanttas kelis kartus teiravosi, kur aš dingęs. Toji pasakė, gal išvykęs į Kauną, bet nenurodė kur ir pas ką. Kalbant atsirado ir pats Algimantas. Kadangi karts nuo karto iš jo gaudavau po 100-200 rb., paprašiau ir tą sykį. Sakėsi neturįs ir paskyrė susitikimą kito vakaro šeštai valandai.

Atėjęs į nurodytą butą, radau Stasę Stanienę, Alšauskaitę, Chodakauską, kuris mane pavaišino kava ir, nors protestavau, įpylė į ją samagono. Jos susiruošė į kelionę Žemaitijon. Algimantas pasakė, jog metas ir mums. Išėjome...

Aš, Adolfas Preibys-Aušra, išėjęs išbuvau ilgai...

Telšiai, 1996 m.
Užrašė Zenonas Jaška

Partizanai, nužudyti ir užkasti buvusios Darbėnų NKVD būstinės teritorijoje bei kitose vietose*

1997 08 05 esame gavę Žemaičių apygardos Kardo rinktinės buvusių partizanų A.Norkaus ir Juliaus Mickaus pažymą (su papildoma medžiaga) dėl 1944-1953 m. Kretingos r. įvairiose Darbėnų miestelio vietose užkastų nužudytų partizanų perkėlimo į Darbėnų kapines. Pagal A.Norkaus ir J.Mickaus pateiktą papildomą medžiagą, yra žinoma, kad:

1. Darbėnų kapinėse yra palaidota buvusios NKVD teritorijoje rastų keleto (nėra nurodyta kiek ir kas jie tokie) partizanų palaikai.

2. Buvusio NKVD pastato Turgaus a. 4, kieme, išvietėse enkavedistai ir stribai sumesdavo nužudytų ir nukankintų partizanų palaikus, kurie čia yra ir dabar.

3. Nužudytų partizanų palaikai taip buvo užkasti Vaineikių g. 2 namo kieme ir Savanorių g.56 (Darbėnų III vidurinės mokyklos) slėnyje.

4. Pateiktas 49 užkastų, anksčiau išvardytų Darbėnų miestelio vietose, partizanų sąrašas [kuris] buvo patikrintas Lietuvos ypatingajame archyve. Remiantis LYA paruošta archyvine pažyma pagal Kretingos aps. ir r. NKVD-MVD-MGB sk. dokumentus, pateikiame Darbėnuose užkastų Žemaičių apygardos, Kardo rinktinės partizanų sąrašą**.

1. Alminas Adomas-Kūma, 1922-1950 02 21;
2. Augutis Jurgis-Donelis, 1920-1950 10 14;
3. Benetis Pranas-Maželis, Kardo rinktinės žvalgybos sk. viršininkas, 1921-1948 04 21;
4. Lenkas Kostas-Meistras, 1927-1948 04 21;
5. Šalnius Kazimieras-Vladas, 1928-1948 05 26;
6. Paulauskas Jurgis-Širvydas, 1908-1948 05 26;
7. Galdikas Kostas-Augustas, Vizbuto būrio vadas, 1928-1952 05 27;
8. Galdikas Vladas, 1922-1948 03 23;
9. Galdikas Juozas, 1917-1948 03 23;
10. Gykaras Vladas-Tadas, 1925-1948 11 05;
11. Stonkus Stasys-Žentas, 1928-1948 11 05;

---

* LGGRTC 1998 03 10 rašto Nr.32-11-52 ištrauka

** Kai kurios pavardės patikslintos mūsų redakcijos. – *Red.pastaba.*

12. Jašinskas Kazimieras-Krivaitis, 1926-1948 10 19;
13. Jablonskis Vytautas-Vanagas, 1916-1948 10 19;
14. Jurevičius Albertas, 1924-1947 04 27;
15. Katkus Juozas-Mikifora, Anužis, Jonas, Kardo rinktinės žvalgybos viršininkas, 1916-1950 10 28;
16. Matijauskas Steponas-Tamošius, 1918-1950 10 28;
17. Katkus Mykolas-Jokimas, 1923-1948 05 26;
18. Katkus Pranas, 1904-1948 03 28;
19. Katkus Steponas, 1931-1948 03 28;
20. Petreikis Juozas-Taukenis, 1891-1948 03 28;
21. Kiesas Augustinas-Jūra, Širvydo partizanų būrio vdas, 1922-1950 01 10;
22. Zobernis Juozas-Ukmergis, 1915-1950 01 10;
23. Klanius Mykalojus-Algis, 1928-1948 08 22;
24. Kniežaitė Elena-Gegutė, 1928-1951 11 23;
25. Jonauskas Antanas-Genys, 1920-1951 11 23;
26. Kniežaitė Barbora-Audra, 1926-1952 05 27;
27. Knystautas Alfonsas-Jablonskis, Ragūnas, Baltrus, Kardo rinktinės štabo viršininkas, 1926-1949 02 07;
28. Budrys Pranas-Šarūnas, 1920-1949 02 07;
29. Gricius Vytautas-Želnikas, 1923-1949 02 07;
30. Daugintis Vytautas-Bogūnas, 1926-1949 02 07;
31. Kontrimas Kazimieras-Tėvas, Kontautas, Kardo rinktinės štabo viršininkas, Vizbuto būrio vadas, 1912-1952 10 30;
32. Laureckas Kazimieras-Jucys, Zubris, Vizbuto būrio vadas, 1902-1948 06 27;
33. Pudžmys Kazys-Martynas, 1917-1948 06 27;
34. Lisauskas Stasys-Vasaris, Antanas, Kardo rinktinės štabo viršininko adjutantas, 1927-1949 02 07;
35. Maksvytis Kazimieras, žuvo 1949;
36. Martinkus Kazimieras-Saga, Kardo rinktinės štabo viršininkas, 1917-1950 06 03* ;
37. Paulauskas Juozas-Bočius, Dalius, 1918-1950 06 03*;
38. Rimkus Justinas, 1920-1950 06 03*;

---

* Visi trys žuvo Ruginių k.– *Red.pastaba.*

39. Ruibys Benediktas-Miklovas, 1927-1947 10 17;
40. Sermontis Vytautas-Gintaras, 1925-1948 12 29;
41. Savickis Antanas-Karklas, Fabijonas, Kardo rinktinės štabo žvalgybos viršininkas, 1923-1948 09 09;
42. Laučytė Janina, 1926-1948 05;
43. Skersys Antanas-Genys, Narimanto būrio žvalgybos sk. viršininkas, 1928-1948 11 12;
44. Pikturna Antanas-Šaltis, 1928-1948 11 12;
45. Grabys Vytautas-Želvynokas, 1930-1948 11 12;
46. Žeimys Petras-Povilas, 1925-1950 10 28;
47. Vaičekauskas Adomas, žuvo 1947;
48. Viluckaitė Leonora-Širšynė, 1924-1950 06 03;
49. Zaleckas Vytautas-Vaivoras, 1920-1950 06 03;
50. Žekelis Kazys, Kardo rinktinės štabo sekretorius, 1901-1947 08 06;
51. Lukauskas Bonifacas, 1923-1947 12 12;
52. Gedvilas Vladislavas, 1910-1947 05 28;
53. Pukinskas Aloyzas, 1928-1948 01 24;
54. Prišmontas Alfonsas-Bėglys, 1919-1948 01 24;
55. Šmita Vincas-Garnys, 1924-1948 02 04;
56. Drąsutis Vincas-Pilėnas, 1927-1948 02 04;
57. Mickus Vaclovas-Tankas, 1927-1948 02 04;
58. Liutkus Petras-Vytenis, 1922-1948 02 04;
59. Budreckis Polikarpas, 1902-1948 02 04;
60. Rudys Pranas-Sostolas, 1920-1948 11 20;
61. Jonauskas Stasys-Simonas, žuvo 1953 04 06*;
62. Beinoras Antanas-Leonas, Liūtas žuvo, 1953 04 06*;
63. Bružas Antanas, žuvo 1953 04 06*;
64. Gležeris Antanas, žuvo 1953 04 06*;

---

* Visi keturi žuvo Vaincikių miške. – *Red.pastaba.*

Severina Markaitienė

MŪSŲ PARTIZANINIS GYVENIMAS

Nuo 1946-ųjų pavasario pradėjome susitikinėti su partizanais miškuose, slėptuvėse perduodavome žinias, rėmėme maistu, vaistais ir kitais reikalingais daiktais.

1947 m. vasarą važiavome į Rygą, kur nupirkome tris žiūronus. Partizanai dėkojo, pasidalino.

Augustas Kiesas-Jūra, Steponas Matijauskas-Tamošius ir Stasys Jonauskas-Simonas ateidavo į namus, nakvojo ir dienomis būdavo. Pas mus saugi vieta, nes gyvenome geležinkelio stotyje, Voveraičiuose, kur mano vyras dirbo geležinkeliečiu. Iš dešinės namelio pusės dundėjo traukiniai, o iš kairės, už kokių šimto metrų Salantų-Kretingos plentas.

Lapkričio mėn. dienojo keturiese, tarp jų buvo Kiesas, Jonauskas, Matijauskas ir Laurynas(sl.). Auštant ryte su užduotimi išėjo. Vyras buvo darbe, o aš vakarėjant užsikūriau krosnį, nes pradėjo snigti. Girdžiu, įeina kažkas į koridorių, atsidaro duris. Žiūriu – Kiesas-Jūra be kepurės, basom kojom, visas šlapias, apkibęs kraujuotu sniegu, ant suolo padėjo automatą... Pirmiausiai šokau kojas pamerkti į žibalą, nušluosčiau veidą, sušukavau plaukus ir greit karštos arbatos daviau. Kiesas atsisėdo prie virtuvės stalo ties langu, pasidėjo pistoletą ir pasakė: jei pamatysiu sekant pėdomis, nusišausiu. Paprašiau, kad mane pirmiau nušautų, bet jis – ne, ir po kelių minučių pradėjo alpti. Šiaip taip nuvedžiau į lovą, paguldžiau, sugirdžiau vaistų, aprimo. Tuomet jis lėtai pradėjo pasakoti. Išėję ryte sušlapo kojas, todėl užsikūrė ugnį miške, netoli Kartenos plento, Žalgirio miške. Nenujautė, kad netoli plentas, kuriuo važiavo stribai Kartenos link. Pamatę dūmus, pagalvojo, gal kas "samagoną" verda. Kiesas buvo nusiavęs batus ir džiovinosi kojines, Jonauskas dar pasišaipė: "tu kaip pas mamą darai". Tuomet stribai paleido šūvius...

Laurynas žuvo, kulkai pataikius į krūtinę. Kiesas pabėgo basomis ir tik vakare teparėjo, mėtė pėdas, kad nesusektų. Po to pradėjo dejuoti, kad labai skauda kojas, pradėjo tinti.

Supratau, kad sužeistas į sėdmenis, bet nedrįsau mauti kelnių, nes jauna buvau.

Netrukus parėjo vyras, apžiūrėjo, pasakė, kad užpakalio minkšumoje kul-

ka yra įsmigusi. Suplėšiau paklodę, aprišome, užpylėme cukraus, kad kraujas nebėgtų, pervilkome drabužius. Reikėjo nuvežti į slėptuvę. Vyras nubėgo pas gerą kaimyną Juozą Galdiką, kuris turėjo arklį, atvažiavo. Aprengėme sužeistąjį kailiniais, šiltai kojas apvyniojome, padėjome pereiti per geležinkelį. Buvo jau tamsu. Galdikas važnyčiojo arklį, važiavo miškais, o mano vyras su automatu rankoje sargyboje, nes nežinia kas ir iš kur gali užpulti. Nuvežė į slėptuvę laimingai, ten jau buvo Juozas Zobernis.

Aš išploviau kraujuotą patalynę. Ryte vyras išvažiavo į Kretingą pas daktarą Šeibelį. Norėjo jį parsivežti, bet šis atsisakė, davė vaistų nuo kojų nušalimo, peiliuką, keturis kablius žaizdai sukabinti, vaistų žaizdai gydyti. Pamokė kaip drąsiai pjauti ir kulką išimti, išvalyti kulkos vietą ir kabliukais sukabinti. Pasakė, jei padarysi kaip pamokiau, už poros savaičių bus sveikas, tik su kojomis blogiau.

Ėjome, nešėme maistą, perišdavome žaizdą. Kartu su Kiesu gyveno ir Zobernis. Po sužeidimo, už poros dienų nutirpo sniegas, atėjo Matijauskas ir Jonauskas. Jonauskui kairiosios rankos pusė plaštakos nušauta, apsitvarstęs atėjo. Išbuvo per naktį, pailsėjo, papasakojome apie gydymą ir priežiūrą. Iškeliavo paryčiais, atsisveikinome.

Paskui sekė gili žiema, Kieso draugai retai beužeidavo.

Pavasarį, prieš Šv.Velykas Kiesas pasibeldė sutartu ženklu. Atėjo raišuodamas, dar skaudančiomis kojomis. Išbariau, kam vaikšto visai nepasveikęs. Atsakė, jog pakyrėjo kaip kaliniui visą laiką bunkeryje būti. Pavasarėjant pasveiko, vėl prasidėjo susitikimai, laiškų perdavimai. Vėl padidėjo būrys – Kiesas, Antanas Jonauskas-Genys, Matijauskas, Steponas Žeimys-Tamošius, Petras-Povilas, pagrindiniai draugai. Susitikinėjome dažnai ir į namus užeidavo. Čia buvo jų vasarinė slėptuvė, "Peklos pušinė".

Kartą užgriuvo daugybė saugumiečių ir stribų, darė kratą, viską purtė. Mokėjau rusiškai ir išgirdau, kad eis į tą mišką patikrinti. Kai išėjo pas kaimynus kratos daryti, išbėgau "perrišti" karvės paplentėje. Kiek galėdama skubinaus partizanus perspėti. O jie ramiausiai nusiteikę, be baimės. Parbėgusi iš miško, prie karvės pamačiau stribų eiles į tą mišką. Rado jie ten partizanų būta, bet jau tuščią vietą...

Taip ir ėjo mūsų draugystės metai. Rudenį arba pavasarį ateidavo, dienom ir naktim. Bet Dievo laimė lydėjo mus: tik partizanai išeidavo, žiūrėk kitą dieną jau stribai, saugumas kratą daro, bet nepasiseka.

❒ Juozas Zobernis-Ukmergis (1915-1950 01 10)

❒ Steponas Matijauskas-Tamošius (1918-1950 10 28) ir Augustinas Kiesas-Jūra (1922-1950 01 18)

❒ Kazimieras Kontrimas-Montė, Tėvas (1912-1952 10 30)

1949 m. rudenį, lapkričio ar gruodžio mėn., dienojo, pas mus keturi partizanai čia susitiko. Vyras vakare su Juozu Vilimu išvažiavo į malūną, o jie miegojo iki ryto. Atsikėlus, pavalgė, išėjo į lauką ir susitarė išsiskirstyti kiekvienas sau: Jonauskas, Matijauskas ir Žeimys išėjo, o Kiesas-Jūra dar liko dienoti. Po pusvalandžio grįžo vyras iš Kretingos, sumalęs grūdus. Išaušus, vyras nusiuntė mane pas Vilimą pasakyti, kad jau sumaltus grūdus parsivežtų. Abu su Kiesu atsigulė miegoti.

Eidama per geležinkelį, pamačiau ant sniego pėdų. Einu toliau, žiūriu – prie tako karklyne ir žmogus su šautuvu. Tarsi nepastebėjusi einu, bet širdis sudrebėjo. Prie Pabrėžų, mane sulaikė, paklausė kur einu. Tuoj įsivedė vidun, kur nevykusiai darė kratą. Ant grindų "samagono" bidonas pastatytas, jie įsipila ir geria kas kiek nori. Rusas su "pagonais", vadinasi saugumietis, pasakė: užbaigsim čia, eisim pas ją į namus. Viską supratau, širdis sudrebėjo, žinau kas namuose yra, meldžiausi Dievui, kad duotų stiprybės. Po kelių minučių manęs vėl klausia, aš taip pat atsakau, kad einu pas Vilimą, ir taip daug kartų klausė, o aš taip pat atsakinėjau. Praėjo jau kokia valanda, visai išaušo. Pagaliau rusas su antpečiais leido eiti. Išėjau ir einu tiesiai pas Vilimą. Ten sutikau savo vyrą: veidas baltas kaip sniegas, tiek išsigandęs. Vyras, pamatęs kieme sargybinį su automatu, apgaulingai išėjo iš namų. Geležinkeliečiai nešė iš sandėlio įrankius, ėjo į darbą. Vyras irgi ėmėsi įrankius nešti ir kartu išėjo į darbą, užrakinęs troboje Kiesą-Jūrą. Prie pervažos atsiskyrė nuo darbininkų ir atėjo pas Vilimus manęs. Grįžau atgal į namus, o vyras nukeliavo miško link, į slėptuvę.

Įeinu į kiemą – nieko nematyti, greit įbėgau į trobą. Iš lovos – galva kyšo, granatos ir automatas ant antklodės, dūmų iki žemės prirūkyta. Sušukau: šok ant aukšto, greit iš virtuvės stalą, ant stalo pastačiau kėdę, Kiesas pašoko, padaviau granatas, automatą. Tuoj viską sunešiau atgal, stalą ir kėdę, išslaviau nuorūkas, sumečiau į krosnį, šiek tiek išvėdinau. Atrakinau lauko duris, ir vis žiūriu kada ateis, nes langas buvo į geležinkelį, ir Pabrėžai toje pusėje. Užsikūriau plytą, jau saulė buvo pakilusi, kiaulės nešertos, karvė taip pat, užkaičiau kiaulėms vandens ir kas minutę krūpčiojau, laukdama kratos. Užsidegiau papirosą, pasidėjau ant stalo pakelį, lyg tai rūkau, nes viduje rūkalų kvapas dar likęs.

Jau ateina pas mane visas būrys. Rusas viršininkas: ar yra banditų? Stribas atkartojo lietuviškai, ir pagrasino. Tuoj viską iškratė, išvertė, durys ati-

daros į lauką, vienas su lengvuoju kulkosvaidžiu lauke prie durų stovėjo, jei kas bėgs, nušaus. Galvoju apie aukštą, gal užmirš, nes mūsų koridoriuje kopėčių nebuvo, bet ne. Du stribai iš kaimyno koridoriaus kopėčias atitempė. Širdis sudrebėjo, paskutinės mano gyvenimo minutės.

Pastatė kopėčias ir liepė lipti. Kartu užlipo trys, ant aukšto tamsoka, du maži langeliai stoge. Atsistojau ties ta vieta, kur pasislėpęs Jūra (jei susišaudys, kad mane nušautų). Pradėjo pastoge eiti aplink, o aš tvirtinu, kad nieko nėra. Jau artėjo prie manęs, bet už nosies užkliuvo džiovinamas tabakas.Tada prisiskynė jo ir toliau nebeieškojo, nors čia pat buvo. Nulipus dar sugalvojo "samagono" butelį išgerti. Man širdis dreba, kad Jūra nesukosėtų, nes ant aukšto labai šalta. Bet stribai greit išėjo. Jūra pro langelį matė, kaip nuėjo kaimo link, ir tuoj nusileido. Daviau karštos arbatos, kad sušiltų, o jis kaip niekur nieko juokauja, lyg nieko nebūtų buvę. Vakare vyras davė lietaus apsiaustą ir geležinkeliu išvedė į slėptuvę.

Žiemą mažai beatėjo. Kai pritrūkdavo maisto ar ko kito reikalingo, Kiesui nunešdavome į slėptuvę. Pavasarį vėl pradėjo lankytis ir mes su vyru nueidavome į mišką, su žiniom, ar rašteliais iš kitos kuopos partizanų.

1949 m. partizanai miške susirado patogią vietą, slėptuvei. Mano vyras laisvo laiko turėdamas vežė lentas, medžiagas bunkeriui statyti, išmūrijo krosnį, viryklę, privežėme maisto, bulvių visai žiemai. Kai bulves nuvežė, paliko arklį su vežimu toliau. Nuėjęs davė sutartą ženklą, bet slėptuvės viduje kažkoks garsas girdėjosi. Išlindo į paviršių Kiesas-Jūra: turiu svečią. Mano vyras perspėjo: ką tu parsivedei ir parodei, kur žiemosi, sau mirtį parsivedei. Porai dienų praėjus, pasnigus, pamačiau palengva praslenkant pilną mašiną baltai apsirengusių saugumiečių. Sustojo, visi išlipo ir – į mišką. Tuoj antra mašina nuvažiavo link Salantų, pilna stovinčių saugumiečių.

Tas buvo auštant saulėtai dienai, o po pietų, apie 16 val., ėjau į šulinį vandens. Duris atidarius, ant laiptų stovint išgirdau šūvius kaip per karą, granatų sprogimą, automatų šūvius. Įbėgau į vidų, pašaukiau vyrą: jo veidas pasikeitė, iš akių ašaros išsiliejo. Įėjome į vidų, abu verkėme. Vyras šaukė, jog neklausė jo Jūra, kai patarė išeiti, negyventi tame bunkeryje, bet matyt toks likimas.

Sugalvojome važiuoti į Kūlupėnus. Saulei leidžiantis paprašėme iš Anužių arklį su rogėmis ir važiuojame link Salantų. Jei kas sulaikytų, pasakytume, kad važiuojame pas bendradarbį. Važiuojame, nieko nematyti, nieko negirdė-

ti, kelias kiek tik primatai tuščias. Atvažiavome ties palinkusia pušimi. Už kelių šimtų metrų pamatėme sumintą vietą: ant kelio pakraščio kūrenta ugnis ir kraujo dėmės... Mūsų draugų brolelių jau nebėra... Truputį pavažiavę pro šalį, vienoje ir kitoje pusėje nieko neradę, apsisukome ir grįžome namo. Gailėjomės, verkėme visą vakarą, bet dar lašelis vilties.

Iš ryto atsikėlę ne savo kojomis vaikščiojome. Išėjau į kiemą malkų atsinešti. Tuo metu į kiemą įjojo nepažįstamas žmogus, nulipo nuo arklio, iš kišenės išsiėmė raštelį ir paklausė, ar čia gyvena Markaitienė. Padavė raštelį ir pasakė dvyliktą valandą būti saugume. Su vyru tarėmės, žadėjau neiti, bet bus dar blogiau. Atsisveikinome, nes nežinojau ar begrįšiu. Šiltai apsirengiau, pasiėmiau raminančių vaistų ir iškeliavau į Kretingą. Mažas keleivinis autobusiukas važinėjo Mažeikiai-Klaipėda.

Kai atvykus įėjau į saugumą, stribai linksmi juokavo kaip judošiai pragare. Parodžiau raštelį, pasižiūrėjo, tuoj stribas nuvedė laiptais į viršų ir liepė sėstis ant suolelio koridoriuje. Sėdžiu, širdis plaka, kaip dabar bus, jei nušovė, ves parodyti, kaip reikės pernešti tą skausmą. Sėdžiu, uniformuoti saugumiečiai vaikšto, o aš tik meldžiuosi. Paklausė ar moku rusiškai, atsakiau, kad ne. Tada išėjo ir atvedė vertėją. Tokia boba, atsisėdo priešais ir paklausė, kada paskutinį kartą buvo pas mus Kiesas ir Zobernis. Atsakiau, kad tokių nepažįstu. Kelis kartus klausė vis tą patį, o aš vis taip pat atsakiau. Tada saugumietis atsistojo, užsirūkė ir einant pro šalį, pagriebė man už plaukų ir smarkiai pakėlė į viršų. Skaudėjo, bet staiga sustiprėjau. "Na, galvoju, prakeiktasis, žodžio neišgausi, mano ašarų nematysi". Liepė sakyti teisybę, o jei ne – kalėjime supūsiu. Eidamas pro šalį spyrė į kėdę ir nukritau ant žemės. Nemušė, bet grasino kalėjimu.

Liepė išeiti, išvedė stribą pašaukęs, pasodino ant suolo. Sėdžiu, girdžiu vienas stribas sako, kur juos žalčius dėsim? Kitas atsako: vešim į pastauninką ir išmesim varnom. Karininkas liepė neišmesti, o pakasti. Žinau, kad ves parodyti, prašau Dievo suteikti man stiprybės. Atėjo tardytojas, su juo dar du stribai. Nuvedė mane į kiemą. Pamačiau patvory suguldytus. Stribas Galapkovas vieną porą batų jau nuplėšęs, antrą plėšė Kiesui, matyt negalėjo numauti, susigėdęs paėjo į šalį. Mane sugriebė už peties, ir paklausė, ar pažįstu kas jie tokie. Aš ramiai atsakiau, kad nepažįstu. Tada trenkė į nugarą, privedė prie pat veidų ir pakartojo klausimą. Atsakiau, kad ne, tada spyrė į užpakalį ir vėl įvedė į vidų.

Partizanus iš karto atpažinau. Kiesas gulėjo iš dešinės, o Zobernis iš kairės. Apdegę plaukai, drabužiai. Jūrai peršauti paširdžiai, kraujas su sniegu sukrešėjęs, o Zobernio kairysis šonas išplėštas, matyt jį granata sudraskė.

Išsėdėjau iki tamsaus vakaro, bet išleido. Parėjau, vyras ašarojo, jau galvojo, kad negrįšiu. Vyrui raštelį brigadininkas perdavė: iš ryto į Klaipėdą, geležinkelio saugumui pristatyti. Sugrįžo, neareštavo, nors taip pat grasino visaip. Sėdim ir gailimės, verkiam.

Augustinas Kiesas-Jūra ir Juozas Zobernis-Ukmergis žuvo 1950 m. sausio 10 d. 16 val. Netoli buvę draugai išgirdę šaudymą visi išbėgo į Rubulių kaimą. Po poros dienų atėjo pasiteirauti naujienų, pasakiau, kad pati mačiau negyvus, sušaudytus. Visi verkėme, apgailėjome, kam neklausė, pasitikėjo išdaviku (jis yra gyvas, gyvena Klaipėdoje, Melnragėje). Partizanai išbuvo iki ryto, valgyti paruošiau. Ryte anksti atsisveikinome iki pavasario, nes sakėsi gerai įsikūrę, viską padėjo padirbti mano vyras.

Atėjo pavasaris, vėl susitikėjome, bet jau rečiau, kas pora savaičių ir rečiau. Laikėsi jie Vaineikių miške.

Gyveno Ruginių kaime mokytoja, pas kurią užeidavo partizanai. Pamažu ją prisikalbino saugumo viršininkas ir tapo ji išdavike. 1950 m. vasarą buvo jos gimtadienis. Pasikvietė į svečius partizaną Jonauską-Simoną. Buvo labai atsargus, nuėjo jis į tą gimtadienį ne vienas, su juo buvo dar trys draugai. Priėjęs pasibeldė į langą. Ji atidarė langą, liepė eiti pro mokyklos duris, koridoriumi. Kai atidarė duris, pasipylė šūviai. Jie krito ant žemės. Trys žuvo, o Simonas liko gyvas, kurį norėjo gyvą. Tą 1950 m. birželio 3 d. žuvo: Kazimieras Martinkus-Saga, Kardo rinktinės štabo viršininkas, g.1917 m.; Juozas Paulauskas-Bočius, Dalius, g.1918 m.; Justinas Rimkus, g.1920 m.

1953 m. balandžio 6 d. Šv.Velykų rytą Vaineikių miške žuvo Stasys Jonauskas-Simonas, Antanas Beinoras-Leonas, Liūtas, Antanas Bružas, Antanas Gležeris.

Stepas Stepanavičius (Stasys Juodkazis)

KAIP SUŠAUDĖ PARTIZANUS

Gimiau 1912 m. Žemė, kurią tėvas dirbo, priklausė kitam šeimininkui, o tėvas buvo nuomininkas, vadinamas pusiauninkas. Derlių dalydavosi su šeimininku per pusę. Mūsų šeima buvo iš aštuonių žmonių: trys broliai, trys seserys ir tėvai. Aš buvau pats mažiausias, vadinamas pagranduku. Mama pasakojo, kad ji gimdė dvylika vaikų. Šeši mirė nuo šiltinės prieš vokiečių ir rusų 1914 metų karą. Mama buvo stipri moteris, mokėjo žydų ir vokiečių kalbas. Karo metais vokiečių kareiviai, grįždami iš Rusijos, atiminėdavo iš žmonių maistą. Išgirdusi, kad kaime vokiečiai, mama sudėdavo į lovas lašinius, o ant viršaus suguldydavo mus, vaikus, ir aprišdavo galvas skarelėmis. Vokiečiai, atidarę duris, pamatydavo, kad mes gulim kaip ligoniai, o mama jiems vokiškai paaiškindavo, jog vaikai serga šiltine. Vokiečiai trenkdavo duris ir greitai išbėgdavo iš kiemo, nes labai bijojo ligų, o mes pakilę juokais plyšdavome. Ir taip pasisekė ne vieną kartą. O kas nemokėjo gudrauti, iš tų viską atimdavo. Vokiečiai traukėsi neplaningai ir ilgą laiką vargino visus ūkininkus.

Tėvas buvo išvarytas su arkliais į karą: vežė vokiečių kareivius, maistą, šovinius. Grįžęs po pusantrų metų pajuto skausmus krūtinėje, persirgo plaučių uždegimu. Po kelerių metų vėl prasidėjo skausmai ir susirgo džiova. Ketverius metus išgulėjęs lovoje, eidamas 54-uosius, mirė. Po tėvo mirties pasidarė nepaprastai sunku. Grįžęs iš mokyklos, ganydavau karves. Mokė mokytojas Petrauskas, kurį 1941 m. ištrėmė į Šiaurės rytus, prie Lenos upės krantų. Ten jis mirė iš bado.

Mūsų šeima buvo didelė. Paaugę pradėjom skirstytis. Vienas po kito vyresni išėjo gyventi atskirai. Likom mama, jauniausia sesuo ir aš. Man reikėjo pradėti dirbti vyro darbus. Buvo sunku: aš – jaunas, jėgos silpnos, o žemės – 33 ha. Per derliaus nuėmimą mama samdydavo darbininkus nupjauti javus. Ir taip kankinomės keletą metų. Nutarėm ūkį mesti, nes neužteko jėgų. Pervažiavom į Šiaulėnų miestelį. Ten iš vieno ūkininko nupirkome 10 ha, todėl buvo lengviau. Čia apsivedžiau, ir nutarėm iš Šiaulėnų išvykti: mama su jaunesne seseria į Radviliškį pas kitą dukterį, o aš su žmona išvykom į Klaipėdos kraštą. Ten gyveno mano vyresnysis brolis Jonas ir padėjo mums nusipirkti

10 ha žemės ir trobesius.

Lauksargių kaime, buvo siena tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos Klaipėdos krašte.

Gyvendamas Didžiojoje Lietuvoje, buvau Šaulių sąjungos narys ir visada turėjau ginklą, dalyvavau šaudymo pamokose ir rikiuotėse. Buvau ir šaulių suvažiavime Kaune. Fredos aerouoste buvo iškilmingas paradas. Paradą priėmė vyriausiasis šaulių vadas Zmuidzinavičius, kalbėjo vyriausieji vadai. Į suvažiavimą atvyko daugiau kaip 20 tūkstančių šaulių. Tai buvo didžiausia Lietuvoje Šaulių sąjungos šventė.

Lauksargiuose buvo nelengva, teko daug dirbti nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro. Gimė dvi dukros. Pamažu pripratome, ir gyvenimas ėjo savo keliu. Ant Nemuno kranto yra Rambyno kalnas, kur švęsdavome Joninių šventes. Ten gyveno Jankus, mūsų Lietuvos patriarchas, žinomas veikėjas, senas lietuvis. Jis pradėdavo visas šventes, uždegdavome laužą. Vokiečiams tos mūsų tradicijos nepatikdavo.

1937 m. vietiniai vokiečiai pradėjo organizuotis: rengdavo karines pamokas, steigė poligonus ir raiti sujodavo iš visų kaimų. Pasisiuvo SS uniformas, turėjo ginklų: pistoletų ir šautuvų. Veikė ir mūsų šaulių organizacija, turėjome ginklų, bet šauliams buvo sunkios sąlygos, nes gyvenome plačiai pasklidę ir kaimuose buvo labai mažai lietuvių. Lauksargiuose mūsų gyveno daugiau, nes čia buvo geležinkelio stotis, pašte dirbo lietuvių. Vietos vokiečiai turėjo mūsų pavardžių sąrašus, bet tai buvo didelė paslaptis. Jie gaudavo visą informaciją iš Vokietijos, nes laisvai galėjo pereiti sieną. Mes tik su pasienio kortelėmis per Nemuno tiltą į Tilžės miestą. Iš abiejų pusių tilto buvo muitinės. Nors stovėjo pasienio policija, vykdavo nevaržoma kontrabanda. Iš mūsų veždavo maisto produktus: lašinius, sviestą, taukus, mėsą ir kt., o iš Vokietijos ivežda vo įvairius ginklus, medžiagas ir daug pramoninių prekių.

1939 m. Hitleris paskelbė mūsų vyriausybei ultimatumą, kad Klaipėdos kraštą atiduotų Vokietijai. Lietuvos vyriausybė nenorėjo kraujo praliejimo ir sutiko. Vyriausybei dar nespėjus išspręsti Hitlerio reikalavimo, sukilo ginkluoti vietos vokiečiai. Mes, lietuviai, gyvenę Klaipėdos krašte, nieko nežinojome, kas vyko mūsų vyriausybėje.

Vieną rytą į duris pasibeldė pažįstama moteris, kuri pranešė, kad sukilo ginkluoti vokiečiai ir kad mums, Lietuvos šauliams, gresia pavojus. Reikia bėgti iš namų, nes jai pranešė mūsų būrio vadas. Jis buvo geležinkelio stoties

viršininkas. Buvo ankstyvas rytas. Atsisveikinęs su žmonele, jai sakiau, kad lauksiu už Lauksargių prie sienos. Per griovius laukais išbėgau į kitą kaimą, prie pat sienos tarp Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos. Nuo Lauksargių iki ten buvo trys su puse kilometro. Tame kaime gyveno geras, nuoširdus ūkininkas, prūsų lietuvis, mūsų būrio šaulys. Nutariau bėgti pas jį ir pranešti, kas atsitiko. Raiti esesininkai rinkosi Lauksargiuose į štabo nurodytą vietą. Pakėlęs ūkininką iš miego, papasakojau, kas vyksta. Nutarėm pasislėpti krūmuose ir laukti. Jo žmona liko namuose. Apie 10 valandą išgirdom, kad šuo pradėjo smarkiai loti. Prislinkę arčiau sodybos, pamatėme penkis raitus vokiečius su SS uniforma. Jie klausinėjo šeimininkės, kur vyras. Pasakė, kad išvažiavęs į Pagėgius. Prisakę, kai grįš vyras, kad nušautų savo šunį. Šuo buvo didelis, gražus, juodas. Šeimininkas jį vadino Hitleriu, nes labai nekentė Hitlerio ir vokiečių. O vietos vokiečiai tai žinojo. Trečią dieną atjojo jie, neradę šeimininko namuose, nušovė pririštą šunelį.

Su tuo ūkininku pabuvau iki pavakario, jis man patarė važiuoti į Tauragės miestą ir ten laukti žmonos su dukromis. Jis grįš į savo namus. Kas bus vėliau – matys. Jis buvo nebe jaunas – apie šešiasdešimt metų.

Atsisveikinom palinkėdami vienas kitam laimės. Ant Tauragės plento sutikau savo kariuomenės dalinius. Jie buvo užėmę pasienio pozicijas tarp Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Jau buvo vėlus vakaras. Susitikau Lietuvos karininką. Jis paaiškino, kad į karą su vokiečiais nesiruošiam, bet atvyko dėl sienų sustiprinimo. Atsisveikinęs su juo, pradėjau ieškoti, kaip patekti į Tauragę. Plentu buvo judėjimas ir naktį. Naktis buvo šilta. Atsirado ir daugiau tokių bėglių iš Klaipėdos krašto. Paėmė kartu į vieną kariuomenės dalies sunkvežimį.

Atvykus į Tauragę, čia jau buvo paruošti bendrabučiai evakuotiems iš Klaipėdos krašto. Priėmė gerai: aprūpino maistu ir poilsiu. Lietuviai klausinėjo, kas vyksta Klaipėdos krašte, kaip elgiasi vokiečiai. Lauksargiuose ant plento Pagėgiai-Tauragė vokiečiai jau pirmą dieną pradėjo tikrinti pravažiuojančius. Tik kariuomenės dalinių nesiryžo, nes mūsų kareiviai vyko organizuotai ir su ginklais, o civilius žmones tikrino visus. Mano vyresnysis brolis gyveno Pagėgiuose ir dirbo vyresniuoju inžinieriumi ryšių pašte. Buvo Klaipėdos krašto seimo deputatas. Visur skaitė paskaitas ir ragino lietuvius vieningai burtis kovai prieš vokiečius. Vietos vokiečiai jį gerai žinojo ir norėjo jam atkeršyti už tai. Jis turėjo lengvą mašiną ir, palikęs šeimą Pagėgiuose, susidėjęs kiek

❒ 1990 m. Karagandos kapinėse šventinamas paminklas politiniams kaliniams

❒ Karagandos politinių kalinių kapinės

daiktų, išvažiavo Tauragės link. Kai atvyko į Lauksargius, jį sulaikė, padarė kratą. Atėmė mašiną ir primušė: sudaužė galvą, sulaužė šonkaulius ir be sąmonės įmetė į mažą mūrinį sandėlį, visai netoli namų moters, kuri mane išgelbėjo. Ji viską matė. Naktį pasiėmė laužtuvą, išmušė sienos plytas ir ištraukė brolį į lauką. Su vyru išnešė už sienos į Didžiąją Lietuvą. Perdavė mūsų kariuomenės daliniams, kad nuvežtų į Tauragės ligoninę. Čia jis išgulėjo tris mėnesius.

Kai gyvenau Tauragėje ir laukiau žmonos, važiuodavau į pasienį prie Lauksargių. Važinėjau kas trečią dieną, kol po septynių parų leido jai pereiti sieną vienai, o dukras paliko kitoje pusėje. Kai susitikom, ji pasakė, kad vokiečiai liepė man grįžti namo. Žadėjo nieko nedaryti. Žmonai patariau, kad grįžtų į Tauragę, gyvulius ir visą ūkį paliktų mums moteriškei, o pati išvažiuotų su dukromis traukiniu. Traukiniai važinėjo, susisiekimas buvo. Negalėdamas sulaukti žmonos, vėl atvykau į pasienį ir per kitus sužinojau, kad jos neišleidžia, reikalauja, kad aš grįžčiau. Matydami, kad manęs nesulauks, nutarė išleisti. Po 15 dienų su dukromis atvažiavo į Tauragę. Nutarėme važiuoti į Šiaulėnus pas žmonos motiną. Ji turėjo mažą namelį.

Reikėjo ieškoti darbo. Nuvykau į Radviliškį, kur gyveno mano antroji sesuo. Ji buvo ištekėjusi už garvežio mašinisto. Čia radau pusbrolį, kuris dirbo ginklų dirbtuvėse Linkaičiuose. Pusbrolis dirbo šovinių skyriuje meistru. Jis man patarė, kaip gauti darbo. Vyriausybė buvo įsakiusi išvykusiems iš Klaipėdos krašto darbą suteikti pirmiausia. Pasisekė įsidarbinti ginklų dirbtuvėse šaltkalviu prie mašinų, vėliau atvažiavusią žmoną įdarbinau šovinių skyriuje. Dirbome ir džiaugėmės, kad prasidėjo gražus gyvenimas. Tik nežinojom, kad tas gyvenimas neilgas, nes jau Lietuvos dangus pradėjo niauktis iš Rytų pusės...

Rusų vyriausybė pradėjo mus spausti. 1939 metais įvedė savo dalinius į Lietuvos teritoriją, paskelbė ultimatumą mūsų vyriausybei. Prezidentas Antanas Smetona nutarė viską sutikti be kraujo praliejimo. Įvedus rusų kariuomenę į Lietuvą, gyvenimas žmonėms pasikeitė. Naktimis prasidėjo areštai, išdavystės. Lietuviams pasidarė labai neramu ir nesaugu. Vieną rytą atvykę į dirbtuves, sužinojom, kad nėra mūsų dirbtuvių viršininko – naktį areštavo čekistai. Vietoj jo sėdėjo rusų karininkas. Pasijutome beveik nelaisvėje: visuose skyriuose buvo paskirti politrukai.

Vieną vakarą grįžęs iš darbo, užėjau pas svainį mašinistą. Jis papasakojo,

❒ Balchašo lagerio karceris

❒ Balchašo politinių kalinių lagerio likučiai

kad geležinkelio stoties depo viršininkui duotas įsakymas ruošti kelias dešimtis prekinių vagonų žmonių pervežimui, nes turi atvykti specialus korpusas čekistų. Po tokių žinių mes, lietuviai, jau ramiai miegoti ir dirbti negalėjome. Net kalbėtis bijojome. Vieni kitu netikėjome, nes nežinojome, kas ką galvoja. Mūsų gretos retėjo, po nakties neatvyksta tai vienas, tai kitas, dingdavo vyrai be žinios. 1940 m. balandžio mėnesį žmonai patariau, kad išvyktų į Šiaulėnus pas savo mamą. Ji taip ir padarė. O aš, pusbrolis Antanas ir vienas meistras, iš kito skyriaus, nutarėme išbėgti iš Radviliškio miestelio. Pradėjome gyventi pamiškėse ir arčiau didesnio miško. Teko slapstytis iki karo pradžios. Bet prieš karą prasidėjo žmonių trėmimas. Čekistai, paėmę sąrašus, sudarytus mūsų išdavikų, pradėjo areštuoti žmones naktimis.

Sidarių stotelėje stovėjusiame vagone jau buvo kelios šeimos. Mes keturiese kūrėm planą: naktį nuginti sargybinius. Vagone buvo ir mano giminaičiai: Liudvikas Kudulis ir serganti 90-metė motina, kuri pakeliui į Sibirą mirė, ir Dulinskių šeima: tėvas su motina ir dukra, o sūnus – mūsų būryje. Gerai suplanavome, kaip išleisti areštuotuosius. Sargybiniai buvo tik du, o kiti važinėjo po kaimus gaudyti žmonių. Priartėjus per kilometrą nuo stovinčio vagono, privažiavo sunkvežimis su areštuotaisiais. Mašinoje buvo šeši kareiviai ir vienas karininkas. Jie gerai ginkluoti, o mes turėjom du pistoletus, vieną šautuvą ir vieną durtuvą. Gulėdami griovyje, matėme, kaip atvežtus suvarė į vagoną, uždarė ir užrakino. Kariai suėjo į mažą stotelės namelį. Laukėm iki ankstyvo ryto, o prašvitus patraukėm grioviais į mišką. Kitą dieną vagono jau nebuvo... Nutarėme vykti į Radviliškį ir į Linkaičių kaimą.

Prie Klaipėdos sienos tarp Didžiosios Lietuvos rusai pradėjo daryti sutvirtinimus – betono blindažus. Tas darbas vyko iki karo pradžios. O karas jau beldėsi į duris. Kas dieną buvo girdima visokių, nors ne oficialių, pranešimų iš Vokietijos. Kai birželio 21 d. ankstyvą rytą pabūklai ir lėktuvai pradėjo bombarduoti visus karinius objektus ir geležinkelio stotis, galvojom, kad vokiečiai mus išlaisvins.

Prasidėjo žmonių panika: parsidavusiems čekistams ir išdavusiems lietuvius pasidarė karšta, ir jie bėgo kartu su rusais, bet rusų kariuomenė jų neėmė. O žydai negalėjo išbėgti ir pasiliko likimo valiai, nežinodami, kas jų laukia Rytuose. Išgirdę pirmus šūvius, vykome į Linkaičių kaimą pas savo draugus, kurie dirbo dirbtuvėse. Mums buvo svarbu išsaugoti dirbtuves nuo sprogimo.

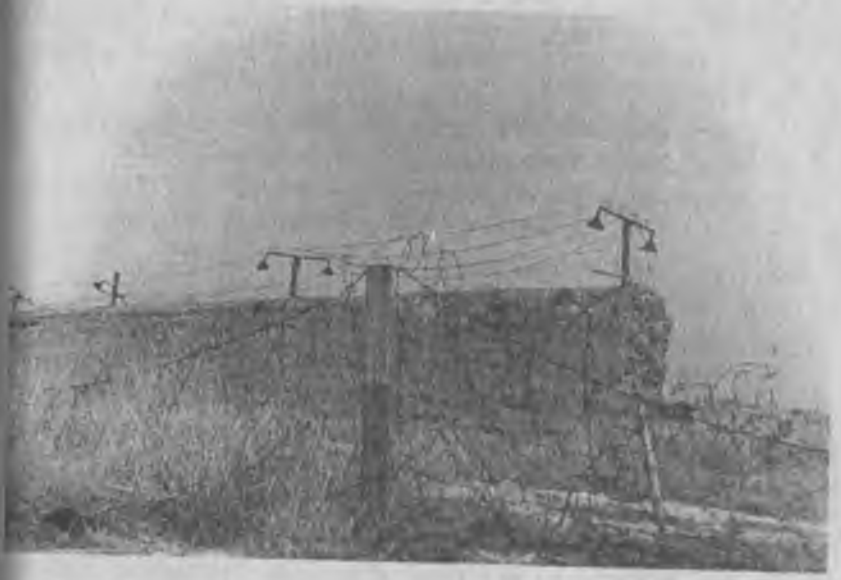

Balchašo lagerio liekanos. Kazachija, 1989 m.

Kiekvienas skyrius buvo užminuotas atskirais laidais, taip pat ir ginklų, ir šovinių sandėliai. Naktį prislinkom pjauti laidų, kurie buvo sujungti su minomis... Reikėjo kuo greičiau veikti, nes kiekviena sekundė galėjo atnešti mirtį. Keturiese buvom sargyboje, o trys pjovė laidus ir, nepraėjus 20 ar 25 minutėms, atsitraukėme miško link. Po poros valandų pasigirdo sprogimas. Viena mina sprogo prie elektros stoties, kita prie šovinių skyriaus ir kita prie šovinių sandėlio. Mat ne visi laidai buvo gerai perpjauti, bet nuostoliai nedideli.

Birželio 23 d. vokiečiai be šūvių užėmė Radviliškio miestelį ir ėjo toliau į rytus. Vokiečių okupavimas Lietuvos žmonėms nieko gero neatnešė, vėl prasidėjo žmonių areštai, kankinimas ir žudymai. 1944 m. vėl grįžo čekistų teroras...

Aš iš namų išėjau 1944 m. Daug pažįstamų traukėsi į Vakarus ir išvažinėjo po visą pasaulį, bet aš su draugais galvojome: kai laivas skęsta, tik žiurkės bėga iš laivo... O mes nutarėme nebėgti, bet gelbėti skęstantį laivą...

Pradėjome rinktis į mažus būrelius. Miškuose vyrai statėsi stovyklas, bunkerius ir palapines. Kiekvienas valsčiaus miškas turėjo savo būrius ir išeiti į kito valsčiaus mišką reikėjo susitarimo su tame miške gyvenančiais partizanais.

Partizanai telkėsi savame krašte, nes buvo žinoma teritorija, o svarbiausia savi žmonės, kurie visuomet gelbėdavo ir maitindavo ir visas žinias perduodavo. Buvo sunkios gyvenimo sąlygos, nes reikėjo maisto, rūbų, o sunkiausia – žiemą.

1944-1945 m. partizanai laikydavosi pas kaimo žmones sodybose. Prasidėjus enkavedistų siautėjimams, nenorėdami, kad nukentėtų kaimų ir miestelių žmonės, traukėmės į miškus, statėme bunkerius ir palapines.

Rusų čekistai ir enkavedistai mus praminė banditais, bet partizanai nebuvo banditai. Mes priešinomės čekistams ir okupantams. Kovos vyko, kad būtų laisva Lietuvos žemė...

1945 m. mano šeima gyveno Šiaulėnuose – žmona, trys dukros ir sūnus. Žmoną areštavo ir stribai išvežė į Radviliškį, iš Radviliškio į Šiaulių kalėjimą, o galiausiai į Vorkutą. Lageriuose iškalėjo devynerius metus, o vėliau išleisdo, kai vaikai parašė prašymą Vorošilovui. Vaikus augino jos mama.

1945 m. patekau į būrį, kurio vadas Vilkas. Vilko būrys laikėsi už Šiaulių, Gruzdžių miškuose, daugiausia keliaudavo. Vėliau juos įspėjo, kad toks jų veikimas daro pavojų kitiems būriams, ir man tas būrys nepatiko. Nutariau

□ Zofija ir Stasys Juodkaziai

□ Ant Balchašo lagerio kapų. Kazachija, 1989 m.

atsiskirti nuo Vilko būrio. Ankstyvą rytą su ryšininke, pasikinkę savo tėvo arklį, išvažiavome per Šiaulių miestą. Kelias buvo ilgas – daugiau kaip trisdešimt kilometrų. Bet laimingai pasiekėme Pakapės kaimą.

Grįžus ryšininkei Skolestikai į namus, po savaitės ją areštavo ir išvežė į Šiaulių kalėjimą. Čia prasidėjo tardymas. Skolestika buvo labai sumani mergaitė. Išlaikę kalėjime du mėnesius ir nieko neišgavę, nutarė išleisti į laisvę. Apie tardymą ji man vėliau pasakojo.

Aš iš Pakapės kaimo susisiekiau su nauju būriu per vieną ryšininką eigulį, kuris gyveno Dukto miške. Tai buvo vyriausias ryšininkas, labau daug padėjęs mūsų būrio vyrams ir kitiems partizanams. Pavardės neprisimenu, jis gyveno Dukto miške, turėjo du sūnus ir žmoną. Sūnūs buvo mūsų būrio partizanai. Jam buvo arti penkiasdešimt, aukšto ūgio, stiprus vyras. Jis mane suvedė su Algio būriu, kuriame buvo man gerai pažįstami Šikšniai, jauni vyrai iš Notiniškių kaimo. Būrio vadas Algis, tarnavęs policijoje, buvo vyresnysis leitenantas, geros širdies ir labai pasitikėjo žmonėmis. Būryje buvo vienuolika vyrų, o kai atvykau, buvome dvylika apaštalų ir tarp jų vienas Judas išdavikas.

Būrio vyrai – ūkininkų sūnūs ir vienas lakūnas Stepas Sebastijonas (kapitonas) iš Šiaulių. Susipažinę iškeliavom į bunkerį miške. Čia gyvenom broliškai. Išeidavom į kaimus parsinešti žinių ir spaudos, rašydavom atsišaukimus prieš valdžią, raginom priešintis komunistams. Priešai visaip stengėsi mus surasti ir sunaikinti. Buvom apsupti du kartus, bet pavyko pasprukti iš apsupties. Kartą naktį išėjo į kaimą vyresnysis brolis Šikšnys ir dar vienas vyras parsinešti spaudos, ir įvyko nelaimė: ūkininko trobą apsupo enkavedistų būrys. Draugą nušovė, o Šikšnys sužeistas pasitraukė į krūmus. Vėliau jį surado to kaimo gyventojas, paslėpė savo namuose ir gydė. Nepraėjus nei dviem savaitėm, vėl užpuolė tą sodybą. Šikšnys bėgti negalėjo, jis turėjo automatą ir granatą. Įvyko kautynės, kuriose mirtinai sužeidė partizaną.

Po keleto mėnesių enkavedistai areštavo mūsų vyriausiąjį ryšininką eigulį. Išlaikę apie mėnesį, prisakė, kad jis turi pranešti apie partizanus ir mūsų būrį. Žmogus jiems prižadėjo. Grįžęs papasakojo apie tardymą, bet pasakė: aš mirsiu ar kančias kęsiu, bet jūsų neišduosiu niekuomet. Ir mes juo tikėjom, nė vieno neišdavė.

1946 m. žiemą enkavedistai paskelbė, kad visi miškiniai grįžtų į namus ir atiduotų ginklus – jiems bus dovanota.

Supratom, kad čia melas ir apgavystė, bet... būryje buvo vienas ūkininkas, turėjęs apie 30 ha žemės, ir jis nutarė grįžti į namus. Grįžęs pagyveno tris mėnesius ir jį areštavo, nuvežė į Šiaulių kalėjimą. Tardė apie du mėnesius, kankino, po to užverbavo ir turėjo išduoti mūsų būrį. Grįžęs iš kalėjimo į savo namus, gyveno per vasarą ramiai. Pas jį atvažiuodavo enkavedistai ir klausinėdavo apie mus, bet jis neturėjo jokių žinių.

1946 m. spalio mėnesį atvyko tas ūkininkas pas eigulį į mišką ir paprašė, kad suvestų su Algiu, nes jis turi gerų žinių iš užsienio. Mūsų ryšininkas patikėjo juo ir sutiko iškviesti būrio vadą Algį.

Keletą valandų kalbėjosi vadas su tuo vyru. Jis daug pasakojo apie užsienio politiką, sakė, kad Amerikos balsas pranešė, Amerika artimiausiu laiku ruošiasi karui prieš rusus ir komunistus... Po to jis teiravosi būrio vado, jeigu apsuptų mišką enkavedistai, kur mes trauksimės, nes jis žinojo, kad du kartus pavyko išeiti per Tyrulių pelkes į vakarų pusę. Būrio vadas išaiškino jam mūsų planą. Mes, būrio nariai, ne visi patikėjome juo. Aš su Sebastijonu įtarėm, kad čia atėjo mūsų Judas išdavikas: kodėl jis taip domėjosi, į kurią pusę mes trauksim? Kai jis išėjo iš bunkerio, tarp mūsų dvylikos vyrų kilo svarstymai: vieni nesutiko, kad jis gali išduoti, kiti nutarėme, kad jis taip ir padarys. Nusprendėme išeiti iš bunkerio į kitą vietą, prie didelio miško krašto, kur prasideda Tyrulių pelkės. Čia augo pušaitės ir nedidelės eglaitės. Bunkerio nekasėme, o pastatėme palapinę, viršų gerai užmaskavę pušaitėm ir eglaitėm. Viduryje pastatėme mažą geležinę plytelę, kūrendavome tik naktį. Gruodžio mėnesį iš partizanų centro atvyko buvęs Lietuvos karininkas pulkininkas. Jis pasakė, kad Amerika nesiruošia jokiam karui su rusais. Po pulkininko apsilankymo ir būrio vadas įsitikino, kad buvęs mūsų būryje ūkininkas yra išdavikas, ir visi gerai supratom, jog padarėme klaidą, atskleidę jam pasitraukimo planą.

Atėjo 1947 metai. Naujuosius metus sutikome ramiai. Artėjant vasario 16 d., gavom kvietimą vykti į Pakapės kaimą pas gerus žmones, kurie padėdavo viskuo: rūbais, avalyne ir maistu...

Vasario 15 naktį dešimt vyrų išsiruošėm į Pakapės kaimą, o du išėjo į pietų pusę. Stovykla liko tuščia. Nuvykom pas savo geradarius, pasivaišinome, o apie dvyliktą valandą užsukome į kitą sodybą. Po vaišių kartu su šeimininkais sustoję sugiedojom himną. Padėkoję ir atsisveikinę su šeimininkais, apie ketvirtą valandą ryto išėjom į savo stovyklą... Kaime buvo ramu.

Šaltis spaudė virš 20 laipsnių. Gerai nusiteikę ėjome žąsele, kalbėjomės. Paskutinis traukdavo eglutę, slėpdamas pėdsakus. Bet naktį ne visai gerai pasisekė paslėpti. Sugrįžę į palapinę, užsikūrėme plytelę ir virėm valgyti rytojaus dienai, kiti sumigo. Sargybą ėjome iš eilės po vieną valandą. Aš miegojau ir sapnavau labai negerą sapną, kurį prisiminsiu visą gyvenimą.

Rytą atsibudęs, Sebastijonui pradėjau pasakoti sapną: kad mus apspito labai daug raguotų karvių ir pradėjo su ragais varyti į krūvą. Karvės buvo raudonos spalvos. Jos mus spaudė, o mes traukdamiesi pribėgom prie mūrinio namo. Likom dviese, o įsiutusios karvės suvarė į namo pogrindį. Norėjau išlipti per mažus langus, kabinausi už sienos, bet vėl nukritau... Kai papasakojau Sebastijonui, jis juokais pasakė, kad subadys tave tos raudonos karvės.

Du vyrai, išėję į pietų pusę, negrįžo į stovyklą. Trečią valandą po pietų Stepas Sebastijonas stovėjo sargyboje ir iš Tyrulių pusės pastebėjo slenkančius baltais chalatais kareivius. Sebastijonas įspėjo apie pavojų. Per minutę jau buvom pasiruošę. Vadas įsakė trauktis paskui jį, o Sebastijonas pradėjo šaudyti į šliaužiančius karius. Jie irgi pradėjo šaudyti. Traukėmės į Tyrulių pelkes. Pradėjo šaudyti raudonos spalvos raketos, parodančios kuria kryptimi traukiamės...

Perbėgę pelkėtą pusę, metėmės į palaukę. Už 150 m, palaukėj, gulėjo dvi eilės NKVD kareivių. Rogių keliuku pasukome gilyn į Tyrulius.

Kelias raitėsi tarp pušaičių, ir staiga – būrys kareivių. Ginklus laikėme rankose, pasiruošę paspausti gaidukus...

Prasidėjo kautynės, sugulėme ant sniego, susišaudymas vyko apie dešimt ar penkiolika minučių. Būrio vadas sukomandavo trauktis atgal. Traukėmės į pelkių vidurį. Tik ne visi pakilome iš pirmų kautynių – likome tik penkiese. Būrio vadas rankose turėjo kulkosvaidį, supratau – kulkosvaidininkas žuvo... Šūviai retėjo ir iš priešo pusės.

Bet vėl pradėjo šaudyti viršų raudonos raketos. Per Tyrulių pelkes bėgom apie pusantro kilometro, tada pasukome į didelį Dukto mišką. Čia pradėjo spausti iš dviejų pusių: iš priekio ir iš kairio šono. Bėgome atsišaudydami. O priešas vis artėjo ir artėjo prie mūsų, šoviniai jau baigiasi. Mačiau, kaip pakilo Rūtelė, eigulio sūnus ir suriko "Sudiev, broliai, aš žūstu už laisvą Lietuvą" ir nugriuvo. Likom trise: būrio vadas Algis, Sebastijonas ir aš. Priešas vis artėjo ir buvo girdėti jų balsai. Sušukau Sebastijonui trauktis, jis pakilo ir už dviejų ar trijų žingsnių krito į sniegą. Būrio vadas Algis sunkiai sužeistas

⇦ Paminklas žuvusiems 1947 m. vasario 16 d. Dukto miške vykusiose kautynėse: Jonui Belaglovui-Algiui, Jonui Daukšai-Geniui, Vytautui Šikšniui-Vytautui, Juozui Jurgutavičiui-Rūtai, Stasiui Jurgutavičiui-Aidui, Antanui Tamošaičiui-Berželiui ir Dundai

□ Paminklo atidengimas. Steponas Stepanavičius stovi prie akmens iš kairės

meta kulkosvaidį ir išsiima iš kabūro pistoletą, klūpėdamas ant kelių, viena ranka laikydamasis už pušaitės, sušunka "Sudiev, brangūs broliai. Tebūna laisva Lietuva". Ir šovė sau į galvą iš pistoleto. Nepajutau, kaip surikau iš visos krūtinės: "Algi, ką darai..."

Pakilęs bėgti į Dukto mišką, iki kurio buvo apie 50 m, pajutau – dvi kulkos pergnybo mano kūną. Aš griuvau ir netekau sąmonės...

Jau buvo nusileidusi saulė: nutilo šūviai ir nutilo širdies plakimas aštuoniems mūsų būrio broliams lietuviams.

Kai atgavau sąmonę, gulėjau vieno ūkininko rogėse, greta manęs Stepas Sebastijonas, ir mūsų ginklai, o iš paskos – būrys ginkluotų NKVD kareivių. Vėžė mus Pakapės kaimo link, jau buvo naktis ir tamsu, tik mėnulis liūdnai šypsojos žiūrėdamas į mus...

Atvežė į Pakapės kaimą, kur buvo rusų štabo viršininkas. Sustojus prie namo durų, priėjo du kareiviai, paėmė mane už rankų, pastatė ant kojų. Tuo metu pripuolė prie manęs vienas karininkas su pistoletu rankoj ir smogė į burną. Nuo smūgio nukritau ant žemės, atsimušiau į aptvertą namelio tvorelę. Tas pats karininkas prišoko ir dukart smogė į galvą. Netekau sąmonės. Štabo viršininkas įsakė šeimininkėms perrišti. Jos sudraskė antklodę ir sutvarstė mane ir Stepą. Tas karininkas išmušė penkis dantis ir įlaužė galvos kaulą...

Atmerkiau akis, o galva sukosi, kartu ir kambarys, ir visas namas. Akyse žalia spalva. Buvo vėlyvas vasario 17 vakaras. Pamačiau greta gulintį Sebastijoną. Gulėjo ant grindų, o priešais mus stovėjo du kareiviai sargybiniai. Kambarys buvo be langų ir be durų antram aukšte. Per karą tas namas buvo sudegintas ir sudaužytas. O šaltis virš dvidešimt laipsnių. Galva sukosi taip, kad nesupratau, kur mes esam ir kaip čia pakliuvome. Buvome Šiaulių mieste. Vėl atsimerkiau ir pradėjau žiūrėti į Stepo pusę, bet negalėjau suprasti, kas darosi... Toliau už Stepo gulėjo mūsų Berželis – vyresnysis eigulio sūnus – ir Dunda, ūkininko sūnus iš Jaugėlių kaimo, Radviliškio valsčiaus. Įsiklausęs supratau, kad jie dar gyvi, girdėjosi alsavimas ir gargaliavimas. Darėsi tamsu, ir vyrų alsavimas pamažu lėtėjo, o po kiek laiko visai jų nebegirdėjau. Stepas gulėjo labai ramiai, nesupratau, ar jis gyvas, ar miręs.

Taip praėjo antra naktis. Atmerkęs akis, pažvelgiau į Stepą. Jis guli arti manęs, bet žodžio neištaria ir nejuda. Matau, kad toliau gulėjusių mūsų vyrų nėra. Sargybiniai keitėsi dienos metu, o mes su Stepu gulėjome kaip lavonai. Kraujuose paskendę mūsų apatiniai rūbai buvo visai sustingę. Kūnai sušalę

nuo šalčio: nei rankų, nei kojų pajudinti negalėjome. Prakalbėti negalėjau, nes lūpos sutino kraujuose, kai išmušė penkis priekinius dantis. Kraujas vis tekėjo... Buvom menkai apsirengę, nes kovoje išmetėm viršutinius rūbus, kad būtų lengviau bėgti ir gintis...

Kas sako, kad Dievo nėra, tas labai klysta – mes gulėjome daugiau kaip tris paras mažai apsirengę, be pirštinių šaltame kambary ir neatšalome nei rankų, nei kojų... Tik Dievas gelbėjo mus su Stepu Sebastijonu. Po trijų parų atėjo NKVD karininkas, norėjo apklausti, bet išvydęs sutinusius, įsakė kareiviams mus išnešti. Paguldę į sunkvežimį, vežė kalėjimo link. Prie jo vartų laukėme apie tris valandas. Kalėjimo viršininkas nenorėjo mūsų priimti, nes mes ligoniai, o čia nebuvo geros ligoninės. Bet po keletos valandų atsidarė Šiaulių kalėjimo vartai, ir sunkvežimis įvažiavo į aikštę. Kareiviai įnešė mus į nedidelio namelio vidų, paguldė ant geležinių lovų... Jaunas lietuvis, kuris slaugė sunkiai sužeistus, mus nurengė, šiltu vandeniu atmirkė krauju aptekusius aprišimus, nušluostė žaizdas ir ištepęs jodu, aprišo naujais bintais... Čia pajutom šilumą, pradėjom atgauti rankas ir kojas. Kai atnešė vandens ir porą šaukštų košės, negalėjau atverti burnos, nes buvo sutinusios lūpos. Vėliau atėjęs aukštaūgis žydas lietuviškai pasakė, kad jis esąs šios ligoninės gydytojas. Iš tiesų jis buvo Šiaulių mėsininkas krautuvininkas, neturėjęs jokio supratimo apie gydymą...

Daktaras ryte ir vakare atnešdavo po du žirnelius vitamino C ir viskas. Po dviejų savaičių pradėjo tardyti. Tardymas po šešias ar aštuonias valandas naktimis. Darydavo visokius bandymus, mušdavo ir sukdavo rankas, ir pirštus badydavo adatomis... Tardė rusų enkavedistai. Jie nemokėjo mūsų kalbos, o mes rusų, vertėjavo lietuviai. Buvo ir lietuvių tardytojų. Beveik kas naktį vyko kankinimai iki teismo. Kai pasveikome, gegužės mėnesį, bet dar su neužgijusiomis žaizdomis, išvedė iš ligoninės į kalėjimo 40 bendrąją kamerą trečiame aukšte. Tada galėjau pasikalbėti su Stepu.

Vieną naktį tardymo kabinete buvo aukšto ūgio rusų karininkas majoras. Jis pasakė, kad yra viršininkas tos sušaudymo operacijos, kurioje mane sužeidė. Per tardymą pasakė, kad žuvo aštuoni kareiviai ir vienas karininkas. Kiek buvo sužeistų, majoras nepasakė.

Buvo sunku kalbėti, nes liežuvis kliuvo už suskaldytų dantų. Kai majoras paklausė, kodėl taip blogai kalbu, jam pasakiau, kad jų karininkas su pistoletu sudaužė man galvą ir išmušė dantis. Parodžiau pramuštą galvos kaulą ir

dantis. Jis pažiūrėjo, bet nieko nepasakė. Rytojaus dieną sargas iškvietė mane. Du sargybiniai, kaip visuomet, vedė į kiemą, kur buvo tardymo kabinetai. Kabinete laukė dantų daktarė, lietuvė. Kai atsisėdau, vienas sargybinis paėmė man už galvos, antras už rankų ir stipriai suspaudę laikė. Daktarė pradėjo traukti sveikų dantų šaknis. Du ištraukė – dar galėjau kentėti, bet kai pradėjo trečią, ketvirtą, apalpau. Į ranką suleido adatą ir tuoj griebėsi už penkto, paskutinio. Kai baigė, prikišo pilną burną merlės, o aš jau nieko nejaučiau, nes širdis mažai plakė. Po pusvalandžio nušluostė nuo veido kraują, užpylė šalto vandens. Kai atsimerkiau, išvedė į kalėjimo kamerą. Gulėjau visą dieną ir naktį. Vėl sutino veidas ir kalbėti negalėjau.

Po kautynių rūbai buvo permirkę krauju. Vieną dieną, kai majoras tardė, paprašiau išskalbti mūsų kruvinus rūbus. Jis patenkino mano prašymą. Po trijų dienų atnešė išplautus. Vieną rytą karininkas su dviem kareiviais pasakė, kad apsivilkčiau kuo turiu. Pats negalėjau apsirengti, nes kairė ranka buvo peršauta per sąnarį. Rankos negalėjau pakelti, visuomet padėjo Stepas ar kiti kaliniai. Kieme stovėjo sunkvežimis ir būrys kareivių. Į mašiną sulipo apie dvidešimt kareivių.

Prie mašinos priėjęs tas pats majoras padavė į popierių suvyniotą pusę kilogramo duonos ir gabalėlį plonų lašinukų. Pagalvojau, kad prieš mirtį dar duoda ir mažą dovaną – pasistiprinti...

Kareiviai kalbėjosi rusiškai, o aš suvalgiau pusę duoto valgio, kitą suvyniojau į popierių ir įsidėjau į švarko vidinę kišenę. Mašina, išvažiavusi iš miesto, pasuko Pakapės link. Kareivių paklausiau, kur važiuojam, bet jie atsakė: "Neponimajem" (nesuprantam). Ir neklausinėjau. Tylėjau. Į galvą lindo visokios mintys...

Vežė per gerai žinomus kelius, kaimus, laukus ir miškus. Pravažiavom Dukto mišką. Vidury Polekėlės kaimo sunkvežimiai sustojo. Majoras liepė mane iškelti iš mašinos. Įvedė į vieną namą, kuriame stovėjo dvi nusigandusios moterys ir žiūrėjo į rusų kareivius ir į mane. Majoras paklausė manęs, ar pažįstu jas. Atsakiau, kad pirmą kartą matau. Tada majoras įsakė dar kartą gerai pažiūrėti. Apžiūrėjau nuo galvų iki kojų ir vėl tą patį pakartojau. Majoras išėjo į kiemą, su juo ir kareiviai. Mane paliko vieną su moterimis. Pamatęs, kad sargybinio prie durų nėra, pasakiau, kad jos manęs nebijotų, aš jų neišduosiu.

Jas gerai pažinojau. Jos teikdavo žinias, šelpdavo maistu ir rūbais. Palikę

ос-5.

С е к р е т н о.
Экз.№ _____

З А К Л Ю Ч Е Н И Е

(по архивно-следственному делу)

" 3 " ноября 1955 года город Вильнюс

Я, ст.следователь следотдела Управления милиции города Вильнюс - капитан милиции КАБАЛОВ, рассмотрев материалы архивно-следственного дела № 7808/8, в отношении САБАСТИОНАС С.Ф. и других, -

Н А Ш Е Л:

16 февраля 1947 года арестован, а 29 мая 1947 года Военным Трибуналом войск МВД Литовской ССР по ст.58-1"а" и 58-11 УК РСФСР, с санкции ст.2 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 мая 1947 года "Об отмене смертной казни", на 25 лет лишения свободы в ИТЛ, с поражением в правах на 5 лет каждый, без конфискации имущества за отсутствием такового, осуждены -

1. САБАСТИОНАС Степанас сын Феликса, 1914 года рождения, уроженец гор.Таураге, Литовской ССР, из семьи рабочего, гр-н СССР, литовец, образование среднее, беспартийный, холост, ранее несудим, ареста находился в банде;

2. СТЕПАНАВИЧУС Степанас сын Казимираса, 1908 года рождения, уроженец деревни Латокишки, шяуляйского уезда, литовской ССР, из крестьян-кулаков, гр-н СССР, литовец, ранее судим, до ареста находился в банде.

be sargybos, galvojo, kad pabėgsiu į mišką. Miškas buvo už pusantro kilometro. Bet gerai supratau, kad bėgti nėra prasmės. Po trejetos valandų sėdome į mašiną ir pasukome atgal į Šiaulius. Vis galvojau, kodėl mane čia atvežė. Atėjo mintis, ar ne dėl dokumentų, kurie pakliuvo į majoro rankas, kai žuvo būrio vadas Algis. Jis nespėjo brėžinių ir planų sunaikinti, o juose buvo pažymėtas Polekėlės kaimas Šiaulėnų vls.

Parvažiavęs į kalėjimą, pavaišinau Sebastijoną duona ir lašiniais. Viską papasakojau. Ir jis pasakė, kad tikrai enkavedistus domino dokumentai. Išvargęs kelionėje, užmigau ir miegojau ramiai, nes tardyti nevedė tą naktį. Kartą majoras liepė pasirašyti ant paskutinio bylos lapo... Kai pasirašiau, majoras draugiškai klausinėjo, ką žinau apie partizanų sąjungą ir kokias žinias gaudavome iš Amerikos. Pasakiau, kad nieko nežinau, nes būrio vadas mums apie tai neaiškindavo – buvo paslaptis. Po mano pokalbio pasakė, kad bus teismas ir išveš ten, kur baltos meškos gyvena. Ir Sebastijonui reikėjo pasirašyti ant paskutinio tardymo lapo...

Keletas dienų praėjo ramiai. Vieną dieną po pietų, apie penktą valandą, išvedė į kalėjimo kiemą. Čia stovėjo brezentu dengta mašina. Aplink mašiną – sargyba. Mašinoje ant grindų gulėjo keletas kastuvų. Pamačius kastuvus, širdis sustojo. Pagalvojau – dabar tikrai pakiš po velėna...

Karininkas atidengė jauno žmogaus lavoną ir paklausė, kas jis toks. Pažiūrėjau, pasidarė baisu ir negalėjau žodžio ištarti... Atsakiau, kad nepažįstu. Tada jis paėmė mane už rankos ir patempė į kitą šoną, pasakė – gerai pažiūrėk. Vėl atsakiau, kad nepažįstu. Vyrukas buvo basas, išrengtas, iš galvos ir krūtinės tekėjo kraujas. Karininkas pažiūrėjęs į mane, liepė išlipti iš mašinos. Kareiviai uždarė mašinos bortą, o karininkas įsakė eiti paskui jį. Atvedė į 40 kamerą. Vyrai pradėjo klausinėti, kur buvau, bet aš negalėjau nė žodžio ištarti turbūt daugiau kaip valandą. Sebastijonas davė vandens, tada nusiraminau... Ryte Stepas pasakė, kad pražilo mano plaukai.

Birželio pradžioje pranešė, kad eisime į teismą. NKVD karininkas iškvietė mane su Sebastijonu. Kalėjimo kieme stovėjo penki kareiviai su automatais. Jų lydimi ėjom apie du kilometrus Šiaulių miesto gatvėmis. Atvedė prie trijų aukštų namo. Pamažu lipome laiptais į antrą aukštą. Įvedė į kambarį. Kariškis liepė sėstis ant kėdžių, stovėjusių pasienyje. Kambario gale stovėjo ilgas stalas, uždengtas raudona medžiaga, ir trys aukštos kėdės. Stepas išsitraukė iš kišenės popierių ir tabokos, susisuko papirosą, degtukų paprašė sar-

gybinių. Jie sėdėjo prieš mus, o vienas stovėjo prie durų. Netrukus įėjęs lietuvis įsakė: "Stot! Eina teisėjai". Teisėjai buvo vienas vyras ir dvi moterys. Teismo pirmininkas, atskleidęs mūsų bylos dokumentus, pašaukė prie stalo arčiau, pradėjo klausinėti. Viskas vyko labai trumpai. Vėliau pasakė, kad teismas eina posėdžiauti. Po pusės valandos teismas grįžo į salę. Teismo pirmininkas perskaitė sprendimą – mirties bausmė. Sargyba vedė atgal į kalėjimą. Niekaip negalėjau suprasti, kodėl toks žiaurus sprendimas.

Nuvedė į mirties kamerą. Kameroje buvo lentų lova. Užrakinęs sargybinis nuėjo. Susėdę ant gultų, pradėjom žvalgytis: nedidelis langas su suvirintos vielos grotomis, 20 milimetrų storio. Sienos išrašytos daugybe vardų ir pavardžių. Atėjęs karininkas liepė pasirašyti teismo sprendimą. Mes nepasirašėme...

Gyvenome kameroje nejaukiai, nebeleisdavo nei pasivaikščioti. Po kelių dienų karininkas padavė raštą, kad pasirašytume malonės prašymą. Ir tą atmetėme, nepasirašėme. Praėjus porai dienų, vėl atsidaro mūsų kameros durys, įeina iš prokuratūros prokuroras ir vienas karininkas. Perskaito pranešimą, kad byla peržiūrėta ir mirties bausmė pakeista 25 metams sunkių darbų lagerio, stipraus režimo. Ir liepia pasirašyti. Su Stepu stovėjom ir žiūrėjom vienas į kitą. Stepui sakau – nepasirašysiu, ir jis atsisakė pasirašyti.

Mus paliko ramybėje, niekas mūsų daugiau netrukdė iki išvežimo. Kameroje trūko oro, sunku buvo kvėpuoti, ypač Stepui, nes jam buvo peršauti plaučiai. Negalėjome pasivaikščioti, nes nebuvo kur žengti: nuo gulto iki durų buvo vienas metras laisvo tako. Vienas vaikštome, kitas sėdim. Sveikata silpo, maistas blogas ir mažai.

Praėjo daugiau kaip savaitė. Pradėjo mums skambinti per vamzdžius morzės abėcėle. Su Stepu negalėjom suprasti ir pradėjome jos mokytis. Po kelių dienų pasisekė susikalbėti su viršuje gyvenančiomis moterimis. Kaliniams leisdavo perduoti mažus siuntinukus. Bet mūsų giminės nežinojo, ar mes gyvi, ar mirę... Tos moterys gaudavo siuntinukus iš giminaičių ir vieną vakarą prie mūsų langų grotų pasirodė mažas siuntinukas ant plonos iš siūlų suvytos virvutės. Atsiuntė mažą gabaliuką sausainio ir lašinių. Labai nudžiugom su Stepu ir skaniai suvalgėm.

Gal po 20 dienų į mūsų kamerą įleidžia dar vieną lietuvį, pavarde Kukanka. Trims jau smagiau ir kalbų daugiau. Kukanka buvo nuteistas mirties bausme, po to pakeista 10 metų už tai, kad jis padėjo partizanams.

Gerai nepamenu, gal apie liepos 20 d. naktį mus pakėlė ir įsakė apsirengti kelionei. Sukilę laukėm, kada išveš, nes norėjom pakvėpuoti.

Kalėjimo kieme jau buvo vyrų ir moterų būrys. Karininkai įsakė susikabinti po keturis. Žingsnis į kairę ar dešinę – būsime sušaudyti. Prie kalėjimo vartų stovėjo kareiviai su šunimis. Apsupę mūsų būrį, sargybiniai įsakė eiti pirmyn. Vedė per tamsias Šiaulių miesto gatves ir vis šaukė skubėti. Susikibę Stepas, aš, Kukanka ir dar vienas vyras žengėm labai sunkiai, nes mes daugiau kaip mėnesį nevaikščiojome ir buvome nusilpę. Vedė į stotį, kur stovėjo paruošti vagonai. Susodino į vagonus, užtrenkė duris, užrakino spynomis. Kiekvienam vagone buvo po 40 žmonių.

Ankstyvą rytą prikabino mūsų vagonus prie garvežio ir – sudiev, Šiaulių mieste.

Atvežė į Vilnių. Čia išlaipino iš vagonų ir suvarė į bendrabučius, kur tvoros aptvertos vielomis ir bokšteliai su sargybiniais. Tie bendrabučiai buvo persiuntimo punktas, kur sugrupuodavo į tolimesnes keliones Sibiran.

Persiuntimo punkte išlaikė vieną mėnesį. Maitino daug geriau negu kalėjime. Davė 800 gramų duonos, košės po pusę litro tris kartus per dieną ir pietums sriubos pusę litro. Kaliniams pasidarė kiek lengviau. Mums su Sebastijonu užgijo visos žaizdos, pradėjom jaustis geriau, tik mano kairė ranka nejudėjo, bet vis pamažu mankštinau, kad galėčiau nors pats apsirengti. Po mėnesio vėl sodino į prekinius vagonus po 60 vyrų. Iš viso traukinys sutalpino 670 žmonių. Buvo visokių tautybių: lietuvių, latvių, rusų ir kt. Pajudėjo traukinys naktį, nes enkavedistai dirbo tik naktimis. Vežė per Uralą, kol privažiavome Sverdlovską. Išlaipino ir varė į pirtį, išsimaudėme po dušu, šiltas vanduo atgaivino. Čia stovėjome tris paras, ir vėl kelionė. Vežė Krasnojarsko link. Privažiavę Krasnojarską, stovėjome ilgai keletą dienų. Nežinojo, kur mus vežti.

Kai pajudėjome, už 400 km pasiekėme Kansko miestą. Išlaipinę pasakė, kad toliau kelio nėra. Patalpino į vieno lagerio barakus. Po mėnesio pranešė, kad rengiamės tolimai kelionei pėsti į kalnus, taigos miškus. Kelias ilgas 250 km. Paskui kalinius važiavo keletas vežimų su arkliais. Tuose vežimuose buvo maisto produktai ir arkliams pašaras. Taip ir prasidėjo mūsų žygiavimas į Sajano kalnus, į taigą. Keliavom po 40 kilometrų per parą, o naktį gulėjom tai ant žemės, tai rasdavom kaimuose tuščių namų. Atplėšę lentomis užkaltas duris, sulįsdavome į vidų ir miegodavome, o sargybiniai kūrendavo

gatvėje laužą, kiti irgi sulįsdavo ir miegodavo... Toliau darėsi vis sunkiau, nes visi buvom pavargę ir be jėgų. Mudu su Sebastijonu pradėjome griuvinėti. Tuomet kolonos viršininkas leido sėsti į vežimą. Kas kilometrą mainydavomės. Į aštuntą parą pasiekėme Tugačio lagerį. Čia atsikvėpėm ir miegojom visi, kaip lapai iškritę. Po kelių dienų mūsų koloną išskirstė po skyrius – už 50 km buvo maži lagerio punktai. Mus paskyrė į vieną punktą miško kirtimo darbams. Lagery buvo įvairių tautybių kalinių ir su įvairiomis bausmėmis: politiniai ir kriminaliniai, apie tris šimtus žmonių. Už lagerio vartų buvo mažas kaimelis, kur gyveno rusų šeimos. Jie buvo caro laikais ištremti iš Rusijos už politinius nusikaltimus, ir čia gyveno jų vaikai ir anūkai. Kai kareiviai mus atvedė į lagerį, jie išvažiavo atgal į Kansko miestą. Mus perdavė lagerio viršininkui, o sargybiniai buvo to kaimelio žmonės. Praėjus dešimt dienų, mus aprengė šiltais rūbais ir veltiniais, nes čia buvo jau sniegas ir šalčio virš dvidešimt laipsnių. Suskirstė į brigadas, davė kirvius, pjūklus ir pradėjo vesti į mišką...

Miške medžiai augo įvairūs. Mums leido pjauti tik pušis ir maumedžius, o kedrą uždrausta. Lygumų čia beveik nebuvo, tik kalnai. Nuo kalnų rąstus traukdavo arkliais prie kelio ir kraudavo į krūvas, o iš krūvų į mašinas. Mašinos veždavo prie mažo upelio. Kai pavasarį sniegas ištirpdavo, upelis patvindavo ir iš užtvankos išleisdavo vandenį. Tada visas lageris risdavome rąstus į upelį. Iš upelio rąstai nuplaukdavo Kansko upe. Čia juos priimdavo ir apdirbdavo kaip statybinę medžiagą.

Žiema labai šalta ir sniego daug, kai kada iki 80 cm, o šalčiai siekdavo iki 60 laipsnių, bet vėjo čia nebuvo: žiemą ir vasarą miškas ramus. Pirmą 1947-1948 m. žiemą mus sutiko šalčiai iki 60°. Į darbą nevedė. Vesdavo 11 valandą, kai nukrisdavo iki 35°, o antrą valandą po pietų šaltis staiga pradėdavo kilti, ir mes skubėdavome į lagerį. Barakai buvo iš netašytų rąstų. Vidury barako stovėjo geležinis pečius, todėl buvo šilta. Šalčių metu į darbą neidavome po dvi ir tris savaites. Sienos ir medžiai nuo šalčio šaudė kaip iš šautuvo. Kai sukūrendavome malkas, reikėdavo važiuoti į mišką jų parsivežti. Kviesdavo savanorius, ir aš ne kartą važiavau. Apsirengdavome šiltai, gatvą ir burną apsirišdavome, matėsi tik akys. Ir arklį aprišdavome: ausis ir nosį. Važiuodavome per pietus. Taiga augo tūkstančius metų, griuvo vienas ant kito medžiai ir puvo, o ant viršaus augo samanos... Vasaros čia labai trumpos, prasideda liepos mėn., o rugsėjo pradžioje jau šalnos. Žemė labai derlinga,

augo graži žolė, javai nesuspėdavo subręsti, o bulves sodino kaimely, kur gyveno žmonės prie mūsų lagerio. Augo gražios ir įvairios laukinės gėlės, juodieji ir raudonieji serbentai prie upelio. Buvo daug meškų, tik ne baltų, o juodų ir rudų. (NKVD majoras per tardymą Šiaulių kalėjime man sakė, kad atsirasiu ten, kur gyvena baltos meškos). Paukščių beveik nesimatė, vasarą parskrisdavo varnai.

Po metų visus mirtininkus atrinko ir išvežė į kitą lagerį už 50 km. Tai buvo griežto režimo lageris. Čia sargyba buvo kareivių. Į darbą vesdavo penki kareiviai su automatais ir šunimis. Vieną dieną viena brigada sugalvojo pabėgti. Čia buvo ne vien politiniai, bet ir kriminaliniai kaliniai, įvairių tautybių. Nuginklavo kareivius, atėmė automatus ir pabėgo. Jų planas – pereiti Sajano kalnus ledu ir pasiekti Mongoliją... Bet jiems nepasisekė. Išvargę ir alkani penkioliktą po pabėgimo dieną jie susikūrė ugnį ir visi užmigo. Iš pabėgusių jau į antrą dieną grįžo 6, o dvylika ėjo toliau. Du sargybiniai, sekę jų pėdomis, įlipę į medį, pastebėjo ugnį. Prislinkę prie miegojusiųjų iš automatų visus dvylika vyrų sušaudė. Vėliau arkliais partempė jų lavonus į lagerį parodyti, kad bėgti negalima – kas bėga, gyvų neima – visus sušaudo...

Po kelių mėnesių vėl grąžino į pirmą lagerį. Čia režimo nebuvo, ėjome į darbą be sargybos. Rytą išleisdami suskaičiuoja brigadomis ir vakare grįžtančius. Dirbome pusiau alkani. Po kiek laiko atvežė į mūsų lagerį mažą elektros stotelę, kuri gamino energiją. Lagerio viršininkas paskyrė atskirą virėją ir pradėjo mus maitinti gerai, valgyti davė nenormuotai. Mat jam reikėjo vykdyti rąstų gamybos planą. Sudarė brigadą, į kurią aš su Stepu pakliuvau, ir mes pradėjome pjauti elektros pjūklais. Prie kiekvieno pjūklo dirbom po šešis vyrus. Du su pjūklu, vienas su kartim stumdavo, o trys šakas genėjo. Norma buvo 60 m^3 vienam pjūklui, o vėliau 80. O mes pradėjome pjauti po 120 m^3, o vėliau po 160 m^3. Per du mėnesius mes pripjaudavome tiek, kad dvi brigados negalėjo suspėti vežti rąstų. Įvykdėme du planus. Bet už tai nuėmė mūsų virėją ir vėl maitino kaip visus. Tad mes ir nesistengėm greitai dirbti, pjovėm pamažu. Lagerio viršininkas gavo dideles premijas. 1949 m. ir mums pradėjo šiek tiek mokėti, kas išpildo užduotą normą ir virš normos. Į rankas duodavo labai mažai pinigų.

Pirkdavome maisto produktus: bulves, mėsą ir kitą. Tada nesijautėme tokie alkani.

Lagerio viršininkas buvo rusas, mėgėjas išgerti. Nusigėręs ateidavo į la-

gerį ir lošdavo su kaliniais domino, kol užmigdavo ant gultų kartu su kaliniais. Kaip žmogus buvo geras. Du kart jį iš darbo atleido, bet kai plano kiti neįvykdydavo, tai vėl paskirdavo.

Kartą lageryje įvyko žiaurus nutikimas. Atvežė jaunus kriminalinius iš kalėjimo. Jie nenorėjo dirbti, tik reikalaudavo iš virtuvės maisto ir duonos iš kepyklos. Kriminaliniai naktimis lošdavo kortomis. Tą sykį pralošęs turėjo nužudyti kepyklos vedėją. Atėję į kepyklą, pareikalavo duonos ir subadė peiliais vedėją.

Jis buvęs rusų pulkininkas, 1941 m. Fredos areouosto ir Kauno įgulos viršininkas. Netikėtai naktį vokiečiai subombordavo visus Kaune stovėjusius karo lėktuvus. Tą viršininką areštavo ir išvežė į Sibirą, davė dešimt metų kalėti. Kai jį palaidojome, po savaitės gavome pranešimą, kad reabilituotas, ir gali išvykti į laisvę. Bet jau nebebuvo gyvo. Šiame lageryje savo galvas paliko ir lietuviai: kunigas iš Šeduvos mirė, kito lietuvio neprisimenu pavardės. Netoli Taišeto mirė buvęs mūsų prezidentas Stulginskis.

Iš šio mažo lagerio pervedė į Turgačio lagerį. Čia taip pat kirtome mišką, ruošėme rąstus. Dirbau kartu su Jonu Liauku. Jonas buvo daug jaunesnis už mane. Vieną naktį nutarė jis su Vitu Stašaičiu bėgti. Užmetė vielą ant laidų, kur buvo nuvestas apšvietimas aplink zoną. Kai šviesa užgeso ir iš kontoros išėjo, tvarkdarys juos pastebėjo. Vitas ir Jonas greitai įbėgo į baraką ir atsigulė. Vėliau juos klausinėjo režimo viršininkas, bet jokios bausmės neskyrė. Jie neprisipažino, o tvarkdarys neįrodė. Tai sužinojęs, labai bariau Vitą Stašaitį ir Joną Liauką, ir tikinau, kad mus greit išleis į laisvę. Stašaitis irgi buvo jaunas vyrukas. Jo tėvas, buvęs Lietuvos karininkas pulkininkas, buvo išvežtas. Kalėjimuos ir Sibire nukankintas ir nežinia, kur jo kaulai guli...

1950 m. rudenį į Turgačio lagerį atvežė 190 kriminalinių nusikaltėlių iš Leningrado. Jie atsisakė dirbti. Eidavo į virtuvę ir kepyklą atiminėti maisto ir skriausdavo mus, sunkiai dirbusius. Mes pranešėm lagerio viršininkui, kad sudraustų juos. Viršininkas pasakė, kad statome kalėjimą ir juos uždarys. Bet laikas bėgo. Ir kai gaudavome algas, jie prie valgyklos sulaikydavo senesnio amžiaus žmones ir, peilius įrėmę, atimdavo pinigus ir duoną. Kentėjome vieną, kitą mėnesį, bet kantrybė išseko. Miške, susirinkę prie laužo, tarėmės, ką daryti. Vežikų brigados latvis brigadininkas pasiūlė visiems pasiruošti lazdas, o kai kriminaliniai užkliudys nors vieną, tada visos brigados sukilsim ir su tais pagaliais juos išmušim.

Vieną šaltą gruodžio dieną jie mus užkabino. Jų barakas buvo atskirai. Sukilę mūsų vyrai – keturios brigados – apsupom jų baraką, ir prasidėjo muštynės. Jie buvo ginkluoti peiliais. Kova truko iki ryto. Sargybiniai bokšteliuose pradėjo šaudyti. Subėgo visi viršininkai prie vartų, pastatė kulkosvaidžius, jie galvojo, kad lageris ruošiasi pabėgimui.

Kai baigėsi muštynės, mūsų nebuvo sužeistų, o jų daug nunešė į ligoninę. Ryte atsisakėme eiti į darbą. Viršininkai, sušaukę į klubą, pranešė, kad eitume dirbti, bet mes pasakėme: kol nebus išvežti kriminaliniai, mes į darbą neisim. Viršininkas davė žodį, kad išveš juos. Grįžę iš darbo jau jų neradome.

Iš Vyriausios lagerių valdybos sraigtasparniais atskrido komisija. Tardė visus lagerio viršininkus ir kai kuriuos kalinius. Po savaitės vėl sušaukė į klubą ir lagerio viršininkas pasakė, kad yra matęs, kaip kariavo kareiviai, pergyvenęs sunkias karo dienas, bet taip vieningai mušant kriminalinių, dar gyvenime nematęs...

Netrukus buvo teismas. Vieną mūsų vyruką ir vieną rusą, buvusį kepyklos vedėją, nuteisė dešimt metų, o visiems lagerio viršininkams nuėmė antpečius ir iš darbo atleido...

1951 m. sausio pirmomis dienomis politinius kalinius vėl išvedė į Kanską. Sulaipino į prekinius vagonus ir išvežė. Ešelonas atriedėjo į Kazachstano Balchašo miestą. Pamatėme spygliuotom vielom aptvertą lagerį ir iš molio padarytus bendrabučius, vadinamus barakais.

Nauji viršininkai surikiavo po keturis. Nuvedė į lagerio klubą. Kalbėjo viršininkai ir skirstė brigadomis. Reikės statyti vario liejyklą ir gyvenamus namus miestui. Čia jau buvo kalinių. Visi Balchaše buvo vyrų ir moterų lageriai, petrvertos sienos spygliuotomis vielomis. Vyrų lageryje buvo 2600 vyrų, o moterų 3100. Lageris nuo miesto apie penkis kilometrus, o nuo Liejyklos fabriko – kilometras. Į darbą veždavo sunkvežimiais. Čia lageryje režimas pasikeitė: visiems užsiuvo bylos numerius ant kepurių, ant nugaros, kelnių ir krūtinės. Naktį duris užrakindavo iš lauko pusės ir tik rytą 6 valandą atrakindavo. Maistas labai pablogėjo. Jei brigada neišpildo normos, tada duonos dalį nupjauna ir sumažina iki 400 g per parą. Čia nebuvo jokių daržovių, tik kruopos ir sriuba iš sugedusios žuvies ar iš maisto atliekų. Žmonės sirgo cingos liga, iškrisdavo dantys, nes nebuvo jokio vitamino. Mes nepripratę prie tokio klimato. Balchaše nebūna lietaus, o jei gegužės mėnesį praeina trumpas lietus, tai paskui prasideda karščiai. Birželio, liepos, rugpjūčio mėnesiais būna

iki 40 laipsnių ir daugiau pavėsyje. Į darbo vietas vežė ledus ir ežero vandenį, nuo kurio žmonės pradėjo sirgti dizenterija, o vaistų nebuvo.

Praėjus pusei metų, susirgau geltige, išsiliejo tulžis. Gulėjau ligoninėje du mėnesius, po to vieną mėnesį davė atostogų – nevarė į darbą. Balchaše prieš gegužės pirmosios ir spalio šventes visus, turėjusius mirties bausmę, uždarydavo į kalėjimą ir laikydavo, kol pasibaigs šventės. Tai būdavo du kartus per metus, nes režimo viršininkas buvo labai griežtas ir žiaurus žmogus. Mus atrinko ir sudarė sunkaus režimo brigadą. Veždavo į akmens karjerą, čia sprogdino akmenis, o gabalus reikėjo su kūjais sumušti ir krauti į mašinas. Akmenis skaldėme apie pusę metų. Kartą sušilęs po sunkaus darbo, sėdėjau ant akmens. Pajutau, kad labai skauda nugarą, sugriebė radikulitas. Vakare nuėjau į ambulatoriją. Felčeris patikrino temperatūrą ir pasakė, kad atleidimo neduos, nes nėra temperatūros. Reikia eiti į darbą, o aš atsistoti negaliu. Ir rytą nėjau nei į valgyklą, nei į darbą, nes negalėjau pajudėti. Prižiūrėtojas nutempė į štabą, kur sėdėjo viršininkai ir vyriausias gydytojas majoras. Paklausė, kodėl nėjau į darbą. Išklausę pasiaiškinimą, majoras pasakė režimo viršininkui, kad simuliuoju ir reikia pasodinti į karcerį 10 parų. Nutempė į karcerį ant pliko betono. Maisto duodavo vieną kartą per parą: pusė litro sriubos ir 200 g duonos.

Karceryje sėdėjau penkias paras. Vieną dieną atėjo du jauni uniformuoti karininkai ir paklausė, už ką čia pakliuvau. Papasakojau, kaip susirgau ir dabar negaliu pasijudinti. Vienas jų įsakė prižiūrėtojui išleisti mane ir nuvesti į pirtį. Sanitaras nuvedė į ligoninę. Gydytojas paskyrė vaistų. Lagerio ligoninėje išgulėjau apie du mėnesius. Kai išrašė, paskyrė antrą invalidumo grupę. Po trijų mėnesių skyrė trečią grupę.

Po Stalino mirties 1954 m. rudenį režimas palengvėjo. Pasikeitė režimo viršininkas, kiti viršininkai išvažiavo iš lagerio. Pagerėjo maistas. Mane, Sebastijoną ir Stašaitį paskyrė dirbti šaltkalviais mechaniniame ceche. Darbas geras, patiko dirbti kartu su laisvais žmonėmis. Dirbome apie pusę metų.

Vieną rytą iškvietė pulkininkas Sukorukovas. Paklausęs, ar moku valdyti mašiną, paaiškino: duosiąs mašiną maisto produktams vežioti. Gausiu leidimą ir pažymą be sargybos važinėti. Iš pradžių ne kaip jaučiausi ir vaikščiodamas laisvai. Bet po kurio laiko ir daugiau atsirado vaikščiojančių be sargybos. Iš Balchašo miesto vežiau į Vastočno lagerį maisto produktus su karininku leitenantu. Užvažiuodavau į moterų lagerį, jos prikišdavo laiškų vyrams parvežti.

Balchašo statybos viršininkas buvo žydas Jazevas, bet kaliniams buvo labai geras žmogus. Politiniai kaliniai dirbo gerai ir sąžiningai, o laisvus visuomet barė ir keikė. Mes, kaliniai, pastatėme polikliniką, miesto ligoninę, kino teatrus, kultūros rūmus, keletą fabrikų vario liejykloms. Už tai, kad gerai dirbome, Jazevas prižadėjo važiuoti į Maskvą ir prašyti KP CK, kad išleistų į laisvę.

1956 m. pasklido gandai, kad greitai mus išleis į laisvę. Gegužės pradžioje atvyko dvidešimt keturių žmonių komisija iš prokuratūros. Komisijai vadovavo Kazachstano KP CK pirmininkas.

Man įsakė paruošti mašiną, vežti žmones iš Vostočno į Balchašo lagerį, o štabe jau laukė komisija priimti kalinius ir peržiūrėti visų bylas. Paimdavau po 25 žmones, sargybos nebuvo, tik kartu važiavo karininkas su vyrų sąrašu. Atvykus į Balchašo lagerį, kalinius vedė į štabo namus. Sukorukovo kabinete sėdėjo komisija. Ji dirbo greitai, daug klausimų neužduodavo. Pirmas klausimas: už ką teistas ir ar suimtas su ginklu. Vežiojau visus daugiau kaip savaitę. Atėjo ir mano su Sebastijonu eilė. Pirmą pakvietė Sebastijoną. (Mes buvome vienoje eilėje, bet nespėjome pasitarti, kaip atsakinėti). Steponas padarė klaidą, kai pasakė, kad areštavo be ginklo. Po to įsakė įvesti mane. Kai prokuroras paklausė ar su ginklu areštavo, aš, nieko negalvodamas, atsakiau, kad su ginklu. Tada pirmininkas pasakė, kad mano draugas Sebastijonas sakė kitaip... Minutę tylėjau. Paskui prokuroras paklausė, už ką kovojau. Atsakiau, kad byloje parašyta, bet pridūriau – kovojome už laisvą Lietuvą... Komisijos pirmininkas pasakė, kad teisingai atsakiau į klausimą. Man buvo paskirti 25 metai, o jau buvo praėję 10 metų: kadangi už metus Sibire užskaitoma 2,5 metų, taigi buvau išleistas į laisvę. Liepė pasirašyti. Pasakęs ačiū, išėjau.

Po manęs įvedė Steponą Sebastijoną. Kadangi jis nepasakė teisybės, sumažino bausmę, bet du su puse metų turės dirbti komendanto priežiūroje, tik be sargybos. Steponas buvo susinervinęs.

Kai komisija baigė darbą, išleido daugiau kaip 7000 žmonių į laisvę. Ne visiems buvo linksma ta laisve, nes pase įrašė, kad išvykti iš Kazachstano respublikos negalima ir dideliuose miestuose negalima prisiregistruoti. Aš ir toliau dirbau su mašina. Kai lageryje nebeliko žmonių, išvažiavau į Balchašą, kur daug gyveno lietuvių. Čia sutikau Juozą Mačį. Jis dirbo miesto Prekybos valdyboje vyresniuoju mechaniku. Prekybos valdyba turėjo penkis pa-

galbinius ūkelius, kuriuose augino daržoves ir laikė gyvulius. Buvo reikalingas mechanikas, ir jis mane rekomendavo. Nuvykau į mažą kaimelį, kuris nuo Balchašo apie 27 km. Čia ir apsigyvenau – davė dviejų kambarių butą, ir pradėjau dirbti. Susipažinau su žmonėmis ir su mechanizatoriais. Darbas sekėsi, ir direktorius buvo patenkintas. Turėjau ir priešų, kurie skųsdavo NKVD.

Nepraėjus nei metams atvyko majoras iš NKVD ir pasakė, kad kitą dieną atvykti į Balchašo NKVD štabą. Nuvykus tas pats majoras liepė rašyti savo biografiją rusų kalba, bet aš rusų kalbos niekada nesimokiau, tik lageryje pramokau kalbėti. Rašiau su didelė klaidom, įsiterpdavo ir lietuviškų žodžių. Jie sunkiai perskaitė mano biografiją ir išleido. Bėgo metai, o mane vis persekiodavo NKVD ir vietos šnipai. Bet vėliau nekreipiau į tai dėmesio, įsigijau gerą vardą tarp komunistų ir susipažinau su miesto viršininkais, kurie pradėjo vertinti mane kaip gerą darbininką ir žmogų.

1960 m. tris pagalbinius ūkelius sujungė į vieną. Viename kaimelyje mane paskyrė vyresniuoju mechaniku. Padaugėjo darbo ir rūpesčių, nes aš neturėjau jokio diplomo. Nutariau stoti į Politechnikumą mokytis. Įstojau į mechanikos fakultetą neakivaizdinį skyrių. Dirbau ir mokiausi. Buvo sunku, bet gavau mechaniko diplomą. 1968 m. pasistačiau medinį namuką ir pasisodinau vaismedžių. 1977 m. mane paskyrė direktoriaus pavaduotoju. Vėliau išėjau į pensiją, tekdavo labai daug važinėti į komandiruotes po apskrities miestus.

Steponas Sebastijonas atlikęs savo bausmę, nutarė važiuoti į Lietuvą. Parvažiavo į Šiaulius, kur gyveno jo motina. Jis buvo nevedęs. Po trijų mėnesių Steponą vėl areštavo ir išvežė į Baškirijos lagerius. Ten išbuvo tris metus, grįžo į Lietuvą. Motinos jau nerado, buvo mirusi. Išvažiavo į Mažeikius, ten vedė. Bet neilgas jo gyvenimas, paskirta lageriuose sveikata ir 1978 m. nustojo plaukusi jo širdis...

Vytauto Didžiojo rinktinės partizanų himnas

Klampiam, klampiam Tyrulio raiste,
Senojo Dukto prieglobsty,
Gyveno būrys partizanų
Su nuostabia drąsa širdy.

Tai vyrai buvo neištižę,
Visur visad jie pasiryžę,
Nors reiktų belst
Į pragaro duris.

Veidai jų rūstūs ir nuo vėjo,
O rankos kietos kaip akmuo.
Bet jei pakliūva komunistas,
Tai tuoj susiriečia kaip šuo.

Kovojo jie už savo kraštą,
Už savo kalbą,
Savo raštą,
Už brolius, seseris, tėvus.

O, mergužėle mylimoji,
Tu būk rami, tu būk linksma.
Jau greitai mūsų tėviškėlė
Nuo priešo bus išlaisvinta.

Nenorim karo nei vergijos,
Tik trokštame ramios taikos.
Bet jei mumis kas užkabina
Ginklu atsakom visados.

Užrašė P.Tamošaitis-Regina, maršą sukūrė Jonas Bislys-Jokis iš Radviliškio, žuvęs 1946 m. po Joninių, susitinkant su Vilko būriu, prie Pakapės.

Prisimena Janina Balčiūtė-Valterienė:

Gimiau 1929 m. Širvučių k. Padubysio vls. Šiaulių aps. Mokiausi Lingailių ir Pakapės pradinėse mokyklose. Gyvenome toli nuo kelio, miške prieš didžiules pelkes-tyrulius. Nuo sodybos iki pelkių – tėvo miškas, už jų dideli Dukto miškai, kuriuose buvę partizanai pradėjo lankyti mūsų namus. Širvučių kaime nebuvo nė vienos sodybos, kurioje lankytųsi partizanai. Taigi mūsų namai tapo partizanų namais. Ateidavo pažįstami vyrai iš gretimų kaimų. Tai Jonas Belaglovas-Algis, Putramentas, Antanas Druceika, Jurgutavičius, Stasys Levickas. Kaimynai arti negyveno. Nuo kelio iki mūsų reikėjo pereiti dar vieną, tik mažesnę, pelkę. Tėvas kelio nebetaisė ir jis pasidarė su mašina nepravažiuojamas. Partizanams užleidome pusę namo. Jie ateidavo naktimis, išeidavo, ilsėdavosi, tardavosi, rašydavo, klausydavo radijo.

Man buvo šešiolika metų. Mokyklos nebelankiau. Labai gerai žinojau taką per tyrulių pelkes, kur suaugę vyrai nepraeitų. Taigi pradėjau nešioti laiškelius, žinias. Dukto miško partizanų stovykloje nė karto nebuvau – vyrai mane visada sutikdavo prie tyrulių. Mama jiems kepdavo duoną, virdavo valgyti, skalbdavo rūbus.

1945 m. po išdavystės Giedrių k., žuvus A.Druceikai ir areštavus Kriščiūnaitę, dažniau tekdavo eiti per tyrulius. Rudenį partizanai rečiau išeidavo iš namų, nes aplink Dukto mišką siautė enkavedistai. Eidavau aš, nes siųsti mamą ar tėtį bijodavo, kad neįtartų. Tą rudenį mūsų namuose – išeidami tik naktimis – gyveno keturi partizanai: D.Kraujelis, Kraujelienė, Klebonas ir Vaidevutis. Daugelis jų ateidavo naktimis, pamiegodavo, pavalgydavo ir išeidavo. Partizanai daug kur bijodavo užeiti, maisto parsinešdavo mažai. Tėvas išpjovė visas avis, kiaules. Karves turėjome dvi, tai vieną papjovė, o antrą paliko.

Klebonui susirgus, buvo sunku gauti vaistų. Su mama nutarėme nuvežti į Šiaulius pas gydytoją, bet tai nepadėjo, nes partizanas beveik nesikeldavo iš lovos.

1946 m. ankstų sausio mėnesio rytą nuo kelio mūsų namų link pamatėme ateinant labai daug enkavedistų su šunimis. Tėvas buvo pasiruošęs važiuoti į mišką malkų, bet, prasidėjus šaudymui, arkliai pasibaidė ir pasileido į mišką. Nusivijęs arklius, tėvas nebegrįžo, o partizanai ir mes su mama prisiekėme gyvi nepasiduoti. Vyrai pasiruošė gintis, aprengėme Kleboną. Partizanai pradėjo atsišaudyti. Dužo langų stiklai. Mama žuvo pirmiausia. Aš išgirdau par-

tizanų paliepimą bėgti iš namų, kad nepaimtų gyvos. Enkavedistams šaudant, basa iš visų jėgų bėgau per krūmus į mišką. Suknelė suplyšo, kojos ir rankos buvo kruvinos. Bėgau per tyrulius iki eigulio namų miške. Mane išvarė, nors prašiau tik kojas apsivynioti. Vėl bėgau beveik 5 km iki Turkiškių kaimo. Ten gyvenę Prakapai nuvežė mane į Einoraičių k. pas tėvo brolį Vladą. Nepaprastai skaudėjo nušalusias, o gal kulkų skeveldrų subraižytas kojas. Atsiradau pas partizanų ryšininką netoli Šiaulių, Pabaliuose. Jis žinojo, kad partizanai ir mama žuvo, juos išvežė į Šiaulius. Tėvas pabėgo. Dėkojau Dievui, kad gyva ir nepatekau enkavedistams į nagus, nes žinojau daug.

Ilgą laiką negalėjau verkti, miegoti, valgyti... Juk staiga visko netekau – tėvų, namų, partizanų, kuriuos mylėjau kaip brolius. Tik dabar supratau, kiek daug paaukojo tėvai.

Iš Pabalių neužilgo senyvi žmonės mane išsivežė į Guberniją. Kojos sugijo, pradėjau vaikščioti. Vasarą mane išvežė į Pakruojo r. Linkuvos miestelį pas J.Treškevičių. Paskutinį kartą pajutau partizanų dėmesį, kai nepažįstama moteris atnešė prirašymo liudijimą, ant kurio nuotraukos nereikėjo. Dokumente mano pavardė buvo Aldona Kabalaitė, Jokūbo, g.1931 m. Einoraičių k., Šiaulių vls. Moteris man pasakė, kad suėmė tėvą...

Tėvas, grįžęs iš lagerių, susirado mane, bet labai prašė nesirodyti arčiau namų. Vis pasakojo, kaip žiauriai kankino. Jis buvo labai pasiligojęs – kosėjo, kojos žaizdotos, nes beveik 10 metų dirbo šachtose. 1963 m. buvau nuvažiavusi į tėvo laidotuves. Turiu tik jo mirties liudijimą. Daugiau joks dokumentas neišliko. Mano vyras Bronislavas Valteris, linkuvietis, miręs prieš 20 metų, buvo muštas ir kankintas, nes tarnavo Plechavičiaus armijoje. Kas iš tikrųjų esu, Linkuvoje nežinojo net patys artimiausi žmonės. Gimimo liudijimą A.Kabailaitės vardu gavau, išsiuntus paiešką į Vilniaus archyvus, nes parašiau, kad esu krikštyta Šiaulių Petro ir Povilo bažnyčioje. Bažnyčia sudegusi, o aš gavau dokumentą Kabailaitės vardu. 50 metų pragyvenau Linkuvoje, dirbau ir dirbu fotografe. Dabar jau nebėra Širvučių kaimo, nes jis prijungtas prie Einoraičių k., o namai nugriauti. Partizanai Belaglovas-Algis, Putramentas-Vėjas, Jurgutavičius-Aidas, Levickas-Zigmas, Druceika – tai pažįstami iš gretimų kaimų. Kraujelis, Kraujelienė – artimiausi kaimynai.

Labai norėčiau ką nors sužinoti apie partizanus Kleboną, Vaidevutį. Galbūt išliko giminės, kuriems galėčiau daug papasakoti apie paskutinį jų gyvenimo laikotarpį. Per daugybę metų daug kas pasimiršo, bet...

Edmundas Barkauskas

MARIJAMPOLĖS KARIŪNAI

Ėjo 1944 m. Lietuva vaitojo, trypiama kaustytu okupanto vokiečio batu... Vokiečių užmačios įtraukti lietuvius į savo pragaištingą karą ėjo perniek. Nė viena jų skelbta mobilizacija nesusilaukė tautos pritarimo. Svarbiausią vaidmenį čia atliko VLIK'as. Jis spausdino atsišaukimus į lietuvių tautą, ragino priešintis okupantams, ir jo nurodymai buvo vykdomi.

Artinantis kito okupanto kariuomenei, lietuviai suprato, kad atėjo laikas kurti savo ginkluotas pajėgas, karinius dalinius su lietuviška vadovybe ir lietuviška atributika, žodžiu, atkurti buvusią Lietuvos kariuomenę, kuri vėliau būtų papildyta ir, priartėjusi rusų kariuomenei prie Lietuvos sienų, stotų į kovą. Remiantis tais ketinimais, ir buvo įkurta teritorinė savanoriškoji Lietuvos Vietinė rinktinė, vadovaujama generolo Povilo Plechavičiaus (1890-1973). Vietinės rinktinės štabo viršininku buvo paskirtas pulkininkas Oskaras Urbonas. Gen.P.Plechavičius buvo gerai žinomas Nepriklausomybės kovų dalyvis, karštas patriotas, labai griežtas, bet teisingas, didelį populiarumą pelnęs ir karių bei gyventojų gerbiamas žmogus.

1944 m. vasario 13 d. su vokiečiais pasirašyta sutartis, kad Lietuvos teritorijoje steigiama Lietuvos Vietinė rinktinė. 1944 m. vasario 16-ąją, Nepriklausomybės dieną, gen.P.Plechavičius per radiją kreipėsi į Tautą, kviesdamas gelbėti Tėvynę – stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę. 1944 m. vasario 23 d. prasidėjo savanorių registracija.

Su vokiečiais buvo susitarta, kad gen.P.Plechavičius suformuos 14 batalionų: 13 batalionų po 750 karių, o 14-asis bus mokomasis – paruoš 500 puskarininkių.

Į Vietinę rinktinę suplaukė 30000 savanorių (dvigubai daugiau negu tikėtasi). Prieš vokiečių valią Marijampolėje buvo įkurta Karo mokykla (keturios kuopos).

Lietuva rodė ligi šiol nematytą palankumą ir meilę savo kariams. Vėl pasirodė Lietuvos karininkai prieškarinėmis uniformomis, vėl daugelyje miestų skambėjo lietuviškos karių dainos, o vakarais rinkdavosi būriai žmonių prie

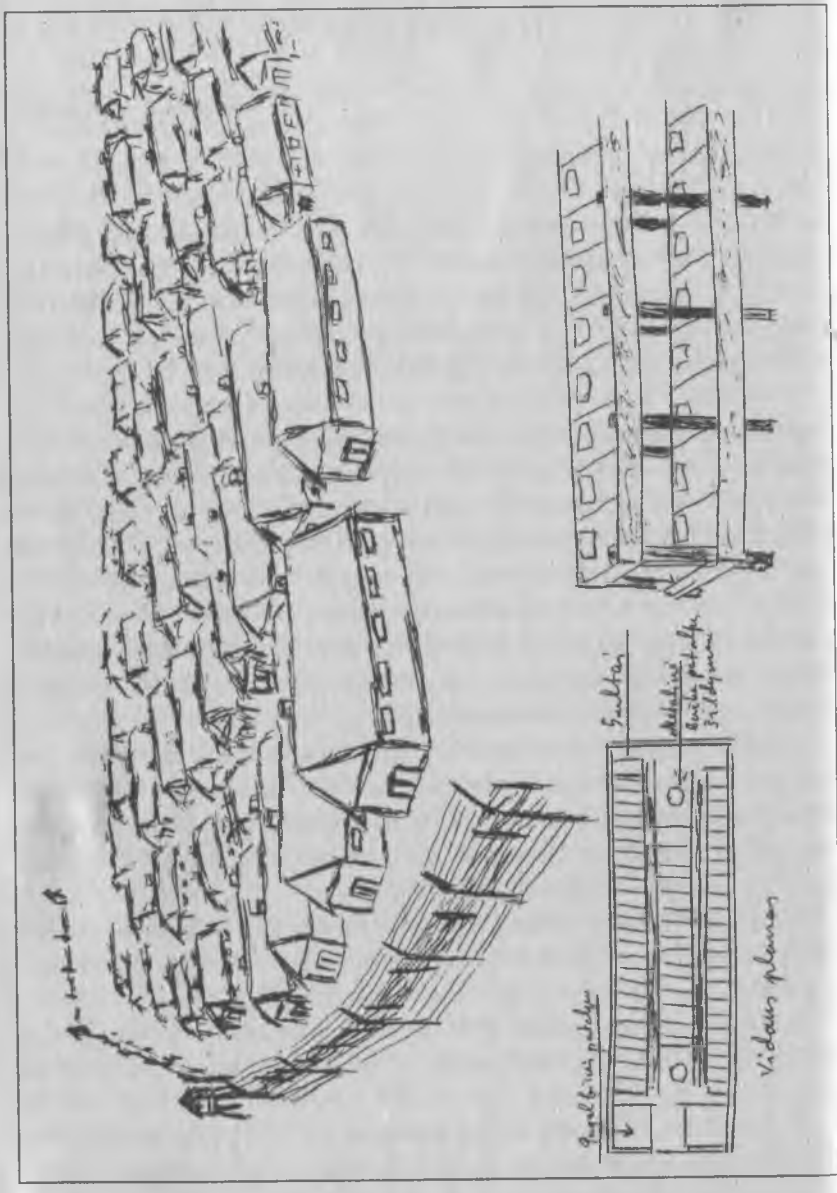

❒ Balašichos lageris, Maskvos sr.

kareivinių, kai būdavo giedama "Marija, Marija..." ir Lietuvos himnas. Tauta pabudo iš priespaudos, ją vėl saugojo narsus Lietuvos karys.

Netikėtai 1944 m. gegužės 15 d. Lietuvą sukretė žinia, kad gen.P.Plechavičius, jo štabas ir kai kurie daliniai, laiku negavę žinios, nuginkluoti, suimti. Iš anksto sužinoję apie gresiantį suėmimą, kariai su ginklais pasitraukė į miškus, o suimtieji buvo perrengti Luftwaffe (aerodromų priešlėktuvinės apsaugos tarnybos) uniformomis ir išvežti į Vokietiją saugoti tenykščių aerodromų. Pasitraukusieji į miškus tapo pirmaisiais partizanais.

Marijampolės karo mokykla apie įvykius Kaune buvo informuota, todėl jos viršininkas plk.ltn.Vertelis davė įsakymą, kariūnams išsiskirstyti. Mes su broliu buvome tos Karo mokyklos kariūnai, todėl norėčiau apie įvykius Marijampolėje plačiau papasakoti.

Karo mokyklos kariūnai išsiskirstė po aplinkinius kaimus ir laukė naujų įsakymų. Aš dar prieš aušrą grįžau į Marijampolę, norėdamas persirengti civiliais rūbais ir sužinoti ką nors daugiau apie įvykius. Prie štabo sutikau lietuviška uniforma vilkintį karininką, kuris mane apibarė, kodėl vaikščioju po miestą, ir liepė pasišalinti. Tik įžengus į kareivines, pasigirdo kulkosvaidžių serijos, byrėjo langų stiklai. Pažvelgęs pro langą, pamačiau, kad Karo mokykla apsupta vokiečių kareivių. Mūsų buvo apie 30 kariūnų, visi beginkliai. Bet jei ir būtume susiradę kareivinėse ginklų, priešintis būtų buvę beprasmiška. Teko pasiduoti į nelaisvę. Mane nuvedė į kitoje pusėje gatvės buvusias arklides. Čia jau radome daug anksčiau suimtų karių. Norėjau pabėgti, bet buvome stropiai saugomi. Po dviejų parų kariūnus būriais pradėjo vesti iš arklidžių nežinoma kryptimi. Aš delsiau išeiti, vis tikėdamasis pabėgti, bet kai visai mažai mūsų beliko, teko stoti į rikiuotę. Apsupti stiprios, automatais ginkluotos sargybos, išėjome į gatvę. Čia būriavosi minios žmonių: vyrai stovėjo tylūs, susikaupę, nusiėmę kepures, moterys verkė. Mus varė į gimnazijos pastatą. Nuo kalnelio matėme būrius karių, perrengtų Luftwaffe uniformomis.

Mūsų būrį lydėjo šalia einančios moterys, merginos. Vokiečiai į tai nekreipė dėmesio. Tarp jų ėjo mergina, kurią turėčiau pavadinti didvyre. Ant uniformos buvau apsivilkęs civilį paltą. Paprašęs ją prieiti arčiau rikiuotės, įsitveriau jai už rankos. Taip ėjome šalia rikiuotės. Staigiai pasikeitėme vietomis ir vėl kurį laiką ėjome šalia rikiuotės. Netoli gimnazijos, siauroj gatvelėj buvo didžiulė minia žmonių. Ten nepastebimai įsimaišiau ir aš. Vėl buvau laisvas ir tik tos drąsios lietuvaitės dėka! Ji gelbėjo ne mane (kadangi manęs

❒ Barkauskų šeima. Marijampolės karo mokyklos kariūnai, plechavičiukai broliai Antanas ir Edmundas su mama Barbora ir sesute Genovaite

nepažinojo), bet Lietuvos karį.

Toliau likimas klostėsi kaip ir visų Vietinės rinktinės karių – patekome į pragarišką karo sūkurį. Mažeikiuose įstojau į Lietuvos Laisvės Armiją, rusams prasiveržus prie jūros, patekau į Kuršžemės apsupimą, čia lietuviškame dalinyje tarnavau 9 mėn., keturis iš jų kovojau fronte. Po Vokietijos kapituliacijos kaip "tėvynės išdavikas" patekau į lagerius.

Pirmas susidūrimas su rusais buvo, kai gulėjau ligoninėje. Jie įsiveržė ir palatose ieškojo laikrodžių bei šiaip vertingesnių daiktų. Pamenu, prie manęs priėjo ruselis ir pagriebė nuo spintelės šokolado gabalėlį, surinko ir nuo kitų ligonių. Neužilgo išvežė į Šiaulių karo belaisvių ligoninę. Po kurio laiko iš palatos nutempė į rūsį, ir įgrūdo į tuščią palatą. Tamsu, šalta, paluby "vilko akis" – maža lemputė. Susiriečiau kampe, nepamenu, kiek ten taip ištūnojau, bet dideliam mano džiaugsmui, atitempė dar vieną ligonį – Žemgalį iš Latvijos.

Jam buvo sužeisti viduriai. Pradėjo žaizda pūliuoti. Aš plėšiau savo baltinius ir dėjau jam ant žaizdos. Naktį susiglausdavom nugaromis ir miegodavom ant betoninių grindų, nei pasikloti, nei užsikloti – nieko nebuvo. Po kurio laiko mus abu ir dar du ligonius įsodino į sunkvežimį ir automatais ginkluotos sargybos lydimi išvažiavome už miesto. Pamiškėje privedė prie duo-

bės, sustatė prie krašto, karininkas pasakė, kad būsim sušaudyti, bet jei pasakysim visą teisybę apie save – pasigailės. Mūsų sargybiniai, atrodo, "paėmę ant drąsos", tik ir laukė įvykdyti grasinimą. Aš buvau verčiamas prisipažinti, kad perėjęs fronto liniją, atlikau žvalgybą jų užnugaryje. Karininkas įsakmiai liepė pagalvoti. Atsakiau, kad neturiu ką galvoti, kadangi pasakiau teisybę.

Baigę apklausą pasitraukė toliau, ir kurį laiką pasitarę, vėl sugrūdo mus į sunkvežimį. Nesunku suprasti, kaip arti buvome prie mirties, juo labiau kad jie NKVD-istai, jauni, trokštantys pasižymėti, gal kokį medaliuką gaus.

Neužilgo perkėlė į Latviją, iš ten į Podolsko filtracijos lagerį. Čia vėl dažnai tardydavo, į darbą dar nevarė, kadangi reikėjo išrūšiuoti, kur kam eiti mirties pasitikti. Visa laimė, kad kieme buvo suversta didžiulė krūva metalo laužo: mašinų dalys, kovinės technikos nuolaužos, šalmai ir t.t. Iš šalmų išeina labai geri peiliukai. Radę metalo apdirbimo įrankių, juos gaminome, o vėliau galąsdavome keletą dienų į akmenį.

Maistas buvo blogas ir mažai jo teskirdavo. Nepamenu, kiek ten buvom, bet rudenį atsidūrėm Serpuchovo lageryje, apgriuvusiame, apleistame vatos ir kartono fabrike. Fabriką aptvėrė aukšta spygliuota tvora, o mus apgyvendino apleistuose cechuose. Čia radome 2 aukštų gultus, vatines antklodes ir tokius pačius čiužinius. Tikras komfortas po to, kai Podolsko lageryje gulėjome ant betono grindų be jokio užsiklojimo ir kaip silkės bačkoje. Naktį pagal komandą versdavomės ant kito šono – tiek daug čia mūsų buvo. Aš įsitaisiau "pagalvę". Vis geriau negu nieko.

Čia prasidėjo lagerininkų gyvenimas: alinantis darbas (reikėjo pildyti normas), alkis (vėliau teko badauti). Palengva mūsų jėgos seko.

Artinosi žiema, mes jau buvom tiek išsekę, kad liko tik vieni kaulai ir oda. Į medpunktą nebuvo ko kreiptis, nebent temperatūra virš 37,5°. Tuokart atleisdavo nuo darbo. Kartą išvarė mus į netoliese plytinčius laukus. Žemė kokios Lietuvoj nerasi, derlinga, puri. Nors ir labai jau piktžolėmis aptraukta, bet kopūstai didžiausi išaugę. Velka nugeibę klipatėlės gėrybes, lyg zuikiai kramsnodami pilna burna ir jaučiasi tartum naujai užgimę, sotūs, o burokų į užančius, grįždami namo, prisikišam, kas gudresnis, kišenę praardęs, už pamušalo prisigrūdo.

Prie lagerio vartų visus nuodugniai iškratė, suvertė į krūvą pasisavintą valstybės turtą ir daugiau tokių nusikaltėlių į kolchozo laukus neleido.

Žiemai reikėjo apsirūpinti bulvėmis. Tam aplink administracijos pastatą

iki langų sukalė neva tai aruodus, kieme aptvarą įtaisė. Tais metais lietingas bulviakasis pasitaikė. Ten visu purvu vertė bulvinę "košę".

Žmonių naikinimo fabrikas veikė be nuostolių – diena iš dienos daugėjo "dochodiagų" (klipatų) gretos. Atsirado daug jau ne tik, kad negalinčių dirbti, bet ir paeiti. Teko įkurti tokiems skyrių – OP (Serpuchove – OK). Taip vadinamajame sanpunkte gydytojų komisija tikrino kalinių sveikatos būklę. Kabinete – trys, gal ir gydytojai, nes baltais chalatais.

Įvaro į kabinetą būrelį nugeibėlių, liepia nusirengti. Jei ant sėdmenų yra nors truputis raumenų, tas dar tinkamas darbui, o jei ten tik susiraukšlėjusi oda kabo, atitinkanti nurodytus standartus, "nurašo" mirti į OK – gyvų skeletų komandą. Tie jau į darbą neina. Į pirtį vesdavo todėl, kad labai bijojo demėtąją šiltinę platinančių utelių. Jau neduok Dieve, užsikrėstų koks viršininkas! Kraują siurbiančių gyvūnėlių – blakių buvo tokia galybė, kad įsivaizduoti sunku.

Po pusės metų tikriausiai jau visi atsikosėdavo kraujais. Mus marino badu tikrąja to žodžio prasme. Maisto davinį sudarė: ryte 100 g šlapios duonos ir nesaldytos arbatos, pietums "sriubos" iš gryno vandens ir keleto sušalusių, juodų kaip anglis bulvių ir 200 g duonos, vakare vėl 100 g duonos ir arbatos. Pradėjo reikštis pirmieji bado simptomai, kaliniai tapo apatiški, daugelis prarado savikontrolę. Gavę menkutį duonos davinį, vadinamą "paike", storai užbarstydavo druskos, prisileisdavo surūdijusį katiliuką arbatos ir "puotaudavo". Žinoma neilgai, tuoj ištindavo kojos, rankų pirštai lyg pagalvėlės, atsiverdavo negyjančios opos ant mėlynų kojų, ant melsvai pilko veido vos matėsi bereikšmės aptinusios akys, o lūpos tamsiai mėlynos, atvėpusios ir labai storos. Tie jau buvo bebaigę žemiškojo pragaro kančias, o "skeletai" dar vilko kojas, dar ėjo į darbą, pildė penkmečio planus, nors ir netvirtais žingsniais žengė į šviesų komunizmo rytojų...

Man teko dirbti įkinkytam į vienus "neštuvus" su lenkų kunigu. Buvo griaunamas kažkoks senoviškas pastatas. Abu su kunigėliu prie neštuvų rankenų įsitaisėm virves, jas užsimesdavome ant sprando, taip lengviau nešti, kadangi rankos buvo labai silpnos. Ant "neštuvų" uždeda akmenį, išluptą iš griaunamos sienos, o mes dūsaudami velkame jį tolyn.

Žiemą buvo visai badas. Šalo. Virtuvėje dirbę kaliniai, apsiginklavę lauštuvais ir neštuvais, eidavo į "maisto sandėlį" – aptvarą, kur buvo sukrautas purvas su bulvėmis. Kapodavo tą į ledą sušalusį, mūsų gyvybę palaikantį "gy-

vybės eleksyrą", nunešę į virtuvę atšildydavo, nuplaudavo, supjaustydavo gabaliukais ir virdavo. Kažin ar kiaulės ėstų tokį "patiekalą"? Prasidėjo kruvinosios dizenterijos epidemija. Lagerį uždarė, kad epidemija neišplistų mieste. Visa tai vyko Serpuchovo lageryje 1945-1946 m.

Kaliniai nepajėgė iškasti bendro kapo duobės, buvo labai silpni. Mirusius išveždavo sunkvežimiu, tik nežinojome kur, spėjom, kad į miesto savartyną. Buvo labai šalta žiema.

Keletas išsigelbėjo vieno kalinio latvio dėka. Jis dirbo "sančastėje", nors niekas mūsų negydė ir jokių vaistų nedavė. Atnešė nugvelbęs ten truputį kalio permanganato. Pats gėrė ir mums davė. Gal tai ir padėjo. Po truputį kai kurie pradėjo atgauti jėgas, ir maistas pagerėjo. Jau sriuboje pradėjo rastis truputis kruopų ir gaudavome prosų kruopų košės po porą šaukštų kasdien. Atrinko mus 6 stipresnius kalinius ir išvežė į Maskvos lagerį prie pat kremliaus. Čia lageris aptvertas labai aukšta, tankiai apkalta lentų tvora: spygliuota tvora su plikais elektros laidais su "vyškomis" – (sargybos bokštas) ir kitomis grožybėmis.

Jausdamas, kad mirsiu Balašichos specialiame NKVD lageryje, ant kartono skiautės parašiau laišką, prašydamas atvykti mamą atsisveikinti, nes jau nesitikėjau likti gyvas. Mama, gavusi leidimą, ant traukinių vagonų stogų (tik taip tada keliaudavo civiliai) atvyko į lagerį ir, kaip vėliau pasakojo, laukdama prie vartų matė, kaip po lagerį slankioja išsekę, tarsi gyvi skeletai, kaliniai. Tuokart vartų link slinko pajuodusi, sena, paliegusi žmogysta. (Nuo bado išsekę turi seno žmogaus veido išraišką ir dideles akis, veidas tarsi kaukė užtraukta ant kaukuolės, pilkas ir bejausmis). Kai priėjo per daug arti vartų, sargybinis šautuvo buože trenkė jam į krūtinę. Paliegėlis nenugriuvo, atsitrenkęs į spygliuotą užtvarą. O gal skarmalai užsikabino už spyglių ir prilaikė.

Tas "senis" buvau aš – 19-metis jos sūnus. Už spygliuotos tvoros stovėjo mano mama ir graudžiai verkė. Mama rankomis, tarsi mažas vaikas, užsidengė veidą ir pasikukčiodama, nuleidusi galvą, verkė ir verkė, o aš, stovėdamas kitoje spygliuotoje tvoros pusėje, troškau vieno, kad tik greičiau pasibaigtų tas košmaras...

Laiko tėkmė nusinešė užmarštin skausmingus išgyvenimus, netektis ir nelaimes. Smėlio kauburėliai priglaudė daugelį beprasmiško, pragaištingo karo dalyvių, tremtinių, politinių kalinių ir daug iškentėjusias Motinas.

Antanas Gintautas Bružas

1946 METŲ KALĖDOS LABŪNAVOS DVARO BOKŠTE

Kėdainių rajone, Labūnavos dvaro teritorijoje, atokiau nuo kitų pastatų stovi senas, mūrinis 3 aukštų didelis bokštas. Nežinoma, kada ir kokiam tikslui jis buvo pastatytas. Bet aišku, jog jis buvo statomas taip, kad tiktų gynybai – storose pirmo aukšto sienose yra siauros šaudymo angos.

Pokario metais šiame bokšte gyveno dvi šeimos: trečiame aukšte – Šimkūnų šeima, o antrame – Derbutų šeima. Gyveno skurdžiai. Jonas Šimkūnas ir Balys Derbutas dirbo Labūnavos sovchoze. Į bokštą apšilti, išsidžiovinti drabužius ir sužinoti, kas dedasi apylinkėse, ateidavo partizanai. Jonas Šimkūnas ir Balys Derbutas buvo aktyvūs jų rėmėjai. Daugumą partizanų jie pažinojo, nes tai buvo aplinkinių kaimų berniokai[1].

Labūnavos apylinkėse buvo Jono Žilinsko-Tėvo partizanų būrys, kuris priklausė Povilo Lukšio rinktinės 4-ajam rajonui. Šis penkių partizanų būrys lankydavosi bokšte pas Joną Šimkūną, kuris taip pat priklausė tam būriui. O ir pats 4-ojo rajono viršininkas Aloyzas Dalbokas-Negusas, Imperatorius daugiausia būdavo su Žilinsko būriu. 1946 m. gruodžio mėn. pradžioje Žilinsko būrys ir Dalbokas atėjo gyventi pas Joną Šimkūną. Buvo numatyta, kad jie čia išbus iki pavasario[2]. Prie Žilinsko būrio buvo prisiglaudusi ir ryšininkė Ona Kasperavičiūtė-Vyturėlis, kuri, 1946 m. lapkričio 6 d. žuvus broliui Stasiui, slapstėsi nuo MGB[3].

Bokšto gyventojai ir jų įnamiai ruošėsi drauge švęsti šv.Kalėdas.

Kaune gyvenanti Genė Dockaitė-Gudzinskienė pasakojo[4]:

"Aš buvau rinktinės 4-ojo rajono ryšininkė. Bokšte lankiausi keletą kartų, ten gavau užduotis. Paskutinė Dalboko duota užduotis – nuvažiuoti į Kauną, Liepojos g.17, ir atvežti rinktinės pagrindinį ryšininką Antaną Muralį-Vingį į Labūnavą. Gruodžio 20 d. su Muraliu ėjome iš Babtų į Labūnavą. Visą kelią jis buvo labai nusiminęs, nekalbus. Kai paklausiau, kodėl jis toks liūdnas, nieko neatsakė. Muralis liko bokšte, o aš nuėjau į gretimą Kunionių kaimą, kur apsinakvojau".

Apie partizanų pasiruošimą švęsti drauge šv.Kalėdas Labūnavos bokšte į Kėdainių MVD pranešė maršrutinis agentas Kolia, buvęs Antano Kielės-Paukščio būrio partizanas (tas pats, pagal kurio pranešimą 1946 m. gruodžio 3 d. buvo suimti partizanai Lionginas Meškauskas ir Antanas Žemaitis)[5].

Kaune gyvenanti Ona Derbutienė pasakojo[1]:

"Kūčių rytą buvau nuėjusi į dvarą parsinešti pieno ir pamačiau du rusų kareivius. Grįžusi pasakiau vyrui. Jis sunerimo, norėjo atšaukti susitarimą su partizanais dėl Kalėdų. O Šimkūnas manė, kad kareiviai tik praėjo pro šalį. Mano vyras ir Šimkūnas ilgai svarstė, kur valgyti Kūčias. Išgirdau paskutinius Šimkūno žodžius: "Eisiu ir pasakysiu, kad čia".

Kūčių vakarą, apie 6 val. vakaro, Labūnavos dvaro bokšte susirinko partizanai: Aloyzas Dalbokas, Jonas Žilinskas, Zenonas Alaburda, Jonas Gulbinas bei Vladas Juškevičius, partizanų ryšininkai: Antanas Muralis bei Ona Kasperavičiūtė, Zenono Alaburdos seserys Onutė, Elytė bei Marytė, iš Panevėžiuko atvažiavęs Kazys, kuris draugavo su Onute Alaburdaite, ir Šimkūnienės sesuo Verutė. Visi buvo sužvarbę, sušalę. Jų namai – atviras dangus. Trynė rankas, buvo patenkinti, kad sutiks Kūčias kaip visi žmonės. Pakvipo atšylančių ginklų kvapu, vėju dvelkiančiais drabužiais. Nepaisant nuolatinės įtampos ir nė akimirkai neatsitraukiančios mirties grėsmės, netekus savo gimtųjų sodybų, jų širdys linko prie džiaugsmo – buvo užkrečiamai linksmi ir drąsūs. Juokaudami vyrai paėmė iš mūsų stalą ir nunešė į trečią aukštą pas Šimkūnus, kur buvo sutarta valgyti Kūčias. Su Šimkūniene ir jos seseria Kūčių stalui buvome viską paruošusios. Šieno taip pat parūpinom.

Vakarienei vadovavo vyrai. Susėdus prie stalo, paskelbė tylos minutę žuvusiems atminti. Vienas jų perskaitė maldą, padalijo kalėdaičius. Pradėjome vakarieniauti. Jokių gėrimų nebuvo. Minėjo žuvusius draugus, kalbėjo apie ateities perspektyvas. Vyrai, tarytum ištroškę vandens briedžiai, gaudė iš anapus geležinės uždangos kiekvieną vylingą žodį, komentavo jį. Guodėsi, kad kitais metais galbūt kiekvienas Kūčias švęs savuose namuose, su savais, be ginklų, be baimės ir laisvoje Lietuvoje. Traukėm iš po staltiesės smilgas – jei trumpą ištrauksi, tuoj sugrįši, jei ilgą – dar ilgai būsi be namų.

Jaukioje šilumoje niekas nenujautė, kad virš mūsų kaupiasi tamsūs, grėsmingi debesys.

Pavalgę su vyru grįžome į savo kampą antrame aukšte. Sumigome. Paryčiui kažkas stipriai, nedraugiškai pasibeldė į duris. Širdį nusmelkė nelaimės nuojauta. "Milicija", – išgirdome. Neleidome. Vaikai miegojo. Mes sėdėjome ant lovos ir verkėme. Tylėjome. Nors apie mirtį nieko nekalbėjome, bet žinojome, kad ji čia pat ir kad praleidžiame paskutines valandas. Pradėjome svarstyti, kaip išgelbėti vaikus. Kai pradėjo aušti, vėl stipriai pasibeldė. Prie durų nuėjo Šimkūnas. Durų neatidarė. Įsitikino, kad rusų daug. Vyrai ruošėsi gynybai, tikrino ginklus. Mums su vaikais liepė persikelti į trečią aukštą, nes iš antro patogiau gintis. Nešiau mieguistus vaikus į viršų.

Kol neišaušo, vyrai nutarė bandyti iš apsupimo prasiveržti. Sutarė, kad mano vyras staiga pravers duris, o Jonas Žilinskas mes granatas ir prasiskins kelią. Tačiau, vos pravėrus duris, nuo kulkų spiečiaus krito Jonas Žilinskas, o mano vyrui sužeidė ranką.

Išaušus prasidėjo kautynės. Moterys sugulė ant grindų, o vaikus pridengė pagalvėmis. Pro išdaužytus langus švilpė kulkos, atšokdamos nuo sienų, kurios krito ant mūsų. Girdėjosi keiksmai, rusiškos komandos, lietuviškai ir rusiškai šaukė pasiduoti. Tačiau miškiniai gynėsi, šaudė ir prie bokšto neprisileido. Taip šaudėsi apie penkias valandas. Mažos pertraukėlės ir vėl serijos iš naujo.

Pagaliau bokšte šūviai nutilo. Galvojome, kad visi žuvo. Atėjusi iš antro aukšto Alaburdaitė pasakė, kad pasibaigė šoviniai. "Pasilikome tik po vieną sau". Paklausė, kas nori pasiduoti. Pasakiau, kad reikia auginti vaikus. Tuomet Zenonas Alaburda perplėšė paklodę, ištraukė iš šluotos kotą, perrišo ir atsargiai iškišo pro langą. Lauke sušuko: "Išeikite!"

Pirmosios išėjo Šimkūnienė su seseria ir Onutė Alaburdaitė su legaliai gyvenusiu Kaziu. Iš paskos – ir aš su vaikais. Antrame aukšte sutikau vyrą. Jis atsisveikino su manimi ir vaikais. Paėmė panešti iki durų vieną vaiką. Kalbinau, kad jis pasiduotų, gal liktų gyvas. Įkalbėjau. Mes išėjome paskutiniai.

Kareiviai įsakė gultis. Lauke dar poškėjo šūviai. Mes visi gulėjome. Alaburdaitės draugui Kaziui peršovė koją. Ji slinko Kaziui perrišti koją, bet kita kulka kliudė Kazio galvą, o jai peršovė ranką. Onutė suriko, iškėlusi rankas ir žiūrėdama į bokštą: "Zeniau, šauk!" Į ją seriją paleido enkavedistai, ir ji parkrito. Šūviams visiškai nutilus, mums, likusiems gyviems, įsakė eiti pas juos. Pirmas nuėjo mano vyras. Jį apieškojo. Mums

❒ Ryšininkė Genė Dockaitė

❒ Ryšininkė Ona Kasperavičiūtė

❒ Labūnavos dvaro bokštas

įsakė iš bokšto išnešti žuvusius. Vienas vyresnis, matydamas verkiančius vaikus, nuvarė mane už klojimo. Po pusvalandžio suvarė mus vėl prie bokšto, kur gulėjo ant žemės nukauti miškiniai, tarp jų ir mano vyras. Jam iš galvos sruveno kraujas".

O.Derbutienės pasakojimą papildo[1] Ona Kasperavičiūtė-Žičkuvienė gyvenanti Kaune:

"Žuvus Jonui Žilinskui, gynybai vadovauti ėmėsi Zenonas Alaburda. Jis buvo kulkosvaidininkas, narsiai kovėsi. Kova tęsėsi iki vakaro, nors partizanų buvo tik 5, o kariuomenės labai daug. Dar būtume nepasidavę, jei būtume turėję šovinių. Alaburda iškišo pro langą baltą skudurą ir prašė nutraukti ugnį, leisti išeiti moterims ir vaikams. Aš buvau suabejojusi, ar eiti, bet Zenono vyriausia sesuo Onutė tarė: "Einam, padėsim moterims". Seserys aštuoniolikmetė Marytė ir šešiolikmetė Elytė atsisakė eiti.

Išėjome šešiese: abi šeimininkės su mažais vaikais, mudvi su Onute, atėjusi į svečius mergaitė ir svečias Kazys.

Kai išėjom, mus suguldė ir pradėjo šaudyti. Pirmą kulką gavau aš, nes gulėjau ant kalniuko, antra buvo Kaziui. Onutė šoko prie jo ir iškėlusi rankas sušuko: "Zeneli, broleli, šauk į mane!" Paleido seriją enkavedistai. Nušovė ją ir kitą mergaitę.

Po to nustojo šaudę. Pastebėję, kad aš gyva, liepė keltis. Sunku buvo atsikelti, nes sprogstamoji kulka buvo perėjusi per petį, ir rankos kaulas buvo sutraiškytas, peršautos ir strėnos, bet kaulas nepaliestas. Jie įsakė eiti į bokštą pasakyti partizanams, kad pasiduotų. Belipant laiptais, paleido kryžmai ugnį į mane.

Užlipus radau du šeimininkus, du partizanus, vieną ryšininką. Partizanų slapyvardžiai Lašiukas ir Negusas, ryšininko – Vingis. Per tą trumpą laiką Lašiukas spėjo pasakyti, kas atsitiko man išėjus. Alaburdos seserys prašė, kad brolis jas nušautų. Jis atsakė, kad negali to padaryti, sakė, imkit pistoletą ir darykit, kaip jūsų sąžinė sako. Ir jos nusišovė pačios. Taip pat nusišovė ir Zenonas. Pasibaigus šoviniams, nusišovė Kukutis.

Nutarėm pasiduoti. Aš ėjau pirma, kiti ėjo truputį atsilikę. Išėjus į lauką, pasukau prie moterų. Partizanai ėjo iškėlę ginklus, o šeimininkai ir ryšininkas buvo beginkliai. Kai jie sustojo, enkavedistai iškart paleido į juos seriją šūvių. Paliko gyvus tik Negusą ir Vingį. Mačiau, kaip pro langą išmetinėjo lavonus."

A.Dalboką, A.Muralį, F.Šimkūnienę, O.Derbutienę ir sužeistą O.Kasperavičiūtę enkavedistai sunkvežimiu nuvežė į Kėdainių MVD būstinę.

Dar tą pačią dieną Dalbokas MVD darbuotojams parodė jo vadovaujamo rajono partizanų bunkerius, miško pašto dėžutes ir susitikimo vietas[5]. Muralis smulkiai išpasakojo partizanų, ryšininkų ir rėmėjų adresus, kurių jis žinojo daug daugiau, negu ryšininkui reikėjo žinoti[6]. Vėliau paaiškėjo, kad Muralis dar 1946 m. kovo mėn. MGB 2-N valdybos buvo užverbuotas[7].

Gruodžio 26 d. rytą, varoma į MVD būstinės kieme esantį tualetą, O.Derbutienė pamatė ant grindinio visus vienuolika, su kuriais valgė Kūčias. Jie gulėjo stribų būstinės (dabar yra muzikos mokykla Didžiojoje gatvėje) kieme. Jos vyras buvo nurengtas ir gulėjo ranką atmetęs. Kiti gulėjo basi. Visos trys seserys Alaburdaitės buvo nurengtos nuogai, o šventi medalikėliai, kuriuos mama išeinant iš namų laimindama įteikė, buvo įsegti į krūtis. Ant jų baltų kūnų krito baltos snaigės.

Genė Dockaitė buvo kaime suimta 1946 m. gruodžio 27 d. ir atvesta atpažinimui prie žuvusiųjų, paguldytų Kėdainių MVD kieme.

Ona Kasperavičiūtė ir Genė Dockaitė buvo nuteistos po 10 metų lagerio.

Nutilo šūvių salvės. Išvežiojo, suslėpė į žvyrduobes žuvusius, kažkas užkalė bokšto langus ir atėjo ilga, kurčia priverstinė tyla. Tik žmonės pakuždomis ilgai kalbėjo, ir kalbos ėjo iš lūpų į lūpas, kaip didvyriškai kovėsi miškiniai, apsupti trimis žiedais MVD kariuomenės ir vietinių "istrebitelių". Iki šiol paslaptinga skraistė supa išdavystę.

Labūnavos dvaro bokšte 1946 m. gruodžio 25 d. žuvo 5 partizanai: Jonas Žilinskas-Tėvas, Zenonas Alaburda-Patėvis, Vladas Juškevičius-Kukutis, Jonas Gulbinas-Lašiukas, Jonas Šimkūnas; taip pat žuvo Balys Derbutas, Kazys Sokas, Onutė Alaburdaitė, Elytė Alaburdaitė, Marytė Alaburdaitė ir Verutė Krivickaitė – iš viso žuvo 11 žmonių[8].

1996 m. gruodžio 25 d. prie bokšto buvo pritvirtinta prieš 50 metų čia žuvusių paminklinė lenta.

1 Meškauskas I. Kraupūs žodžiai. D.2. Kėdainiai 1996. L.118-123: 1946 m. Kalėdos Labūnavoje.

2 LYA. F.Bb. B.39190/3. T.4. L.104, 105: A.Dalboko apklausos protokolas.

3 Jos slapyvardis buvo Vyturėlis//XXI amžius. 1997. Nr.74.

4 Gudzinskienės G. liudijimas. 1998.

5 LYA. F.3. B.1795. L.219: Kėdainių MVD 1946 m. gruodžio mėn. pranešimas.

6 Ten pat. F.Bb. B.39190/3. T.4. L.70-100: A.Muralio apklausos protokolai.

7 Ten pat. T.7. L.295: LSSR MGB Tyrimo skyriaus pažyma-apžvalga.

8 Ten pat. B.5569/3. L.27: Kėdainių MVD Labūnavos 1946 12 25 įvykio vietos aktas.

Jonas Venckevičius

PALEMONO PARTIZANŲ ŽŪTIES 50-METIS

Sustok, keleivi, ir maldoje prisimink, jog mes čia žuvome už Tėvynę, kad gimta kalba gyvuotų ir laisvės rytas išauštų!

1948 m. rugsėjo 16-osios rytmetį Naujasodžio k., Pažaislio vls., įvykdytos žudynės buvo vienos didžiausių Kauno apylinkėse per visą partizaninių kovų laikotarpį. Sovietų nusikaltimai žmonijai neturi senaties, taigi ir teisminė atsakomybė neišvengiama. Šiandien surasti MGB archyvų dokumentai pakankamai tiksliai atskleidžia 50 metų senumo tragediją pakaunėje ir įpareigoja Lietuvos respublikos prokuratūrą pradėti teismo procesą. Žemė turėtų drebėti karo nusikaltėliams po kojomis ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijoje, Vokietijoje ar kur begyventų palemoniečių žudikai, jų organizatoriai.

Karinis nusikaltimas buvo parengtas Vilniaus MGB 2 N valdybos aukščiauios vadovybės, remiantis mjr.A.Sokolovo "metodika" – užverbuotų partizanų rankomis nukankinti laisvės kovotojus, griauti jų autoritetą tautiečių akyse. Ji Lietuvoje buvo ypatingai naudinga 1947-1949 m., nes tuo metu Stalinas oficialiai panaikino mirties bausmę. Taigi "smogikai" be skrupulų žudė visus įtariamuosius, jų šeimas ir atsitiktinius įvykio liudytojus, o organizatoriai toliau tęsė raudonąjį terorą. Jų "akcijų" mechanizmas nebuvo itin sudėtingas: "svetimas" partizanų būrys, atsitiktinai ištrūkęs po susišaudymo su čekistais iš apsupimo, ieško ryšio "nepažįstamoje" vietovėje. Patyrusių MGB specialistų parengti smogikai paprastai be didesnių pastangų įgydavo vietinių kovotojų pasitikėjimą, nes tai būdavo iniciatyvūs, su kruopščiai parengtomis "legendomis" asmenys, dažnai net kalbantys vietine tarme – taigi "tikri" lietuviai! Praradę žmoniškumą niekšeliai, į gudriai paspęstas žabangas gebėdavo įvilioti ne vieną, o neįgavę pasitikėjimo – žudydavo kiekvieną eilinį ar niekuo dėtą liudininką. Centrui gyvi buvo reikalingi tik vadai.

Tą rugsėjo 16 d. MGB smogikai sušaudė visus Grikšelių vienkiemyje vakarojusius palemoniečius: A rinktinės 6 bataliono vadą Joną Černiauską-Vaidotą, 28 m., Palemono būrio vadą Vytą Janavičių-Varpą, 21 m., DKA štabo ryšininkę Anastaziją Rumševičiūtę-Narsutę, 22 m., partizanus Petrą Vainių-Sakalą, 22 m., Bevardį – nežinomą partizaną, 23 m., ryšininkus-rėmėjus Juo-

А К Т

м.Румшишки,Кайшядорского уезда.

16 сентября 1948 года.

Мы,зам.начальника Кайшядорского УО МГБ майор АНТОНОВ,зам.нач.отд-я 1-го отдела Управления 2Н МГБ Литовской ССР ст.лейтенант ГРИШЕЧКИН,зам.начальника отд-я 1-го отдела Управ. 2-Н МГБ Лит.ССР - лейтенант РИМКЕВИЧ и командир взвода 7/3 26. СП лейтенант НОВИКОВ составили настоящий акт в том,что в ночь на 16.IX.1948г. на территории Кармелавской волости по данным 1-го отдела Управления 2Н МГБ Литовской ССР проводилась чекистско-войсковая операция силами взвода 7/3 261 СП В/войск МГБ. В 09 часов 15 минут опер.войсковая группа обнаружила скрывавшуюся в хуторе Гришкялис Юозаса с.Повиласа,жителя дер. Новосады,Кармелавской волости,Каунасского уезда,террористическую банду. Участники банды оказали сопротивление и в завязавшейся перестрелке были уничтожены.

Среди убитых опознаны:

1. ЧЕРНЯУСКАС Йонас,30 лет,житель дер.Ужтони, Румшишской волости,Кайшядорского уезда, кличка "ВАЙДОТАС" - главарь бандитского батальона;
2. УЛОЗАС Пранас с.Пятраса,1926 года рождения, житель дер.Капитонишки,Румшишской волости, кличка "САКАЛАС";

Бандиты:

3. Фамилия неизвестна,кличка "ВАРПАС",главарь банды;
4. Фамилия неизвестна,кличка "БЕВАРДИС",бандит;
5. ГРИШКЯЛИС Юозас с.Повиласа,1892 года рожд., кличка неизвестна,бандит;
6. РУМШЕВИЧУТЕ Анастасия,22 лет,жительница Румшишской волости,кличка "НАРСУТЕ",бандитка;
7. ГРИШКЕЛИТЕ Скирманте д.Юозо,1931 года рожд., жительница дер.Новасады,кличка "_____", бандитка;
8. ГРИШКЕЛЕНЕ,имя неизвестно,жена ГРИШКЯЛИСА Ю.П. содержательница бандитской явочной квартиры;
9. Фамилия неизвестна,жительница дер.Новасады, содержательница бандитской явочной квартиры.

/ПОЧКАЙ/.

Верна Капитан (Конин)

❒ Juozas Grikšelis. 1926 m. nuotrauka

❒ Skirmantė Grikšelytė ir Petras Vainius-Sakalas, 1947-1948 m. žiemą Naujasodžio k. savo žūties vietoje

Со стороны оперативно-войсковой группы роте[illegible]

Убитые похоронены в р-не дер.Гостилани, [illegible] волости,Кайшядорского уезда.

Из"ято: 1.Пулемет ДП с 3-мя дисками.
2.Автоматов ППД - 2 /два/
3.Пистолетов "ВАЛЬТЕР" 2 /два/
4.Пистолетов "ПАРАБЕЛЛУМ" - 2 /два/
5.Граната - 3 /три/
6.Патрон - 850 шт.

Антисоветские листовки и бандитские документы.

Подписали:

Майор - / АНТОНОВ /

Ст.лейтенант - / ГРИШЕЧКИН /

Лейтенант - / РЫМКЕВИЧ /

Лейтенант - / НОВИКОВ /

Верно: капитан

zą Grikšelį-Žvirblį, 55 m., Agotą Grikšelienę, 47 m., Skirmantę Grikšelytę, 17 m., Rožę Kuprėnienę, 75 m., sodybos šeimininkės motiną, tąnakt atsitiktinai nakvojusią.

Didžiosios Kovos apygardos partizanų veikla buvo slopinama ypatingai nuožmiai ne vienerius metus ir būtent pagal provokatoriaus J.Markulio sukurtą masinių žudynių sistemą. Tačiau ne visada okupantams pavykdavo įgyvendinti numatytą "žaidimą": infiltruotas iš Vilniaus MGB centro anksčiau, kpt.Griežtas savo pragaištingą veiklą išvystė tik po Didžiosios Kovos apygardos vado Žaliojo Velnio (Jono Misiūno 1911-1947) ir DKA štabo viršininko Genelio (Benedikto Trakimo 1921-1998) suėmimo 1946 m. Tačiau, kaip rodo archyviniai dokumentai, naujasis "vadas" – išdavikas nežinojo visų savo ryšininkų gerai įslaptintų susižinojimo kelių ir kur vyks paskutiniųjų Palemono partizanų iš 6-ojo bataliono susirinkimas. Tik antrą naktį MGB smogikai, atsitiktinai atklydę į Grikšelių sodybą, rado visus ieškomuosius, išskyrus keletą, ir štabo ryšininkės Narsutės sukviestus partizanus, jų ryšininkus ir, be abejo, ūkininko šeimą. Naktiniai pokalbiai įgalino kpt.Švedrį (A.Zaskevičius), ltn.Kirvį (R.Ottingas) ir Bijūną pasalūniškai visus iššudyti, nes išsiaiškino, kad šie pakaunės ūkininkai yra "aršūs nacionalistai", aktyviai dalyvauja rezistenciniame judėjime ir palaiko ryšius tarp Žaliojo Velnio štabo ir šiaurinio užnerio kranto laisvės kovotojų. Jau nuo 1944 m. birželio čia pradėjo slapstytis ginkluotas "plechavičiukas" Petras Vainius, rasdavo prieglobstį kiti partizanai.

Žudymo laikas buvo numatytas iš anksto – rugsėjo 16-osios 9 val. Viskas įvyko labai greitai – per 2 min. Nepasigailėta ir užpečkyje miegojusios senutės. Vėliau gen.mjr.P.Kapralovas aiškinsis raporte į Maskvą, kad niekas senolės nežudė – "ji pati iš baimės numirė". Po 15 min. kaip ir buvo numatyta, atskubėję MGB garnizono kareiviai sukėlė pragarišką ugnį sodybos kryptimi. Inscenizuota "žūtbūtinė kova" turėjo pagrindinį tikslą – nieko nenukauti ir abiejų pusių "draugiškos" salvės virš galvų vis nukrypdavo į tuščią plotą. Tačiau įbauginti palemoniečiai ištisą valandą ne tik klausėsi netikėto mūšio atgarsių, bet ir stebėjo, kaip iš apsupties prasiveržė šeši "partizanai". Kaip rašoma "Potencialo" byloje, po inscenizuotos pagal visas karo taisykles kovos, vyko "bėglių" persekiojimas ir vietovės šukavimas. Taigi persirengėliai, turėdami tvirtą "alibi", galėjo tęsti pragarišką darbą kitoje vietovėje, nes turgaus dienomis gandai ypač sklandūs... Slaptuose Vilniaus MGB 2 N valdybos

kabinetuose, be abejo, buvo "išmąstytas" ir galutinis "kautynių" epilogas – parodomasis devynių tik šiaudais uždengtų negyvėlių išvežimas link Rumšiškių, t.y. savojo garnizono kryptimi, turėjęs imituoti savų kareivių nuostolius! Tačiau nuvažiavo netoli. Kaip byloja sušaudymo aktas, visi devyni buvo užkasti pakelėje – Gastilonių kaimo galulaukyje. Vėliau, norėdami nuslėpti savo kruvinus pėdsakus, čekistai be atvangos garsino dezinformaciją apie Narsutės dvigubą žaidimą, išdavystes! Net Kauno saugume "esančioms" Skirmantei ir jos senelei iš giminių priimdavo maistą, rūbus. Ištisus dešimtmečius šiose apylinkėse vis pasklisdavo prieštaraujančių gandų apie anūkėlės stebuklingą išsigelbėjimą, slapstymąsi Estijoje ar jos savižudybę saugume iššokus per langą.

Sušaudymo akte randame surašytą ginkluotę, kuria naudojosi paskutinieji Palemono partizanai: kulkosvaidis DP ir 3 amunicijos diskai, 2 automatai PPD, 2 pistoletai "Walther", 2 pistoletai "Parabellum", 3 granatos, 850 šovinių, dokumentai, atsišaukimai.

Vartant archyvinę "Potencialo" bylą, paaiškėjo, kokia lemtis buvo skirta Didžiosios Kovos apygardos "vado" Griežto pavaduotojui Vėjui. Pasirodo, mokytojas iš Kaišiadorių Pranas Žičius (1907-1969), galėjęs numanyti persirengėlių kėslus ir sužlugdyti operaciją, buvo suimtas dieną prieš lemtingąją rugsėjo 16-ąją. Išvengęs palemoniečių likimo, jis, generolo paliepimu, turėjo būti išnaudotas kitose klastingose akcijose. (Pastebėtina, kad ypatingo slaptumo sumetimais jo tikroji pavardė įrašyta tardytojo ranka vėliau, taigi mašininkė žinojo tik jo slapyvardį). Dėl to, po 10 metų kalinimo Intoje, negavęs teisės grįžti į Lietuvą, jis ten paslaptingai mirė. Vėliau perlaidotas Žaslių valsčiaus Paparčių parapijos kapinaitėse.

Vienintelis išlikęs gyvas liudytojas partizanas Vaidotas (Jonas Ožeraitis, g.1925 m.) tąkart pavėlavo atvykti į Grikšelių vienkiemį Naujasodyje, kur turėjo spręstis, kaip toliau tęsti kovą nuolatinių išdavysčių akivaizdoje. Netrukus po mįslingos emgebistų akcijos jis buvo suimtas ir ilgai kalintas gulaguose. Dabar gyvena Palangoje.

Dar vienas liudytojas – vienintelis išvengęs suėmimo ir žinojęs savo brolio Petro Vainiaus bendražygių likimą buvo A rinktinės Palemono partizanų būrio paskutinysis ryšininkas Vytautas Vainius (1928-1986), gyvenęs atokiame Žaliakalnio šlaite – Širvintų II take 10. Tai jo dėka Grikšelių kluone besislapstantys partizanai iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų galėjo palaikyti

tiesioginį ryšį su išoriniu pasauliu ir sužinodavo paskutines Kauno naujienas. Kaip tik jis 1974 m. pirmas išdrįso prabilti, koks likimas ištiko jo brolį prieš 27 metus pakaunėje. Iki paskutiniosios savo gyvenimo minutės jis didžiuodavosi broliu ir minėdavo tik iš geriausios pusės, nes būdamas švelnaus būdo, giliai tikintis krikščionis ir savo rezistencinėje veikloje negalėjo neišlikti humanistas. Nepaisydamas aplink siautėjusių baisybių, šis taurus Lietuvos patriotas, liko ištikima priesaikai ir ką privalėjo – atidavė: – qede Ruod debes!*

Vytautui Vainiui nebuvo lemta sulaukti laisvės ryto – klastingos ligos pakirstas buvo palaidotas simboliniame brolio kape Panemunėje. Viena stebino jo šeimos tragedijoje: kaip jam ir tėvams pavyko išvengti tolimesnių represijų. Atsakymą iš dalies paaiškino "Potencialo" byloje rastas pirminis sušaudymo aktas, kuriame tarp užmuštųjų neatpažintas buvo Petras Vainius, pavadintas klaidingai dvejais metais vyresniu Pranu Ulozu iš Kapitoniškių, t.p. Sakalu, bet žuvusiu anksčiau. Tik po 3 savaičių generolo pranešime patikslinama, kad tai buvo Petro Vainiaus kūnas. Jo šeimos likimą galėjo pakreipti dar viena aplinkybė – nenoras demaskuoti ypatingo slaptumo, operacijos, kad nepakenktų tolimesniems smogikų veiksmams. Be to šį varganą "brazilkos" darbininkų šeima jau negalėjo pakenkti režimui.

Vieną iš sušaudytų Palemone – Kauno VIII gimnazijos moksleivį Petrą Vainių-Sakalą jau 1944-ųjų rudenį suėmė Smiršo kontržvalgybininkai – mjr.Michailo Livišico ir j.ltn.Romano Celkovo įsakymu. Perkūno al. 4-to namo rūsyje jį tardė vyr.ltn.Sergiej Jegorov. Tai jie buvo "krikštatėviai" būsimojo Palemono partizano, kuris be jokios kaltės kemtėjo GUL'age, vargo statybos batalionuose, turėjo bėgti iš Estijos ir tėviškėje išeiti miškan. Taigi šie trys karininkai, beje, visi kauniečiai, dėvintys svetimos kariuomenės uniformą, uoliai vykdė visus okupacinio rėžimo įsakymus.

Po mūsų** suėmimo 1944 11 7 "Smeršo" kontražvalgybininkams nepavyko atskleisti moksleivių grupės grupės ryšių su Didžiosios Kovos rinktinės

---

* Atiduok, ką privalai! – *lot.*

** **Apie autorių**. P.Vainiaus bendražygis Jonas Venckevičius-Anbo, g.1927 m. Kaune. Mokėsi J.Jablonskio pradžios mokykloje, Kauno VIII gimnazijoje. Dalyvavo visuose penkiuose pasipriešinimo prieš abu okupantus. 1941 m. sukilėlis, veikė prieš nacius ir ginkluotame pasipriešinime prieš sovietus iki suėmimo 1944 11 07, o nuo 1970-ųjų įsijungė į du dešimtmečius užsitęsusią ketvirtąją-dvasinę rezistenciją. Sugrįžęs iš gulagų suklastotais dokumentais, 1955 m. baigė KMI.

❒ Agota Grikšelienė ir Skirmantė Grikšelytė. 1943 m. nuotrauka

❒ Vladas Pašubinskas ir Petras Vainius statybos batalione Maskvoje, Perovo 0329-B, 1946 08 16

❒ Jonas Venckevičius-Anbo. 1954 m. nuotrauka

❒ Vytautas Vainius, Palemono partizanų būrio paskutinysis ryšininkas

partizanais Palemono apylinkėse, veikusiais nuo 1944-ųjų birželio. Kartu dalyvavęs Algirdas Kačiuška nežuvo 1944 m., kaip rašoma knygoje "Žalio Velnio takais" (K.1995, P.185), bet buvo "Smeršo" suimtas ir 10 metų kalintas Komijoje (dabar gyvena Kaune).

Arūno Vaitkaus slapyvardžiu pogrindinėje "Aušroje" 1983 m. išspausdinau apybraižą apie Petrą Vainių-Sakalą. Taip 1988 m. Čikagoje išleistoje L.Kerulio knygoje "Pokario Lietuvos laisvės kovotojai" pirmą kartą buvo paminėtas šio atkaklaus pakaunės partizano vardas.

1991 06 01 d. žudynių vietoje prie Vilniaus greitkelio (dabar Ateities pl.50) J.Venckevičiaus iniciatyva pastatytas metalinis kryžius – pašventintas 1991 10 06.

Viešpatie, priglausk dangaus karalystėje visus nekaltai pasmerktuosius!

Žudynių organizatoriai: 1. Mjr.Sokolov Aleksiej Ivanovič(1914?-1994?) – MGB 2-N Vald. 2-o sk. 5-o posk. v-ko pav.; 2. Gen.mjr.P.Kapralov (MGB min.pav., 2-N Vald.v-kas); 3.Plk.I.B.Počkaj (2-N Vald.v-ko pav.); 4. Vyr.ltn.A.Grišečkin; 5. Ltn.P.Rymkievič (abu 2-N 1-o sk., 1-o posk.v-ko pav.); 6. Juozas Markulis-Erelis (1913-1987) – MGB centro rezidentas, 7. Kpt.Grieztas(1905-1949?), DKA "vadas", infiltruotas iš Vilniaus MGB centro. B.Trakimo-Genelio tvirtinimu tai husarų pulko kapitonas Juozas Stravinskas.

Žudikai: 1. Algimantas Zaskevičius "kpt.Švedrys", agentas Bagdonas, Tautvaišas, Zizas(1917-1988?); 2. Rudolfas Ottingas, "ltn.Kirvis", g.1923 (nušovė J.Černiauską, "Bevardį", S.Grikšelytę, A.Rumševičiūtę); 3.Antanas Chainauskas-Šalna, Bijūnas?, 1922-? (pasmaugė V.Janavičių); 4. Serbentas; 5. Vilkas; 6. Ąžuolas (visi MGB smogikai).

Imitavo kautynes: 1. Mjr.Antonov (Kaišiadorių MGB v-ko pav.); 2. Ltn.Novikov (VK 261 šaulių pulko būrio 7/3 vadas ir jo kareiviai).

3 Baltarusijos fronto kontržavlgybos "Smerš" karininkai 1944 11 07 suėmę ir tardę 5-ių gimnazistų grupėje Petrą Vainių: 1. Plk. G.S.Černiakov - vienas iš armijos kontržvalgybos "Smerš" vadu Lietuvoje. Gyveno Perkūno al.46-3. 2. Mjr. Michailas Livšicas (1908?-?), kaunietis, "Smerš" padalinio viršininkas Žaliakalnyje, 1944-ųjų rugpjūčio mėn. įsikūręs Perkūno al.4. Nuo 1947 m. dirbo Kauno MGB. 1950 m. - Stalino r. Pramkombinato direk-

torius. Manoma, kad duktė – Pramonės statybos projektavimo instituto inžinierė-elektrikė – emigruodama į Izraelį išsivežė ir tėvą. 3. Mjr. Romanas Celkovas (1920-1970 10 17), kaunietis. Aukšesniosios technikos mokyklos komjaunuolis. 1940 m. dirbo Kauno NKVD. 1944-ųjų vasarą iš 16 divizijos paskirtas vertėju į "Smeršo" būstinę prie Vytauto parko vartų. Savo iniciatyva suėmė P.Vainiaus ginmazistų grupę. Apdovanotas 2 ordinais ir 10 medalių. Mirė staiga, būdamas Kauno KGB ryšių su užsieniu sk. viršininku. 4. Vyr.ltn. Jegorov Sergej Vasiljevič (g.1923 m.) 1944 m. "Smeršo" būstinėje Perkūno al. 4, tardė P.Vainių, A.Kačiušką. Pokario metais vedęs lietuvaitę, mokėsi KPI. "Kaunoenergoremonto" vyr. mechanikas. 5. Mjr. Antoškin (1910 ?-1945 03 nukautas fronte). 1944 m. "Smeršo" būstinėje, buv. Vokietijos pasiuntinio E.Zechlino gyv. name tardė A.Kačiušką ir kitus moksleivius. Ganėtinai taikingas. Dėl to buvo išsiųstas artileristu į frontą Vokietijoje.

Petras Girdzijauskas

TREČIASIS KĘSTUČIO APYGARDOS VADAS HENRIKAS DANILAVIČIUS-VIDMANTAS

Apie Kęstučio apygardos įkūrimą randame šykščius įrašus: "Viena stipriausių rinktinių aptariamojoje erdvėje buvo Lydžio rinktinė. Jos struktūra ir veiklos nuostatai vėliau sudarė JKA pagrindą" [1].

"Lydžio rinktinės štabui vadovavo H.Danilavičius-Vidmantas..." [2].

Apie tai, kas sukūrė tą stiprią rinktinę, nepasakyta. Matyt, dokumentų nerasta, gali būti, kad jie sunaikinti. Tačiau verta atkurti situaciją Lydžio rinktinėje iš negausių to meto rinktinės dalyvių prisiminimų, kurie yra užfiksuoti audiokasetėje taip pat iš skurdžių autoriaus prisiminimų.

Kaip prasidėjo pasipriešinimas okupacijoms mūsų krašte? Apie tai prisimena A.Stoškus-Raila (1944-1946 m. Lydžio rinktinės žvalgybos viršininkas ir būrio vadas): "Kai išgirdau fronto dundesį rytuose, supratau, kad vėl bus naikinami tautiečiai – bus naikinama Lietuva. Ką daryti? Pasitarti nuvykau į Fermų kaimą Eržvilko vls. pas Joną Kubilių, o kartu su juo į Balandžių k. pas kpt. J.Babilių. Nutarėme įkurti organizaciją: J.Babilius – vadovas, J.Kubilius pavaduotojas, aš, A.Stoškus – žvalgybos viršininkas. Prisiekėm, pasirinkom slapyvardžius: aš – Raila, Jonas Kubilius-Bernotas, Jonas Babilius-Ridikas. Nesunku suprasti, kad kpt. J.Babilius šiai karinei organizacijai padėjo pagrindus, sudarė jos struktūrą."

Pats menu, kaip Šimkaičių valsčiaus kaimų vyrai į karines pratybas Eržvilko apylinkėse važiuodavo dviračiais.

Railos, Bernoto ir Ridiko organizuota LLA kuopa išsivystė į stambų, gerai organizuotą karinį vienetą dar vokiečių okupacijos metais. Jie organizuotai gindavo kaimus nuo bolševikinių partizanų, kurių gyventojai nepriėmė, nerėmė, nemaitino. Todėl šie plėšikaudavo, ir 1943-1944m. tarp LLA karių ir bolševikinių partizanų (daugiausia rusų ir žydų) vyko rimtų susirėmimų Šimkaičių, Eržvilko valsčių ribose.

Šios LLA kuopos štabas buvo Eržvilko gimnazija. Štabo viršininkas Jonas Kubilius – gimnazijos mokytojas 1944-1945 m. Partizanų ir jų vadų tarpe turėjo neginčijamą autoritetą ir pasitikėjimą. Jis formavo rinktinės būrius Pavidaujo, Paupio, Batakių ir kt. miškuose, nes pirmaisiais okupacijos metais

jaunimas stojo į partizanus ne tik pavieniai, bet ir būriais. Todėl partizanų skaičius būriuose reikėjo reguliuoti (kad būtų galima išspręsti aprūpinimą maistu ir kt. reikmėmis). Šį reguliavimą, iš vienų miškų į kitus, vykdė J.Kubilius-Bernotas. Nuo Bernoto valios priklausė dešimčių jaunuolių likimai. Bernotui buvo patikėti ir Lydžio rinktinės archyvai. Kur jie šiandien – galėtų atsakyti tik Bernotas. Štabo viršininko darbą Bernotas dirbo legaliai, mokytojaudamas iki 1945 m. rugsėjo pradžios. Šie faktai minimi Railos prisiminimuose. Partizanų būrio vadas Žaibas (Steponas Bubulas) teigia, kad Bernotas, net atvykęs iš Vilniaus (persisegęs komjaunimo ženkliuką po atlapu) duodavęs partizanų vadams patarimų (nurodymų), aplankydavęs jų stovyklas.

Iš Tarybų Lietuvos enciklopedijos[3]*: Jonas Kubilius 1946 m. baigė Vilniaus universitetą. 1946-48 m. parengiamųjų kursų prie Vilniaus un-to direktorius. 1947 m. – TSKP narys. 1958 m. Vilniaus un-to rektorius. Nuo 1958 m. LKP CK narys. 1959-1980 m. LTSR AT deputatas, nuo 1979 m. TSRS AT deputatas. 1969 m. socialistinio darbo didvyris. Nuo 1991 m. LDDP narys. Nuo 1992 m. Lietuvos Seimo narys, LDDP partijos aktyvus dalyvis. Virsmas iš partizanų vado į gyventojų genocidą vykdančios partijos CK narį ir yra mūsų tautos ir laimečio tragedija. Mokslininku gali nebūti, piliečiu privalai būti! Šią formulę privalėtų žinoti tiek batsiuvys, tiek prezidentas.*

Bernotui išvykus į Vilnių Lydžio rinktinės štabą perima gimnazijos mokytojas A.Danilavičius-Vidmantas.

Pirmasis pokario Gimnazijos direktorius A.Giedraitis[4] buvo štabo narys. Mokytojai Vytautas Steponaitis. Vytautas Slapšinskas, Juozas Norkus, A.Jankauskas-Granitas, A.Greičius, Petraitis – buvo aktyvūs partizaninio pasipriešinimo dalyviai. P.Ruibys[5] po J.Babiliaus arešto 1945 m. pradžioje perėmė vadovavimą Lydžio rinktinei, dirbdamas mokytoju gimnazijoje.

Iš partizano Širšės (J.Žičkaus) prisiminimų: "mane Garbštas iškvietė iš Skaudvilės į Eržvilko gimnazijos mokytojų kambarį. Po trumpų nurodymų išvykau su užduotimi". LLA veikloje dalyvavo atvykęs į gimnaziją mokytojauti Vinco Ulevičiaus pavarde Stasys Jarmala-Audrūnas[6] nuo (1948 m. – gimnazijos direktorius), mokytoja Ulevičienė-Jarmalienė ir kt.

Gimnazistai Izidorius Stoškus[7], Napaleonas Lukošius[8], Petras ir Antanas Balašaičiai, Vladas ir Palma Liekiai, P.Girdzijauskas ir kt. aktyviai talkino pogrindžio spaudos platinime, palaikė ryšius tarp gimnazijos ir partizanų būrių.

Okupacijos pradžioje aktyvesni LLA vadovai buvo areštuoti, nes buvo žinomi okupantų agentūrai. Tai kpt.J.Babilius, direktorius A.Giedraitis, mokytojas V.Steponaitis (1945 02 06). H.Danilevičius-Vidmantas[9] pasitraukė į mišką partizanauti. I.Stoškus pasitraukė į kitą gimnaziją, vėliau buvo suimtas ir konclageriuose žuvo.

Dėl ypač aktyvaus pasipriešinimo okupaciniams režimams Eržvilko gimnazija buvo pažeminta iki progimnazijos.

Plačiausią pasipriešinimo barą prieš okupantus išvarė Stasys Jarmala-Briedis, Audrūnas, Šarūnas. Jis per pirmąją bolševikų okupaciją redagavo pogrindinį leidinį "Vytis" ir kartu su Lygumų mokyklos vedėju A.Keniausku platino apylinkėse. Vokiečių okupacijos metais sukūrė pasipriešinimo organizaciją – Vytauto Didžiojo sąjungą. Leido pogrindžio spaudą. "Vytis" platinama Kuršėnų apylinkėse. 1945 m. organizavo ginkluotą "Vytauto Didžiojo Laisvąją rinktinę". Metų pabaigoje NKVD reguliari kariuomenė ją sutriuškino. Šarūnui pavyko išsigelbėti. Jis išvyko į Šilutės r. Gaidelių pradžios mokyklą. 1946 m. perkeliamas į Eržvilko gimnaziją. Čia randa ryšį su Vidmantu ir bendradarbiauja "Laisvės varpo" redakcijoje. Nuo 1948 m. Audūnas skiriamas gimnazijos direktoriumi. Gimnazijos patalpose jis organizavo pogrindinių laikraščių "Atžalynas" – jaunimui ir "Varpas" – visuomenei redagavimą ir leidimą. Bendradarbiavo mokytojai A.Jankauskas-Granitas, A.Greičius, Ulevičienė. Platino: V.Liekis, P.Liekytė, Petras ir Antanas Balašaičiai, P.Girdzijauskas ir kt. Gimnazijos pogrindyje buvo griežta konspiracija: pvz. mokytojas Greičius nežinojo, kad kolega Jankauskas yra pogrindžio spaudos bendradarbis. Mokytojas Petraitis – visų buvo laikomas valdžios apologetu ir jo vengė, o jis dirbo rinktinės štabo žvalgyboje ir autorius iš jo gaudavo užduočių. 1948-1949 m. gimnazijos mokytojai ir direktorius gyvenantys legaliai, bendradarbiavo su savo buvusiu kolega Vidmantu, leidžiant "Laisvės varpą", žvalgyboje, ir kai šis buvo Kęstučio apygardos vadu. Tad gimnazija ir savotiškas apygardos lopšys. 1949 m. MGB sugebėjo prasiskverbti į gimnazistų tarpą ir liepos mėn. buvo išaiškinta spaustuvė gimnazijos pastogėje. A.Jankauskas pabėgo, vedant į areštinę Eržvilke. Audrūnas po trijų dienų pabėgo iš Jurbarko MGB, tačiau 1949 10 02 žuvo. Ulevičienė, A.Greičius ir A.Jankauskas buvo areštuoti vėliau. Po šių įvykių rezistencinė veikla Eržvilko gimnazijoje neatsigavo.

Po J.Babiliaus arešto vadovavimą rinktinei perima karininkas P.Ruibys-

❒ Neringa (sl.) ir Henrikas Danilavičius-Algis Aukštaitijoje, prieš pat žutį

Žigas, Garbštas. H.Danilavičius-Vidmantas dirba štabe – keičia areštuotus ar žuvusius. Po A.Giedraičio arešto – informaciniam skyriui. Sužeidus Saturną (J.Strainį)[10], perėmė Batakių būrį ir jam vadovavo iki 1945 09 01. J.Kubiliui išvykus, Vidmantas perima Lydžio rinktinės štabą ir jam vadovauja. Lydžio rinktinės štabe dirbo ir J.Kasperavičius-Angis,Visvydas[11], atgaunantis jėgas po sužeidimo (1945 06).

1945 m. pabaigoje – 1946 m. prasidėjo aktyvios derybos dėl Jungtinės Kęstučio apygardos įkūrimo. Šiose derybose sprendžiamą balsą turėjo Vidmantas, kaip pagrindinės (stipriausios) karinės organizacijos štabo viršininkas. 1946 09 12 įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda[12]. Pirmu jos vadu išrenkamas Lydžio rinktinės štabo narys J.Kasperavičius-Visvydas, Angis, Šilas.

H.Danilavičius-Vidmantas buvo energingas, drąsus partizanas-karininkas, stambios karinės organizacijos, užimančios didžiulę teritoriją – Tauragės visą ir dalį Raseinių apskrities – štabo viršininkas. Mėgo judrų gyvenimo būdą, niekuomet neužsibūdavo vienoje vietoje. Mūšiuose kovėsi drąsiai, mėgo akibrokštus priešui. Gerai pažinojo rinktinės teritoriją, todėl iš MGB spąstų išslysdavo gan dažnai. Be to, turėjo nepaprastą intuiciją. 1946 05 21 Vidmantas buvo Railos štabo apsaugos būrio stovyklavietėje prie Šaltuonos, ties Plėkių dvaru (Eržvilko vls.). Tos dienos vakare su įprasta 2 vyrų apsauga jis išvyko štabo reikalais į kitą stovyklavietę. Gegužės 22-osios ryte priešas atakavo būrį. Žuvo A.Celskys , B.Andrijaitis, P.Pilkauskas ir būrio vadas S.Živatkauskas[13] paimtas nelaisvėn.

Po šio įvykio Vidmantas perima štabo apsaugos būrio vadovavimą, jį perorganizuoja ir perduoda vadovauti V.M.Gužui-Mindaugui[14]. 1947 m. apygardos vadovybė H.Danilavičių paskiria Lydžio rinktinės vadu ir jis vadovauja šiai rinktinei iki 1948 m. liepos mėn.

1948 05 05 iš trijų apygardų įkurta Jūros (Vakarų Lietuvos) sritis. Jos vadas iki birželio mėn. buvo J.Žemaitis. Birželio 8 d., perduodamas srities vado pareigas A.Milaševičiui-Ruoniui, Vytautas rašė: "...Aš didžiuojuosi, kad esu iš Kęstutėnų, iš tų, kurie Tėvynei davė tokius didvyrius, kaip Visvydą ir kitus, kurių žygdarbiai ir vardai galbūt nėra žinomi, bet apie jų darbus sužinos, juos įvertins ir amžiais atmins atgimusi Lietuva..."[15].

Kęstutėnų ištakas kūrė ir net lėmė Vidmantas – Lydžio rinktinės štabo viršininkas, šios rinktinės struktūra, statutas – Kęstučio apygardos pagrindinių dokumentų pagrindas. Šio štabo narys Visvydas – partizaninio judėjimo

❒ H.Danilavičius (sėdi viduryje) tarp Šiaurės Lietuvos srities partizanų

❒ H.Danilavičius (stovi antras) su Algimanto apygardos partizanais. Stovi penktas – A.Slučka-Šarūnas

ideologas ir karžygis, Vidmanto bendražygis. Jie kartu kūrė apygardą, tik Vidmantas ne tik teoretikas, bet ir lauko karys, kūręs ir įgyvendinęs partizaninę taktiką, operatyviuosius veiksmus ir gynybą, slėptuvių sistemą, palaikęs drausmę visoje rinktinėje ir pasipriešinimą okupantams. Tai vienas iš tų didvyrių, apie kuriuos tada rašė J.Žemaitis-Vytautas.

1948 m. liepos mėn. Vidmantas paskiriamas Kęstučio apygardos vadu ir ėjo šias pareigas iki 1949 m. balandžio mėn. Tai penktieji Vidmanto – partizanavimo metai. MGB-istai, negalėdami įveikti mūšio lauke, pasalose, paleido nežabotą šmeižto kompaniją per Jurbarko, Tauragės, Raseinių vietinius laikraščius, gausią agentų struktūrą.

Lemtingą pasalą MGB-istai Vidmantui organizavo 1948 m. gruodyje, kai jis vyko į Kauną atsigabenti spausdinimo reikmenų ir pasimatyti su žmona[16].

Ryšį su Kaunu Vidmantas palaikė per Raseinių pašto darbuotoją Kleopą Ambrazaitį (iš Raseinių vls. Aukštašlynio k.). Šis Kaune žinojo pašto darbuotoją, patikimai palaikantį ryšį telefonu ir vykdantį gautus nurodymus. Pranešimą, kurį Ambrazaitis perdavė į Kauną, įrašė ir iššifravo MGB-istai. Atvykstančiam apygardos vadui su V.Švelniu-Putinu, štabo apsaugos būrio vadu, ir ryšininku J.Trumpaičiu, jie suruošė pasalą, į kurią pakliuvo V.Švelnys-Putinas[17], Trumpaitis ir Z.Danilavičienė – Vidmanto žmona. Vidmantas sugebėjo išslysti iš užtikrintų spąstų. Putinas neišlaikė Sokolovo komandos kankinimų.

Šiuos faktus MGB-istai panaudojo Vidmanto kompromitacijai. Apie tai rašė 1949 m. sausio mėn. pažymoje apie LSSR MGB agentūrinį-operatyvinį darbą[18] ir 1949 04 LSSR MGB 2 N v-bos agentūrinio-operatyvinio darbo ataskaitoje[19].

Šmeižtą MGB-istų agentai paskleidžia po visą apygardos teritoriją. Jis pasiekia partizanus. Šie reikalauja Jūros srities vadovybės pašalinti apygardos vadą.

Nors Jūros srities vadovybei buvo aišku, kad Vidmantas nekaltas, tačiau šio fakto išaiškinti partizanams nebuvo galimybės. 1949 m. balandžio mėn. Jūros srities vadovybė Vidmantą atleido iš Kęstučio apygardos vado pareigų ir kaip Vakarų Lietuvos srities atstovą paskyrė ryšių karininku su Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų sritimi[20]. Tokiu būdu buvo nuraminti apygardos partizanai.

Jūros srities vadovams buvo visiškai aišku, kad Vidmantas su išdavystė-

mis neturi nieko bendro. Tai įrodo ir netikėtas susitikimas su PLP partizanų vadais A.Ramanausku-Vanagu, A.Grybinu-Faustu ir kt., kuriuos Lydžio rinktinės partizanai (Palubeckas ir kt.) atlydėjo į Kęstučio apygardos vadavietę 1949 m. sausio pabaigoje. Vidmantui šie partizanai buvo nepažįstami, todėl su užtaisytu pistoletu visą parą juos tardė, kol įsitikino, kad tai iš tikrųjų PLP vadai, ir tik tada leido nuvesti juos į partizanų vyr.vadovybės vadavietę pas J.Žemaitį-Vytautą. Tada 1949 02 02-22 ir įvyko garsusis partizanų vadų suvažiavimas. Tai patvirtina, kad Vidmantas buvo taurus partizanas, apdairus vadas, gynęs savo Tėvynės garbę ir orumą.

Be to, Vidmantas tuo metu per susirėmimą su MGB-istais buvo sužeistas į koją ir negalėjo vykti į Rytų Lietuvą. Tik pasigydęs apygardos ligoninėje Šimkaičių vls. Pašlynio k. pas Vaitkų, rudeniop išvyko į paskyrimo vietą – Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų štabą. Virš Šiaurės Rytų Lietuvos srities ir Algimanto apygardos jau buvo susitelkę išdavystės debesys, nes į Šarūno rinktinės ryšininkų tarpą buvo infiltruotas MGB agentas V.Kučys-Mikas[21]. Vidmantą iš ŠR Lietuvos partizanų štabo, ryšių karininkas Rūgštymas atvedė į Šarūno rinktinės štabą[22].

G.Vaičiūnas rašo: "1949 11 01 13 val.30 min., pagal Princo (ŠR vado adjutanto Balio Žukausko) parodymus MGB 137 rikiuotės pulko kareiviai, vadovaujami rikiuotės mokyklos virš. kpt.Limonov, Kauno MGB skyr.virš. mjr. Fominych ir MGB 2N 3 skyr.virš. pplk.Židko pradėjo Algimanto apygardos Šarūno rinktinės štabo bunkerio šturmą Šimonių girioje netoli Dienionių ežero. Žuvo buvęs Kęstučio apygardos vadas H.Danilavičius-Vidmantas*, Šarūno rinktinės vado adjutantas Juozas Lapienis-Darius, Žalgirio būrio partizanas Aloyzas Žilys-Žirnis. Kiti penki paimti nelaisvėn gyvi." [23]

Vidmantas partizano priesaiką garbingai ištęsėjo iki galo ir žuvo karžygio mirtimi kovoje su klastingu priešu.

Tačiau MGB-istai ir po mirties jo nepalieka ramybėje, bet šmeižto klastas rezga toliau. Norėdami nuslėpti agentą V.Kučį-Miką, išdavusį ŠR Lietuvos

---

* Nuotraukose H.Danilavičius pažymėtas Algio slapyvardžiu. Todėl prisiminimuose minimas (žr."Laisvės kovų archyvą" T.20) "Karininkas Algis" yra H.Danilavičius. Tačiau tebelieka jo palydovo asmens tapatybės mįslė, nes sunku patikėti, kad LLKS vadovybės atstovas leidosi į kelionę vienas. – *Red.pastaba.*

partizanų vadavietę ir visas Algimanto apygardos slėptuves, 1950 m. birželio mėn. MGB rotatoriumi pagamino 2 atsišaukimus ir per Kimštienę (jai nežinant, kad turi reikalą su MGB agentu) perdavė juos Kimštui. Šiuose atsišaukimuose MGB rašo, kad Danilavičius-Vidmantas 1949 m. rudenį išdavė A.Slučkos ir A.Starkaus bunkerius ir jam už tai įvykdytas PLK teismo nuosprendis[24].

Šie gandai iki šiol sklando tai šen, tai ten, teršdami garbingo karžygio vardą. Tikiuosi, kad ši nedidelė studija padarys šmeižtui galą.

Trumpai apie H.Danilavičiaus šaknis.[25]

Henrikas gimė 1922 m. liepos mėn. 18 d. Miliuncų dvare (dabar Miliūnai), Imbrado vls., Zarasų aps. Tėvai – Stasys ir Sofija Danilavičiai.

Henrikas ir jaunesnioji jo sesuo pirmuosius mokslo žingsnius pradėjo namuose, kur mokė privatūs mokytojai. Mokyklą pradėjo lankyti nuo IV skyriaus Miroslave, Alytaus aps., kur jo tėvas tuo laiku ėjo policijos nuovados viršininko pareigas. 1933 m. pradėjo mokytis Alytaus gimnazijos pirmoje klasėje. Antrą ir trečią klases lankė Panevėžyje, nes tėvas perėjo į Geležinkelio policijos tarnybą.

1936 m. vasarą vyko ūkio ir gyvulininkystės paroda Kaune. Henriko tėvas buvo komandiruotas kelioms dienoms į Kauną, tvarkai palaikyti. Liepos 1 d., jam būnant perone, atvažiavo traukinys. Dar traukiniui nesustojus, vienas žmogus bandė įlipti į traukinį, bet paslydo ir vos laikėsi. Tėvas pribėgo ir padėjo stipriau užsikabinti, pats paslydo, nukrito ant bėgių, ir vis nesustojančio traukinio buvo pervažiuotas per krūtinę. Vėliau paaiškėjo, kad mašinistas buvo neblaivus.

Mama, gavusi žinią, tuoj išskubėjo į Kauną. Kitą dieną buvo iškilminga eisena Laisvės alėja, grojant dūdų orkestrui, daug vainikų, gėlių. Buvo pagerbtas pareigūnas, kuris žuvo išsaugojęs kito gyvybę.

Tą patį rudenį visi grįžo į Zarasus (prie motinos tėviškės). Henrikas pradėjo lankyti Zarasų gimnaziją. 1937 m. mirė motina, ilgesnį laiką sirgusi tuberkulioze. Henrikas, baigęs 5 klases, išvažiavo mokytis į Kauno aukšt. technikos mokyklą. Rusams pirmą kartą okupavus Lietuvą, Danilavičių šeimai buvo sustabdyta pensija, kurią gavo po tėvo mirties, ir, konfiskavus žemę, neteko nuomos. Reikėjo ir už mokslą užsimokėti, kaip buožių vaikams.

Henrikas dirbo techniku. Susipažino su gailestingąja seseria Sofija Jur-

gelionyte, dirbusia Zarasų ligoninėje, ir vėliau ją vedė. Prieš antrąją rusų okupaciją pasitraukė į Žemaitiją.

[1] Gaškaitė N. ir kt. **Lietuvos partizanai 1944-1953**. K. 1996. P.237.
[2] Ten pat. P.238.
[3] Tarybų Lietuvos enciklopedija. V.1986. T.2. P.415.
[4] **Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje**. K.1998. P.153.
[5] Ten pat. P.142.
[6] Ten pat. P.65.
[7] Ten pat. P.153.
[8] Ten pat. P.98.
[9] Ten pat. P.40.
[10] Ten pat. P.160.
[11] Ten pat. P.160.
[12] Laisvės kovų archyvas. T.12. P.28.
[13] **Laisvės kovų aukos...** P.38,194.
[14] Ten pat. P.58.
[15] Gaškaitė N. ir kt. **Lietuvos partizanai...** P.250.
[16] LGGRTC videoįrašų archyvas. Videointerviu su Z.Danilavičiene.
[17] Gaškaitė N. ir kt. Lietuvos partizanai... P.251.
[18] LYA.F.K-1.A.3.B.406.L.11-48.
[19] LYA.F.K-1.A.3.B.313.L.1162-196.
[20] Gaškaitė N. ir kt. **Lietuvos partizanai...** P.251.
[21] Žiburys (Anykščiai). 1994. Lapkritis. Nr.11(53).
[22] T.Lapienis. Iš pokalbių su J.Kubiliumi-Rūgštymu.
[23] Vaičiūnas G. Algimanto apygardos žūtis // Žiburys (Anykščiai). 1994. Lapkritis. Nr.11(53).
[24] LYA. F.1. A.45. B.107. T.2. L.186.
[25] Iš sesers H.Zitkus laiško T.Lapieniui.

M

Alfonsas Morkūnas gimė 1908 m. Juodžiūnų k. Žemaitkiemio vls. Ukmergės aps. Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje pamėgo kario profesiją ir 1931 m. liko virštarnybiniu vyr.puskarininkiu. Tarnavo iki okupacijos pradžios. Su laisvės praradimu nesusitaikė, būrė aplink save aktyvesnius kaimynus, šaulius, palaikė ryšius su sukilimo organizatoriais Kaune. 1941 m. birželio 23-24 d. partizanai užėmė Lyduokius ir

❒ Alfonsas Morkūnas-Plienas

apsaugojo juos nuo plėšimų. 1944 m. pradžioje daug apylinkių vyrų kartu su Alfonsu išėjo į Vietinę rinktinę. Birželio mėn. Žemaitkiemio vls. prie Lyduokių, Juodžiūnų, Juknonių, Paškonių, Valų kaimuose Alfonsas Morkūnas, broliai Ališauskai, Meilus subūrė karinę savigyną iki 20 žmonių iš buvusių plechavičiukų, šaulių, juos patys apginklavo.

Šie vyrai tapo platesnių apylinkių partizanų organizavimo branduoliu. Rugsėjo pradžioje Alfonso Morkūno vadovaujami pirmieji Lyduokių partizanai atėjo į Balninkų miškus, kur prisiekė ginti Tėvynę. 1944-1945 m. kartu su mokytoju Juozu Šibaila buvo organizuojama Balninkiečių rinktinė, kurioje stipriausią partizanų grupę sudarė A.Morkūnas-Plienas.

Plieno grupė daugiausia veikė Žemaitkiemio, Šešuolių, Lyduokių apylinkėse, taip pat Želvos, Pabaisko, Ukmergės, link Širvintų. Jos vadas buvo ne tik labai veiklus, drąsus, bet ir atsargus, drausmingas partizanas. Todėl 1945 m. užmezgus ryšius su Žaliuoju Velniu, A.Morkūnas-Plienas buvo paskirtas Didžiosios Kovos apygardos B (Ukmergės) rinktinės vadu. 1946 m. sausio mėn. tarp Žemaitkiemio ir Želvos veikiantį Plieno dalinį sudarė apie 200 laisvės

kovotojų, rinktinės partizanų būriai veikė visuose vakarinės Ukmergės aps. dalies valsčiuose. 1948 m. rugpjūčio mėn. Kalnų srities vadovybės įsakymu A.Morkūnas-Plienas buvo paskirtas Didžiosios Kovos apygardos vadu, jam suteiktas partizanų kapitono laipsnis.

Plienas daugelį kartų dalyvavo mūšiuose su rusų kariuomene ir stribais, Žemaitkiemio, Želvos, Šešuolių, Lyduokių puolimuose, iš daugelio kautynių išeidamas nugalėtoju, o jo vardas kėlė siaubą okupantams ir jų pakalikams.

... 1949 m. gruodžio 30-oji, 11 val. 30 min... Dar mėnesio pradžioje šnipas Veter susekė, kad Pabaisko vls. Juodkiškių k. pradinės mokyklos ūkiniuose pastatuose yra partizanų bunkeris. Sekdami ūkininką Bronių Tratulį, rusai įsitikino, kad pas jį iš tikrųjų kažkas slepiasi. Gruodžio 30 d. ryte MGB kariuomenės grupė apsupo pastatus ir kratydama klojime, po arklių stovėjimo vieta atrado Didžiosios Kovos apygardos štabo bunkerį. Įsiplieskusio mūšio metu garbingai žuvo visi slėptuvėje buvę 5 partizanai: apygardos vadas kapitonas Alfonsas Morkūnas-Plienas, rinktinės vadas leitenantas Juozas Grigas-Geniukas, štabo viršininkas leitenantas Vladas Ališauskas-Puškinas, kuopos vadas Bronius

❒ Stasys Morkūnas po lagerių

Medelskas-Krienas ir būrio vadas Bronius Dūda-Narutis.

1989 m. liepos 29 d. žuvusieji buvo perlaidoti į Ukmergės Dukstynos kapines. Tik Plieno kapas nežinia kur...

Broli, Lietuvos partizane,
Laisvės kainą žinojai gerai,
Tiek kančių, tiek skriaudų išgyvenęs,
Pas savuosius šiandieną grįžai...

Kartu su Alfonsu Morkūnu 1944 m. partizanauti išėjo ir du jo broliai – Stasys (g.1912) ir Karolis (g.1921). 1948 m. vasario 10 d. gimtąjame Juodžiūnų k. patekę į rusų pasalą žuvo Karolis Morkūnas-Klevas ir Juozas Šmačiukas-Čerka, g.1921, iš Paško-

❒ Plieno duktė Alvyda Tėvo žūties vietoje Juodkiškių kaime

nių k. Želvos vls.

Stasys Morkūnas-Tarzanas kovojo toliau ir po brolių žūties. 1955 m. nebelikus partizanų, jis su ginklu vienas slapstėsi iki 1965 m. Buvo išduotas, nuteistas, iškalėjo 15 metų Permės ir Mordovijos lageriuose, iš tremties į Lietuvą sugrįžo 1980 m. Mirė 1994 m. Kaune.

... Partizanų vaikų ir artimųjų likimai – tai nenusakoma žodžiais tragika: devynmetė mergaitė su septynmečiu broliuku jau žino, kad negalima sakyti kas tavo tėvelis ir kur jis yra, vėliau našlaičių gyvenimas pas svetimus, be savo kampo, be kąsnio duonos. Kas aprašys dvasines Partizano kančias, kuomet pro slėptuvės plyšį žvelgi į savo vaikus ir negali jų apkabinti, priglausti, paguosti ar nušluostyti ašarą, kai bet kuris apsilankymas, galbūt, paskutinis...

... 1948 m. žuvus jaunėliui Karoliui Morkūnui, neišlaikė senosios močiutės širdis. Dvi paras Partizanų Motinos karstas išgulėjo Lyduokių bažnyčios šventoriuje ir tik leidus okupantų garnizono viršininkams buvo užkastas be apeigų kapinėse. 1951m. suimti našlaičiai Plieno duktė Alvyda (16 m.) ir sūnus Teisutis (14 m.) ir ištremti taip kaip stovi; Lyduokiuose kalvėje Gasiniauskas spėjo įduoti kailiniukus Teisučiui ir kepaliuką duonos. Su tuo – 18 parų iki Krasnojarsko, kur vaikai ilgam, net giminėms "dingo be žinios"... Ir tik Tėvelio atmintis ir dvasinė globa padėjo išgyventi ir nepalūžti, nepasiduoti...

Pagal Petro Čepkausko prisiminimus bei MGB operatyvinių bylų medžiagą. Olgos Sebastjanskienės eilėraščio Plienui ir jo žuvusiems kovos draugams fragmentas.

Kęstutis Kasparas

V

Balys Vaičėnas gimė 1915 m. gražiame Šiaurės Rytų Lietuvos Vaičėnų kaime Obelių vls. Rokiškio aps., Joanos ir Norberto Vaičėnų šeimoje.

Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje baigė puskarininkių mokyklą. Grįžęs tarnavo Lietuvos-Vokietijos pasienio policijoje. Prasidėjus karui, 1941 m. grįžo į tėviškę. Baigė karininkų kursus.

Kai 1944 m. sovietų armija antrą kartą okupavo Lietuvą, raudonoji imperija parodė brutaliausią jėgą prieš taikingą, niekam negrasinančią mažą valstybę. Nuo deginamų sodybų paraudo Lietuvos dangus, žudomų niekuo nekaltų žmonių krauju mirko žemė. Daugelis ir dabar negali nesijaudindami prisiminti tų tragiškų įvykių, negali pamiršti tų siaubo ir netekties akimirkų.

Tačiau drąsi ir garbinga tauta, šimtmečiais gynusi savo valstybingumą, išdrįso nenusilenkti. Lietuvos vyrai, susiorganizavę į partizanų

❒ Paskutinysis Vytauto apygardos vadas Balys Vaičėnas-Liubartas, Lordas, Pavasaris

būrius, nepabūgo. Menkai ginkluoti žmonės tik su Dievo ir Tėvynės vardu širdyje ir lūpose kovėsi su iki dantų ginkluotais, specialiai paruoštais kariuomenės daliniais, kurių tikslas buvo žiauriausiomis priemonėmis ir metodais kankinti, žudyti, naikinti viską, kas brangu lietuviui. Pasiryžimas ginti laisvę ir nepriklausomybę pasirodė esąs stipresnis už okupanto ginklus.

Balys Vaičėnas su broliu Broniumi, dviem pusbroliais – Edvardu ir Vincu – bei kitais kaimo vyrais – Baliu ir Vytautu Dručkais – suorga-

❒ Petras Araminas-Žalvarnis, Vincas Araminas-Šermukšnis, Balys Vaičėnas-Lordas, Liubartas, Pavasaris, Alfredas Garnelis-Čigonas ir Vytautas Dručkus-Šernas

nizavo partizanų būrį, kuris išaugo į 100 partizanų Vyties kuopą. Vėliau Vyties kuopa priklausė Lokio rinktinei (Vytauto apygarda).

Vyties kuopą sudarė penki būriai: Birutės (vadas Girėnas), Vyties (vadas Jazminas), Margirio (vadas Peperis), Šarūno (vadas Edzka), Gintaro (vadas Seniūnas).

1944 m. gruodžio 26 d. Antazavės šilo (Zarasų r.) kautynėse buvo nukauta apie 150-200 rusų kareivių. Iš partizanų žuvo Jonas Kairys iš Vainiūnų, sužeistas į petį mūšiui vadovavęs ltn.Mylokas Kazanas-Mutka. Partizanai, sulaukę nakties, sėkmingai pasitraukė, o du priešo garnizonai bunkerius paėmė tik kitos dienos rytą.

1945 m. gegužės 2 d. žuvo Balio Vaičėno bendražygis, vienas iš organizatorių kuriant kovos struktūras, Vyties kuopą, Balys Dručkus. Tą pačią dieną stribai sudegino Balio Vaičėno namus.

Balys Vaičėnas su savo Vyties kuopa apsistojo ir įsitvirtino Obelių šile. Saugumo daliniai tai žinojo, bet pulti nedrįso. Tik 1945m. liepos 13 d. garnizonas, pasitelkęs į pagalbą ży-

gio kariuomenę, apsupo mišką, kur įvyko kautynės. Po keleto nesėkmingų puolimų sovietinė kariuomenė, patyrusi nemažus nuostolius (iš Obelių garnizono žuvo 7 kareiviai), buvo priversta pasitraukti. Buvo sužeisti trys partizanai.

Po šio mūšio Balys Vaičėnas-Liubartas savo dienoraštyje rašė: *"Mes laimėjome trumpą mūšį, bet dar nenugalėjome sunkios vergijos, mus žiauriai slegiančios. Bet mūsų veiduose viltis, kad ir ją sugriausime".* Šios ir kitos kautynės okupantui įrodė, kad partizanai – tai rimta jėga.

Šauni pergalė pakėlė partizanų dvasią, didino ryžtą. Kita vertus, visiems tapo aišku, jog mirtis nuolat šalia. Gal tokių minčių skatinamas Balys Vaičėnas, įsikūręs naujoje vietoje (Dusetų girioje), parašė testamentą: *"Kiek daug jau mes esame netekę laisvės idėjos brolių! Ir jie juk laukė savo tautos pavasario. Troško juo džiaugtis, bet žiaurių budelių pasiųsta mirtis jiems pastojo kelią.*

Jeigu man toks likimas skirtas, aš ramiai jam atsiduodu, o prieš tai, turėdamas laiko, rašau testamentą. Gal tai juokinga: juk neturiu aš turto, kurį galėčiau kam nors paskirti. Visas mano turtas – ginklai, kuriuos, be abejonės, pasiims tas, kuris mane nukaus. Drabužiai, nors ir apiplyšę, bet ir juos neretai dėl didesnio išniekinimo nurengia.

Bet... tebeturiu dar turto, kurio priešai neįstengs atimti: tai tikėjimas į didįjį pasaulio kūrėją Dievą ir tėvų žemės meilė. To neįstengs atimti joks priešas, nors tai būtų ir pats žmonijos pabaisa – Stalinas. Šį turtą aš palieku savo broliams ir sesėms, visiems tautiečiams, ir kol jie tai gerbs, tol bus nenugalimi".

1946 m. rudenį kariuomenė su stribais apsupo žiemai paruoštą bunkerį "Tvirtovę". Dengdamas pasitraukimą žuvo Stasys Kligys ir sunkiai sužeistas Balio Vaičėno brolis Bronius. Vėliau jis pateko į pasalą ir žuvo Latvijos teritorijoje 1947 m. sausio 16 d. Balys Vaičėnas parašo broliui nekrologą:

"Likimas sulaužys didvyrio krūtinę, tik nieko nebijo valia geležinė": 1947 m. sausio mėn. iš ketvirtadienio 16 į 17 naktį suklupo jaunas, pilnas energijos ir gyvenimo vilčių, nuo kulkos, pasiųstos žiauras budelio, kuri negailestingai nutraukė Tavo gyvenimą. Neapraudojo Tavęs sena motina, sesuo, brolis nei kiti giminės, neužmerkė akių ir neatsisveikino, tik žiaurūs Tavo žudikai kurčiai juokėsi Tave negyvą išniekindami. Veltui lauks Tavęs motina – nebenušluostysi jai ašarų nuo suvytusio veido. Žaizda, likusi jos širdyje

nuo atsisveikinimo su Tavim dienos, pasiliks amžinai..."

Balys Vaičėnas-Liubartas su Vyties kuopa veikė Rokiškio, Zarasų rajonuose, Latvijos pietinėje dalyje. 1948 m. gruodžio 16 d. įsakymu skiriamas Lokio rinktinės spaudos ir švietimo skyriaus viršininku. Leido ir redagavo laikraštį "Sutemų keleivis". 1950 m. paskiriamas Vytauto apygardos štabo operatyvinio skyriaus viršininku. Kartu tapo ir apygardos vado pavaduotoju.

1951 m. sausio 26 d. Balys Vaičėnas-Liubartas, Pavasaris paskirtas Vytauto apygardos vadu ir Šiaurės Rytų srities vado pavaduotoju.

1951 m. balandžio 10 d. Balys Vaičėnas-Pavasaris buvo pakviestas susitikti su Šiaurės Rytų Srities vadovybe aptarti tolimesnių kovos planų. Į susitikimą, kuris įvyko Strazdų kaime Juozo Čibiro sodyboje, MGB agentas Juozas Bulka atvedė smogikus. Patalpoje smogikai nedrįso vykdyti užduoties ir tik visiems išėjus į kiemą paleido ugnį. Partizanai, suprato išdavystę, atsišaudė. Tačiau sodyba buvo apsupta kariuomenės, kuri padegė ūkinį pastatą. Balys Vaičėnas-Pavasaris, matydamas, kad prasiveržti iš apsupimo nėra jokių galimybių, įsakė partizanams kautis ir nepasiduoti. Vadas, matydamas žūstančius kovos draugus, nakties glūdumoje uždainavo savo mėgstamiausią dainą "Sudiev, pavasari žavingas, sudiev, pavasari gražus". Jau sužeistas vadas dainavo Tėvynės laukams, savo paskutiniam pavasariui.

Žūtbūtinėje kovoje žuvo visi septyni partizanai: Balys Vaičėnas-Pavasaris – Vytauto apygardos vadas, Vytautas Dručkus-Šernas – Džiugo rajono štabo viršininkas, Alfredas Garnelis-Čigonas – Džiugo rajono viršininkas, Jonas Čičelis-Tėvas – Erškėčio kuopos vadas, Vladas Juozapavičius-Papartis – Lokio rinktinės rikiuotės skyriaus viršininkas, Juozas Sidoravičius-Sakalas(?) – Laisvės kuopos vado pavaduotojas, Jeronimas Bulka-Gintaras – Lokio rinktinės ūkio skyriaus viršininkas.

Taip žuvo vienas iš tauriausių Lietuvos partizanų vadų – su daina, su šūkiu už Dievą ir Tėvynę. Iš gausios šeimos liko tik viena sesuo Emilija Vaičėnaitė, pasišventusi šventoms brolio idėjoms.

Andrius Dručkus

Angelė Stučkienė

SPĄSTAI

BIOGRAFIJA

Juozas Rainys gimė 1903 m., buvo antras aštuonių vaikų šeimoje.

Iš dėdės Jono (jaunesniojo brolio) užrašų: "Tėvas su vaikais ir darbininkais samdiniais niekada nekalbėjo pakeltu tonu ir nevartojo keiksmažodžių. Tiek savo vaikais, tiek samdiniais rūpinosi, kad jie būtų sotūs, aprengti, kad elgtųsi mandagiai tiek namuose, tiek svečiuose. Tėvas nerūkė, negirtavo. Mes, vaikai, jį labai gerbėm... Brolis Juozas, kol mokėsi gimnazijoje, gyveno Marijampolėje, o paskui dirbo mokytoju Rokiškyje..."

Iš tarnybinio lapo: "Nuo 1925 m. Juozas Rainys – lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Rokiškyje, Marijampolėje, Kaune, Mažeikiuose, mylėjęs mokinius ir mylėtas mokinių. Nuo 1938 m. – Švietimo ministerijos vidurinių mokyklų inspektorius, Vidurinio mokslo departamento direktorius".

Iš Bostono "Lietuvų Enciklopedijos": "Bemokytojaudamas dirbo su skautais ir buvo tuntininku... 1941 m. Laikinojoje Lietuvos vyriausybėje buvo švietimo viceministru".

Iš dėdės Jono pasakojimo: "1954 m. Taišeto Ozerlago Novočiunkos ligoninėje sutiktas žmogus nustebo: "Man sakė, kad tu mirei!" Broliai buvo panašūs. Vėliau pasakojo, kad per pačius speigus iš lagerio ruošesis išeiti rusų karininkas. Siūlęsis kaliniams nuvežti į Maskvą laišką – skundą dėl lagerio valdžios savavaliavimų. Rašiusių grupėje buvęs ir Juozas Rainys. Išvykdamas karininkas nunešė skundą lagerio vyriausybei. Visus rašiusius išvijo į naktinę pamainą miško kirsti. Iš kirtavietės Rainį parvežė be sąmonės.

Iš mano atsiminimų: dvi vasaras dirbo Lietuvos vyresniųjų klasių moksleivių stovyklų viršininku Giruliuose ir prie Alaušo ežero.

ŠVIETIMO VADYBOS

Kauno VIII pr. mokykla
(Įstaigos pavadinimas)

tarnautojo stažo laipsniui nustatyti

ANKETA Nr. 1

(eilės Nr. mėgi algy lapą)

LIETUVOS ARCHYVŲ DEPARTAMENTAS PRIE VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJOS KAUNO APSKRIDOS ARCHYVAS

TIKRA:
Kauno apskrities archyvo direktorius
J. Rimkus
19 91 m. 02 mėn. 13 d.

tojo pavardė ir ...ianįjį įgrupavimą ...nių pareigų pilnas ...imas ir atlygimpė ... ...sk laiko ir kokias ...s eję ir kelintos ...tojo arba grupės ...mą gavo iki 1943 ...d. ...

Rainys Juozas

direktorius, V grupė

1925-II 1-1933 IX 1 - Rokiškio Aleksandro-Puškaičio Kauno kunigų gimn. mokyt. - 8 metai
1933 IX 1-1938 I 1 - Marijampolės gimn. direkt. - 4 m. 4 mėn.
1938 I 1-1941 IX 1 - Švit. min. Vyr. Mokyklų Inspektorius, XIX kat. - 3 met. 4 mėn.
1941 VII 1-1943 IX 1 - aspirant direktorius - 2 m. 3 mėn.
1943 IX 1-1943 XII 31 - Kauno VIII pr. m. direktorius - 3 mėn.

Rainys
(Parašas)

...dėl atlyginimų vietiniams viešųjų vadybų ...119 d. rašto Nr. 40470 ir esančiais mano ve- Juozas ... stažo laipsnį
(Pavardė ir vardas)
...toma V grupės trečia stažo
(Žodžiais)
1 d.

(Įstaigos Vadėjas)
Departamento Direktorius

...ai

...ai mokamas stažo laipsnio priedas. Garantuoti pra-

K-1021 Ap. 1 B.4 1.33

Juozas Rainys

DIENORAŠTIS

I.

Atsimenu:

Naktis. Miškas. Tėtė ir aš einame susikibę delnais. Mus lenkia linksmi jauni žmonės. Einame nuo šventinio laužo į palapinę miegoti. Pomiškio krūmuose pilna mažyčių žiburiukų – šviečia jonvabaliai. Giruliai. 1938 m. vasara.

39-ųjų vasara. Stovykla prie Alaušo: miškas ir smėlis ne tie. Nebuvo džiaugsmo. Po Girulius vaikščiojo vokiečiai.

1939-ųjų birželio pradžia. Tėtė – mamai: "Švietimo ministerijos delegacija eis sveikinti Smetoną su vardadieniu. Neisiu – šito lankstymosi negaliu pakęsti". Mama: "Tu pakenksi sau". Tėtė: "Gal nepastebės".

1940-ųjų birželio antra pusė. Tėtė – mamai: "Bolševikai okupavo Lietuvą". Mama: "O kur mūsų Vyriausybė, prezidentas?" – "Prezidentas pabėgo!" – "Kaip pabėgo?" – "Ogi taip!" Perbrido per upelį ir pabėgo. O mus paliko".

1940 metai. Tėtė laužtuvu stumia kieme šulinio bonią. Man 8 metai, broliui – 5. Mudu stovim netoliese. Jis stumia iš visų jėgų. Bonia sprogsta tokiu garsu, kad mudu abu kvatojam. Tai pirmas ir vienintelis kartas, kai mačiau jį įpykusį ir priekaištaujantį mamai: "Tu neišmokei jų gerbti darbą!".

Niekuomet mūsų nemušė. Vienintelis keiksmas, kurį esu iš jo girdėjusi – "bestija". Jį sakydavo nepiktai ir ne mums.

Tais pat 1940-aisiais – mamai: "Bolševikai ieško rektoriaus universitetui. Siūlo daug kam, tarp jų ir man". Mama: "Ar sutiksi?" – "Negaliu į ten eiti po Biržiškos. Nesu vertas."

1941-ieji, rudenėjant. Einam su tėte pasivaikščioti susikibę delnais. Priešais ateina dviese. Vieną iš jų pažįstu: tai Ambrazevičius. Susitinkame Žaliakalnyje, gatvėje prie aikštės (Aukštaičių? Aušros?). Antrasis paeina į šalį. Sako: "Jus nufotografuosiu". Tėtė kreipiasi į Ambrazevičių ir jo balse girdžiu tokią pagarbą, su kokia jis į nieką daugiau man girdint nesikreipė. Klausia žinių. Ambrazevičius kalba apie kabineto susitikimą su vokiečių vadovybe, mini pavardes. Tėtė klausia, ar įvyks dar vienas kabineto posėdis? Ambrazevičius: "Mes išsiskirstome". Atsisveikina, išsiskiria.

Mano albume buvo nuotrauka: du aukšti vyrai, stovintys vienas prieš kitą,

ir nedidukė mergaitė šviesiu apsiaustėliu, įsikibusi į tėtės delną. Nerandu.

1942-ieji. Tėtė: "Mes eisime pas Balį Sruogą". Balse taip pat pagarba, bet kitokia negu Ambrazevičiui, joje gal yra kiek susirūpinimo. Einame į namuką netoli šv.Antano bažnyčios (darbar – Balio Sruogos gatvėje). Persimeta keliais sakiniais. Mums išėjus tarė: "Tai buvo Balys Sruoga".

Gyvename darbininkų rajone už Kauno miesto ribos. Ten pat Pakaunės ūkininkai. Žaidžiu su kaimynų vaikais. Kaimynas stalius sako man: "Tavo tėvas – ponas. Bet jis geras ponas".

1943-ieji. Man 11 metų. Tėtė dovanoja man tris tomus naujai išleisto "Lietuvos Archyvo". Jame – žuvusių per pirmą bolševikmetį pavardės. Aš nusivylusi. Klausiu: "Kam man tai?" – "Tu pakankamai didelė. Daug ką supranti. Tu turi tai žinoti".

Po šv.Antano parapiją vaikšto ponas N*. Mokytojas, dėsto vokiečių kalbą. Žvalgosi žmonos. Užeina pas mūsų kaimyną. Jo duktė Liudmila graži, gabi, baigia gimnaziją ir konservatoriją. Klausosi muzikos. Užeina pas mus. Tėvai jį mielai priima. Kai mama juokiasi iš jo senbernystės, apglėbia ranka mano petukus ir sako: "Mano nuotaka auga".

1944-ųjų metų ruduo. Ponas N. dirba Žemės ūkio akademijoje prodekanu. Pasakoja, kaip drąsiai jis apibūdina politinę padėtį ir kokias ovacijas jam sukelia studentai. Tėvai stebisi, perspėja. Vėliau skundžiasi turįs Akademijoje nemalonumų, turėsiąs pereiti į kitą darbą.

1945-ųjų žiema. Ateina dviese: ponas N. ir jaunas, liesas, pašlubuojantis, aukštyn sušukuotais gana šviesiais plaukais vyras. Aš jo nepažįstu. Namuose mudu su tėte. Pamatęs šlubuojantį, tėtė nustemba, jam nemalonu. Klausia: "Kodėl jūs atėjote į čia? Aš jūsų nepriimsiu. Prašau kreiptis į mane gimnazijoje". Tada įsikiša ponas N. aiškina, kad jie atėję ne tuo reikalu. Tėtė įleidžia juos į svetainę, klausia, kokiu reikalu jie atėję. Jaunasis vyras prašo išsiųsti mane iš kambario. Tėtė pasako: "Tegu lieka", ir aš prastoviu šalia jo visą vizito laiką. Tada jaunesnysis prašo prisidėti prie pogrindinio laikraščio leidimo, parodo jį. Tai maždaug sąsiuvinio formato 4 puslapių jau atspausdintas smulkiomis raidėmis laikraštėlis, kurį prašo paredaguoti. Tėtė ilgai atsisakinėja, motyvuodamas, kad laikraštėlis silpnas, kad jį platindami pražudys daug žmonių, ir šitaip kovoti netikslinga.

---

* Redakcijai pavardė žinoma. – *Red. pastaba.*

❒ Ponas N., Juzė Rainienė ir Juozas Rainys

❒ Laikinosios vyriausybės posėdis 1941 m. Pirmininkauja Švietimo ministras J.Ambrazevičius, ėjęs ministro pirmininko pareigas

Ponas N., iškėlęs prieš save laikraštėlį, jam skaito: "Du švilpukai – vienas tonas, ten Berlynas – čia Maskva...", sako, kad kaip tik šitą supranta paprasti žmonės, antrasis vardina pavardes žmonių, prisidedančių prie jų veiklos. Pavardžių nežinau, atsimenu tik "astronomą Jušką" dėl egzotiškos man profesijos ir tėtės reakcijos ją pasakius: jis mosteli neigiamai ranka, sako: "Juška ne..." ir nukanda žodį.

Derybos vyksta apie valandą, galiausiai laikraštėlis paliekamas.

Ryte ateina ponas N. ir laikraštėlį paima.

1945-ųjų kovas. Tėvas sako mamai, kad po gimnaziją landžioja įtartini tipai, per pertraukas lenda į klases, klausia, ką jis kalbąs per pamokas, skaito mokinių rašinius. Tėvas atleidžiamas iš gimnazijos direktoriaus pareigų.

Kovo pabaiga. Tėvas neina į gimnaziją, naktį lipa miegoti į sandėliuką ant šieno. Mama klausia: "Kas bus?" Tėvas: "Mes prapulsime".

Balandžio pradžia. Ankstus rytas. Mus prikelia iš miego svetimi žmonės. Visos durys atidarytos. Šalta. Iš lauko surištom rankom ir kojom įstumia į kambarį tėvą. Susodino visus viename kambaryje, visur vaikšto svetimi žmonės, tik mamai leidžia tėvui suruošti baltinius. Tėvą išveda.

Bylos advokatė pasakė mamai teismo dienos datą. Mama grįžta vėlai po pietų. Sako mačiusi, kaip tėvas priėjęs prie lango ir uždėjęs ant stiklo dvi išskėstas plaštakas 10.

Dar pasako, kad tėtė prisipažino padėjęs skaitytam laikraštėlyje du kablelius. Laikrašėliui redagavimo nereikėję.

Ponas N. gyvena ramiai, globoja mūsų šeimą, kartais vakaroja, šnekina mamą. Siunčia pas mus nuomininkus – vyrus, kurie trumpam šmėkštelėję dingsta. 1946-ųjų žiemą labai korektiškai užsimena apie savo ranką ir širdį. Mama atsisako.

1948-ųjų gegužės 22 d. išvykstam į tolimą nemokamą kelionę.

Buvo tėtės laiškai. Iš Velsko, vėliau – Taišeto lagerių į Kauną, Krasnojarsko kraštą. "... Savo kalbos neužmiršk. Juk tu lietuvė. Tas vardas tegul būna tau pasididžiavimas..."

1950-ieji. Taišetas: "Aš toks vienišas, kad kartais užplūsta nuotaika, kokia būna pas šunį, grandine pririštą, kai jis staugia į mėnulį žiūrėdamas. Kaip sunku gyventi vienam tarp svetimų žmonių! Laiško aš laukiu, kaip Jūsų dalelės... Rašyk man, dukrele, dažnai ir daug. Iš Lietuvos šiemet man jau niekas nerašo".

Jam neperduodavo mūsų laiškų. "... Kartais man ateina į galvą, kad reikėtų visai išnykti iš horizonto, nekentėti pačiam ir kitus nekankinti. Bet aš dar vieno labai noriu – pamatyti Tave, dukryte..."

Po to buvo tyla. Pranešimas apie mirtį – 1954 m. sausio 23 d. Oficiali versija: smegenų insultas. Lageryje jis sirgo sunkia hipertomijos forma. Iki mirties išgyveno 51-erius metus. Nepilnus.

II.

1948-ųjų gegužis.

Kai susėdome sunkvežimyje ant ryšulių, tekėjo saulė. Aušo gaivus rytas. Žolė pievutėje priešais namą buvo rasota, jos kampuose žaliavo bijūnai. Viename krūme skleidėsi pirmas puošnus bijūno žiedas. Gatvė, namai aplink mus buvo lyg išmirę. Po daugelio metų, 1993-iais, bendradarbė Regina paklausė: "Kaip laikosi Rytų gatvė? Kai jus vežė, mama prikėlė mus, aprengė ir išvedė į slėptuvę sklypo gale. Ten prabuvome, kol įdienojo. Sakė: jie mokytojai, ir mes mokytojai. Mus taip pat gali išvežti". Jų šeima gyveno kitoje gatvės pusėje, išbėgusio į Vokietiją Vengrio name. Neseniai atsikrausčiusiųjų vaikai dar nebuvo savi gatvės vaikų tarpe.

Palemone stovėjo prekiniai traukiniai. Vagonas, prie kurio mus atvežė, buvo pradėtas krauti. Gavau gerą vietą: antrame aukšte prie langelio. Keitėmės vieta su broliu. Sakiau, kad važiuoju, kaip ekskursijoje. Stuksint per Baltarusiją užplėšiau: "Široka, strana maja rodnaja... Ja drugoj takoj strany ne znaju, gdie tak volno dyšit čeloviek". Mokėjau visą, neseniai išmokau per rusų kalbos pamoką. Buvusi šalia mamos pažįstama pasiklausė ir paprašė nustot. Ji vyko su senute motina ir dviem studentėm dukterim.

Sibire pasitiko taiga.

Važiavom per Čistoja Elanj, Iljinką, Valentinovką... Lebiažje. Gyvenome trobose, kur rąstų plyšiuose knibždėjo blakės, skanu buvo bulvės, užkandamos česnaku.

Miškas buvo geras pavasarį, rudenį ir lyjant. Tada nebuvo mašalų, švietė saulė arba per lietaus dulksną plūdo toks gaivus oras, kad krūtinė savaime plėtėsi ir norėjosi dainuoti.

Kažkada tėtė padovanojo šimto dainų dainynėlį. Gal nebuvo šimto, bet daug. Liaudies dainos, Maironio, Vaičaičio posmai. Valentinovkoje dirbau su Kazlauskų šeima: dviem subrendusiais vyrais, vieno jų žmona ir teta. Kai lie-

tus suvydavo į žeminę, vyrai užkurdavo joje laužiuką, dūmai vijo lauk uodus (jie kaip antras stogas plaukė virš galvų), o aš stovėjau prie atviro žeminės galo ir dainavau "Ar aš tau, sese, nesakiau", "Pasvarscyk antela", "Bijūnėlis žalias", o gražiausiai skambėjo "Eina garsas nuo pat Vilniaus, žirgus reiks balnoti". Vis prašydavo dar...

Rudenį, kai taiga liepsnodavo raudoniu ir auksu, grįždami iš darbo uždainuodavo vyrai. Buvo gražu ir šiek tiek keista: taigoj skambėjo lietuviška daina.

Rytais išklausydavom krioklį rusiškų keiksmų. Kol išdalydavo įrankius, keikėsi brigadininkas Baranovas. Kalbėjo, kad tai paleistas kriminalinis katorgininkas. Vėliau, Rešotose, dainuodavom su broliu. Susėsdavom abipus nedažytų lentų stalo, atsiversdavom dainynėlį ir pradėdavom: žinau melodiją – dainuojam, nežinau – praverčiu. Daug dainų mokėjau. Vėliau niekuomet taip nedainavom.

Valentinovkoje mačiau miško švytėjimą. Kartą vakare pasukau namo neįprastu keliu. Perėjau daubą, priaugusią eglių, juodą nuo zyziančių uodų, išėjau į nuožulnų, kylantį aukštyn šlaitą, pilną rausvos šviesos. Taisyklingai išaugę, lyg sunkiai apglėbiamos kolonos stovėjo pušys. Šviesą spinduliavo jų rausvai rudi kamienai. Krūmų nebuvo, tik žema žolė, spygliai. Rausvai švytėjo oras. Nesuprantau, iš kur tai? Palypėjus aukščiau į kalniuką pro kamienus pamačiau besileidžiančią saulę.

Vasarą ir žiemą miškas siurbė jėgas, beveik nieko neduodamas atgal. Taip pat, kaip mes atimdavome iš jo sakus, siurbdavome "živicą", pušų gyvybės syvus. Nusakintas pušis kaliniai nupjaudavo. Nuo Rešotų į taigą, šalia geležinkelio, buvo išsidėstę Krasnojarsko lagerių punktai.

Kartais pasklisdavo gandas: "Pabėgo kaliniai". Miške juos sutikti bijojom. Einant miško keliu žiemos naktį sniego girgždėjimas po kito kojomis buvo signalas išsukti į šalikelę ir, už eglaitės užlindus, pralaukti, kol girgždantys žingsniai nutils kitoje pusėje.

1950-ųjų pavasaris. Lebiažje. Brigadininkas – vietinis rusas. Nėra keiksmų. Yra mokykla, kurioje mokėsi brolis, ambulatorija, biblioteka. Skaitau Bielinskio kritikos straipsnius, apie Nekrasovą, Ostrovskį, Dobroliubovą. Po metų perskaičiau autorių kūrinius. Bielinskio poveikis buvo didesnis: straipsniuose jaučiau aistrą.

Nebėra jėgų: krūtinę, dienai baigiantis, lyg geležinis lankas suveržia. Am-

bulatorijoje dirba gydytoju senukas vokietis. Man pasako: "Negaliu atleisti nuo darbo. Tai uždrausta". Mama kalba: "Jis taip pat tremtinys". Atleidžia brigadininkas. Pasakoja, kad mano dirbamo miško laukymėje su mažu upeliu stovėjo sodyba. Ūkininką išvežė, laukas mišku užžėlė...

Ketvirtais Sibiro metais, pasiekus baigiamąją dešimtmetės mokyklos klasę, direktorius pasakė: "Tu turi mokytis toliau. Tam, kad patektum į aukštąją, turi stoti į komjaunimą. Netrukus mokinių grupė važiuos į rajono komitetą. Turi vykti su jais. Rekomendaciją tau parašysiu aš".

Nuvažiavau. Priėmė. Prieš tai buvo pokalbis su mama: jeigu aplinkybės tokios, į komjaunimą stoti reikės, bet turiu nepamiršti Dievo ir kalbėdama tą, kas dera komjaunuolei, galvoti apie, tai kas būtų derėję lietuvaitei prieš keturiasdešimtus metus.

Man taip buvo skaudu, kad, nieko jai nesakiusi, parašiau laišką tėvui. Klausiau, ar galiu stoti į komjaunimą neapgaudinėdama? Atsakymo nebuvo.

Su manimi mokėsi du Lvovo apylinkių ukrainiečiai. Žvitrių akių. Nestorui matematika buvo lyg žaidimas. Guviausia, mieliausia juodaakė Zina tapo seniūne.

Tuo metu mama pasakojo, kad į Valentinovką atvežė guculus. Lietuvos moterys stebėjosi jų tautiniais apdarais, šokiais ir nenoru dirbti. Vėl atvežė lietuvius.

Per abiturientų išleistuves mama pasiūlė: "Padeklamuok eilėraštį". Sakiau Majakovskį: "Ja volkom by vygryz biurokratizm, k mandatam počtenija niety..." Tai buvo eilėraštis apie tarybinį pasą. Pabaigus direktorius krenkštelėjo. Pagyrimų nebuvo. Aš mokiausi Rešotų dešimtmetėje. Už poros kilometrų nuo mokyklos plytėjo Rešotų lagerio teritorija. Žinojau tik tiek, kad rusų merginos, ištekėjusios už išėjusių iš lagerio kriminalinių, su jais gyventi nepajėgė.

... Žiemą į Kauną pabūti atvažiuodavo močiutė. 1948-ųjų gegužį ji buvo su mumis. Jai tada buvo 78-eri. Daiktų kraustymo, svetimų žmonių vaikščiojimo sumaištyje mama prašė ją išeiti pas kaimynus. Močiutė verkė ir sakė, kad be mūsų nežinos kaip parvažiuoti į Marijampolę. Išvažiavo į Sibirą. Kai 1955 m., atlikusi bausmę lageryje, pas ją užsuko anūkė iš tėviškės, mama išleido močiutę važiuoti į Lietuvą. Po keturiasdešimties metų kartą pasakė: "Būčiau verčiau neišleidusi. Pas ją daug kartų ėjo saugumiečiai, grasindami, kad pabėgusią vėl į Sibirą išsiųs..."

Kai nedirbau miške ir nesimokiau – siuvau. Tiksliau: siuvo mama, o aš apmėtydavau siūles.

Atsimenu: mus išvežė du odiniais apsiaustais, pora kareivių ir rusas karininkas, kuris ėjo paskui pasimetusią mamą ir nurodinėjo paimti tą, kitą. Liepė įkelti į sunkvežimį siuvimo mašiną, lipo ant aukšto virvių ryšuliams, įdėjo albumus su šeimos nuotraukomis. Mama ir siuvimo mašina mus maitino. Institute prisidėjo stipendija. Norėdami pavalgyti, turėjom ją gauti maksimalią.

Institutas pasitikdavo didžiuliu holu, išsiskiriančiais ir vėl susieinančiais laiptais, aukštomis lubomis. Stalino mirties dieną, kai iš hole pakabinto garsiakalbio iškilmingai griaudėjo diktorius ir skambėjo gedulinga muzika, čia sausakimšai stovėjo studentai. Visi verkė. Stovėjau ant laiptų, ten buvo erdviau. Akyse – po ašarą. Matau: per holą, pro visus žliumbiančius, visiškai ramus šlubuoja jaunas vyras, mūsų dėstytojas, kare kojos netekęs. Mes jį mėgom, jam negirdint vadindavome Olegu. Eidamas pro mane žvilgtelėjo: "Vy očenj dobraja". Kaip botagu šniojo. Išsyk viską prisiminiau. Akys išdžiūvo.

Institute dėstė keli profesoriai leningradiečiai. Nuo jų dvelkė žmoniškumu ir inteligencija. Šiureno gandelis, kad Leningradą profesoriai paliko ne savo noru. Visi jie buvo semitai.

Iš Pabaltijo grupėje buvome keturiese: aš ir trys latviukės, Rita – iš 1941-ųjų. Kalbėjomės rusiškai, to, kas buvo įvykę, neliesdavom. Kartą Rita pareiškė, kad ji latvė ir todėl vardą rašys su dviem "t", taip, kaip rašoma Latvijoje: "Ritta". Nuo mūsų dvelkė Baltija.

Seminarui "Tautų draugystė" vadovavo jauna juodbruvė žydė protingomis akimis. Pasisakančių buvo nedaug. Kalbėjau apie Marytę Melnikaitę, tarybinius partizanus, Lietuvos gamyklas, kultūrą. Viskas – padedant broliškai rusų tautai. Baigus stojo tyla. Dėstytoja ėjo nuo vienos auditorijos sienos prie kitos ir tylėjo. Galiausiai ištarė: "Labai įdomus pasisakymas". Pakvietė kitą.

Ketvirtame kurse paskaitas skaitė Vera Filipovna Glivenko. Tais metais pavasarėjant vežiau savo darbelį į pirmą visasąjunginę studentų konferenciją. Komendantūra išleido. Per pertrauką užkalbino kuprotas žmogus lietuviškai: "Iš kur jūs? Aš iš Kauno". Po metų radau jį katedroje Kaune. Mudu buvom geri seni pažįstami.

III.

1957-ųjų rugpjūtis. Mes Lietuvoje. Man reikia baigti šeštą universiteto

kursą. Priėmimo komisija. Rektorius: "Man neteko būti Jūsų tėvo mokiniu, bet apie jį man daug pasakojo dekanas. Nuo ko jis mirė?" – "Nuo insulto". – "Jūs priimta". Dekanas: "Jūsų tėvas buvo mano mokytoju".

Po dviejų mėnesių prie instituto bibliotekos durų mane pasišaukia mokytojas, rašytojas Jonas Šukys: "Aš buvau su jūsų tėveliu lageryje. Jis mirė nuo nostalgijos".

1958-ieji. Valstybinis egzaminas. Klausanti manęs profesorė: "Jūs panaši į tėvą. Jo viršutinė lūpa buvo taip pat atsikišusi į priekį, kaip jūsų. Aš buvau jo mokinė".

1958-ųjų birželis. Diplomų įteikimas. Valstybinių egzaminų komisijos pirmininkas: "Jūs išlaikėte egzaminus geriau už kitus, ir man labai gaila, kad ne mūsų institutas jus paruošė". Šalia manęs stovėjo Tėvas.

1963-ieji. Darbovietės partinės organizacijos sekretorius: "Gal norite mokytis marksizmo-leninizmo universitete? Aš jus įrašyčiau. Aš mokiausi pas jūsų tėvą". Akimirką apstulbau. Nenorėjau.

1959-ųjų rugsėjį brolis pasakojo, kad Krasnojarske jį buvo užverbavę saugumiečiai. Kalbėdavęs apie nemėgstamą grupės vyruką. Manęs, kad Lietuvoj nebekvies. Pakvietė. Pasakė, kad serga ir netekęs sąmonės galįs juos išduoti. Bendradarbiauti atsisakė. Saugumiečiai buvę labai mandagūs.

Dingtelėjo: "Tėvas!" Paklausiau: "Kodėl tu taip padarei?" – "Mačiau, kaip jums sunku ir tikėjausi: greičiau išleis į Lietuvą". Pagalvojau: man nebuvo sunku.

Mirė bendrabutyje lapkričio antrą, per Vėlines. Skrodimo metu tiesioginės mirties priežasties nerasta. Laidojo institutas. Kapuose priėjo mergina, pakvietė pavakarot ir pernakvot. Atėjom pas profesorių Telesforą Šiurkų. Vakariniame pasėdėjime profesorius kalbėjo apie tėvą. Jaučiau užuojautą ir pagarbą – Tėvui.

Likome su mama. 59-ųjų gruodį mūsų namuose apsilankė vyras. Atvežė laišką: "... Labai skaudu, žinoma, prisiminti ir prisiminti nelaimę... Tačiau laišką rašau ne vien užuojautai pareikšti – jį perduos mano geras pažįstamas iš Šiaurės..., kuris... visada noriai Jums padės esant kokiam nors reikalui...

Jūsų M. ..."

Apie M. mama kalbėjo 55-ųjų vasarą. Sakė, kad pas ją buvo užėjęs vaikinas – tėtės bendrabylis. Pasikalbėjus sakęs, kad tėvai gyvena gretimame rajone. Mamai vaikinas patiko. Vėliau negalėjo suprasti, kaip jis atsirado Rešotų

geležinkelio stotyje, kai jai rudeniop, išvykstant gyventi į Krasnojarską, reikėjo pakrauti į vagoną daiktus. Padėjo pakrauti, paklausė, į kur važiuoja, kur apsistos.

Mane jis sutiko Kaune, prie Dainavos gatvės bendrabučio per egzaminus 1958 m. Prisistatė, tris kartus pavaikščiojom po Ąžuolyną. Kalbėdavo jis. Man reikėdavo tik pritarti ar paprieštarauti. Nieko konkrečiai apie save. Saugojosi, kad grįžtant jo nepamatytų iš bendrabučio langų. Sakydavo: "Toliau aš neisiu". Minėjo Miuntės "Knygą apie San Mikelę". Paskyrė pasimatymą per svarbią man konsultaciją. Pasiūliau kitą laiką. Pasakė: "Ne. Tada. Noriu pasakyti kažką svarbaus". Nenuėjau.

"Knygą apie San Mikelę" perskaičiau kaip daugelį kitų.

Atnešęs laišką žmogus buvo keistokas. Aš jo truputį bijojau. Kartą pasakė: "Tu kaip stirna". Ateidavo pas mus. Vėliau pasipiršo. Su sąlyga: jis man nieko apie savo praėjusį gyvenimą nepasakos ir manęs neklausinės. Pagalvojau: jam sunku prisiminti lageryje pragyventus metus, ramiai pagyvenus, tai praeis. Nepraėjo. Kalbėdavomės nedaug. Žiūrėjimo akių gilumon nebuvo.

Retai ateidavo ponas M., paskutinį kartą – su žmona.

Dirbau, gimdžiau. Gyvenau per daug negalvodama. Turėjau dovaną – žmones, kurie dirbti netrukdė ir bėdoje padėjo. Du kartus sapnavau tėvą. Sapnas buvo tas pats: nematau savęs, bet žinau, kad stoviu ant gilaus griovio krašto. Griovio šlaituose nesusigulėję žemės grumstai. Už jų plynė be jokio augalėlio ir aukšta spygliuota tvora. Stovi tėvas. Jo akyse rūpestis. Supratau: jie kviečia mane. Nenuėjau. Pabudus pagalvojau: nemirsiu. Šalia miegojo vaikai.

1984-ieji. Mane išplūdo "esančia iš tų, kurie šaudė į komunistus iš už krūmų". Perskaičiau "Dievų mišką" ir pakeičiau darbo profilį, kad su anuokart plūdusiu nesusidurčiau. Padėjo žmonės, dirbę kartu.

IV.

1991 m. sausio 26 d. Į mano tėvų namus ateina dviese: ponas M. ir ponas D. Pastarasis liesas, šlubuojantis, aukštyn sušukuotais žilais plaukais. Įteikia man knygą "Gyvenimo akimirkos". Pirmame lape įrašas: "Tauraus patrioto, aktyvaus kovotojo ir bolševikinio teroro aukos Juozo Rainio žmonai ir dukrai.

Autorius..."

Dėkoju ponui D., kad nepagailėjo laiko ateiti ir paliudyti Miesto vykdo-

majame apie grąžintino namo priklausymą Juozui Rainiui. Prieš keletą mėnesių tai tvarkė mama, paskambino prašydama liudyti poną N., o šis pasiūlė antru liudininku poną D.

Išeidamas ponas D. atidžiai nužvelgia sieną, kurioje buvo svetainės durys. Jos panaikintos. 1945-ųjų apsilankymo su N. epizodo knygoje taip pat nėra.

1996-ųjų spalio 27-a. Skaitau pono M. knygas apie pono D. vadovautą organizaciją rankraštį, gautą, autoriui susipažint nepasiūlius. Minimas tėvas. Nieko žeminančio ar įžeidžiančio. Pagyrimai. Mano pavardė. Jausmas, beveik įsitikinimas, kad apie Tėvą skaitau falsifikatą. Šneku su autoriumi. Siūlo pavartyti bylą.

1997-ųjų sausio 14-ą susipažįstu su byla Nr. ... pilietis D. ir kiti.

Apie Juozą Rainį ponas D. prašneko pirmą suėmimo naktį (1945-ųjų balandžio 7 d., kvotos pradžia 2 val.). Painiojo vardą, nurodė pono N. gatvės adresą, bet tiksliai apibūdino mūsų namo išvaizdą. Toliau – aštuoni sakiniai, iš kurių kiekvienas tuo laiku galėjo pražudyti žmogų. Jie pakartoti rankraštyje, kaip tiesa.

Tėvas buvo suimtas 1945-ųjų balandžio 7 dienos rytą. Byloje – tik trys jo kvotų protokolai. Dalyvavimą pono D. organizacijoje neigė. Nieko neišdavė.

Skaitau nutarimą Juozo Rainio areštui, tas pats tekstas kaltinamojoje išvadoje: "Rainys J. 1945 m. kovo mėn., būdamas antitarybinių įsitikinimų, savo noru įstojo į antitarybinę nacionalistinę organizaciją "LIT" ir užsiėmė aktyvia antitarybine veikla, būdamas tuo pat metu vyriausiu redaktoriumi.

Iš D., L.P. parodymų.

Remiantis auksčiau išdėstytu areštuoti, bausti..."

1997 m. balandžio 16 d. Skaitau ponios G.Venclauskaitės laišką. Ji rašo ne apie garbę, tolygią šlovei, o apie vidinį garbingumą, kuris nepriklauso nuo to, ką apie žmogų sako vienas ar kitas asmuo. Rašo, kad neverta reaguoti į tokių žmonių nuomones, kad mano tėvas, gyvas ar miręs, yra ir bus garbingas žmogus ir niekas to negali atimti, kad mes galime juo tik didžiuotis.

Ji gynė Tėvą 1945-ųjų teisme.

1997-ųjų birželio 19-ta. Vėlus vakaras. Esu močiutė. Girdžiu: senelis telefonu referuoja ponui M. apie dienos darbus ir anūkų vasarojimo planus. Jis atsako į pono M. klausimus. Jie dirba kartu. Ponas M. yra senelio viršininkas.

Prieš porą metų senelis klausinėjo manęs apie tėvą. Pono M. rankraštyje įrašytas mano pasakojimas.

Stovi akyse:

1997-ųjų vasaris. Senelis skaito Sauliui Daumanto "Partizanus". Vakare sugulę kalbasi. Sauliui dešimt metų. Jų meilė abipusė.

Niekuomet nebuvau protinga.

1944-ųjų rudenį (gal spalį?) mūsų namuose atsirado kariškis. Ateinančio nemačiau. Gyveno svetainėje. Vėliau mus, vaikus, sukeitė su juo. Vaikų kambaryje buvo perpjautos lentos, kurias atkėlus tėtė įlįsdavo į pogrindį. Patikrindavo, ar ten nešlapia, grindys nepūva. Dabar mums kambarys tapo "uždrausta zona". Kartais, durims prasivėrus, matydavau svečią, lyg užspeistą girių žvėrį vaikščiojantį iš kampo į kampą. Driekėsi papiroso dūmai.

Kartais tėtė eidavo pas jį pakalbėti. Mačiau įeinantį: uždėjęs delną ant durų rankenos stabtelėjo, susikaupė, po to nuspaudė ir atidarė duris. Jo veidas man pasirodė paprastas ir aiškus. Galbūt tai buvo ramus suvokimas to, kas vyko ir ką jis pats tyliai privalėjo daryti.

1992-aisiais paklausiau mamą svečio pavardės. Mama buvo Gustaitytė. dėdės, Gustaičių Kazio, žmona – Staniškytė. Pas mus gyveno Sergijus Staniškis. Tai buvo vargo pradžia.

V.

1997-ųjų sausį ieškojau tiesos. 1945-ųjų bendrabylis – akis į akį: "Jūsų tėvas nebuvo D. organizacijos ekspertu". Vyras, sėdintis kabinete: "Recenzavau rankraštį, bet, supraskite, manęs ten nebuvo. Renku medžiagą apie 1941-ųjų birželį. Gal galite atnešti?"

Atsiminimai užplūdo kaip galingas srautas. Jų niekuomet niekam nereikėjo. Darbar reikia. Rašiau. Rašomasis stalas stovėjo toje pat vietoje, kur tėtė skaitė laikraštėlį, atrodė, kad kambario sienos popierinės ir per jas mane užgriūva atmintis. Kabinete pasakojau. Baigus pokalbį padėkodavau: už tai, kad atėjau, kad bendradarbiavau. Pastaroji padėka priminė brolį. Padėkų tekstas būdavo toks negrabus ir ilgas, kad spėdavau susigūžti į kamuoliuką prieš čiaukšteliant pagrindinį žodį – esmę. Atsakiau: šito man reikia. Siūlė rašyti memuarus, sakė kalbėjęs su M. Na, tai kas? Aš taip pat kalbėjau. Pamokė, kad reikia turėti nors kiek patriotizmo: ne mano vienos tėvas žuvo lageryje ir ne mes vieni buvome ištremti!

Atėjo priešrinkiminiai mėnesiai. Dukra sako: "Nebalsuosiu už šitą... Jis Lietuvos žmones šunauja apšaukė! Kaip išdrįso?" Tai iš D. ir kt repertuaro. Abu su tėvu kalbame apie rinkimų svarbą, "šunaujos" kilmę, apie savigarbą, kai net pasakytas žodis neprilimpa. Galvoja.

Sėdu į sofos kampą, po nugara pagalvės, užkeltos ant sofos kojos užklotos pledu. Tiesiai į knygą šviečia sieninė lempa. Skaitau Barthes'o straipsnį apie Čarlį Čapliną. Koks malonumas! Šilta, ramu. Toks gyvenimas – tarsi burkavimas.

Šalin politiką! Esu pensininkė. Iš kur man žinot, kokiu litų kiekiu tie, iš mano atminties, įvertins savo garbę ir orumą? Kuo mokėsiu? Aš turiu tik savo atsiminimus, kuriuose nei vieno iš jaunųjų nebuvo.

1998-ųjų vasaris. Sauliui dvylika metų (beveik). Prašo duot ką nors paskaityt. Siūlau "Gyvenimą duobėj". Girdžiu: "Apie kančią skaityti nenoriu".

Gavau "Floreslit'as" katalogą. Ten – gėlės. Spalvos, kaip mūsų vėliavoj. Noriu pavasario džiaugsmo.

Balys Juknevičius

NUO BIRUTĖS KALNO

Kur Šatrija, Rambynas,
Kur Minija srauni
Gražioj žemaičių žemėj
Užaugo jie jauni...

Mažas mūsų kraštas Lietuva, tačiau gražus kaip gintaro lašelis, brangus kaip Motina. O kiek daug niekšų į jį kėsinosi – mongolų ordos, kryžiuočiai, lenkai, rusai ir vokiečiai. Švedai, vėl vokiečiai, rusai. Gynė savo laisvę aukštaičiai, gynė žemaičiai, gynė visa Lietuva. Kraujas ir ašaros liejosi ir Palangos pajūryje. Kardo rinktinė veikė didelėje Žemaitijos dalyje. Jos veiklos ribos siekė Plungę, Telšius, Rietavą, Judrėnus, Gargždus, Baltijos pajūrį.

Palangos, Darbėnų ir Kretingos apylinkėse veikusi vakarinė Kardo rinktinės dalis skyrėsi nuo kitų junginių tuo, kad pasipriešinimo okupantams branduolį sudarė gimnazistai ir jų mokytojai.

Beveik visi jaunieji partizanai įvykdė duotą priesaiką: atidavė Tėvynei tai, ką privalėjo – savo jaunas gyvybes.

Palangoje ir jos apylinkėse iškilo keletas paminklų, kurie primins tautai kovojusius ir žuvusius už Lietuvos laisvę didvyrius.

Pirmas paminklas-kryžius iškilo Palangoje, Vytauto gatvėje, senosios vaistinės kieme, kur stribų karaliavimo laikais buvo niekinami žuvę partizanai.

Antras paminklas žuvusiems Palangos krašto partizanams iškilo 1995 m. Kretingos raj. Žibininkų k., Vilimo miške, prie bunkerio, kuriame žuvo 5 partizanai. Paminklas pastatytas LPKTS Palangos skyriaus iniciatyva, pašventintas 1995 10 01.

Paminklas prie Palangos-Šventosios kelio Būtingės apylinkės 1918-1919 m. savanoriams pastatytas 1998 m. P.Gabrėno lėšomis ir iniciatyva.

1950 01 10 žuvusių Kardo rinktinės partizanų Augustino Kieso-Jūros ir Juozo Zobernio-Ukmergio atminimas įamžintas paminklu prie Kretingos-Salantų kelio.

❒ Paminklas žuvusiems partizanams Kretingos r. Žibininkų k.

❒ Atidengiant paminklą: kalba LPKTS prezidentas B.Gajauskas; iš dešinės stovi J.Zobernis

❒ Kryžius Palangoje vaistinės kieme

❒ Prie paminklo A.Kiesui ir J.Zoberniui buvusi jų ryšininkė Severina Žviklytė-Markaitienė-Pustelnikė

❒ Pirmas iš dešinės P.Gabrėnas, paminklo statybos iniciatorius

Augustinas Kiesas-Jūra, g. 1922 m. pokario metais tapo "liaudies gynėju". Pamatęs tikrąjį šių "gynėjų" veidą, keletą jų sunaikino ir išėjo į žaliuojančią girią ginti Lietuvos. Buvo labai narsus, vadovavo Širvydo partizanų būriui. Bunkerį išdavė jo jaunystės draugas, kuriuo Jūra pasitikėjo ir parodė bunkerį. Kiesas, sunkiai sužeistas, buvo atitemptas prie kelio ir nukankintas. Išniekintas Kretingoje.

Juozas Zobernis-Ukmergis, g. 1915 m., vokiečių okupacijos metais ištremtas darbams į Vokietiją. Grįžęs vėl slapstėsi, nes nenorėjo tarnauti kitam okupantui. Išėjo į mišką ir įsitraukė į ginkluotą kovą, kai tapo neįmanoma slapstytis namuose. Žuvo išduotas kartu su Jūra, išniekintas Kretingoje.

Tais pačiais 1950 m. "baltųjų meškų krašte" Juozo brolis Feliksas susilaukė sūnaus. Partizano brolio atminimui sūnus buvo pakrikštytas Juozo vardu. Grįžęs į Lietuvą, apsigyveno Palangoje, sukūrė šeimą. 1998 m. Felikso, Jovitos ir Juozo Zobernių lėšomis ir pastangomis partizanų žūties vietoje iškilo gražus paminklas.

Paskutinieji Palangos krašto partizanai žuvo 1953 04 06 šv.Velykų rytą Vaineikių miške. Išdavė moteris, kuri juos maitino, kuria pasitikėjo... Žuvo: Stasys Jonauskas-Simonas, Antanas Beinoras-Leonas,Liūtas, Antanas Bružas, Antanas Gležeris.

Keleivi, važiuojantis pro šalį, nusilenk žuvusiems už savo ir mūsų laisvę...

Apie Palangos partizanus pasakojo Marytė Jurevičiūtė, Juozas Zobernis, Petras Gabrėnas

"Laisvės kovų archyvo" T.22 str. "Pirmas Radviliškio partizanų rinktinės vadas Juozas Šereiva-Arvydas, 187 psl. yra paminėtas Juozo brolis **Leonas Šereiva**.

Norėčiau papildyti. 1945-ųjų sausio 25-osios naktį visos Panevėžio vls. Lanionių k. sodybos buvo apsuptos enkavedistų ir stribų. Nieko apie tai nežinodami į tą apylinkę su ginklais ir kariška aparatūra kėlėsi desantininkai Juozas Alekna ir Leonas Šereiva. Kai privažiavo arti prie Jusių kiemo, enkavedistai juos sustabdė. Juos vežęs žmogus, pakėlęs rankas, pasidavė. Partizanai atsišaudė. Abu partizanus enkavedistai nukovė. Jų kūnus atitempė į Jusių kiemą, o ką rado ratuose, nešė į gryčią ir apžiūrinėjo. Ratuose buvo daug ginklų, rašomoji mašinėlė, radijo siųstuvas, kažkokie dokumentai ir žemėlapiai.

Tą pačią naktį žuvo ir vietiniai partizanai: Jurgis Bručas-Vanagas (desantininkas) ir Jonas Žaldokas. Visus keturis Petras Jusys ir Jonas Klikūnas susuko į gūnią ir palaidojo Spirakių kapinėse (Panevėžio vls.). 1991 m. žuvusiųjų giminės pastatė paminklą, ant kurio yra įrašytos visų žuvusiųjų pavardės.

Birutės Jusytės-Petrulienės gyv., Baisogaloje, patikslinimą užrašė Elena Šveistienė.

❒ Artimieji prie 1941-1953 m. laisvės kovų dalyvių paminklo Spirakių kapinėse

NAUJI LAISVĖS KOVŲ ARCHYVO LEIDINIAI

Juozas Barisa. Gyvenome vien tik viltimi. K. 1998. 189 psl. 1000 egz.

"Mieli kovos draugai, aš palieku Jums sodintus ąžuolus, kryžiais pažymėtas Jūsų žūties vietas..." ir ne tik tai. J.Barisa mums palieka knygą apie Vytauto apygardos partizanus, apie jų kovą ir žūtį, apie savo brolį štabo adjutantą Mindaugą Barisą-Rimtautą, kalėjimo kameras bei Uralo tremtį. Knygos pabaigoje – Mindaugo Barisos-Rimtauto ir autoriaus poezija.

Laiko atodangos /sudarytoja Virginija Skučaitė. K. 1998. 316 psl. 5000 egz.

Tai Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos dešimtmečiui skirtas, nuotraukomis gausiai iliustruotas leidinys, kurio straipsnių autoriai Povilas Jakučionis, Balys Gajauskas, Antanas Lukša ir kt. prisimena LPKTS įkūrimą, veiklą ir siekius. Knygoje apžvelgiamas daugumos skyrių nuveiktas darbas per dešimtmetį, svarbiausius šiandienos įvykius tremtinių, politinių kalinių, buvusių partizanų bei ryšininkų gyvenime.

Antanas Šiménas. Kovoje dėl Lietuvos. K. 1998. 316 psl. 2000 egz.

Knygą sudaro papildyta ir pataisyta Antano Šiméno dokumentinė apybraiža, surinkta istorinė medžiaga apie Panevėžio-Algimanto-Vyčio apygardų partizanus. Spausdinami Algimanto partizanų, Vyčio ir Algimanto apygardų moterų ir merginų, dalyvavusių partizaniniame kare sąrašai. Autorius eina ir raudonojo teroro pėdsakais. Leidinys papildytas autoriaus, o taip pat buvusio Vorkutos kalinio kunigo K.Vaičionio bei kitų poezija. Gausiai iliustruotas.

PASTEBETŲ KLAIDŲ ATITAISYMAS

Puslapis	Išspausdinta	Turėtų būti
Laisvės kovų archyve **T.22**:		
130,165,251	Varnys	Vaznys
123	sargavo	tarnavo
169	rinktinės	rikiuotės
172	Šiukariškio k.	Šinkaviškio k.
174	Dabravos K.	Dubravos k.
Laisvės kovų archyve **T.23**:		
5	1998 m.	1989 m.
6	operatorių	oratorių
253		Venckevičius Jonas, sl.Vincas Žilys, 5,18 Venckevičius Antanas. 240 Žilys Vincas, žr.Venckevičius Jonas
254	Juchovka	Juchnovka
Antanas Šiménas. **Kovoje dėl Lietuvos laisvės**. K. 1998.		
282		Pavardės Zapolskis Bronius, Stasio neturėtų būti

1944-1954 : dix ans de résistance lituanienne à l'occupant communiste

Un bilan qui résume tout : un tiers – **un tiers** ! – de la population lituanienne a été exterminé par les communistes soviétiques. Le 14 juin 1941, pour ne prendre que cet exemple, 36 000 Lituaniens furent déportés en Sibérie. Et les Soviétiques avaient prévu – seule la guerre avec l'Allemagne les empêchèrent de le faire – de déporter 70 % de la population.

Après la guerre, pendant dix ans, de 1944 à 1954, c'est-à-dire jusqu'à la mort de Staline, quelque 100 000 combattants de l'ombre, « les fils de la forêt », résistèrent les armes à la main aux tueurs de Moscou. Plus de 30 000 d'entre eux tombèrent au combat. La quasi-totalité des survivants furent capturés et envoyés au goulag. Où ils moururent par milliers.

Mais cette résistance armée – héroïque, désespérée – eut cet effet de freiner la colonisation russe de la Lituanie. Ce qui, aujourd'hui, permet à ce pays de n'être pas, comme certains autres ex- « républiques » de l'ex-URSS, confrontée à des problèmes majeurs avec de fortes colonies russes.

Les Lituaniens rappellent que les rares déportés qui revinrent des camps de la mort communistes étaient, à l'époque de l'URSS, traités comme des parias. Quasiment interdits de travail, empêchés d'étudier, quotidiennement persécutés, la vie de ces rescapés de l'enfer continuait de n'être rien d'autre qu'un enfer.

Le 30 juillet 1988, il y a donc dix ans, les rescapés de l'horreur communiste décidaient de se regrouper en une Union lituanienne des prisonniers politiques et des déportés. Cette Union qui veille particulièrement à ce que le communisme ne relève pas la tête en Lituanie, a décidé de créer des musées du génocide et de la déportation à Vilnius, Kaunas, Alytus, Palanga, Panevezys, etc.

Les historiens de l'Union regroupent tous les éléments susceptibles d'instruire le procès du communisme. Ils publient la revue *Archives des luttes pour la liberté* et l'Union dispose d'un journal qui a pour titre *Le Déporté*.

L'Union s'occupe par ailleurs de rapatrier de Sibérie les restes de déportés et de leur assurer, au cours de cérémonies patriotiques populaires, de solennelles funérailles.

Une brochure, *Kojovanti Lietuva 1944-1954* (« Lituanie au combat 1944-1954), brochure riche en photos et en documents rares, donne la mesure d'une résistance d'autant plus héroïque qu'elle ne dut compter que sur elle-même, l'Occident n'ayant jamais apporté la plus petite aide, même la plus symbolique à ces combattants de la liberté. Mais l'histoire – au moins l'Histoire lituanienne – se souvient que, luttant contre le désespoir, des Lituaniens ont résisté à la Bête rouge jusqu'en 1955 dans les régions de Birzai, Vabalninkai et Pandelys.

A.S.

Apie Lietuvos Laisvės kovas rašo: PRESENT – Samedi 19 septembre 1998

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Ačas J. 95
Adomaitis 140
Adomaitis V. 57
Agnis, žr.Šiūše 94
Aidas, žr.Jurgutavičius Stasys
Alaburda Zenonas, sl.Patėvis 191, 192, 194, 195
Alaburdaitė 192
Alaburdaitė Elytė 195
Alaburdaitė Marytė 195
Alaburdaitė Ona 192, 195
Albertas 94
Algimantas(sl) 117, 119, 135, 139, 140, 141
Algis, žr.Belaglovas Jonas
Algis, žr.Danilavičius H.
Algis, žr.Klanius Mikalojus
Alekna Juozas 242
Ališauskai 216
Ališauskas Vladas, sl.Puškinas 217
Aliukas 126, 127
Alius, žr.Milcris B.
Alksnis, žr.Raudonis L.
Alminas Adomas, sl.Kūma 142
Alšauskaitė Marytė 117, 119, 121, 123, 139, 141
Alūzaitė Monika 119
Ambrazaitis 212
Ambrazevičius 225, 226, 227
Anbo, žr.Venckevičius Jonas
Andrikis P. 25, 26, 27
Andrijaitis B. 210
Andriulienė S. 38
Andriulionis D. 60
Angis, žr.Kasperavičius J.
Antanas, žr.Lisauskas Stasys
Antanavičius 132, 134, 135
Antanavičius Kazimieras 133
Antanov 204
Antoškin 205
Anužis, žr.Katkus Juozas
Araminas Petras, sl.Žalvaris 220
Araminas Vincas, sl.Šermukšnis 220
Aras, žr.Šablauskas A.
Arlauskas 94
Arlauskas A. 95
Arvydas, žr.Šereiva Juozas 242
Atgalainis A. 33
Atgalainis D. 33
Atgalainis J. 33
Atgalainis S. 32
Atgalainis P. 33
Atgalainis V., sl.Galiūnas 26, 27, 28, 30, 33
Atgalainytė G. 33
Atgalainytė S. 33
Atgalainytė-Teresienė A., sl.Rūta 27, 28, 29, 32
Audra, žr.Kniūkšta A.
Audra, žr.Kniežaitė Barbora
Audrūnas, žr.Jarmala Stasys
Augulis Aleksas, sl.Meška 139, 140
Augustas, žr.Galdikas Kostas
Augutis Jurgis, sl.Donelis 142
Aukštuolis, žr.Rimas 108
Aušra, žr.Preibys A.
Ąžuolas 204

Babakina 113
Babianskis A. 65
Babilienė 45
Babilius Jonas, sl.Ridikas 45, 206, 207, 208
Bagdonas 97, 204
Bagdonas Z. 108
Bagdonienė 97
Baginskaitė Z. 98, 99
Baginskas J. 101
Bankauskai 74, 75
Bankauskaitės 74
Bakšys A., sl.Germantas 25
Balašaitis Antanas 207, 208
Balašaitis Petras 207, 208
Balandis, žr.Kregždė Z.
Balčiūtė-Valterienė Janina 181
Balsys E., sl.Maršalas 116, 118
Baltramiejus 134
Baltrus, žr.Knystaukas Alfonsas
Banys K. 25, 31
Banytė-Mickuvienė M. 31
Baranavas 230
Barkauskai 186
Barauskis P. 101
Barkauskas Edmundas 183
Bathes'as 237
Bartašius-Bartusevičius 69
Bartašius Č. 70
Bartkus Antanas 124, 126
Bartkus P., sl.Dainius 65, 67
Bartkus P., sl.Zuikis 97, 98, 99, 100, 101
Bartkutė T. 99, 100
Bartkutės 98
Bartušas J., sl.Ukrainietis 31, 33, 34, 35
Bebrungas 139
Bedaukis Stanislovas 118, 120, 122
Beinoras Antanas, sl.Leonas, Liūtas 144, 241
Bekerienė A. 53, 151
Bekerienė B. 38, 50
Bekeris H., sl.Kepalas 50
Bekeris K. 53, 54
Bekeris S. 50, 53
Bekeris V. 50
Belaglovas Jonas, sl.Algis 165, 181, 182
Belozoraitė I. 101
Benediktas 100, 101
Benetis Pranas, sl.Maželis 142
Beresnevičius A. 94, 95
Bernotas, žr Kubilius Jonas
Beržanskis P. 112
Beržas(sl.) 97
Beržas, žr.Šlima
Berželis, žr.Tamošaitis Antanas
Bevardis 197, 204

Bėglys, žr.Prišmontas Alfonsas
Bidva A. 101
Bidva V. 97, 101
Bijeika R., sl.Kriukis 97, 98, 99, 101, 102
Bijūnas, žr.Kregždė B
Bielinskis 230
Bieliūnas A. 83
Biržiška 225
Bisłys Jonas, sl.Jokis 179
Bytautas A. 60
Brazdžionis B. 135
Bručas Jurgis, sl. Vanagas 242
Brundulienė 118
Brungienė 118
Bruožiai 42, 43
Bružas 97
Bružas Antanas 144, 151, 190, 241
Bočius, žr.Paulauskas Juozas
Bogūnas, žr.Daugintis Vytautas
Boner J 9, 10
Bubulas Steponas, sl.Žaibas 207
Bučinskas 65
Budginas S. 101
Budreckas Polikarpas 144
Budrys Pranas, sl.Šarūnas 143
Buivydaitė 132
Bukauskienė 120, 122, 123
Bulauskas A. 104
Bulis 112
Bulka Jeronimas, sl.Gintaras 222
Bulka Juozas 222
Bumblauskas S. 100, 101
Buta K 111
Butikiai L. 111
Butkus Liudvikas, sl.Mėnulis, Jurgis, Rublis 116, 119, 120, 122, 123

Celkovas Romanas 202, 205
Celskys A. 210
Ciprijonas 97
Chainauskas Antanas, sl.Šalna 204
Chruščiovas 54, 60
Chodakauskas, sl.Radvila 119, 140, 141

Čaplinas Čarlis 237
Čerčilis 96
Čerka, žr.Šmačiukas Juozas
Čerkasas 124, 126, 128, 129
Černiauskas Jonas, sl.Vaidotas 197, 204
Čepkauskas Petras 219
Čeponis J. 66
Čibiras Juozas 222
Čičelis Jonas, sl.Tėvas 222
Čigonas, žr.Garnelis Alfredas
Čioderis A. 37
Čioderienė 37, 39

Dainius, žr.Bartkus P.
Daktariukas, žr.Žičkus J.
Dalbokas Aloyzas, sl.Negusas, Imperatorius 190, 191, 194, 195
Dalius, žr.Paulauskas Juozas
Damašiai 135
Damašiūtė 140
Dambrauskas 104
Dambrauskas J. 64
Dambrauskas V. 62, 63, 66, 67
Danilavičienė Sofija 214
Danilevičius 117
Danilavičius Stasys 214
Danilavičius Henrikas, sl. Vidmantas 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215
Dargis Pranas 126
Darius 99
Daržinskaitės 114
Daugintis 96
Daugintis Vytautas, sl.Bogūnas 143
Daukšaitė-Žemaitienė P., Mamaitė 67, 68, 73, 76, 78, 79, 82
Daukšas Jonas, sl.Genys 165
Daumantas, žr.Lukša J.
Derbutai 190
Derbutas Balys 190, 195
Derbutienė Ona 191, 195
Dėdukas, žr.Žemaitis J.
Drąsutis Vincas, sl.Pilėnas 144
Druceika Antanas 181, 182
Dručkus Andrius 222
Dručkus Balys 219, 220
Dručkus Vytautas, sl.Šernas 219, 220, 222
Drulis, žr.Rekašius S.
Dobroliubovas 230
Dockaitė-Gudzinskienė Genė 190, 192, 195
Donelaitis 95
Donelis, žr.Augutis Jurgis
Dukauskas L. 69
Dulinskiai 158
Dunda 165, 166
Dūda Bronius, sl.Narutis 217

Edzka 220
Einikis 75, 76
Elvikiai 42, 43
Erelis, žr.Markulis
Ereminas Vladas 119, 133, 134, 135

Fabijonas, žr.Savickis Antanas
Faustas, žr.Grybinas A.
Fricas(sl.) 91

Gabrėnas Petras 240, 241
Gabrielaitis K. 70, 75, 76
Gadeikis Pranas, sl.Robinzonas 131, 133
Gaižauskas 34
Gajauskaitė G. 23
Gajauskas B. 7, 8, 10, 23, 24, 239
Gajauskienė I. 23
Galapkovas 150
Galdikas Juozas 142, 146
Galdikas Kostas, sl.Augustas 142
Galdikas Vladas 142
Galiūnas, žr.Atgalainis V.
Garbštas 207
Gargasas Albertas 124, 140
Garnelis Alfredas, sl.Čigonas 220, 222

Garnys, žr.Šmita Vincas
Gaškaitė N. 215
Gaudiešaitė K. 102
Gečas 109
Gedvilas A. 36
Gedvilas Vladislavas 144
Gedvilaitė B. 46, 49, 58
Gedvilai 43
Gedvilaitė-Andriulienė S. 36, 38, 41
Gedvilaitė-Karbauskienė K. 44, 60
Gedvilaitė-Sabinskienė J. 41, 54
Gedvilienė-Macijauskienė J. 41
Gegutė, žr.Kniežaitė Elena
Genelis, žr.Trakimas Benediktas
Geniukas, žr.Grigas Juozas
Genys, žr.Daukša Jonas
Genys, žr.Jonauskas Antanas
Genys, sl.Skersys Antanas
Gerasimavičius 73, 77
Geryba 105
Germantas, žr.Bakšys A.
Giedraitis A. 207, 208, 210
Girdzijauskas Petras 206, 207, 208
Gintaras, žr.Bulka Jeronimas
Gintaras, žr.Sermontis Vytautas
Gintautas S. 94, 95
Girėnas 220
Gykaras Vladas, sl.Tadas 143
Gležeris Antanas 144, 151, 241
Glivensko Filipovna Vera 232
Grabys Vytautas, sl.Želvynokas 144
Granitas, žr.Jankauskas A.
Greičius A. 207, 208
Gricius Vytautas, sl.Želnikas 143
Grigas Juozas, sl.Geniukas 217
Grigaitė 73
Griežtas 204
Grišečkin A. 204
Grikšeliai 197, 200
Grikšelienė Agota 203
Grikšelis Juozas, sl.Žvirblis 199, 200
Grikšelytė Agota 200
Grikšelytė Skirmantė 199, 200, 203, 204
Grybauskas Mečislovas 101
Grybauskas Miroslovas 101
Grybinas A., sl.Faustas 213
Grumuldis D 63
Gudaitė-Gedvilienė J. 44
Gudavičius I. 76, 77
Gudzinskienė G. 195
Gulbinaitė S. 117
Gulbinas Jonas, sl.Lašiukas 191, 195
Gurauskaitė A. 114
Gurauskas A. 114
Gumuliauskas 105
Gustaitis Kazys 236
Gustaitytė 236
Gužas V.M., sl Mindaugas 210

Hitleris 153, 154

Indriuška K. 101
Imperatorius, žr.Dalbokas Aloyzas
Ivanas(sl) 71
Ivanauskas 126
Ivanauskas, žr.Vygandas
Ivoncius A. 107

Yestaras 62

Jablonskis, žr.Knystautas Adolfas
Jablonskis J. 202
Jablonskis Vytautas, sl.Vanagas 143
Jakubynas K. 9, 10
Jakutienė D. 93
Janavičius Vytautas, sl.Varpas 197, 204
Jančiauskis 99
Jankauskas A., sl.Granitas 207, 208
Janula N. 32
Januševičiai 132
Januševičius J. 57
Januškis 127
Januta 111
Jarmala Stasys, sl.Audrūnas, Briedis, Ulevičius Vincas 207, 208
Jašinskas Kazimieras, sl.Krivaitis 143
Jazminas 220
Jegorov Sergiej 202
Jaška Z. 84, 96, 100, 106, 107, 115, 119, 123, 130, 141
Jazdauskaitė D. 101
Jazdauskas Šarūnas, sl. Normis 136, 138, 139, 140
Jazevas 178
Jokubauskaitė J. 36
Jonauskas Stasys, sl.Simonas 144, 145, 148, 151, 241
Jonušas A. 107
Jokimas, žr Katkus Mykolas
Jonas, žr.Katkus Juozas
Jonauskas Antanas, sl.Genys 143, 146
Jazdauskaitės 106
Jokis, žr.Bislys Jonas
Jonkus P. 93, 95
Jonkutė M. 102
Jonušai 105
Jonušas 107
Jucys, žr.Laureckas Kazimieras
Judas 162
Juknevičius Balys 238
Jundulas S. 118
Jundulai 116, 118
Jurčius 120, 123
Jurkus 97
Jurevičius Albertas 143
Jurevičius Vytautas 131
Jurevičiūtė Marytė 241
Jurgelis, žr.Lukauskas 98
Jurgis, žr.Butkus Liudas
Jurgutavičius Juozas, sl.Rūta 165
Jurgutavičius Stasys, sl.Aidas 165, 181, 182
Jusys Petras 242
Jusytė-Petrulienė 242
Juška 228
Juška R. 68, 76
Juškaitė A. 76

Juškaitė R. 71, 76
Juškevičius Vladas, sl.Kukutis 195
Juškienė 70
Juodkazis Stasys žr.Stepanavičius S.
Juozaitienė 103
Juozapavičius Vladas, sl.Papartis 222
Juodkazienė Zofija 161
Juozaitis Kazys 98, 103, 107, 108, 109, 110
Juozaitis A. 107
Juozaitis K., sl.Meteoras 101
Jūra, žr.Kiesas Augustinas

Kabailaitė Aldona 182
Kačinskas 105
Kačiuška Algirdas 204, 205
Kairys Jonas 220
Kancleris 114
Kasparas K. 84, 219
Kasperavičius J., sl.Angis, Visvydas 210
Kasperavičiūtė Ona-Žičkuvienė, sl. Vyturėlis 190, 191, 193, 194, 195
Karalius 34
Karavanskis J. 5
Karbauskas R. 60
Karbonskis Juozas, sl.Papartis 132, 134, 135, 136
Karklas, žr.Savickis Antanas
Karlas(sl.) 91
Kapralovas P. 200, 204
Karpavičius 126
Katėla P. 71
Katkus Juozas, sl Mikifora, Anužis Jonas 143
Katkus K. 117
Katkus Mykolas, sl.Jokimas 143
Katkus Pranas 143
Katkus Steponas 143
Kauneckas 121, 122, 123
Kazanas Mykolas, sl.Mutka 220
Kazlauskas 71
Kazlauskas Antanas 126, 127, 128, 129
Kazlauskas V. 140
Kazlauskai 229
Keipys 94
Kepalas, žr.Bekeris H.
Keniauskas A. 208
Keinienė J. 90, 92
Keinytė-Jakutienė D 92
Keinytė-Šapkūnienė E. 85, 88, 89, 90, 92, 93
Kerulis L. 204
Kemtys M. 111, 112, 113, 114, 115
Kemtytė-Mikalauskienė J. 111
Kiesas Augustinas, sl.Jūra 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 238, 240, 241
Kielė Antanas, sl.Paukštė 191
Kimštienė 214
Kimštas 214
Kirvis, žr.Ottingas A.
Kymantas, žr. Venclauskas J.
Klanius Mykalojus, sl Algis 143, 162, 163, 166, 170
Klebonas 181, 182
Klevas, žr Morkūnas Karolis
Klevas, žr. Venclova A.
Kligys Stasys 221
Klikūnas Jonas 242
Kniežaitė Barbora, sl.Audra 143
Kniežaitė Elena, sl.Gegutė 143
Kniūkšta A., sl.Audra 99, 100
Kniukšta J. 101
Knystautas Alfonsas, sl.Jablonskis, Ragūnas, Baltrus 143
Kraujelis D 181, 182
Kraujelienė 181, 182
Kregždė 137
Kregždė B., sl.Bijūnas 30, 31, 32, 204
Kregždė J. 31
Kregždė Z., sl.Balandis 31
Kregždaitė-Urbonavičienė G. 32
Kreivys J. 101
Krienas, žr.Medelskas Bronius
Kriukis, žr.Bijeika R.
Krivickaitė Verutė 195
Krivaitis, žr.Jašinskas Kazimieras
Krutkiai 136
Krutkis Vytautas 134, 136, 137, 138, 139
Kolia 191
Končius 103
Kontautas, žr.Kontrimas Kazimieras
Kontrimas Kazimieras, sl.Tėvas, Kontautas 143, 147
Kovas, žr.Šmuilis
Kveškevičius P. 35
Kviklys B. 111
Kubilius Jonas, sl.Bernotas 206, 207, 210
Kubilius J., sl.Rūgštymas 215
Kučys V., sl.Mikas 213
Kudirkienė 114
Kudulis Liudvikas 158
Kučingis A. 64
Kučytė J. 53
Kukanka 171, 172
Kukutis 194
Kukutis, žr.Juškevičius Vladas
Kulviecaitė E. 36
Kuprėnienė Rožė 200
Kuodis J. 94
Kuolas, žr.Špukas V.
Kūma, žr.Alimas Adomas

Laimutis 72, 77
Lakūnas, žr.Rekašius E.
Lapienis T. 215
Lašiukas(sl) 194
Lašiukas, žr Gulbinas Jonas
Lučytė Janina 144
Laugalys E. 49, 53
Laureckas Kazimieras, sl.Jucys, Zubris 143
Laurynas(sl) 145
Laurynas M 64
Leonardienė M. 60
Leonas, žr. Beinoras Antanas
Lenartavičius Z. 34

Lenkas Kostas, sl.Meistras 142
Lenkauskas 119, 131, 134, 139
Lenkauskas E. 132
Levickis Stasys 181, 182
Liatukas S. 61
LiaukasJonas 175
Liekarstva, žr.Milašius B.
Liekis Vladas 207, 208
Liekytė A. 53
Liekytė Palma 207, 208
Lileikis 107, 108, 109
Limantas 113
Limonov 213
Lisauskas Stasys, sl.Vasaris, Antanas 143
Livšicas Michailas 202, 204
Liubartas, žr.Vaičėnas Balys
Liutkus Petras, sl.Vytenis 144
Liūtas, žr.Beinoras Antanas
Lordas, žr.Vaičėnas Balys
Lukauskai 108
Lukauskas Bonifacas 144
Lukauskas, sl.Jurgelis 98, 108, 109, 110
Lukošius Napoleonas 207
Lukša J., sl.Daumantas 107, 236
Lukša P. 190

Macijauskaitė A. 38
Macijauskas A. 46, 49, 56
Macijauskas J. 37, 38, 49, 57
Macijauskienė S. 48
Mačernis Vytautas 140
Mačernis Vladas, sl.Miškinis 121, 123, 140
Mačiulis J., sl Vilius 26, 29, 30
Mačius Domas 124
Mačius Steponas 124
Mačys Juozas 178
Majakovskis 231
Maironis 229
Malūnininkas, žr.Parimskis 101
Mamaitė, žr.Daukšaitė-Žemaitienė
Maniukai 104, 105
Markaitienė Severina, sl.Pustelnikė 145, 150
Maksvytis Kazimieras 143
Markulis, sl.Erelis 107, 117, 119, 128, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 200, 204
Maršalas, žr.Balsys E.
Martinkus Kazimieras, sl.Saga 143, 151
Martišauskas V. 71
Martynas, žr.Pudžmys Kazys
Matelis 63
Matijauskas Steponas, sl Tamošius 143, 145, 146, 147, 148
Maželis, žr.Benetis Pranas
Mažutis A., sl.Šarūnas 100
Mažutis J. 96
Medelskas Bronius, sl.Krienas 217
Meilus 216
Meistras, žr Lenkas Kostas
Meistras, žr.Šapkūnas I.
Melnikaitė Marytė 232
Merūnas, žr.Tinteris Antanas
Meška, žr.Augulis
Meškauskas Ig. 195
Meškauskas Lionginas 191
Meškytė-Savickienė Domicelė 120, 123
Meteoras, žr.Juozaitis K.
Mėnulis, žr.Butkus L.
Miceika 104
Miceikienė L. 104
Mickus Julius 142
Mickus Vaclovas, sl.Tankas 144
Mikalauskas J. 112
Mikalauskas 111
Mikas, žr.Kučys V.
Mikifora, žr.Katkus Juozas
Miklovas, žr.Ruibys Benediktas
Milaševičius A., sl.Ruonis 210
Milašius B., sl.Liekarstva 101, 104, 105, 106
Mileris B., sl.Alius 31
Mileikiai 111
Mindaugas, žr.Gužas M.V.
Miniotai 43
Miniotas L. 58
Misiūnas Jonas, sl.Žaliasis Velnias 200, 216
Misiūnas R. 7
Miškinis, žr.Mačernis Vladas
Mykolaitis-Putinas V. 66
Mockus J. 73
Mockus P. 73, 74
Mockus S. 99
Morkūnas Alfonsas, sl.Plienas 216, 217, 219
Morkūnas Karolis, sl.Klevas 217, 218
Morkūnas Stasys, sl.Tarzanas 218
Morkūnienė S. 79
Monkauskas A. 113, 114
Monkus 99
Muralis Antanas, sl.Vingis 190, 191, 194, 195, 196
Mutka, žr Kazanas Mykolas

Narsutė, žr.Rumševičiūtė Anastazija
Narutis, žr.Dūda Bronius
Negusas, žr.Dalbokas Aloyzas
Nekrasova 230
Neringa(sl.) 209
Nika S. 94
Norkus A. 38, 43, 46, 61, 142
Norkus Jonas 43
Norkus Juozas 43, 83, 207
Norkutė A. 46
Norkutė J. 46
Norkūnas 113
Normis, žr.Jazdauskas Šarūnas
Norvilas V 111
Novikov 204

Ostrovskis 230
Ottingas R., sl.Kirvis 200, 204

Palubeckas 213
Papartis, žr Juozapavičius Vladas
Papartis, žr.Karbonskis Juozas
Parimskis, sl.Malūnininkas 101
Pašubinskas Vladas 203
Patėvis, žr.Alaburda Zenonas

Pavasaris, žr.Vaičėnas Balys
Paukštė, žr.Kielė Antanas
Paulauskas 108, 112
Paulauskas Jurgis, sl.Širvydas 142
Paulauskas Juozas, sl.Bočius, Dalius 143, 151
Pelenienė L. 93
Petraitis 207, 208
Petraitis S. 62
Petravičius 37, 39, 71
Petreikis Juozas, sl.Taukenis 143
Petryla A. 62, 65, 71
Peperis 220
Percovas (Pevcovas) 105
Pikturna Antanas, sl.Šaltis 144
Pilėnas, žr. Drąsutis Vicas
Pilipavičius 95, 96, 126
Pilkauskas P. 210
Pilkis P. 100, 101
Piluckai 131
Piluckas Petras 131, 132
Pisarevičius 79
Platakis 120, 121, 123
Platauna 121
Plechavičius P. 34, 88, 90, 183
Plienas, žr.Morkūnas Alfonsas
Pragulbickas 111
Pranckevičius E., sl.Vasaris 25, 31
Pranckūnas P. 59, 60
Pranckūnaitė-Gruodienė E. 60
Preibys Adolfas, sl.Aušra 107, 119, 126, 128, 131, 141
Preibytė-Valiūnienė R. 117, 136
Prišmontas Alfonsas, sl.Bėglys 144
Počkaj I.B. 204
Poškus 94, 95
Poškus Jonas 129
Povilaičiai 27
Povilaitis A. 26, 27
Povilas, žr.Žeimys Petras
Pudžmys Kazys, sl.Martynas 143
Pukinskas Aloyzas 144
Puškinas, žr.Ališauskas Vladas
Putinas, žr.Švelnys V.
Putramentas 181, 182
Putvinskas N. 37, 46

Radvila, žr.Chodakauskas
Ragūnas, žr.Knystautas Adolfas
Raila, žr.Stoškus A.
Rainienė Juzė 227
Rainys Juozas 223, 224, 227, 234, 235
Ramanauskas A., sl.Vanagas 213
Ramojus 71
Rašimaitė-Stankienė K. 68
Rašimas 73
Rašimas A. 68
Rašimas K. 70
Raštikis 117, 123
Raštikytė 117, 120, 123
Rapaliai 138
Rapalis J. 101
Raudonis L., sl.Alksnis, Šarūnas 117, 119, 136, 137
Regina, žr.Tamošaitis P.
Rekašiai 107, 108, 109, 110
Rekašius E , sl.Lakūnas 97, 98, 99, 100
Rekašius L. 101
Rekašius S., sl.Darius 101
Rekašius S., sl.Drulis 98, 99, 136
Rekašius V. 101, 108, 109, 110
Ridikas, žr.Babilius Jonas
Ridulis B. 46
Ridulytė-Macijauskienė S. 49
Rimas, sl.Aukštuolis 108
Rimkus 97
Rimkus Justinas 143
Rimšelis 46, 47, 48, 49
Rymkievič P. 204
Robinzonas, žr.Gadeikis Pranas
Ročkus 77
Rublis, žr.Butkus Liudas
Rudys Pranas, sl.Sostolas 144
Ruibys Benediktas, sl.Miklovas 144
Ruibys P 207, 208
Ruseckas P. 111
Rupeika A. 101
Rumbutis J. 97, 98, 100, 101
Rumševičiūtė Anastazija, sl.Narsutė 197, 200, 204
Rūta, žr.Atgalainytė A.
Rūta, žr.Jurgutavičius Juozas

Sabinskienė I. 55
Sacharovas 9
Sadauskas J. 53
Sakalas, žr.Sidoravičius Juozas
Sakalas, žr.Vainius Petras
Sankloda 132
Saturnas, žr.Strainys J.
Saulė, žr.Stanienė-Danilevičienė S.
Savickis Antanas, sl.Karklas, Fabijonas 144
Sebastijonas Stepas 162, 165, 166, 167, 170, 173, 178, 179
Sebastjaskienė Olga 219
Senis, žr.Veverskis K.
Seniūnas 220
Serbentas 204
Sermontis Vytautas, sl.Gintaras 144
Serpalius 105
Siaubas(sl.) 114
Sidoravičius Juozas, sl.Sakalas 222
Simanavičius F. 104
Simonas, žr.Jonauskas Stasys
Skeivys O. 111
Skersys Antanas, sl.Genys 144
Skolestika 162
Slučka A., sl.Šarūnas 211, 214
Smetona Antanas 37, 113, 156, 225
Sokas Kazys 195
Sokolov Aleksej Ivanovič 197, 204
Sostolas, žr.Rudys Pranas
Spurgana Vytautas 120, 122
Sruoga Balys 226
Stalinas 52, 53, 56, 93, 96, 117, 177, 221, 232
Stanienė-Danilevičienė Stasė, sl.Saulė 116, 119, 120, 121,

122, 123, 174
Staniškis Sergijus 236
Staniškytė 236
Stanys 116, 136
Stanys Kazys, sl.Vėjas 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123
Stankevičius V. 41
Stankevičiūtė K. 41
Stankus 83
Stankus P. 75
Stankutė O. 75, 76
Stankūnas V. 112
Stanevičius 103
Starkus A. 214
Stašaitis Vitas 175, 177
Steckaitė Valė 120, 123
Steckis 123
Stepanavičius Stepas 152, 165
Steponaitis Vytautas 207
Steponavičiūtė B. 36
Stonkus Stasys, sl.Žentas 142
Stoškus A., sl.Raila 206, 207, 210
Strainienė Z. 46, 48, 49
Strainys J., sl.Saturnas 38, 46, 61, 210
Strainys S. 38, 61
Stravinskas Juozas 204
Streckiai 105
Strikaitis 111, 113
Stoškus Izidorius 207, 208
Stučkienė Angelė 223
Stulginskis 175
Sukorukovas 177
Sungaila V. 109
Survilas I. 43, 55, 57
Survilienė 49, 55, 56, 57, 58
Svilas V. 44, 53

Šablauskas A., sl.Aras 31
Šalna, žr.Chainauskas Antanas
Šalnius Kazimieras, sl.Vladas 142
Šaltis, žr.Pikturna Antanas
Šmačiukas Juozas, sl.Čerka 217
Šapkauskas 88
Šapkauskas P. 90, 91
Šapoka 20
Šaras, žr.Gargasas A.
Šarūnas, žr.Mažutis A.
Šarūnas, žr.Raudonis L.
Šarūnas, žr.Slučka A.
Šapkūnaitė-Valentinavičienė L. 84, 89
Šapkūnas I., sl.Meistras 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96
Šatkus 75, 76
Šaulys 100
Šaulys Vladas 43, 45
Šaulys Petras 43
Šebeilis 146
Šeilys A. 94
Šeilys K. 94
Šereiva Juozas, sl Arvydas 242
Šereiva Leonas 242
Šermukšnis, žr.Araminas Vincas
Šernas, žr.Dručkus Vytautas
Šiaučiūnas I. 43
Šibaila Juozas 216
Šikšniai 162
Šikšnys Vytautas, sl.Vytautas 165
Šimkus 103
Šimkus Jonas 190, 195
Šimkūnai 190, 191, 192
Širšyne, žr.Valuckaitė Leonora
Širvydas, žr.Paulauskas Jurgis
Šiurka Telesforas 233
Šiūšė, sl.Agnis 94, 95
Šlapšinskas Vytautas 207
Šlima, sl.Beržas 121, 123
Šmita Vincas, sl.Garnys 144
Šmuilis, sl.Kovas 32
Šniukšta 78
Špukas K. 64
Špukas V., sl.Žvirblis, Kuolas 65, 66
Šuchevičius J. 5
Šukys Jonas 233
Švedrys, žr.Zaskevičius A.
Šveistienė Elena 242
Švelnys V., sl.Putinas 212
Švitra, žr Venckus 114
Tadas, žr.Gykaras Vladas
Tamošaitis Antanas, sl.Berželis 165, 166
Tamošaitis P., sl.Regina 179
Tamošauskis 99
Tamošius, žr.Matijauskas Steponas
Tankas, žr.Mickus Vaclovas
Tarzanas, žr.Morkūnas Stasys
Taukenis, žr.Petreikis Juozas
Tautkus 96
Tautvaišas 204
Teišerskas 75
Teišerskienė K. 76, 77
Teresas P. 29, 30
Tėvas, žr.Čičelis Jonas
Tėvas, žr.Kontrimas Kazimieras
Tėvas, žr.Žilinskas Jonas
Treškevičius J. 182
Trakimas Benediktas, sl.Genelis 139, 200, 204
Tinteris Antanas, sl.Merūnas 119
Tiškevičius 68
Tiškus F. 83
Tratulis Bronius 217
Trijonis P. 52
Trumpaitis J. 212
Tomkevičius (Tomkus) Z 97, 98, 100, 102, 103, 104, 108

Ukmergis, žr Zobernis Juozas
Ukrainietis, žr.Bartušas J.
Ulčinas 63
Ulevičienė-Jarmalienė 207, 208
Ulevičius Vincas, žr Jarmala Stasys
Ulozas Pranas 202
Urbelienė A. 35
Urbonas 183
Urbonavičius Alfonsas 101
Urbonavičius Antanas 101
Urbonavičius J. 101
Urbanavičiūtė-Einikienė I. 102, 105

Ūdra S. 95

Vaičaitis 229
Vaičekauskas 101
Vaičekauskas Adomas 144
Vaičėnaitė Emilija 222
Vaičėnas Balys, sl.Liubartas, Lordas, Pavasaris 219, 220, 221, 222
Vaidevutis 181, 182
Vaidotas, žr.Černiauskas Jonas
Vaigauskas Feliksas 128
Vainius Petras, sl.Sakalas 197, 199, 200, 202, 203, 204
Vainius Vytautas 201, 203
Vaišė B 99
Vaišvila A. 101
Vaitkevičienė 104, 105
Vaitkevičius 105
Vaitkus A. 73
Vaivoras, žr.Zaleckas Vytautas
Valančiauskas Aloyzas 119, 120, 123
Valančius L 119
Valančius M. 119
Valantinas Valentinas 124, 126, 128
Valantinavičienė A 79, 80
Valteris Bronislovas 182
Valuckaitė Leonora, sl.Širšyne 144
Vanagas, žr Bručas Jurgis
Vanagas, žr.Jablonskis Vytautas
Vanagas, žr.Ramanauskas A.
Varkalienė 105
Varkalytė V. 95
Varpas, žr.Janavičius Vytas
Varpučinskas L. 107
Vasaris, žr Lisauskas Stasys
Vasaris, žr Pranckevičius E.
Vaičiūnas G. 213
Vasiliauskas 129
Vasiliauskas V. 94
Vasiliauskai 107, 108, 109
Vaškys Antanas 132
Venclauskas J., sl.Kymantas 84
Vasiliauskas V. 109
Venckevičius Jonas, sl Anbo 197, 202, 203
Venckus, sl.Švitra 114
Venclauskaitė G. 235
Venclova A., sl.Klevas 33
Venclovaitė-Bardauskienė S. 33
Vengrys 229
Verpetinskas 72
Verteris 185
Veverskis Kazimieras, sl.Senis 84
Vėjas, žr.Stanys K.
Vidmantas, žr Danilavičius Henrikas
Vilčinskas B. 36, 37
Vilius, žr.Mačiulis J.
Vilius Juozas 148
Vilkas 160, 162, 204
Vingis, žr.Muralis Antanas
Visvydas, žr.Kasperavičius J
Vygandas, sl.Ivanauskas 119, 136, 139
Vytautas, žr.Šikšnys Vytautas
Vytenis, žr Liutkus Petras
Vyturėlis, žr.Kasperavičiūtė Ona
Vladas, žr.Šalnius Kazimieras

Zakienė 103
Zaremba Č. 83
Zaleckas Vytautas, sl. Vaivoras 144
Zaskevičius A., sl.Švedrys, Bagdonas, Tautvaiša, Zizas 200, 204
Zechlinas E. 205
Zmuidzinavičius 153
Zobernis Juozas 239, 241
Zobernis Juozas, sl.Ukmergis 143, 146, 147, 150, 151, 238, 240, 241
Zubrius, žr.Laureckas Kazimieras
Zuikis, žr.Bartkus P.

Žabinskas 120, 123
Žaibas, žr.Bubulas Steponas
Žaliasis Velnias, žr.Misiūnas Jonas
Žalvaris, žr.Araminas Petras
Žeimys Steponas, sl.Tamošus 146, 148
Žeimys Petras, sl Povilas 144, 146
Žekelis Kazys 144
Želnikas, žr.Gricius Vytautas
Želvynokas, žr.Grabys Vytautas
Žemaitienė E. 76
Žemaitis A. 79, 191
Žemaitis J., Dėdukas 63, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83
Žemaitis J., sl.Vytautas 212
Žemaitytė-Juškienė K. 76, 213
Žentas, žr.Stonkus Stasys
Žičkus J , sl.Daktariukas, Širšė 36, 46, 61, 207
Žickus J., sl.Širšė 207
Žickus Pranas 201
Židko 213
Žilinskas Jonas, sl.Tėvas 190, 191, 192, 194, 195
Žilys Aloyzas, sl.Žirnis 213
Žimkus K. 107, 110
Žirnis, žr.Žilys Aloyzas
Živatkauskas S. 210
Žvirblis, žr.Grikšelis Juozas
Žvirblis, žr.Špukas V.
Žvirgždinas 95
Žukauskas Balys 213
Žuvelė(sl) 94

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adakavas 43
Akmenė 60, 75, 126, 127, 128
Akmeniškiai 27, 28, 29, 30, 32
Alaušas 225
Alaušo ežeras 223
Alytus 214
Alsėdžiai 105, 106, 114, 116, 117, 119
Amerika 43, 75, 94, 116, 163, 170
Anykščiai 215
Anulėnai 95
Anužiai 149
Ariškė 100
Ariogala 26, 28, 29, 31, 32, 33, 34
Armeniškiai 32
Armėnija 22
Auksodis 124
Aukštoji Panemunė 88
Aukštaitija 126, 209
Aukštašlynis 212
Austro-Vengrija 11
Balandžiai 206
Balašicha 184, 189
Balchašas 100, 157, 159, 161, 176, 177, 178, 179
Balėnai 92
Balninkai 216
Baltarusija 17
Barstyčiai 139
Baškirija 179
Batakiai 46, 47, 49, 53, 57
Berlynas 228
Biržuvėnai 108
Bratskas 53, 100
Bogušiškiai 65
Buenos Aires 124
Bulgarija 11
Burbinės miškas 31
Chabarovskas 23
Čekoslovakija 11, 62
Čeliabinskas 130
Čikaga 204
Čistoje Elanj 229
Čiumikan 23
Dabikinė 126, 128, 140
Dadotkai 90, 92
Daugėlai 26
Darataičiai 62, 66
Darbėnai 131, 142, 238
Daugodai 73
Daukšai 104
Didžioji Lietuva 153, 154, 156, 158
Dievo Krėslo miškas 98, 100, 101
Dišliai 118
Dryžiai 52
Druskininkai 133
Dovainiai 120, 123
Dukto miškas 162, 165, 166, 181
Dusetos 59
Džiuginėliai 106
Eigirdžiai 96, 108
Einoraičiai 182
Estija 11, 12, 134, 201, 202
Eržvilkas 59, 206, 207, 208
Europa 11, 15
Freda 153, 175
Ilijinka 229
Imbradas 214
Inta 60, 117
Irkutskas 31, 33, 55, 56, 75, 89
Irkutsko sr. 93
Izraelis 8, 127, 205
Ylakiai 82, 111, 126
Jakštaičiai 131
Jakutija 110
Jelgava 113
Jonava 37, 42, 47
Judrėnai 97, 102, 103, 104, 105, 238
Juknaičiai 100
Juknoniai 216
Jurbarkas 25, 212
Juodaičiai 25, 26, 31
Juodkiškiai 217
Juodžiūnai 216
Juodupėnai 131, 133
Juškaičiai 65, 66
Gadūnavas 96
Gailės 31
Gargždai 79, 83, 238
Gaurė 46, 59
Gegrėnai 138
Gelingėnai 116
Getaučiai 123
Giedriai 181
Girkalnis 25, 26, 27, 29, 30
Giruliai 223, 225
Grajauskai 34
Griciai 32
Grinkiškis 70
Gruzdžiai 160
Grūstė 111, 113
Gubernija 182
Kaišiadorys 201
Kalniškiai 33
Kanada 10
Kanalinės miškas 84
Kanskas 172, 173, 176
Kapitoniškės 202
Karaganda 155
Karalinava 29, 30, 31
Kartena 91, 94, 145
Kaulakiai 73
Kaunas 17, 18, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 37, 39, 42, 50, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 112, 140, 153, 175, 185, 194, 197, 201, 202, 204, 205, 212, 213, 214, 216, 218, 223, 226, 228, 231, 232, 234
Kazachija 17, 159, 161
Kazachstanas 100, 130, 176, 178
Kelmė 71
Ketūnai 90, 92
Kėdainiai 72, 88, 94, 195, 196

Kiaulininkai 68, 69, 73, 78, 79
Kinija 19
Kintai 113
Klaipėda 17, 18, 47, 68, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 100, 114, 137, 150, 151, 152, 153, 154, 158
Krasnojarskas 106, 172, 218, 228, 233, 234
Kretinga 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 88, 111, 112, 131, 132, 134, 135, 142, 145, 146, 148, 150, 238, 239, 241
Komija 60, 70, 113, 131, 204
Kortkeras 71
Kučinas 5
Kuršėnai 38, 53, 55, 57, 60
Kūlupėnai 149
Labūnava 190, 191, 193, 195, 196
Laižuva 124
Lanioniai 242
Latvija 11, 12, 111, 187, 221, 232
Laugaliai 79, 81, 82, 83
Lauksoda 102, 103, 105
Lauksargiai 153, 154, 156
Lebiažje 229, 230
Leipalingis 88
Lemju 117
Leningradas 175, 232
Lenkija 11, 17, 39, 139
Leonava 74, 75
Lieplaukė 97, 99, 100
Liepoja 42
Lietuva 5, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 25, 26, 27, 33, 34, 35, 36, 39, 45, 51, 52, 53, 55, 57, 60, 62, 68, 69, 70, 73, 74, 77, 83, 88, 90, 99, 100, 111, 118, 134, 153, 154, 156, 160, 164, 166, 178, 179, 183, 185, 191, 201, 202, 206, 210, 214, 218, 219, 225, 228, 231, 232, 233, 238, 241
Lingailiai 181
Linkaičiai 156, 158
Linkuva 182
Lybiškiai 37, 38, 46
Lyduokiai 216, 217, 218
Lyduvėnai 66
Lukiškės 100
Luoba 111, 113
Luokė 108
Magadanas 113, 117
Marijampolė 88, 183, 185, 223, 231
Maskva 9, 16, 17, 22, 29, 83, 96, 104, 130, 178, 183, 189, 200, 203, 223, 228
Mažeikiai 94, 111, 113, 114, 124, 126, 127, 128, 129, 136, 139, 140, 150, 179, 223
Mažoji Lietuva 153
Medingėnai 100
Melnragė 151
Mileikiai 104
Miroslavas 214
Mitkaičiai 94
Mituva 30
Mišiūnai 25, 27
Miunchenas 9, 10
Mongolija 174
Mordovija 5, 6, 29, 92
Mosėdis 73, 126, 131
Motiškiai 32
Muitaičiai 104
Narva 134
Naujakaimis 73
Naujasodis 197, 199, 201
Nerimdaičiai 94, 95
Nevarėnai 84, 88, 90, 92, 93, 94, 104
Noreikiškės 53
Ožnugaris 45
Pabaiskas 216, 217
Pabaltijis 18
Pabaliai 182
Paburgė 116
Padubysis 34, 181
Padvarniai 87
Pagausantis I 26
Pagausantis II 26
Pagėgiai 154
Pagojai 74
Pakapė 162, 163, 166, 168, 180, 181
Pakarkliai 27
Palanga 68, 78, 88, 89, 91, 119, 131, 201, 238, 239, 241
Palemonas 197, 201, 202
Pamituvis 32
Panemunė 37, 39, 202
Panevėžys 18, 40, 71, 214, 242
Paslauskinė 31
Paškoniai 216, 217
Pašlynis 213
Paparčiai 201
Papieviai 91, 92
Parešketis 107, 108
Pažaislis 197
Pečiora 49, 51, 132
Permė 54
Permės sritis 5, 24
Petropavlovskas 70, 100
Pieliai 94, 95
Plateliai 116, 118, 119, 131, 132, 136, 138
Platelinė 118
Plikiai 131, 132
Plinkšiai 111
Plokštinė 99, 116
Plungė 117, 133, 238
Podolskas 187
Polekėlė 168, 170
Prancūzija 63, 68, 82
Pravieniškės 40
Pušai 36
Pušynė 98
Pužai 49
Radviliškis 137, 139, 152, 156, 158, 160, 166, 180
Raguoliai 37, 39
Raimiai 40, 117
Raseiniai 25, 26, 27, 28, 29, 30, 62, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 78, 79, 212
Rešotai 230, 231
Rietavas 114, 238

Ringeliai 107
Ryga 68, 145, 156
Rytų Lietuva 213
Roglaičiai 65
Rokiškis 219, 222, 223
Ruginiai 143, 151
Rumšiškės 53, 201
Rumunija 11
Rusija 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 105, 152, 173
Rūdaičiai 135, 140
Sachalinas 51, 55
Sajano kalnai 172
Sakalai 105
Salantai 123, 131, 132, 133, 145, 149, 238
Salechardas 51, 54
San-Peterburgas 36
Saušilė 97, 98, 100
Seda 90, 92, 111, 112, 113, 114, 137
Seredžius 32, 33, 34, 35
Serpuchovas 187, 189
Sibiras 12, 13, 17, 30, 31, 32, 34, 39, 40, 48, 53, 54, 60, 88, 92, 93, 100, 118, 158, 172, 175, 178, 231
Skardinė 33
Skaudvilė 36, 43, 49, 73
Skuodas 73, 82
Sovietskas 97
Sovietų Sąjunga 10
Stakiai 31
Suomija 11
Suvalkija 138
Sverdlovskas 172
Šamanka 89
Šateikiai 135, 139
Šeduva 72, 175
Šelechovskij 89
Šešuoliai 216, 217
Šiauleliai 64
Šiaulėnai 152, 158, 160, 170
Šiauliai 18, 51, 55, 60, 113, 114, 127, 131, 160, 162, 163, 166, 167, 170, 172, 174, 179, 181, 182
Šilalė 52
Šilutė 49, 80, 81, 100, 208
Šiluva 62, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 80
Šimkaičiai 206, 213
Širvintai 216
Širvučiai 181
Šventoji 238
Taubučiai 37
Taišetas 175, 223, 228
Tauragė 49, 57, 58, 59, 61, 73, 80, 82, 154, 156, 212
Tautušiai 70
Tilžė 153
Tyruliai 164
Tyrulių pelkė 163, 164
Tytuvėnai 70
Telšiai 88, 90, 91, 92, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 113, 114, 115, 116, 130, 137, 141, 238
Tryškiai 84, 90, 91, 92, 93, 95, 114
Truikiai 117
Tugačio lageris 173, 175
Tūzai 131
Tverijoniškės 68, 69, 73
Uchta 131
Ukmergė 140, 216, 217
Ukraina 15
Uralas 54, 76, 172
Užušešuviai 53
Vadžgiris 59, 60
Vaineikiai 131, 144, 151, 241
Valentinovka 229, 230, 231
Vambaliai 32
Varduva 113
Varlaukis 39, 45, 57
Vatikanas 135
Veliuona 25
Vengrija 11
Viekšnaliai 98
Viekšniai 90, 126, 129
Viešintai 110
Viešvėnai 105, 107, 108
Vilimo miškas 238
Vilkaičiai 99
Vilkiškis 71
Vilnius 17, 18, 31, 60, 83, 91, 92, 105, 113, 114, 117, 119, 123, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 172, 182, 197, 200, 204, 207, 230
Virkšai 121, 123
Vokietija 11, 17, 54, 62, 77, 88, 111, 112, 131, 153, 185, 205, 219, 229, 241
Vorkuta 33, 41, 44, 50, 51, 53, 60, 61, 92, 95, 96, 114, 115, 160
Vostočnas 177, 178
Voveraičiuose 145
Zapijuvka 26
Zarasai 214, 215, 219
Žima 55, 56, 60
Žadeikiai 112
Žalgirio miškas 145
Žaliakalnis 201, 204, 225
Žarėnai 97, 98, 99, 100
Žasliai 201
Žaiginys 70, 72, 73, 74, 75, 76
Žeimiai 131
Želva 216, 217, 218
Žemaičių Kalvarija 137, 138
Žemaitaičiai 33
Žemaitija 36, 42, 90, 112, 133, 137, 140, 141, 238
Žemaitkiemis 216, 217
Žibininkai 238, 239
Židikiai 111
Žigailė 96
Žvėrynas 91
Žvirblaičiai 133, 135